

NOWA BIBLIOTEKA

NEW LIBRARY

NB

USŁUGI, TECHNOLOGIE INFORMACYJNE
I MEDIA

2018

nr 3 (30)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego

UNIwersYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH
INSTYTUT BIBLIOTEKozNAWSTWA
I INFORMACJI NAUKOWEJ

NOWA BIBLIOTEKA

NEW LIBRARY

USŁUGI, TECHNOLOGIE INFORMACYJNE
I MEDIA

KSIĄŻKA REGIONALNA

POD REDAKCJĄ
KATARZYNy TAŁUĆ

nr 3 (30)

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2018

RADA NAUKOWA

Prof. nadzw. dr hab. Mariola Antczak (Uniwersytet Łódzki)
Dr hab. Anna Dymmel (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
Dr hab. Ewa Głowacka, prof. UMK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
Prof. dr hab. Elżbieta Gondek (Uniwersytet Śląski w Katowicach)
Dr hab. Małgorzata Góralska (Uniwersytet Wrocławski)
Prof. Gregory Hadley (Niigata University of International and Information Studies
Niigata, Japan)
Asoc. prof. Baiba Holma (University of Latvia)
Prof. dr hab. Mariola Jarczykova (Uniwersytet Śląski w Katowicach)
Dr hab. Artur Jazdon (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Dr hab. Katarzyna Materska, prof. UKSW (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)
Ph.D. Serhii Nazarovets (National University of Kyiv-Mohyla Academy Library)
Dr hab. Diana Pietruch-Reizes (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)
Dr hab. Michał Rogoż (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie)
Prof. PhDr. Jela Steinerová, PhD (Comenius University in Bratislava)

REDAKCJA

Agnieszka Gołda
Izabela Swoboda
Agnieszka Łakomy-Chłosta
Jacek Tomaszczyk
Justyna Adamus-Kowalska
Anna Małgorzata Kamińska
Anna Seweryn

ADRES REDAKCJI

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Pl. Sejmu Śląskiego 1
40-032 Katowice
e-mail: nowa.biblioteka@gmail.com

Kwartalnik wydawany przez
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Publikacja recenzowana
Zawartość odnotowana w indeksie cytowań CYTBIN

Spis treści

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

Bernardeta Iwańska-Cieślik: Biblioteki stowarzyszeniowe we Włocławku w latach 1815–1918	7
Bogumiła Warząchowska: „Książka zła” – edukacyjne funkcje czasopism katolickich w II Rzeczypospolitej na przykładzie periodyków diecezji katowickiej (prolegomena)	31
Beata Langer: Serie wydawnicze publikowane przez wybrane biblioteki wojewódzkie w latach 2000–2015	55
Nikoleta Saluk: Funkcje książek i prasy regionalnej w sieci. Studium przypadku	73
Marzena Przybysz: Działalność Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej na rzecz popularyzacji wiedzy o regionie	85
Agata Arkabus: Treści z zakresu edukacji regionalnej w podstawach programowych w latach 1999–2017	97
Adriana Piechota: Źródła informacji w pracy nauczyciela regionalisty (na przykładzie Gimnazjum nr 9 w Bytomiu)	117
Lucyna Sadzikowska: <i>Nadskawie. A literary anthology</i> , that is a literary bouquet of flowers from the region of Wadowice	137

Iwona Bany, Sława Janiszewska: Formy edukacji regionalnej w „Bibliotece pod Atlantami” w Wałbrzychu	161
Agnieszka Heidinger, Iwona Bany: Kultywowanie pamięci o Marianie Jachimowiczu przez „Bibliotekę pod Atlantami” w Wałbrzychu	175

ARTYKUŁY RECENZyjNE, RECENZJE I OMÓWIENIA

Anna Małgorzata Kamińska: Data science i uczenie maszynowe / Marcin Szeliga. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2017. – XXVI, [2], 371, [1] s. : il. ; 24 cm. –ISBN 978-83-01-19232-7 . . .	189
--	-----

- Anna Marcol:** Biblioteki w kulturze Kresów / pod red. nauk. Marii Kalczyńskiej, Danuty Szewczyk-Kłos, Anny Jańczyk i Pawła Melczewskiego ; Uniwersytet Opolski, Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2017. – 154 s. : il. ; 24 cm. – ISBN 978-83-7395-753-4 193
- Anna Rachwał:** Nowe media, technologie i trendy w edukacji : w kierunku mobilności i kształcenia hybrydowego / Monika Frania. – Kraków : Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2017. – 155, [2] s. ; 24 cm. – ISBN 9788380953833. 197
- Aneta M. Sokół:** Wszystko osiąga się przez nadzieję... : kulturowe dziedzictwo Reformacji na Śląsku / pod red. nauk. Łukasza Galuska ; Muzeum Śląskie. – Katowice : Muzeum Śląskie, 2017. – 251 s. : il. ; 27 cm. – ISBN 9788362593958 201

SPRAWOZDANIA

- Aneta M. Sokół:** 500 lat Reformacji na Górnym Śląsku. Przegląd wystaw muzealnych 207
- Agnieszka Maroń:** Seminarium „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka” (Katowice, 22 stycznia 2018 r.) 219
- Renata Sowada:** XIV Forum Bibliotekarzy Województwa Śląskiego „Biblioteka w działaniu – działanie w Bibliotece” (Lubliniec, 20 marca 2018 r.) 225
- Agnieszka Biały:** Warsztaty introligatorskie „Pierwsza pomoc w bibliotece, czyli naprawy oprawki” (Warszawa, 22 marca 2018 r.) . . . 229
- Agnieszka Łakomy-Chłosta, Agnieszka Golda:** IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliografie specjalne: rozwój i integracja” (Warszawa, 7 maja 2018 r.) 233
- Monika Matysik, Magdalena Mientus:** Konferencja „Odmiany wolności w życiu i twórczości Zofii Kossak”. W setną rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości i pięćdziesiątą rocznicę śmierci pisarki (Katowice, 15 maja 2018 r.) 241
- Karolina Żuk:** Sprawozdanie z działalności Koła Naukowego Infologów za rok 2017 245

Table of Contents

ARTICLES AND COMMUNICATIONS

Bernardeta Iwańska-Cieślík: Libraries of various associations in Włocławek during years 1815–1918	7
Bogumiła Warząchowska: “A bad book” – the educational functions of Catholic periodicals in the Second Polish Republic on the basis of examples furnished by the periodicals of the diocese of Katowice (prolegomena)	31
Beata Langer: Book series published by selected voivodeship libraries in 2000–2015	55
Nikoleta Saluk: The functions of books and the regional press on the internet. A case study	73
Marzena Przybysz: The activities of the Regional Bibliography Team for the popularisation of knowledge about the region	85
Agata Arkabus: The content associated with regional education in the core curricula of 1999–2017	97
Adriana Piechota: The sources of information in the work of the teacher-regionalist (on the basis of an example furnished by Gimnazjum No. 9 in Bytom)	117
Lucyna Sadzikowska: <i>Nadskawie. A literary anthology</i> , that is a literary bouquet of flowers from the region of Wadowice	137

Iwona Bany, Sława Janiszewska: The forms of regional education in the “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych	161
Agnieszka Heidinger, Iwona Bany: The cultivation of memory about Marian Jachimowicz by the “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych	175

REVIEW ARTICLES, REVIEWS AND COMPTES-RENDUS

Anna Małgorzata Kamińska: Data science i uczenie maszynowe [Data science and machine-based teaching] / Marcin Szeliga. – Warszawa :	
--	--

Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2017. – XXVI, [2], 371, [1] s. : il. ; 24 cm. – ISBN 978-83-01-19232-7	189
Anna Marcol: Biblioteki w kulturze Kresów [Libraries in the culture of the East Borderlands] / pod red. nauk. Marii Kalczyńskiej, Danuty Szewczyk-Kłos, Anny Jańczyk i Pawła Melczewskiego ; Uniwersytet Opolski, Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2017. – 154 s. : il. ; 24 cm. – ISBN 978-83-7395-753-4.	193
Anna Rachwał: Nowe media, technologie i trendy w edukacji : w kierunku mobilności i kształcenia hybrydowego [The new media, technologies and trends in education: toward mobility and hybrid teaching] / Monika Frania. – Kraków : Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2017. – 155, [2] s. ; 24 cm. – ISBN 9788380953833	197
Aneta M. Sokół: Wszystko osiąga się przez nadzieję... : kulturowe dziedzictwo Reformacji na Śląsku [Hope can make you achieve everything... : the cultural heritage of the Reformation in Silesia] / pod red. nauk. Łukasza Galuska ; Muzeum Śląskie. – Katowice : Muzeum Śląskie, 2017. – 251 s. : il. ; 27 cm. – ISBN 9788362593958	201

REPORTS

Aneta M. Sokół: The 500 years of Reformation in Upper Silesia. A survey of museum exhibitions	207
Agnieszka Maroń: A seminar: “The unexpected many returns of Gustaw Morcinek” (Katowice, 22 January 2018)	219
Renata Sowada: The 14th Forum of the Librarians of the Silesian Voivodeship – “The library in action – action in the Library” (Lubliniec, 20 March 2018)	225
Agnieszka Biały: A bookbinding workshop – “First aid in the library, or the patching up of covers” (Warsaw, 22 March 2018)	229
Agnieszka Łakomy-Chłosta, Agnieszka Golda: The 4th Poland-wide Scholarly Conference “Specialised bibliographies: development and integration” (Warsaw, 7 May 2018)	233
Monika Matysik, Magdalena Mientus: A conference “The varieties of freedom in the life and works of Zofia Kossak”. A commemoration of the 100 years of Poland regaining of independence and of the 50th anniversary of the death of the writer (Katowice, 15 May 2018)	241
Karolina Żuk: A report of the activities of the Students’ Association of Infologists for the year 2017	245

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Zakład Bibliologii

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

e-mail: biwanska@ukw.edu.pl

Biblioteki stowarzyszeniowe we Włocławku w latach 1815–1918

Abstrakt: We Włocławku, podobnie jak w innych miejscowościach Królestwa Polskiego, powstawały organizacje, których jednym z aspektów działań było budowanie tożsamości narodowej poprzez książkę i prasę. Były to związki zawodowe, organizacje dobroczynne, organizacje społeczne, spółdzielnie i stowarzyszenia gospodarcze. W swoich siedzibach lub specjalnie przeznaczonych do tego celu lokalach tworzone księgozbiory o charakterze zamkniętym, tylko dla ich członków, bądź otwartym – społecznym. W XIX i początkach XX w. w stolicy Kujaw wschodnich działały: towarzystwa dobroczynne, towarzystwa oświatowo-wychowawcze, organizacje towarzyskie (resursy), stowarzyszenia wzajemnej pomocy, towarzystwa biblioteczne, organizacje kulturalne, ochotnicze towarzystwa pożarne, stowarzyszenia spożywcze, kasy i towarzystwa kredytowe, towarzystwa sportowo-turystyczne i inne organizacje społeczne. W ramach 94 organizacji zostały utworzone 22 biblioteki i dwie czytelnie.

Słowa kluczowe: Biblioteki. Czytelnie. Organizacje społeczne. Stowarzyszenia. Włocławek. Zabór rosyjski

Kompleksowe informacje na temat stowarzyszeń, towarzystw i innych organizacji społecznych na terenie Królestwa Polskiego w latach 1863–1914 przedstawił Wojciech Jaworski w opracowaniu *Przemiany legalnego życia społecznego w Królestwie Polskim w latach 1864–1914* (2006), wyodrębniając we Włocławku we wspomnianym okresie 29 samodzielnych organizacji i 16 ze swoimi oddziałami (Jaworski, 2016, s. 136). W niniejszym artykule poszerzono założenia poczynione w pracy W. Jaworskiego, a mianowicie zasięgiem chronologicznym objęto lata

1815–1918, zmieniono również kryterium formalne – wzięto pod uwagę biblioteki i czytelnie tworzone przez wszelkie organizacje społeczne, nawet te o charakterze związkowym, partyjnym i religijnym. W świetle podanych kryteriów i dostępnej literatury wyróżniono 94 stowarzyszenia działające we Włocławku w okresie zaborów, przy czym liczba ta może ulec zmianie w toku nadal prowadzonych badań.

W zaborze rosyjskim ogłaszano odrębne przepisy prawne dotyczące stowarzyszeń. W latach 1864–1894, po klęsce powstania styczniowego, na ludność polską zostały nałożone znaczne ograniczenia wynikające z przyłączenia Królestwa Polskiego do Cesarstwa Rosyjskiego pod rządami cara Aleksandra III. W 1894 r., po śmierci cara, władzę przejął Mikołaj II – za jego panowania, po 1905 r. zwiększono swobodę w zakładaniu i prowadzeniu organizacji społecznych.

W latach dziewięćdziesiątych XIX w. ogłaszano statuty wzorcowe umożliwiające stworzenie zgodnych z przepisami władz zaborczych dokumentów określających zakres działania poszczególnych organizacji. Tego typu dokument dla ochotniczych straży pożarnych w Królestwie Polskim został zatwierdzony przez ministra spraw wewnętrznych Rosji 12/24 grudnia 1898 r., dla kas pożyczkowo-oszczędnościowych – 13/25 kwietnia 1896 r., dla stowarzyszeń spożywców – 13/25 maja 1897 r., dla towarzystw dobroczynności – 10/22 czerwca 1897 r. (Jaworski, 2016, s. 126–128).

3 października 1905 r. car Mikołaj II wydał tzw. manifest październikowy. Na jego mocy ludność polska zyskała pewien zakres swobody w wyrażaniu swojej przynależności narodowej i używaniu języka polskiego w szkołach, ponadto zlikwidowana została cenzura rewencyjna. Z kolei 17 marca 1906 r. wydano tymczasowe przepisy o stowarzyszeniach i związkach, co zapoczątkowało okres liberalizacji w stosunku do działalności tego typu organizacji w Kongresówce (Jaworski, 2006, s. 10).

W świetle tego aktu: „Stowarzyszeniem [...] jest zrzeszenie kilku osób, które, nie mając na względzie osiągnięcia dla siebie zysków z prowadzenia jakiegokolwiek przedsiębiorstwa, oparły za przedmiot działalności wspólnej jakiś cel określony, a związkiem – połączenie dwóch lub kilku stowarzyszeń, chociażby za pośrednictwem osób upoważnionych” (Makowski, 1913, s. 3–4). W tabeli 1 (s. 10–14) wymieniono także związki zawodowe „zakładane dla osób pracujących w przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych lub dla właścicieli tych przedsiębiorstw” (Makowski, 1913, s. 4), które zostały zawarte w ustawie przemysłowej (art. 11, uwaga 5). W swojej działalności mogły one uwzględnić bibliotekę, wykłady i kursy organizowane w celu

samokształcenia. Niezależnie od profilu działalności w statutach wzorcowych, również tych po 1906 r., odnajdujemy zapis, że mogą zajmować się różnorodną aktywnością kulturalną, w tym organizować ksiąźnice i czytelnie (Makowski, 1913, s. 81).

W. Jaworski (2006, s. 5–6) wyodrębnił następujące rodzaje organizacji: towarzystwa dobroczynne; towarzystwa strzeleckie; towarzystwa naukowe; towarzystwa oświatowo-wychowawcze; stowarzyszenia kupców i przemysłowców; stowarzyszenia wzajemnej pomocy; organizacje towarzyskie (resursy); organizacje kulturalne; ochotnicze towarzystwa pożarnicze; stowarzyszenia spożywcze; kasy i towarzystwa kredytowe; towarzystwa sportowe i myśliwskie; towarzystwa rolnicze; stowarzyszenia biblioteczne; spółdzielnie pracy; stowarzyszenia zawodowe pracowników najemnych; towarzystwa przyjaciół miejscowości; inne organizacje społeczne (emigracyjne, kobiece, ochrony przyrody, propagujące pracę zawodową, społeczną i rozwój gospodarczy, zdrowotne). Z kolei Tomasz Dziki (1999, s. 11) podzielił organizacje społeczne działające we Włocławku w latach 1918–1939 na cztery grupy: związki zawodowe; organizacje dobroczynne; organizacje społeczne (wśród nich stowarzyszenia kulturalno-oświatowe, sportowe oraz organizacje zrzeszające młodzież); spółdzielnie i stowarzyszenia gospodarcze.

W ramach różnego typu towarzystw, stowarzyszeń i kół otwierano biblioteki literatury pięknej, popularnonaukowej, fachowej i czytelnie. Mogły mieć one charakter otwarty, dla wszystkich zainteresowanych, lub zamknięty – tylko dla ich członków. W *Encyklopedii wiedzy o książce* napisano: „Biblioteki społeczne prowadzone przez organizacje lub instytucje społeczne mają na celu zaspakajanie potrzeb kulturalnych swoich członków” (Birkenmajer, Kocowski, Trzynadłowski, 1971, szp. 252, 264). Mogły też być bibliotekami prywatnymi, przystosowanymi do udostępniania społecznego.

Najstarsze organizacje społeczne we Włocławku

Pierwszym znanym „stowarzyszeniem” we Włocławku było tzw. Bractwo Literackie, które w XVI w. skupiało ludzi umiejących czytać i pisać. Według wizytacji biskupa kujawskiego Hieronima Rozrażewskiego w 1594 r. należało do niego około 40 osób, z czego tylko 5–6 uważano za aktywne, ponieważ uczestniczyły we wspólnych nabożeństwach (Morawski, 1933/2003, s. 342). W 1623 r. przy kościele św. Jana we Włocławku powołano Bractwo św. Anny, gromadzące zamożnych włocławian w celach religijnych i charytatywnych (Morawski,

1933/2003, s. 343). W 1690 r. zaczęło funkcjonować Włocławskie Bractwo Kurkowe, które przetrwało do początków XIX w. (Jarzembowski, 1992, s. 9). Z kolei w 1820 r. uległy rozwiązaniu bractwa: piwowskie, literackie i strzeleckie (Morawski, 1933/2003, s. 345, 350–353; Borucki, 1882, s. 298).

Stowarzyszenia w okresie zaborów

Do końca XIX w. we Włocławku powstawały pojedyncze organizacje społeczne, które niekiedy miały wymiar elitarny i były skierowane do inteligencji katolickiej. W XIX w. działało przynajmniej 13 stowarzyszeń – kulturalno-oświatowe, sportowe, kasy pożyczkowe, kółka rolnicze, straż pożarna. Wzmoczoną aktywność działaczy społecznych różnych narodowości odnotowano w latach 1906, 1907 i 1908, kiedy to w jednym roku powołano aż 10–14 instytucji prowadzących szeroko pojętą działalność na rzecz ludności włocławskiej. Dopiero odzyskanie niepodległości w 1918 r. przyniosło podobną aktywność w tym zakresie. Najliczniej reprezentowane były organizacje dobroczynne, inicjowane przez środowiska polskie i rosyjskie, katolików, ewangelików i żydów; na kolejnym miejscu – instytucje kulturalno-oświatowe, za pośrednictwem których podnoszono poziom wykształcenia i świadomości narodowej włocławian. Na terenie miasta działały trzy organizacje sportowe i trzy towarzystwa biblioteczne. W dalszej części artykułu zostaną zaprezentowane tylko te, przy których udało się zidentyfikować bibliotekę bądź czytelnię. W toku prowadzonych poszukiwań wyodrębniono 22 biblioteki (wiadomo przynajmniej o trzech czytelniach działających w ich obrębie) i dwie czytelnie. Omówiono je na podstawie zaproponowanego przez T. Dzikiego (1999) podziału na biblioteki przy związkach zawodowych, organizacjach dobroczynnych, kulturalno-oświatowych. Lista stowarzyszeń i towarzystw włocławskich została przedstawiona w tabeli 1.

Tabela 1. Stowarzyszenia i towarzystwa we Włocławku w XIX i na początku XX w.

Lp.	Nazwa organizacji	Data powstania*
1.	Towarzystwo Strzeleckie i Literackie	zlikwidowane w 1820 r.
2.	Stowarzyszenie Formierzy, Mularzy i Tokarzy	1844–1846
3.	Chrześcijańska resursa „Concordia”	1847
4.	Żydowska resursa „Harmonia”	1848

5.	Ochotnicze Towarzystwo Pożarne	1874/1875/1878
6.	Kasa Pożyczkowa Urzędników Zarządu Powiatowego, Powiatowego Urzędu Skarbowego i Magistratu Miasta we Włocławku	1883
7.	Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie	1885/1886
8.	Towarzystwo śpiewacze „Lutnia” / Towarzystwo b. Chórów Katedralnych „Lutnia”	1888
9.	Stowarzyszenie Spożywcze Pracowników Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej, oddz. Włocławek	1888/1897
10.	Towarzystwo Wzajemnego Kredytu	1897
11.	Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe „Pierwsze” (dla chrześcijan)	1899
12.	Syndykat Rolniczy Guberni Warszawskiej / Oddział Handlowy Warszawskiego Towarzystwa Rolniczego	1900/1905
13.	Włocławskie Towarzystwo Wspierania Biednych (Towarzystwo Dobroczynności we Włocławku) / Towarzystwo Pomocy Biednym	1900
14.	Towarzystwo „Wzajemnej Pomocy” Włocławskich Rzemieślników	1901, 1905, 1906 (Ustawa)
15.	Kasa Posagowa	1902
16.	Stowarzyszenie Spożywców „Pomoc”	1904
17.	Towarzystwo Myśliwskie we Włocławku „Pierwsze”	1904
18.	Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe „Drugie” (dla Żydów)	1904
19.	Chrześcijańskie Stowarzyszenie Robotników Polskich	1905
20.	Chrześcijańskie Towarzystwo Rzemieślników i Przemysłowców Polskich	1905
21.	Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego we Włocławku	1905 lub 1906, WJ 1913
22.	Stowarzyszenie Domu Miłosierdzia Zboru Ewangelickiego	1905
23.	Towarzystwo Myśliwskie we Włocławku „Drugie”	1905
24.	Polska Macierz Szkolna. Oddział we Włocławku	1906–1907
25.	Polska Partia Socjalistyczna-Lewica	1906
26.	Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Oddział we Włocławku	1906–1907
27.	Spółdzielnia kapłanów „Cuiavia”	1906
28.	Stowarzyszenie Spożywców „Ogniwo” przy fabryce Bohma	1906
29.	Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich w Warszawie. Koło we Włocławku	1906–1911
30.	Towarzystwo Kursów dla Analfabetów Dorosłych w Warszawie. Oddział we Włocławku	1906–1908
31.	Towarzystwo Rolnicze we Włocławku / Kujawskie Okręgowe Towarzystwo Rolnicze	1906

32.	Towarzystwo Wzajemnego Kredytu dla Przemysłu i Handlu	1906
33.	Związek Młodzieży Niepodległościowej	1906
34.	Bractwo Trzeźwości	1907
35.	Kółko Myśliwskie Miłośników Myślistwa Sportowego i Rozmnażania Zwierząt Łownych we Włocławku	1907
36.	Niemieckie Towarzystwo Śpiewacze	1907
37.	Polski Związek Nauczycielstwa. Oddział we Włocławku	1907
38.	Stowarzyszenie Zawodowe Robotników Przemysłu Metalowego w Królestwie Polskim z siedzibą w Warszawie. Oddział we Włocławku	1907
39.	Stowarzyszenie Spożywców „Wspólna Praca”	1907
40.	Stowarzyszenie Spożywcze Robotników Fabryki F. Bohm i S-ka	1907
41.	Stowarzyszenie Zawodowe Robotników Przemysłu Żelaznego w Warszawie. Oddział we Włocławku	1907
42.	Towarzystwo Biblioteki i Czytelni im. Adama Mickiewicza	1907
43.	Towarzystwo Dramatyczno-Muzyczne	1907
44.	Towarzystwo Pomocy Biednym Żydom we Włocławku	1907
45.	Towarzystwo Pomocy Odzieżowej Biednym	1907
46.	Towarzystwo Rozdawnictwa Odzieży Ubogim Mieszkańcom Miasta Włocławka / Towarzystwo Pomocy Odzieżowej we Włocławku	1907
47.	Zgromadzenie Braci Sług Maryi III Zakonu św. Franciszka	1907
48.	Polski Związek Zawodowy Robotników Przemysłu Żelaznego. Oddział we Włocławku	1908
49.	Polskie Stowarzyszenie Zawodowe Drukarzy, Odlewników Czcionej Zecerskich i Pokrewnych Zawodów w Warszawie. Oddział we Włocławku	1908–1910
50.	Polskie Towarzystwo Esperanckie w Warszawie. Oddział we Włocławku	1908
51.	Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Warszawie. Oddział we Włocławku	1908
52.	Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy	1908
53.	Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej Pracowników Rolnych w Warszawie. Oddział powiatowy we Włocławku	1908
54.	Stowarzyszenie Spożywców „Jedność”	1908
55.	Stowarzyszenie Spożywców „Samoobrona”	1908
56.	Stowarzyszenie Spożywców „Spółka Kujawska”	1908
57.	Stowarzyszenie Zawodowe Murarzy „Łączność” w Łodzi. Oddział we Włocławku	1908
58.	Towarzystwo Opieki nad Wychodźcami	1908

59.	Towarzystwo Opieki nad Wychowankami Szkół Początkowych Prywatnych / Towarzystwo Opieki nad Absolwentami Prywatnych Szkół Początkowych we Włocławku (WJ)	1908
60.	Towarzystwo Wspomagania Biednych Żydów	1908
61.	Towarzystwo Zjednoczonych Ziemianek w Warszawie. Oddział we Włocławku „Łączność”	1908
62.	Towarzystwo Higieniczne. Oddział Kujawski	1909
63.	Towarzystwo Właścicieli Nieruchomości miasta Włocławka	1909
64.	Stowarzyszenie Kobiet Wspólnej Pracy	1910
65.	Związek Równouprawnienia Kobiet	1910
66.	Chrześcijańskie Towarzystwo Ochrony Kobiet w Warszawie. Oddział we Włocławku	1911
67.	Kółko Rolnicze we Włocławku	1911
68.	Towarzystwo Kultury Polskiej w Warszawie. Oddział we Włocławku	1912–1913
69.	Towarzystwo Samokształceniowe w Warszawie. Oddział we Włocławku	1912
70.	Żydowska Biblioteka i Czytelnia Społeczna / Kółko Biblioteki-Czytelnia Publicznej (WJ)	1912
71.	Towarzystwo „Książnica Włocławska”	1913 (1911)
72.	Towarzystwo Pomocy Biednym Uczniom 7-klasowej Szkoły Handlowej we Włocławku	1913
73.	Dom Sierot i Ochronka dla Dziewcząt im. Maurycego Szenfelda	1914
74.	Towarzystwo Wspomagania Biednych Żydów	1914
75.	Towarzystwo Zupełnej Wstrzemięźliwości od Napojów Alkoholowych „Przyszłość” w Warszawie. Oddział we Włocławku	1914
76.	Towarzystwo Opieki Szkolnej	po 1914
77.	Schronisko dla Starców Wyznania Mojżeszowego „Moszaw-Zkenim”	1915
78.	Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczne	1915–1918
79.	Robotnicze Stowarzyszenie Spożywców „Praca”	1915
80.	Stowarzyszenie Kupców Żydów miasta Włocławka	1916
81.	Stowarzyszenie religijne „Wychowanie i Oświata”	1916
82.	Klasowe Związki Zawodowe Dozorców Domowych	1916
83.	Klasowe Związki Zawodowe Metalowców	1916
84.	Klasowe Związki Zawodowe Robotników Przemysłu Skórzanego	1916
85.	Koło Młodzieży Robotniczej	1916
86.	Związek Młodzieży Pracującej „Spójnia”	1917
87.	Związek Zawodowy Poligrafików	1917–1918
88.	Klasowy Związek Robotników Rolnych	1917–1918

89.	Kujawskie Stowarzyszenie Techniczne	1918
90.	Towarzystwo Polek Pracujących	przed 1918
91.	Pogotowie Wojenne Ziemi Kujawskiej / Czerwony Krzyż. Oddział we Włocławku	1918
92.	Stowarzyszenie „Strzecha Robotnicza”	1918
93.	Związek Rzemieślników Żydów	1918
94.	Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi”	1918

* Data powstania poszczególnych organizacji jest niekiedy trudna do ustalenia, ponieważ odnosi się do różnych wydarzeń, takich jak: moment podjęcia inicjatywy, pierwszego spotkania czy legalizacji statutu lub ustawy. Wielokrotnie mamy do czynienia z datą przybliżoną lub nie posiadamy żadnych bliższych danych, stąd określenie „przed” lub „po”.

Źródło: (*Stowarzyszenia*, 1918; Morawski, 1933/2003; Karczewski, 1971; Nikonowicz, 1990; Dzi-ki, 1999; Jaworski, 2016; Dębiński, 2002).

Związki zawodowe

Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego we Włocławku zostało powołane do życia w 1906 r. (w „Kujawianinie” z 1917 r. podano datę 8 czerwca 1913 r.) (Sosnowski, 1934, s. 30; Cieśla, Kadzidłowska, 2003, s. 58; *Włocławski*, 1917, s. 271). Politycznie organizacja ta była związana z Narodową Demokracją. Cel jej działania stanowiło podnoszenie poziomu naukowego i pedagogicznego szkół, co realizowano poprzez wydawanie książek, czasopism, organizowanie kursów i zakładanie bibliotek. Wielkim sukcesem było otwarcie w 1914 r. Uniwersytetu Ludowego z siedzibą w Szkole Handlowej. Urządzano tam spotkania, podczas których omawiano zagadnienia metodyczno-pedagogiczne, prowadzono akcje odczytowe. Stowarzyszenie było także inicjatorem utworzenia w styczniu 1916 r. Biblioteki 3 Maja, finansowanej z datków włocławian, zebranych 3 maja 1915 r., oraz zasiłków Koła Macierzy Szkolnej. Księgozbiór ten był przeznaczony dla dzieci ze szkół początkowych (*Stowarzyszenia*, 1918, s. 76). Uruchomiono „sekcję pomocy w zaopatrywaniu biednej dziatwy szkolnej w książki i materiały piśmienne” oraz trzy inne sekcje: popularyzacji wiedzy, muzealną i biblioteczną. Tą ostatnią kierował Franciszek Hilczer. W tym czasie powstała też biblioteka tzw. nauczycielska, finansowana ze składek miesięcznych sekcji samokształcenia. Zbiór nauczycielski na początku liczył 1 tys. woluminów, a Biblioteka 3 Maja przeszło 2 tys. woluminów, z których korzystało 400 dzieci (w latach trzydziestych XX w. w jej zbiorach znajdowało się 4 tys. dzieł, 7 tys. tomów). Użytkownikami Biblioteki 3 Maja byli głównie młodzi czytelnicy ze szkół powszechnych (Morawski, 1933/2003, s. 361; *Włocławski*, 1917, s. 273).

W 1914 r. do Stowarzyszenia należało 43 członków, cztery lata później już 188. Do 1918 r. funkcję prezesa pełnił Ludwik Wencel, a następnie dr Adolf Reybekiel, wiceprezesem i skarbnikiem był Dezydery Szymkiewicz, sekretarzem Stefan Brodzikowski (*Stowarzyszenia*, 1918, s. 77).

We Włocławku działało także koło posiadające 50 oddziałów **Związku Równouprawnienia Kobiet**; w jego ramach założono jedną bibliotekę, zaopatrywaną przez Towarzystwo Kultury Polskiej (Bemówna, 1934, s. 194). Organizacja ta była krytykowana przez władze kościelne, wspierały ją natomiast „Gazeta Kujawska”, „Zaranie” i „Kultura Polska” (Mazurska, Wyszomirska, 1968, s. 28–29).

Jedną z form działalności partii było gromadzenie księgozbiorów z literaturą propagandową. Biblioteki partyjne **Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy** istniały w Pruszkowie, Włocławku, Płocku, Jeziornie, Radomiu (Krajewska, 1979, s. 116). Na łamach „Czerwonego Sztandaru” drukowano doniesienia z prowincji, w tym także informacje na temat bibliotek i wydatków na książki. W 1916 r. **Polska Partia Socjalistyczna-Lewica** zorganizowała we Włocławku Klub Robotniczy, a następnie przy ulicy Jana Kilińskiego Klub im. Tadeusza Rechniewskiego. Było to miejsce działań kulturalno-oświatowych, m.in. utworzono tam bibliotekę i czytelní robotniczą, z których mogli korzystać robotnicy, członkowie klasowych związków robotniczych i kółek oświatowych. W księżnicy zgromadzono przeszło 2 tys. tomów. W celu poszerzenia oddziaływania partii w 1915 r. powołano **Koło Młodzieży Robotniczej** (Perlikowski, Kozłowski, Kapłan, 1965, s. 16, 127).

Organizacje dobroczynne

Chrześcijańskie Towarzystwo Rzemieślników i Przemysłowców Polskich pod wezwaniem św. Józefa (K.M., 1909, s. 27–29) zostało powołane przez włocławskich rzemieślników: Wincentego Bojańczyka, Antoniego Piaseckiego, Wacława Wernera, Aleksandra Micińskiego oraz znanych tylko z nazwiska: Zielińskiego, Lindego i Strzębkowskiego. W tym gronie wymieniano również szewca Franciszka Wujcińskiego, rzemieślnika Stefana Burskiego i przemysłowca leśnego Antoniego Biegalskiego (Strzeszewski, Bender, Turowski, 1981, s. 224). Prezesem od 1910 r. był Antoni Mirewicz, a od 1914 r. Józef Mokrzycki. Członkowie tej organizacji mieli bronić interesów rzemieślników i drobnych przemysłowców, a także przyczyniać się do rozwoju pracy kulturalno-oświatowej. Początkowo Towarzystwo funkcjonowało niele-

galnie przy wsparciu ks. Józefa Mańkiewicza; konspiracyjnie spotykano się w mieszkaniach działaczy. W 1904 r. wynajęto lokal przy ulicy Gęsiej 13 (Rulka, 2006, s. 97), po destylarni Kwiatkowskiego (obecnie ulica POW). Później wybudowano przy nim salę do zebrań, gdzie występował amatorski zespół teatralny.

Pierwsze walne zebranie odbyło się 19 marca 1905 r. przy ulicy Tumskiej, w siedzibie Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego. Statut został przyjęty 12 listopada 1905 r. W ramach organizacji działała sekcja dramatyczna i gimnastyczna, powołano również Kasę Wzajemnej Pomocy Rzemieślnikom.

W czasie I wojny światowej władze Towarzystwa sprzedały lokal Włocławskiemu Towarzystwu Wspierania Biednych. Siedzibą Chrześcijańskiego Towarzystwa Rzemieślników i Przemysłowców Polskich stał się wówczas dwupokojowy lokal po destylarni. W 1918 r. organizacja, prowadząca odtąd działalność w lokalu przy Starym Rynku 13, zrzeszała 110 członków, prezesem był Tadeusz Gutowski, wiceprezesem Piotr Mańkowski, gospodarzem Ignacy Postolski (*Stowarzyszenia*, 1918, s. 77).

Za główny cel postawiono sobie podnoszenie wiedzy ogólnej i zawodowej. Środkiem do jego realizacji było utworzenie biblioteki z literaturą specjalistyczną, prowadzenie wykładów, odczytów i pogadanek. Do opieki nad zbiorami zostali wyznaczeni bibliotekarz i jego zastępca. Prezes miał za zadanie rewidować księgozbiór dwa razy na kwartał, po uprzednim powiadomieniu bibliotekarza. Członkowie mogli wypożyczać książki na cztery tygodnie, za przekroczenie terminu wyznaczono karę w wysokości 5 kopiejek. Jeśli książka została zgubiona, należało zwrócić jej wartość bibliotekarzowi (*Ustawa*, 1905, s. 10–11). W 1918 r. funkcję bibliotekarza pełnił Józef Mokrzycki. Z kolei z materiałów źródłowych przytoczonych przez Ryszarda Sobczaka i Bogdana Ziółkowskiego (2007, s. 135) wiadomo, że jeszcze w 1925 r. towarzystwo prowadziło bibliotekę i czytelnię czasopism ogólnych i fachowych.

Chrześcijańskie Stowarzyszenie Robotników Polskich pod wezwaniem św. Stanisława zostało założone przez ks. J. Mańkiewicza w 1903 r., a zalegalizowane 8 grudnia 1905 r. Jego pierwszymi członkami byli robotnicy i robotnice, należący do 150 kółek różańcowych (2250 osób). Pierwszym prezesem był ks. Maksymilian Weber. Składki, które mogły wynosić nawet tysiąc rubli, były przeznaczone na utrzymanie biblioteki i szkoły (Morawski, 1933/2003, s. 362; *Jednodniówka*, 1933, s. 5; Rulka, 2006, s. 97). Biblioteka mieściła się w domku, który przekazał na ten cel bp Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (później otwarto tam ochronkę dla dzieci im. H. Sienkiewicza).

Prawdopodobnie była to Biblioteka Katolicka im. H. Sienkiewicza (Brodzikowski, 1930, s. 11). Na początku kierowała nią Oktawia Domańska (*Jednodniówka*, 1933, s. 5–6). W 1928 r. placówka ta posiadała prawie 2 tys. woluminów i korzystało z niej ponad trzystu czytelników (Brodzikowski, 1930, s. 11).

Włocławski Oddział Czerwonego Krzyża, początkowo nazywany Pogotowiem Wojennym Ziemi Kujawskiej, powstał w 1918 r. Już w grudniu tego roku utworzono przy nim bibliotekę żołnierską i zainicjowano kursy oświatowe w koszarach przy ulicy Toruńskiej. W ramach oddziału działała sekcja kulturalno-oświatowa organizująca odczyty, wieczorki artystyczne, a także kursy z języka polskiego i arytmetyki, które prowadziła dyrektorka Gimnazjum Żeńskiego Zofia Degen-Słórsarska (Jaczkowska, 1979, s. 19; Z.M., 1928, s. 19).

Towarzystwo Wspomagania Biednych Żydów (Gruszczyńska, 1999) powstało w 1908 r. z inicjatywy dr. Ignacego Fajansa (Rejmanowski, 2001, s. 44–45). Poza nim w skład grupy założycielskiej wchodził: Wolf Złotogórski, Maks Wasserzug, Adolf Majzner, Leib Stern, Henryk Golde, Bernard Gombiński i Józef Lewiński. Organizacja ta miała swoją siedzibę przy ulicy Stodólnej 70, a od 1914 r. przy Królewieckiej 5, gdzie mieścił się Żydowski Dom Sierot (Rejmanowski, 1999, s. 616). W statucie określono cel działalności, którym było przede wszystkim polepszenie warunków materialnych biednych Żydów we Włocławku. Cel ten realizowano poprzez zakładanie ochronek, przytułków, domów pracy, schronisk, zakładów naukowych i rzemieślniczych, domów noclegowych, sierocińców, szpitali, ambulatoriów oraz bezpłatnych czytelni. Fundusze, poza składkami, pozyskiwano m.in. z organizowanych przedstawień amatorskich, odczytów, wykładów, balów, koncertów i zabaw (Olejniczak, 2006, s. 132).

Organizacje społeczne (stowarzyszenia kulturalno-oświatowe, biblioteczne, sportowe oraz organizacje zrzeszające młodzież)

Stowarzyszenia kulturalno-oświatowe

W 1847 r. została utworzona chrześcijańska resursa „**Concordia**”. Władze zatwierdziły jej statut dopiero trzy lata później – wydrukowano go w pierwszej drukarni włocławskiej Teodora Buchholtza (Arentowicz, 1928, s. 55–58; Morawski 1933/2003, s. 354). W „Concordii” kwitło życie towarzyskie i kulturalne katolickiej inteligencji Włocławka. Stowarzyszenie posiadało również swoją bibliotekę (Frątczak, 1999, s. 579),

składającą się z tysiąca książek w języku polskim, sześciuset – w języku niemieckim, dwustu – w języku francuskim (Morawski, 1933/2003, s. 360). Resursa ta mieściła się w domu Kolbego przy ulicy Cyganka, naprzeciwko Teatru Nowości, następnie w domu Vaedtkego przy ulicy Nowej 25 (obecnie 3 Maja) (Arentowicz, 1928, s. 55–56). Rok po resursie chrześcijańskiej została otwarta żydowska resursa „**Harmonia**”. W monografii M. Morawskiego zanotowano, że na księgozbiór jej biblioteki składało się 800 tomów (Morawski, 1933/2003, s. 354; Krzewski, 1926, s. 117). Krystyna Korzon (1985, s. 144) wymienia jeszcze wrocławską resursę mieszczańską, funkcjonującą w latach 1840–1848, przy której również istniała biblioteka¹.

Towarzystwo śpiewacze „Lutnia”. W skład chóru przy katedrze, założonego w 1886 r. przez ks. Leona Moczyńskiego, wchodził alumn seminarium duchownego. Dwa lata później ks. L. Moczyński powołał chóry chłopięcy i męski. Ten ostatni tworzyli mężczyźni pochodzący ze środowisk inteligenckich, rzemieślniczych i robotniczych Włocławka. Przyjął on nazwę „Lutnia” (w statucie z 1924 r. figuruje nazwa: Towarzystwo b. Chórów Katedralnych „Lutnia” we Włocławku) i wykonywał utwory znamienitych kompozytorów. Ich dzieła były gromadzone w bibliotece muzyczno-kościelnej prowadzonej z pedantyczną dbałością przez założyciela chóru. Na księgozbiór dostawał on fundusze od kapituły, wielokrotnie przeznaczał również swoje środki (Stańczak, 1928, s. 11; Stańczak, 1938, s. 10; Nowak, 2011, s. 106). Po śmierci ks. L. Moczyńskiego księgozbiór biblioteki nadal się powiększał – w 1938 r. liczył tysiąc woluminów. Zbiorami opiekował się bibliotekarz, który wchodził w skład zarządu towarzystwa. Niestety, prawo do korzystania z biblioteki mieli tylko członkowie chóru (*Statut*, 1924, s. 5, 8).

Polska Macierz Szkolna od 1906 r. – jako jedno z 22 kół istniejących na terenie Okręgu Kujawskiego – prowadziła we Włocławku szeroko zakrojoną działalność kulturalno-oświatową (Morawski, 1933/2003, s. 358; W.R., 1926, s. 3–4). Wymienić tu należy m.in. założenie szkół elementarnych w Rakutówku i Bularce, prowadzenie kursów dla dorosłych analfabetów, otwieranie bibliotek oraz organizowanie publicznych odczytów. We Włocławku organizacją kierowali: Michał Bobiński, Ludwik Bauer, Antoni Olszakowski i inni. Co ważne, dla kolejarzy zorganizowano Towarzystwo Oświatowe „Jedność”, prowadzone przez Szymona Rajcę. Pomimo statutu zgodnego z przepisami działania Ma-

¹ Możliwe, że autorka wspomina wcześniejszą resursę, która powstała 15 lutego 1841 r. i posiadała bibliotekę. Zob. Archiwum Państwowe w Toruniu. Oddział we Włocławku, sygn. 652. Założenie Resursy we Włocławku 1846–1953.

cierzy wielokrotnie odbiegały od oficjalnej wersji prezentowanej w protokołach i wykraczały poza nią (W.R., 1926, s. 3–4). W 1907 r. zaborca rosyjski zakazał działalności Polskiej Macierzy Szkolnej. Została reaktywowana dopiero w 1914 r.

Towarzystwo Opieki nad Wychowankami Szkół Początkowych Prywatnych powstało w 1908 r., po wydaniu przez władze carskie ukazu zakazującego działalności Polskiej Macierzy Szkolnej. Szczególnie zaangażowany w jego prace był M. Bobiński. Organizacja ta wraz z Towarzystwem Kursów dla Analfabetów Dorosłych rokrocznie kształciła 300 osób (Pawlak, 1999, s. 601). Zamknięto ją w 1914 r., kiedy Polska Macierz Szkolna wznowiła działalność – cztery lata później z jej inicjatywy utworzony został Uniwersytet Ludowy, w gmachu Gimnazjum Realnego uruchomiono ponadto ogólnodostępną czytelnię czasopism (Jaczkowska, 1979, s. 15; Dębiński, 2016, s. 292).

Po odzyskaniu niepodległości aktywność na polu stowarzyszeń przejawiało również środowisko żydowskie. W 1918 r. zostało powołane **Stowarzyszenie „Strzecha Robotnicza”**. Jego członkowie utworzyli bibliotekę składającą się z książek polskich i żydowskich (Dziki, 1999).

Włocławskie towarzystwa sportowe

Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie założył działacz niepodległościowy Bolesław Domaszewicz. W pierwszych zebraniach, które odbyły się 19 i 26 sierpnia 1885 r., uczestniczyły 32 osoby z różnych grup zawodowych: urzędnicy, adwokaci, szewc, fryzjer, fotograf, właściciel tartaku, lekarz, aptekarz, ślusarz. Statut organizacji został zatwierdzony przez władze carskie 17 września 1886 r. Był on liberalny, czyli pozwalał na prowadzenie całej dokumentacji w języku polskim, i nie zawierał zapisu o uczestnictwie przedstawiciela władzy w zarządzie (J.B., 1928a, s. 11–15; Marciniak, 2006). Pierwszym prezesem Towarzystwa był Walerian Ehrenkreutz. W 1890 r. liczba członków wynosiła 85 osób, a w 1893 r. – 65. Celem organizacji było wzniecanie uczuć patriotycznych, m.in. poprzez funkcjonowanie czytelni książek polskich i założenie chóru męskiego „Echo wioślarskie” pod kierownictwem Zygmunta Domańskiego (Jarzembowski, 1999, s. 621).

Od 1 stycznia 1887 r. Towarzystwo działało przy ulicy Bulwarowej, w latach dziewięćdziesiątych XIX w. przy ulicy Łęskiej, w domu Buchholtza (obecnie Łęska 77), a zimą 1904 r. nową siedzibą stał się dom Brauna przy ulicy Tumskiej. W grudniu tego roku przedstawiciele zrzeszenia wręczyli Henrykowi Sienkiewiczowi dyplom honorowego członka. W celu uczczenia pięćdziesięciolecia śmierci Adama Mickie-

wicza, w 1904 r. zaplanowano też wieczór mickiewiczowski, na którym odczyt wygłosił A. Trzeciński.

W artykule na temat początków Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego napisano: „Pierwsza biblioteka polska została założona w Towarzystwie Wioślarskiem, pierwszy chór został założony i trwał przy Towarzystwie Wioślarskiem, pierwsze przedstawienia teatralne amatorskie i wszystkie odczyty odbywały się przy współdziałaniu i na terenie Towarzystwa Wioślarskiego. W jego siedzibie były organizowane pierwsze zespoły muzyczne w Włocławku” (J.B., 1928b, s. 5). Jednak w sprawozdaniu jubileuszowym, jakie ukazało się w 1911 r. z okazji dwudziestopięciolecia istnienia Towarzystwa, zabrakło informacji o działalności kulturalnej (*Sprawozdanie*, 1912).

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” działało we Włocławku od 1906 r. Jego członkowie już w 1908 r. utworzyli bibliotekę turystyczną z księgozbiorem pochodzącym w większości z darów; dwa lata później składało się na nią 198 tomów. Zakupy nowych pozycji stanowiły tylko niewielką część, gdyż od początku borykano się z dużymi problemami finansowymi. Towarzystwo utrzymywało się ze składek członkowskich, a braki w funduszach pokrywali często jego członkowie, przede wszystkim prezes Antoni Byszewski (Pawluczuk, 2003, s. 76). Siedziba organizacji mieściła się przy ulicy Gęsiej 13. W 1918 r. liczba członków wynosiła 326. Prezesem był Przemysław Kowalewski, wiceprezesem Juliusz Kosiński, gospodarzem Edward Gaworski, zaś na stanowisko bibliotekarza został wybrany Kazimierz Goliński (*Stowarzyszenia*, 1918, 77).

Towarzystwa turystyczne

Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku (Ziółkowski, 2005; Sutkowska, 2008) został założony w 1908 r. przez: Cypriana Apanowicza, Gustawa Moczarskiego, Przemysława Kowalewskiego, Antoniego Olszakowskiego i S. Rajcę. Pierwszymi prezesami byli: A. Olszakowski i A. Byszewski. Swoje zadania statutowe członkowie organizacji realizowali poprzez wycieczki, odczyty, prelekcje. W 1908 r. została uruchomiona biblioteka, a w 1909 r. muzeum. Już na samym początku działalności Towarzystwo skupiało ponad 200 członków (Jaworski, 2016, s. 135).

W pierwszych latach gromadzenia księgozbioru składał się on tylko z 70 woluminów. Wraz z upływem czasu rozbudowywano bibliotekę, aby stworzyć specjalistyczny zasób. Księga inwentarzowa pod numerami od 1 do 184 (Morawski, 1933/2003, s. 359) zawiera zbiory po Polskiej

Macierzy Szkolnej, a pod numerami od 185 do 887 – książki Towarzystwa Biblioteki i Czytelni im. Adama Mickiewicza we Włocławku w postaci depozytu oraz pochodzące głównie z darowizny podróżnika Aleksandra Korotkiewicza. Darczyńcą był również profesor seminarium włocławskiego, ks. Stanisław Chodyński. Część tytułów zakupiono, co zostało odnotowane w 1909 i 1910 r.

W latach 1910–1913 pierwszą znaną opiekunką księgozbioru była Stanisława Grabowiecka. W 1912 r. została powołana komisja do spraw katalogowania i uporządkowania zbiorów. W jej skład weszli: S. Grabowiecka, Wiktor Ambroziewicz i M. Bobiński. Ze sprawozdania autorstwa W. Ambroziewicza wiadomo, że zgromadzono wiele niepotrzebnych książek, które należało usunąć, gdyż celem było stworzenie biblioteki specjalistycznej. W 1917 r. uporządkowaniem i skatalogowaniem księgozbioru zajmowała się Zofia Biernacka; w 1919 r. w protokole zebrania zarządu na stanowisku bibliotekarza została wymieniona Felicja Zuchmantowiczowa (Sutkowska, 2008, s. 53–55). W tym roku szczególnie nacisk położono na to, by umożliwić korzystanie ze zbiorów członkom Towarzystwa.

Książki i eksponaty pochodziły z podróży A. Korotkiewicza na wschód Europy i do Afryki oraz do Szwajcarii, Szwecji i Finlandii (Morawski, 1933/2003, s. 359). Na zbiory składały się prace krajoznawcze, ludoznawcze, ze szczególnym naciskiem na opracowania, wycinki prasowe związane z Włocławkiem i regionem kujawsko-dobrzyńskim. Dary były selekcjonowane pod względem określonej tematyki księgozbioru. W 1938 r. liczył on 480 pozycji (poza tym spory zbiór przewodników i map) (Ziółkowski, 2005, s. 145–146). Podobnie jak w przypadku wcześniejszych bibliotek również ta nie udostępniała książek osobom spoza Towarzystwa.

Towarzystwa biblioteczne

Towarzystwo Biblioteki i Czytelni im. Adama Mickiewicza we Włocławku powstało w 1906 r. Statut został zatwierdzony 2/15 maja 1907 r. Twórcami tej organizacji, promującej oświatę poprzez książkę naukową i beletrystyczną, byli: Jadwiga Langiewiczowa, Helena Bojańczyk, Jerzy Bojańczyk (Zasada, 2005, s. 21–22), Ewelina Beczkowicz, Kazimierz Beczkowicz, Adela Kochanowicz, Józef Kochanowicz, Zofia Kowalewska, Bohdan Kowalewski (Kubik, Woźniak, 2008, s. 71–72), Bolesław Bystydzieński, Adolf Lipczewski, Bronisław Kocent, dr Wacław Kraszewski. Założycielom przyświecała cenna myśl: „Instytucja ta służyła wyłącznie potrzebom naukowo-kulturalnym, z pominięciem

celów politycznych i partyjnych” (Brodzikowski, 1930, s. 10). W 1907 r. sześciuosobowy zarząd Towarzystwa Biblioteki i Czytelni im. Adama Mickiewicza był zobligowany do urządzenia biblioteki i czytelni, mianowania bibliotekarzy, układania budżetu, sporządzania miesięcznych statystyk czytelnictwa, gromadzenia książek i organizacji odczytów. Czyelnicy musieli opłacać abonament (Borowiecka, 2007, s. 199–203). Rdzeń biblioteki stanowił dar założycieli (1300 woluminów) i książki pochodzące z Biblioteki Kolejowej w Pruszkowie (1200 woluminów). Książnicę wsparł również Michał Arct z Warszawy, ofiarowując 500 książek naukowych. W 1907 r. kwotę 600 rubli na potrzeby biblioteki wyasygnował baron Leopold Kronenberg (Kubiak, 2011, s. 61), a senatorowa Fajfertowa przez 10 lat przekazywała 120 rubli rocznie (Brodzikowski, 1930, s. 10). W latach 1918–1929 księgozbiór powiększył się o 2141 tomów, które zakupiono ze składek członków założycieli i opłat abonamentowych. W latach trzydziestych XX w. liczył już 9 tys. dzieł, 10 tys. tomów. Towarzystwo prowadziło również odczyty na terenie Włocławka, m.in. w Szkole Handlowej. W 1918 r. siedziba książnicy mieściła się przy ulicy Nowej 6 (obecnie 3 Maja) (*Stowarzyszenia*, 1918, s. 76). Organizacja istniała do 1939 r., a po wojnie pozostałości jej księgozbioru zostały włączone do zbiorów nowo organizowanej Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włocławku.

Towarzystwo „Książnica Włocławska” powstało w 1911 r. z inicjatywy: Aleksandra Górskiego, Marii Apanowicz, Marii Górskiej, Marii Kossobudzkiej, Klotyldy Łaszkiwicz, Jana Moczarskiego i Henryka Wińczy. Prezesem organizacji do 1914 r. był Rafał Furmański (Jaworski, 2006, s. 366). Pomimo istnienia innych bibliotek we Włocławku założyciele Towarzystwa „Książnicy Włocławskiej” widzieli potrzebę utworzenia placówki kulturalnej, której rolą byłoby budowanie uczuć narodowych i poznawanie historii ojczyzny. Dzięki zbiorce funduszy udało się nabyć księgozbiór p. Nowackiej. Możliwe, że była ona właścicielką zakładu introligatorskiego sygnowanego „Introligatornia Nowackiej we Włocławku” (Rulka, 2013, s. 265). Na początku działalności biblioteka liczyła 4 tys. woluminów, w 1928 r. ta liczba wzrosła do 4876 (Brodzikowski, 1930, s. 11), a latach trzydziestych XX w. – do 5 tys. dzieł, 6 tys. tomów (Morawski, 1933/2003, s. 361). W 1918 r. siedziba Towarzystwa mieściła się przy ulicy Brzeskiej 21 (*Stowarzyszenia*, 1918, s. 76).

Żydowska Biblioteka i Czytelnia Społeczna została założona w 1912 r. przez: Dawida Erslera, Izaaka Goldmana, Szulima Żychlińskiego, Majera Ernsteina, Mojżesza Wajcmana, Jakóba Piwko, Mendla Baumana, Hersza Kino, Szlamę Malowańczyka i Chaskiela Breitsteina

(Brodzikowski, 1930, s. 11; Dziki, 1999, s. 32). Początkowo książnicę tworzyło 1200 woluminów, a liczba czytelników wynosiła 295 (Dziki, 1999, s. 37; Krzewski, 1926, s. 113). W 1925 r. ich grono powiększyło się do 645 osób – wśród nich byli przedstawiciele pracującej inteligencji, przemysłowcy, kupcy, rzemieślnicy, robotnicy i młodzież szkolna. Według Michała Morawskiego w latach trzydziestych Żydowska Biblioteka i Czytelnia Społeczna zgromadziła 9 tys. dzieł (11 tys. tomów), z kolei S. Brodzikowski podaje, że w 1930 r. miała w swych zasobach 13 880 tomów o treści beletrystycznej w językach: polskim, hebrajskim, żydowskim, francuskim, niemieckim, rosyjskim i angielskim.

Organizacje młodzieżowe

Związek Młodzieży Niepodległościowej (Targowski, 1938) został założony we Włocławku w 1906 r., jednak brak informacji na temat gromadzonego przez organizację księgozbioru. W 1917 r. powołano **Związek Młodzieży Pracującej „Spójnia”**, a jego inicjatorem był ks. Władysław Marcinkowski, który podjął się też utworzenia biblioteki. Nadrzędnym celem „Spójni” była popularyzacja działań kulturalno-oświatowych oraz wartości katolickich i narodowych wśród młodzieży pracującej (Morawski, 1933/2003, s. 363; Dębiński, 2002, s. 301; 1903–1933, 1933). W maju 1919 r. członkowie zrzeszenia zorganizowali zabawę z loterią fantową, z której dochód miał być przeznaczony na rzecz biblioteki (Wajer, 1997, s. 201).

W 1914 r. z inicjatywy kleryków Franciszka Rawickiego i Jana Ostrowskiego powołano przy włocławskim seminarium **koło (bractwo) alumnów abstynentów**. W pierwszym roku działalności należało do niego 38 osób. Klerycy utworzyli bibliotekę składającą się z 158 książek propagujących zagadnienia trzeźwości oraz czytelnię czasopism z prenumeratą czasopism „Świt” i „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”. Po ukończeniu nauki w seminarium zakładano podobne koła w parafiach (Baranowski, 1930, s. 68–69; Krasińska, 2004, s. 73).

Inne organizacje

Ochotnicza Straż Ogniowa powstała we Włocławku w 1874 r. (Zasada, 2004, 2014). Po kilku latach zyskała umundurowanie, następnie sztandary (1885, 1900), a w 1909 r. z inicjatywy Aleksandra Grąbczewskiego rozpoczęto budowę remizy strażackiej (Morawski,

1933/2003, s. 354). W trakcie obchodów jubileuszu trzydziestolecia utworzenia straży we Włocławku jej prezes Bolesław Damaszkiewicz zgłosił projekt powołania ksiąźnicy służącej strażakom. Jej zaopatrzenie miał pokrywać z własnych funduszy (Olejnik, 1981, s. 128–129; *Trzydziestolecie*, 1905, s. 6). Udało się zrealizować ten pomysł – biblioteka początkowo służyła strażakom, a następnie mieszkańcom Włocławka. Przetrwała do wybuchu II wojny światowej.

W 1897 r. została założona Biblioteka Stowarzyszenia Spożywczego Pracowników Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej (tzw. Biblioteka Kolejowa). Z czasem otwierano jej filie: w Częstochowie, Piotrkowie, Pruszkowie, Sosnowcu i we Włocławku (Korzon, 1985, s. 112; Malczyńska, 1987, s. 152). W 1907 r. zbiory ksiąźnicy liczyły przeszło 20 tys. tomów, a w ciągu pierwszych 10 lat funkcjonowania odnotowano 600 tys. wypożyczeń (Lech 1972, s. 385; Wroczyński, 1963, s. 198; Wojciechowski, 1954, s. 47–48).

Podsumowanie

W czasach zaboru rosyjskiego, a następnie okupacji niemieckiej do 1918 r. we Włocławku powstawały zrzeszenia, towarzystwa, stowarzyszenia, koła, związki, m.in. w celu podnoszenia świadomości narodowej i poziomu wykształcenia mieszkańców. Jednym ze środków do realizacji działań kulturalnych były biblioteki, które gromadziły literaturę beletrystyczną, popularnonaukową, naukową, fachową w różnych językach. W niniejszym artykule jedynie zasygnalizowano istnienie tego typu placówek na podstawie wystawianych przez nie dokumentów, takich jak ustawy i statuty, oraz dostępnej prasy i literatury. Wyodrębniono skromne dane na temat 22 bibliotek i dwóch czytelni. Wielkość księgozbiorów wahała się od 148 do 5 tys. woluminów. Wiadomo, że do opieki nad nimi wyznaczony był bibliotekarz, często będący również członkiem zarządu. Udało się ustalić tylko sześć nazwisk bibliotekarzy włocławskich organizacji.

Choć wymienione biblioteki zostały zorganizowane tylko przy 23% spośród wszystkich organizacji włocławskich, to istniało silne dążenie ze strony mieszkańców do zakładania tego typu placówek w okresie zaborów. Były to miejsca, gdzie kwitła świadomość narodowa, myśl patriotyczna, gdzie zacieśniano przynależność wyznaniową.

Literatura

- 1903–1933. *Jednodniówka ku upamiętnieniu Trzydziestolecia Ruchu Chrześcijańsko-Społecznego we Włocławku* (1933). Włocławek: Chrześcijańskie Związki Zawodowe.
- Arentowicz, Z. (1928). *Z dawnego Włocławka* (reprint). Włocławek: nakł. Sekcji Regionalistycznej Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.
- Baranowski, W. (1930). Sprawozdanie z dwudziestoletniej działalności koła abstynenckiego w Seminarium Duchownym we Włocławku. *Przedświt*, (2), 68–71.
- Bemówna, J. (1934), Towarzystwo Kultury Polskiej, W: B. Nawroczyński (red.), *Nasza walka o szkołę polską 1901–1917* (t. 2, s. 185–195). Warszawa: nakł. Komitet Obchodu 25-lecia Walki o Szkołę Polską.
- Birkenmajer, A., Kocowski, B., Trzynadłowski, J. (red.) (1971). *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Borowiecka, A. (2007). Ustawa Towarzystwa Biblioteki i Czytelnii imienia Adama Mickiewicza we Włocławku (1907 r.). *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 22, 199–203.
- Borucki, M. (1882). *Ziemia Kujawska pod względem historycznym, jeograficznym, archologicznym, ekonomicznym i statystycznym*. Włocławek: nakł. i drukiem Hermana Neumanna.
- Brodzikowski, S. (1930). Biblioteki włocławskie. *Życie Włocławka i Okolicy*, (6), 8–13.
- Cieśla, A., Kadziłłowska, K. (2003). Dzieje Związku Nauczycielstwa Polskiego i jego poprzedników na terenie Kujaw Wschodnich i Ziemi Dobrzyńskiej do 1939 r. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 18, 57–73.
- Cieślak, M. (2008). Historia i działalność Chrześcijańskiego Towarzystwa Rzemieślników i Przemysłowców Polskich we Włocławku w latach 1905–1935. *Rocznik Muzealny / Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej*, 12, 167–187.
- Dębiński, J. (2016). Działalność duchowieństwa włocławskiego w czasie I wojny światowej (1914–1918). *Ateneum Kapłańskie*, 167(2), 283–316.
- Dębiński, J. (2002). Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854–1927) biskup włocławski. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 17, 295–308.
- Dziki, T. (1999). Związki i stowarzyszenia mniejszości narodowych we Włocławku w okresie międzywojennym. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 13, 9–42.
- Frączak, W. (1999). *Włocławskie środowisko kościelne w latach 1793–1918*. W: J. Staszewski (red.), *Włocławek. Dzieje miasta* (t. 1, s. 563–580). Włocławek: Lega.

- Głombiowski, K., Świdorski, B., Więckowska, H. (red.) (1976). *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gruszczyńska, M. (1999). Początki osadnictwa żydowskiego we Włocławku (cz. 1). *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 13, 317–342.
- J.B. (1928a). Początki i dzieje Towarzystwa Wioślarskiego we Włocławku. *Życie Włocławka i Okolicy*, (2), 11–15.
- J.B. (1928b). Początki i dzieje Towarzystwa Wioślarskiego w Włocławku (c.d.). *Życie Włocławka i Okolic*, (3), 3–6.
- Jaczowska, A. (1979). *Kultura literacka Włocławka w latach 1901–1918*. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna (praca magisterska pod kier. doc. dr. J. Koniecznego).
- Jarzembowski, R. (1992). *Włocławki sport*. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Jarzembowski, R. (1999). *Towarzystwa sportowe*. W: J. Staszewski (red.), *Włocławek. Dzieje miasta* (t. 1, s. 619–623). Włocławek: Lega.
- Jaworski, W. (2004). Żydowskie organizacje kulturalne i towarzyskie w Królestwie Polskim (1906–1914). *Kwartalnik Historii Żydów*, (2), 161–169.
- Jaworski, W. (2006). *Przemiany legalnego życia społecznego w Królestwie Polskim w latach 1864–1914*. Sosnowiec: Wojciech Jaworski.
- Jaworski, W. (2008). Prowincjonalne stowarzyszenia oświatowe i wychowawcze w Królestwie Polskim (1886–1914). *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 51(1/2), 15–26.
- Jaworski, W. (2010). Towarzystwa pomocy materialnej uczniom i studentom w Królestwie Polskim (1881–1914). *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 53(1/2), 107–117.
- Jaworski, W. (2011). Katolickie organizacje społeczne w Królestwie Polskim (1887–1914). *Nasza Przyszłość*, 115/116, 245–264.
- Jaworski, W. (2014). Rosyjskie organizacje społeczne w Królestwie Polskim (1861–1914). *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 5(2), 41–55.
- Jaworski, W. (2016). Legalne organizacje społeczne w powiecie włocławskim w latach 1878–1914. *Rocznik Muzealny / Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej*, 16, 121–136.
- K.M. (1909). Włocławek: ze Stowarzyszeń katolickich. *Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej*, 3, 27–29.
- Karczewski, Z. (1971). *Dzieje Włocławka. Kronika ważniejszych wydarzeń*. Bydgoszcz: Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne.
- Korzon, K. (1985). Działalność kulturalno-czytelnicza miejskich ośrodków zrzeszeń społecznych w okresie zaborów. W: K. Maleczyńska (red.),

- Z dziejów udostępniania książki w Polsce w okresie zaborów: studia i materiały* (s. 101–145). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Krajewska, J. (1979). *Czytelnictwo robotników w Królestwie Polskim 1870–1914*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Krasińska, I. (2004). Towarzystwa Trzeźwości w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w. *Medycyna Nowożytna*, 11(1), 47–75.
- Krzewski, S. (red.). (1926), *Rozwój samorządu m. Włocławka w Polsce odrodzonej*. Włocławek: Wydawnictwo Magistratu m. Włocławka.
- Kubiak, W. (2011), Kronenberg Leopold Julian (1849–1937). W: S. Kunikowski (red.), *Włocławski słownik biograficzny* (t. 6, s. 61–64). Włocławek: Oficyna Wydawnicza Lega.
- Kubiak, W., Woźniak, J. (2008), Kowalewski Bogdan Ignacy. W: *Włocławski słownik biograficzny* (t. 5, s. 71–72). Włocławek: Oficyna Wydawnicza Lega.
- Lech, M.J. (1972). Biblioteki „ludowe” w Królestwie Polskim 1897–1906. *Studia o Książce*, 3, 375–411.
- Makowski, W. (1913). *Prawo o stowarzyszeniach, związkach i zgromadzeniach publicznych z dodatkiem orzeczeń senatu, postanowień urzędu gubernialnego i innych materiałów wyjaśniających stosowanie prawa, a także wskazówek i wzorów dotyczących zakładania stowarzyszeń i urządzania zgromadzeń*. Warszawa: Czcionkami Drukarni Naukowej.
- Małczyńska, K. (1987). *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Marciniak, M. (2006). Pamiątki po włocławskich towarzystwach sportowych z lat 1886–1939 w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej. *Rocznik Muzealny / Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej*, 11, 83–121.
- Mazurska, Z., Wyszomirska, L. (red.) (1968). *Pamięć boru: wspomnienia o Jadwidzie Dziubińskiej i wybór jej przemówień, artykułów, listów*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Morawski, M. (1933/2003). *Monografia Włocławka* (reprint). Włocławek: Włocławskie Wydaw. Diecezjalne.
- Nikonowicz, O. (1990). Wybór materiałów źródłowych do stosunków politycznych we Włocławku w okresie II Rzeczypospolitej. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 7, 305–333.
- Nowak, J. (2011). Moczyński Leon. W: S. Kunikowski (red.), *Włocławski słownik biograficzny* (t. 6, s. 105–108). Włocławek: Oficyna Wydawnicza Lega.
- Olejniczak, A. (2006). Ustawa Włocławskiego Towarzystwa Wspomagania Biednych Żydów (1908 r.). *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 21, 129–137.

- Olejnik, T. (1981). Funkcja kulturalno-oświatowa ochotniczych straży ognio-
wych w Królestwie Polskim (do 1914 r.). *Acta Universitatis Lodzensis:
Folia Historica*, 7, 109–132.
- Pawlak, M. (1999). Oświata i szkolnictwo. W: J. Staszewski (red.), *Włocławek:
dzieje miasta* (t. 1, s. 581–603). Włocławek: Lega.
- Pawluczuk, Z. (2003). Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Kujawach
i w Ziemi Dobrzyńskiej w latach 1906–1939. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyń-
skie*, 18, 75–103.
- Perlikowski, C., Kozłowski, C., Kapłań, B. (1965). *Z rewolucyjnych tradycji
Włocławka*. Bydgoszcz: Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne.
- Piasecki, W. (1923). 15-lecie Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa
Krajoznawczego. *Ziemia*, (9), 171–173.
- Rejmanowski, T. (1999). Opieka zdrowotna i społeczna w latach 1793–1918.
W: J. Staszewski (red.), *Włocławek: dzieje miasta* (t. 1, s. 604–618). Włoc-
ławek: Lega.
- Rejmanowski, T. (2001). Przedstawiciele służby zdrowia wyznania mojżesz-
owego. W: M. Krajewski (red.), *Byli wśród nas: Żydzi we Włocławku oraz na
Kujawach Wschodnich i w Ziemi Dobrzyńskiej* (s. 37–56). Włocławek: Lega.
- Rulka, K. (2006). Mańkiewicz Józef. W: S. Kunikowski (red.), *Włocławski
słownik biograficzny* (t. 4, s. 96–98). Włocławek: Oficyna Wydawnicza
Lega.
- Rulka, K. (2013). Zapiski do dziejów introligatorstwa we Włocławku. *Studia
Włocławskie*, 15, 262–270.
- Skrzyniarz, R. (2015). Tworzenie bibliotek jako działalność wspierająca wy-
chowanie ku niepodległej Rzeczypospolitej. *Polska Myśl Pedagogiczna*,
1(1), 161–174.
- Sobczyk, R., Ziółkowski, B. (2007). Materiały źródłowe do dziejów Chrześ-
cijańskiego Towarzystwa Rzemieślników i Przemysłowców Polskich we
Włocławku. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 22, 129–139.
- Sosnowski, P. (1934). Rola Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w walce
o szkołę polską 1905–1919. W: B. Nawroczyński (red.), *Nasza walka o szko-
łę polską 1901–1917* (t. 2, s. 264–284). Warszawa: nakł. Komitet Obchodu
25-lecia Walki o Szkołę Polską.
- Sprawozdanie Jubileuszowe z działalności Towarzystwa Wioślarskiego
w Włocławku w 1911 roku (od założenia 26 rok)* (1912). Włocławek: druk
Braci Piotrowskich.
- Stańczak, C. (1928). Życie i działalność ś.p. ks. L. Moczyńskiego. W: *Jedno-
dniówka dla upamiętnienia 40-letniego jubileuszu Tow. B. Chórów Kate-
dralnych*, „Lutnia” (s. 8–12). Włocławek: Komitet Obchodu.

- Stańczak, R. (1938). Ks. Leon Moczyński. Miłośnik pieśni i jej krzewiciel we Włocławku. W: *50-lecie Towarzystwa b. Chórów Katedralnych „Lutnia” we Włocławku* (s. 10–13). Włocławek: Drukarnia Diecezjalna.
- Statut Towarzystwa b. Chórów Katedralnych „Lutnia” we Włocławku* (1924). Włocławek: Towarzystwo b. Chórów Katedralnych „Lutnia”.
- Stowarzyszenia (1918). *Kujawianin. Kalendarz*, 4, 76–77.
- Strzeszewski, C., Bender, R., Turowski, K. (red.). (1981). *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych.
- Sutkowska, E. (2008). Działalność Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (lata 1908–1950). *Rocznik Muzealny / Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej*, 12, 23–51.
- Targowski, J. (1938). *Dzieje Związku Młodzieży Niepodległościowej we Włocławku 1906–1914*. Warszawa: Druk. Piotr Pyz i Ska.
- Trzydziestolecie straży ogniowej ochotniczej (1905). *Strażak*, (9), 6.
- Ustawa Chrześcijańskiego Towarzystwa Rzemieślników i Przemysłowców Polskich pod wezwaniem św. Józefa w Włocławku, złożonego dnia 12-go listopada 1905 roku* (1905). Włocławek: Druk H. Neumana.
- W.R. (1926). Dwudziestolecie Polskiej Macierzy Szkolnej w Włocławku. *Życie Włocławka i Okolicy*, (10), 3–4.
- Wajer, J. (1997). *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*. Bydgoszcz: Wydaw. Uczelniane WSP.
- Włocławski Oddział Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (1917). *Kujawianin. Kalendarz*, 271–273.
- Wojciechowski, K. (1954). *Oświata ludowa 1863–1905 w Królestwie Polskim i Galicji*. Warszawa: Czytelnik.
- Wroczyński, R. (1963). *Mysł pedagogiczna i programy oświatowe w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w.* Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Z.M. (1928). 10-lecie PCK we Włocławku. *Życie Włocławka i Okolicy*, (11), 19.
- Zasada, Z.J. (2004). *Dzieje straży pożarnych Włocławka oraz powiatu włocławskiego na tle historii ochrony przeciwpożarowej Kujaw wschodnich (1874–2004)*. Włocławek: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek.
- Zasada, Z.J. (2005). Bojańczyk Jerzy Zygmunt (1881–1947). W: S. Kunikowski (red.), *Włocławski słownik biograficzny* (t. 2, s. 21–24). Włocławek: Oficyna Wydawnicza Lega.
- Zasada, Z.J. (2014). *140 lat Straży Pożarnej we Włocławku (1874–2014)*. Włocławek: Komenda Miejska PSP.

Ziółkowski, B. (2005). Zespół akt Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku z lat 1908–1950. *Zeszyty Naukowe / Włocławskie Towarzystwo Naukowe*, (2), 137–148.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 20 maja 2018 r.

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Department of Bibliology
Faculty of Information Science and Bibliology
Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz
e-mail: biwanska@ukw.edu.pl

Libraries of various associations in Włocławek during years 1815–1918

Abstract: In Włocławek, as in other towns of the Polish Kingdom, there were formed organizations whose one aspect of the action was to build national identity through the book and the press. This could be trade unions, voluntary organizations, social organizations, cooperatives and business associations. In their premises or specially designed for these purposes premises created libraries closed only to their members, or open – social. In the nineteenth and early twentieth century in the capital of East Kujawy worked: charitable societies, educational organizations, an association of mutual assistance, cultural organizations, associations of libraries, volunteer company for fire-fighting, food associations, credit societies and sports-touristic and other social organizations. Unfortunately, only some of them have made the creation of a public library. There were 94 organizations, but only 22 had libraries and two reading rooms.

Keywords: Associations. Libraries. Reading-rooms. Russian occupation. Social organizations. Włocławek

Bogumiła Warzachowska

Biblioteka Teologiczna

Uniwersytet Śląski w Katowicach

e-mail: bogumila.warzachowska@us.edu.pl

„Książka zła” – edukacyjne funkcje czasopism katolickich w II Rzeczypospolitej na przykładzie periodyków diecezji katowickiej (prolegomena)

Abstrakt: W okresie międzywojennym prasa stanowiła najpopularniejszy środek kształtowania opinii publicznej. Tradycja czasopiśmiennicza na Górnym Śląsku była silnie zakorzeniona w kulturze tego regionu. Systematyczne obcowanie Ślązaków z lekturą zachęcało biskupów katowickich do promowania książki i prasy katolickiej. Dzięki aktualnym doniesieniom prasowym przybliżano nowości wydawnicze oraz sposoby nabywania i kolportowania prasy, a także informowano o książkach zalecanych. Na łamach prasy diecezjalnej pisano o literaturze szkodliwej i przestrzegano przed czytaniem prymitywnych wydawnictw sensacyjnych, romansowych i pornograficznych, a także utworów, w których autorzy zdecydowanie opowiadali się przeciwko katolickiej wierze, moralności i obyczajowości.

Słowa kluczowe: Czasopisma diecezjalne okresu międzywojennego. Książka zalecana. „Książka zła”. Literatura szkodliwa. Walka z pornografią

Ochrona przed literaturą szkodliwą w czasopismach diecezjalnych

Zachodzące w całym wieku XIX zmiany społeczne, w tym m.in. wprowadzenie obowiązku szkolnego, sprawiły, że książkę zaczęto traktować jako ogólnie dostępny środek komunikacji, pełniący różne funkcje, w tym funkcję perswazyjną. Fakt ten sprzyjał dyskusjom o „dobrej” i „złej” książce (Hollender, 1989, s. 189–208), prowadzonym przez pedagogów, publicystów i filozofów. Na Śląsku ów dyskurs podejmo-

wany był również na łamach prasy katolickiej zarówno w XIX w., jak i po odzyskaniu przez Polskę niepodległości i włączeniu części ziem śląskich do granic Rzeczypospolitej (Kossakowska-Jarosz, 1999, s. 133–159). Publicyści związani z tym segmentem wydawnictw periodycznych ubolewali nad łatwym dostępem do niewłaściwej lektury, a krytykowane przez nich praktyki czytelnicze charakteryzowały, ich zdaniem, wszystkie warstwy społeczne. Józef Mazurek tak o tym pisał: „czyta przeważnie dzienniki liberalne i obojętnieje coraz bardziej pod względem religijnym. Lud polski – o którym mówiono, że będzie nim wypełnione niebo – został zarażony nieufnością do duchowieństwa przez złe pisma ludowe” (Mazurek, 1915, s. 1). W świetle nauki Kościoła czytanie „złej prasy” powodowało manipulację: „Nikt nie może temu zaprzeczyć, że główną przyczyną religijnego upadku, przewrotności idei, korupcji mody, rozszerzenia teorii antyspołecznych, anarchistycznych i rewolucyjnych były i są złe dzienniki” (Kuraś, 1933, s. 9). „Zła prasa”, jak uważano w Kościele katolickim, pozornie zostawiała swobodę myślenia, w rzeczywistości zaś człowiek taki zaczynał głosić poglądy propagowane na jej łamach. Katolicy publicyści z niepokojem komentowali rozwój idei socjalistycznych i liberalnych, widząc w tym główne źródło popularyzacji takich zjawisk, jak: dechrystianizacja, ateizacja, laicyzacja i indyferentyzm religijny. Obrońcy chrześcijańskich wartości alarmowali: „widzieliśmy jak się wysiła wróg, żeby usidlić w swe sieci społeczność wierzącą, jak nie szczędzi trudów i pieniędzy, jak zasypuje cały świat swymi wydawnictwami, by osiągnąć swe występne cele” (X.L.Ż., 1931, s. 23). Zwracano uwagę na antyklerykalizm podważający dotychczasową rolę duchowieństwa w życiu społecznym, a zwolenników tych poglądów upatrywano wśród socjalistów i liberałów, ale także wśród działaczy ruchu ludowego (Plis, 1988, s. 161).

Księża przypominali, że „literatura bezwyznaniowa stwarza także samo społeczeństwo” (Prawdzic¹, 1913, s. 102), a w kazaniach ostrzegali przed bezbożną literaturą, która czyniła ogromne spustoszenie w sercach ludzi. Przy wielu okazjach uświadamiano społeczeństwu, że

wrogowie chrześcijaństwa, dzięki swym kapitałom, a przez nie opanowaniu wszelkich środków komunikacji, stają się dla ludzi coraz groźniejszymi. Cóż pomoże prawda, gdy się tłumi jej głos? Co pomoże naszemu narodowi ten fakt, że jego kultura urosła na macierzystym gruncie Kościoła, gdyż świadomość o tym już nie może do niego dosięgnąć? Co pomoże, gdy znane prawdy, od

¹ M.W. Prawdzic, właśc. Stanisław Rymer.

których zależy uzdrowienie naszego życia narodowego i gospodarczego, gdy szerokie koła naukowe słuchają tylko zasad współczesnego pogaństwa i liberalnego żydowładztwa! Cóż pomoże, że Kościół nasz posiada jedynie skuteczny sposób dla moralnego podniesienia narodów, jeśli my tylko niewielu możemy o tym uświadomić? Nie dopuścimy więc, by synowie ciemności byli mędrsi od synów światłości. Należy wykorzystać każdy sposób, który ma na widoku rozszerzenie prawdy Chrystusowej! (W.L.Ż., 1931, s. 24).

Działalność Kościoła zdeterminował w tamtym czasie lęk przed herezją, rozwiąznością i niestabilnością wspólnot parafialnych. Wszystko, co przenikało z zewnątrz, konfrontowano z nauczaniem Magisterium Kościoła, które przypisywało duże znaczenie książkom i czasopismom w życiu społecznym (Rzadkowolska, 2003, s. 28). Skutecznym środkiem zapobiegającym złym zjawiskom miała być praca w diecezjach i parafiach, podejmowana przez księży w ich codziennej posłudze kapłańskiej. Przed duchowieństwem stały zadania dostosowania działalności duszpasterskiej Kościoła do „rosnącej polaryzacji postaw społeczno-religijnych, która związana była z całokształtem przeobrażeń społeczno-kulturalnych i politycznych rozpoczętych w drugiej połowie XIX w. pod wpływem postępującego procesu industrializacji i urbanizacji ziem polskich” (Plis, 1988, s. 161). I te właśnie działania Kościoła katolickiego przeciwko „złej książce” – określanej również jako „niemoralne płody literatury” lub „płody skandalu” (Kossakowska-Jarosz, 1999, s. 148–149), zgodnie z nauką społeczną Kościoła zawierającej treści demoralizujące, nieetyczne – stały się impulsem do podjętych badań. W artykule postanowiono dokonać wstępnego rekonesansu, mającego na celu identyfikację wypowiedzi skierowanych do wiernych diecezji katowickiej, które dotyczyły zgubnego działania i wpływu nieodpowiedniej literatury, a zostały opublikowane na łamach następujących czasopism: „Akcja Katolicka na Śląsku”, „Dzwonek Maryi”, „Głos Misji Wewnętrznej”, „Gość Niedzielny”, „Młodzież Katolicka”, „Wiadomości Diecezjalne”.

Czasopisma diecezji katowickiej w trosce o czytelników

W periodykach pisano o bezbożniczych działaniach (Skrudlik, 1936, s. 121), mając na myśli przede wszystkim wiernych mniej doświadczonych czytelników, niepotrafiących świadomie ocenić wartości książki.

Pomagano zatem w doborze lektury np. poprzez zakazy sięgania po publikacje sensacyjne, pornograficzne, zawierające niemoralne i antykatolickie treści. Jak stwierdzono: „nic nie może, nie potrafi gorzej zaszkodzić człowiekowi moralnie, niż właśnie zła książka; bezbożne, nieuczciwe i mętne dzieło człowieka złego” (*Strzeż*, 132, s. 6). Hierarchowie Kościoła, a nawet przedstawiciele Stolicy Apostolskiej wystosowywali w związku z tym zalecenia czytania dokumentów Kościoła. W artykule *Czytajmy encykliki*, opublikowanym na łamach „Akcji Katolickiej na Śląsku”, powołano się na dwie najnowsze encykliki papieskie. Jedna z nich potępiała komunizm, druga piętnowała hitleryzm: „bo komunizm i hitleryzm duszą naszą ludzkość, odbierają wolność osobistą, czynią z ludzi mechaniczne, bezosobowe narzędzia, które ślepo muszą słuchać i wykonywać rozkazy” (*Czytajmy*, 1937, s. 75). Obie encykliki zawierały przesłanie skierowane zarówno do duchowieństwa, jak i do laikatu, a ich istotą było przekazanie obrazu dwóch totalitarnych systemów propagujących idee niezgodne z nauką Kościoła.

W katowickich periodykach przestrzegano przed „złą książką”, powołując się na autorytet papieża Piusa XI, który w wypowiedziach na temat prasy często podkreślał, że: „w życiu tego świata może ona być siłą zarówno najniegodziwszą, jak i odwrotnie najbardziej błogosławioną” (*Popierajmy*, 1929, s. 3). Podobnego zdania byli także organizatorzy Roku Prasy w 1934 r., według których

zwalczać można złą prasę – otwierając na nią oczy ludziom, ale lepiej zwalczać pozytywnie, tj. popierając dobre pisma [...] można bowiem kupować tylko dobre gazety, rozszerzać je wśród znajomych, podtrzymywać ich dobrą opinię, bronić przeciw napaściom, wspierać finansowo, a kto uzdolniony, niech sam coś dobrego napisze i sprawie przez to dopomoże (*Rok*, 1934, s. 66).

Księża i publicyści przytaczali zatem wypowiedzi autorytetów Kościoła, osób, gremiów przyjaznych Kościołowi, by znaleźć poparcie dla podejmowanych przez siebie działań.

Stałą troskę o wiernych, a zwłaszcza o młodą generację, przejawiała Kongregacja Świętego Oficjum, która wydała orędzie dla biskupów i ordynariuszy w sprawie utworów literackich o charakterze zmysłowym i zmysłowo-mistycznym, zaznaczając, że

do najzgubniejszych czynników, podkopujących w obecnej dobie podwalinę nauki chrześcijańskiej o moralności, należą utwory rozszerzające zmysłowość i lubieżność, albo też pewnego rodzaju

wstępny mistycyzm, do których należą w szczególności baśnie romansowe, powiastki zmyślane, dramaty i komedie (Św. *Kongregacja*, 1927, s. 9).

W orędziu negatywnie oceniono wydawnictwa dotyczące wróżbiarstwa, przepowiedni. Uznano ponadto, że czytanie tekstów niemoralnych, poruszających kwestie płciowości, prowadzi do rozbicia rodzin, osamotnienia dzieci, i rozbudza u czytelników niezdrowe zainteresowanie złem: „to też prasa brudna, zła, gorsząca, rozwija się na Śląsku, nawet za pieniądze nieświadomych lub spoganiałych katolików: natomiast prasa czysta, dobra uszlachetniająca – prasa katolicka, podupada, zamiera, z winy samych katolików, nie okazujących jej odpowiedniego poparcia” (*Na*, 1933, s. 501).

W „Gościu Niedzielnym” od początku istnienia pisma przestrzegano przed publikacjami określanymi jako niemoralne, sekciarskie i wróżbiarskie: „nie czytajcie, nie popierajcie, nie rozszerzajcie złych książek, złych broszur, złych gazet. Nie dopuszczajcie ich do domów waszych. Nie pozwalajcie, żeby je wasze dzieci czytały” (Kapica, 1923, s. 4). Za bezkompromisową postawę i zdecydowane wypowiedzi przedstawiciele środowisk liberalnych wielokrotnie atakowali redakcję tygodnika, jego autorów. Nie wpłynęło to na zmianę profilu pisma:

„Gość Niedzielnym” będzie tak jak dotychczas spełniał sumienne obowiązki stróża i budziela opinii i sprawy katolickiej na Śląsku, więcej, „Gość Niedzielnym” często jako pierwsze pismo z całej Polski podchodzi śmiało do spraw i zagadnień, które kryły w sobie tendencje wybitnie antykatolickie. On pierwszy w Polsce musiał podejmować się przykrego obowiązku otwierania ludziom oczu na to, co się święci albo, co się dzieje! (*Walka z „Gościem Niedzielnym”*, 1937, s. 324).

Obawy przed komunizmem i socjalizmem

Kościół wykorzystywał książkę i prasę w walce ze współczesnymi ideologiami, takimi jak komunizm i socjalizm, zalecając przy tym lekturę odpowiednich publikacji i czasopism (Piwowarczyk, 1927, s. 68; Milenowicz, 1938, s. 295; Juszczyk, 1935, s. 144). Przestrzegał przed bolszewizmem, którego zwolennicy stosowali, zwłaszcza wobec ludzi zagubionych i bezrobotnych, podstępne sposoby oddziaływania pod pozorem troski o ich byt (Glass, 1939, s.143). Księża zwracali się także

do inteligencji, propagując organizacje chrześcijańskie, które skutecznie pomagały walczyć z fałszywą ideologią (Wyszyński, 1939, s. 142; Glass, 1938, s. 160).

Katolicycy publicyści krytykowali również organizacje i instytucje edukacyjne, powszechnie uważane za postępowe i praworządne, np. Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zdaniem autora „Gościa Niedzielnego” deklaracja ideowa opublikowana na łamach „Dziennika Porannego”: „Pismo nasze służyć będzie sprawie wyzwolenia człowieka pracy zarówno z ucisku nędzy materialnej, jak i z pęt niewoli ducha, w jakie siły mroku i wstecznictwa pragną zakuć nasze życie publiczne i prywatne” (*Walka na*, 1936, s. 719), to dowód na popularyzowanie w przyszłości treści dalekich od chrześcijańskich wartości.

Zagadnienia ideowe z dużym zaangażowaniem komentował ksiądz prałat Jan Kapica: „Nasza słabość, polityczna, narodowa, ekonomiczna, a nawet religijna polega w wysokim stopniu na braku oświaty, na braku zrozumienia dla dobrej książki, gazety. Czytaj przeto, ludu katolicki, ludu polski!” (*Realizujemy*, 1938, s. 569). Głosy zachęty do czytania płynęły z wielu miejsc, jednak ważne było to, aby lektura, która trafiała do rąk czytelnika, była na odpowiednim poziomie.

W każdym piśmie diecezjalnym niemal programowo poddawano krytyce literaturę propagującą idee socjalizmu i komunizmu, uznawano ją za „bezbożną” i wręcz tak określano, doszukiwano się też jej negatywnego wpływu na kształtowanie postaw czytelniczych: „nigdy jeszcze jak w naszych czasach, nie namnożyło się tyle złych pism i książek, które jak potop zalewają świat cały i do najmniejszej wciskają się chatki. Tylko w ten sposób zapobiec można tej złej powodzi, jeżeli nasze dobre katolickie pisma również jak najliczniej rozchodzą się będą w lud” (*Słowo*, 1901, s. 3). Chcąc uchronić społeczeństwo przed zalewem ideologicznie szkodliwej literatury, apelowano do wiernych, podkreślając lojalność wrogów Kościoła wobec własnych ugrupowań: „jeśli ktoś jest członkiem jakiejś organizacji socjalistycznej, komunistycznej czy t.p., tym samym musi pobierać i opłacać gazetę, odpowiadającą ideowym założeniom tejże organizacji. Stąd ta ruchliwość wrogów i tak znaczne uświadomienie” (*Bądź*, 1938, s. 179).

O finansowaniu przez partie polityczne pism, broszur, ulotek pisano na łamach „Gościa Niedzielnego”:

Socjaliści niby religii nie zwalczają, ale w pismach swoich podkopują prawdy wiary w sposób ukryty i dlatego tym niebezpieczniejszy. Nic dziwnego, że ci, którzy te gazety czytają choćby nawet z początku jako katolicy do kościoła uczęszczali, powoli jednak

lekturą ich pism zbałamuceni zaczynają tracić wiarę, stronią od nabożeństw i sakramentów św., a wreszcie stają się najzaciętszymi wrogami Chrystusa i Kościoła (*Gość*, 1929, s. 5).

Niebezpieczne skutki wpływu masonerii i sekt

W podobny sposób ostrzegano przed masonerią i publikacjami masonskimi (Skrudlik, 1935, s. 331). O wrogię, sprzeczną z nauką Kościoła działalność wobec wierzących oraz o niebezpieczeństwie współpracy z bolszewikami wspomniano w czasopismach, książkach (Moszczyński, 1938, s. 391; Morawski, 1937, s. 244) i broszurach (*Skąd*, 1938, s. 244) wydawanych nakładem Księgarni i Drukarni Katolickiej w Katowicach.

Krytykowano Ligę Praw Człowieka i Obywatela (Molliere, 1936, s. 416), organizację walczącą o świeckie szkolnictwo, wrogo nastawioną do Kościoła. Masonerię przedstawiano jako organizację propagującą szkoły bezwyznaniowe (Riviere, 1936, s. 328), zrzeszające nauczycieli dyktatorów, lekceważących rolę rodziców i duchowieństwa w procesie wychowywania młodych ludzi (Riviere, 1938, s. 292). Z entuzjazmem przyjęto zakaz działalności masonerii w Polsce, wprowadzony na mocy dekretu Ignacego Mościckiego z 1938 r. (Pawłowicz, 1996, s. 300).

W trosce o śląskie społeczeństwo wydawano publikacje, których autorzy mieli uświadamiać czytelników w kwestii zgubnego wpływu masonerii i wolnomularstwa oraz chronić ich przed niebezpiecznymi ideologiami. Nakładem Księgarni i Drukarni Katolickiej w Katowicach ukazało się kilka książek na temat historii masonerii w Polsce (*Masoni*, 1938, s. 144), np. *Państwo w okowach masonerii* czy *Masoneria w Polsce*. Wydawca tych prac uważał, że masonerii nie należy się bać, ani też nie można jej lekceważyć, „należy się natomiast dokładnie i możliwie rzeczowo uświadomić co do jej celów, organizacji, zasięgu działania i dotychczasowych jej sukcesów” (*Masoni*, 1938, s. 144).

Przestrzegano przed tekstami sekciarskimi, które trafiały do różnych miejsc użyteczności publicznej (Grelewski, 1937, s. 416–417). Duchowieństwo w szczególnie sposób starało się wpływać na wiernych utrzymujących kontakty z sektami (Młynarczyk, 1935, s. 442). Na łamach czasopism apelowano o zachowanie ostrożności i nieuleganie agitacji ich członków. Za jedną z najbardziej niebezpiecznych sekt uznano świadków Jehowy; ostrzegali przed nimi zwłaszcza ojcowie jezuici z Krakowa w specjalnie wydanej broszurze *Krętarze Pisma św.* (*Krętarze*, 1932, s. 294). Już sam tytuł jednoznacznie określa jej bohaterów.

Ochrona przed negatywnymi wpływami środowisk żydowskich

W podobnym tonie pisano o tekstach autorstwa żydów, akcentując ich krytyczny stosunek wobec wiary, kapłanów, zakonników i wiernych Kościoła katolickiego. Jako przykład podano książkę Janiny Baryckiej *Stosunek kleru do Państwa i oświaty*, uznając ją za: „zwykły paszkwil, który bryzga jadem na wszystkie strony, na duchowieństwo, na władze państwowe, na nauczycieli nie dzielących przekonań autora, na encykliki papieskie, jednym słowem na wszystko za wyjątkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego tak zw. Ogniska” (*Pożyteczna*, 1934, s. 218). Wspomniano również, że publikacja ta w celu skutecznego rozpowszechnienia była dofinansowana ze składek Związku.

W czasopiśmie diecezji katowickiej zwracano uwagę na szereg zjawisk niepokojących hierarchów Kościoła. Do walki z propagandą wydawniczą i zakonspirowaną polityką żydowską wzywał m.in. na łamach „Wiadomości Diecezjalnych” Stanisław Trzeciak, znany w dwudziestolecu międzywojennym badacz spraw żydowskich (Trzeciak, 1937, s. 5). Kierowano apele do mieszkańców wsi, uważając ich za szczególnie zagrożonych wpływami bezbożnej literatury, zwłaszcza wróżbiarskiej, horoskopowej, detektywistycznej (Junosza, 1937, s. 156). Starano się na różne sposoby chronić społeczeństwo przed literaturą ośmieszającą prawdy wiary i Kościoła, dlatego najczęściej w ostrych słowach pisano o zagrożeniach, jakie niosła ich lektura. Ojciec Dominik Dietrich w pracy *Bractwa kościelne i tercjarze a prasa katolicka* wskazywał negatywne skutki czytania złej prasy, do których zaliczał: „osłabienie wiary w Boga i miłości wiernych do Chrystusa, wyszydzanie Najświętszego Sakramentu, Świętych, małżeństwa, władzy – i to tej kościelnej, jak i świeckiej, przywiązania do Kościoła katolickiego, zniesławianie księży” (Dietrich, 1916, s. 22).

Katolicycy publicyści przekonywali czytelników o autentyczności inicjatyw podejmowanych przez wrogów Kościoła, które miały na celu m.in. opanowanie rynku prasowego. Zdaniem J. Mazurka żydowscy kapitaliści kierowali się hasłami: „mieście sobie wszystko za nic, za nic pieniądze, za nic poważanie, prasa jest wszystkim. Mając prasę będziecie mieli wszystko [...]. Jak długo gazety świata nie będą w naszych rękach, wszystko na nic się nie przyda [...]. Zapanujmy nad prasą, a wnet będziemy rządzić i kierować losami całej Europy” (Mazurek, 1915, s. 7). Odpowiedzią na takie działania były sekcje prasowe zakładane przy katolickich stowarzyszeniach. Informowały one swoich członków o wrogich wobec Kościoła publikacjach.

W szczególny sposób redakcje katolickich periodyków interesowały się ludźmi niewykształconymi, którzy, ich zdaniem, nie zastanawiali się nad czytаныmi tekstami, nie potrafili też dostrzec ukrytych w nich mechanizmów manipulacji. W wydawanych i rozprowadzanych czasopismach kongregacyjnych informowano, że:

grozi naszemu ludowi wielkie niebezpieczeństwo ze strony złej, dla wiary naszej wrogo usposobionej prasy. Socjaliści i żydzi rzucają między lud swe piśmidła, a lud je pochłania jak świętą ewangelię. Kongregantki, stójcie na straży! Będziecie obrońcami rodzin waszych przed napadem złych książek i żydowskich gazet! (Drobný, 1922, s. 227).

Walka z pornografią

Obawy przed negatywnymi skutkami oddziaływania publikacji wrogich Kościołowi przejawiają się w obrazowości stosowanego języka: „pisma bezbożne”, „pogarda dla pism”, „nie brać do ręki pod żadnym pozorem”, „bezwzględnie ostrzegać całe otoczenie”, „nie można przejść przez bagno, nie brudząc sobie obuwia, tak samo nie można bez szkody czytać pornografii” (*W obronie*, 1932, s. 2). Jednak kampania prowadzona przez Akcję Katolicką przeciwko książkom i czasopismom pornograficznym – nad czym ubolewano – nie przyniosła zamierzonych efektów, ponieważ: „chcąc zburzyć, co jest, co istnieje, należy posiadać coś lepszego, aby tym zastąpić to, co się zburzyło” (*Dla katolików*, 1933, s. 165).

Publicyści nie mieli wątpliwości, że jednym z najpotężniejszych źródeł skandalicznych i szkalujących Kościół treści była wroga prasa, o której pisano: „Złą prasą chcą wrogowie Kościoła i religii wszczepić w umysły i serca ludzkie bezbożność i zgniliznę moralną. My katolicy winniśmy dobrą prasą przeciwdziałać tej fali zła” (*Co robi*, 1930, s. 6). Informowano o tytułach, po które nie należy sięgać, gdyż były „poświęcone i oddane wyuzdanej rozpuszcie, jak np.: »Bocian«, »Wolne żarty«, »Kabaret« itp.” (*Zle*, 1930, s. 6). Zdaniem redakcji periodyków katolickich w pismach tych zamieszczano nie tylko demoralizujące artykuły, ale i obsceniczne ilustracje, urągające moralności chrześcijańskiej.

Do walki z pornografią włączył się zarówno Kościół lokalny, jak i władze państwowe. Biskup katowicki Stanisław Adamski zlecił, aby na łamach „Wiadomości Diecezjalnych” zamieścić pismo okólne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, skierowane do urzędów wojewódz-

kich i Komisariatu Rządu na m.st. Warszawę w sprawie zwalczania wydawnictw pornograficznych, a także wydawnictw zajmujących się szczegółowym opisywaniem zbrodni. W zarządzeniu tym Ministerstwo prosiło o zaostreżenie nadzoru nad wydawnictwami o charakterze pornograficznym oraz zamieszczającymi opisy przestępstw, poprzez:

konsekwentne dążenie do likwidowania wydawnictw pornograficznych, wpływanie na prasę, aby podniosła poziom powieści drukowanych w odcinkach oraz, by nie zamieszczała ogłoszeń o charakterze ułatwiającym demoralizację, niedopuszczanie do kolportażu resztek nakładu zawieszonych wydawnictw pornograficznych, zwrócenie szczególnej uwagi na powieściowe wydawnictwa zeszytowe, szczególnie oparte na tematyce kryminalnej, wpłynięcie na prasę, by sprawozdania sądowe podawała w formie spokojnej, bez opisywania drastycznych szczegółów z przebiegu przestępstwa (*Zwalczanie*, 1939, s. 173).

Opublikowanie na łamach organu prasowego kurii diecezjalnej urzędowego pisma okólnego miało uświadomić wiernym, że w walkę z niemoralnymi wydawnictwami zaangażowany był nie tylko Kościół, ale również urzędy państwowe. Celem wspólnych działań była konfiskata tego typu wydawnictw oraz ich systematyczne usuwanie z rynku księgarskiego. W wielu pismach ostrzegano czytelników przed napływem nieestosownej lektury: „wstańmy wszyscy w obronie domów naszych katolickich i dusz naszych, nagabywanych przez takie piśmidła! Nie ma domu, nie ma lichej lepianki, w któreby się nie wciskały pisma i książki pełne wybrzydzonego z serca jakiegoś bandyty dziennikarskiego brudu” (*Co mamy*, 1922, s. 250).

Jednym z przejawów walki z pornografią był krytyczny przegląd literatury polskiej w odniesieniu do kwestii moralno-obyczajowych, sporządzony przez znanego publicystę Czesława Lechickiego (Lechicki, 1932, s. 187–192). W katalogach i wykazach wydawnictw katolickich podawano informacje o autorach, których książki z powodów ideologicznych czy moralnych były wycofywane ze składów i przeznaczane na makulaturę. Przykładem tego typu działań był wyrok sądu dotyczący powieści Emila Zegadłowicza *Zmory*: „sąd zatwierdził konfiskatę w odniesieniu do fragmentów wybitnie pornograficznych, wyszydających dogmaty, wierzenia i obrzędy chrześcijańskie oraz wyszydających naród i pojęcie Ojczyzny” (Rzadkowolska, 2003, s. 29).

Podobnego zdania był arcybiskup krakowski Adam Sapieha, który oficjalnie wypowiedział się na temat tej książki: „przestrzegamy wszyst-

kich dobrze myślących katolików przed szerzącą się zarazą i wzywamy, by wszelkimi środkami protestowali przeciw tej publicznej demoralizacji i zwalczali takie wydawnictwa w imię religii, dobra Kościoła i Państwa i honoru naszej narodowej kultury” (*Ukazały*, 1935, s. 89). Solidarność z arcybiskupem wyrazili czytelnicy „Gościa Niedzielnego”: „księgarnia, która wystawia *Zmory* Zegadłowicza (do tego jeszcze całymi stosami!), zwłaszcza po odezwie J.E. Ks. Metropolity Sapiehy, nie może absolutnie być uważana za katolicką, chociażby nawet wystawiała i prowadziła również literaturę katolicką” (*Księgarnia*, 1935, s. 713); „przechodząc obok Księgarni Katolickiej (ul. Św. Jana), stałam niemiłe tknięta sąsiedztwem takiego »artystycznego świństwa«, jakim są *Zmory* Zegadłowicza, z całym cyklem książek religijnej treści” (*Coś nie coś*, 1935, s. 713).

W kręgach kościelnych większość utworów analizowanych przez C. Lechickiego uważano za płytkie, powierzchowne, obliczone na efekt i niewnoszące żadnych trwałych wartości do kultury polskiej (Lechicki, 1932, s. 385). Zdaniem zwolenników czystości obyczajowej godziły one w ład moralny społeczeństwa, dlatego na łamach czasopism podkreślano, że „czytanie złe zatrzuwa umysł i duszę, psuje i niszczy moralnie człowieka!” (*Czy z dobrych*, 1935, s. 586). Walczący z pornografią nie potrafili wskazać źródeł popularności książek klasyfikowanych jako pornograficzne wśród wydawców. Jednym z prawdopodobnych powodów, jak zaznaczono, mogły być potencjalne zyski z ich sprzedaży.

Troska o młodzież

Młodzież to grupa czytelników często przywoływana na łamach katolickich pism. Do niej kierowano słowa: „Młodzieży Mariańska, nie czytaj nigdy bezbożnej książki! Nie czytaj nigdy gazet pisanych przez niecnym ludzi! Rozszerzaj dobre pisma, zachęcaj też do czytania twego pisma sodalicyjnego! Złe pisma czynią was podłymi, dobre zaś uszlachetniają” (*Co mamy*, 1922, s. 251). Podobny komunikat, zamieszczony na łamach „Głosu Misji Wewnętrznej” przy okazji organizowania w diecezji śląskiej „Dnia Dobrej Książki”, wystosowano do czytelników pisma, organizatorów i uczestników spotkania: „narzędziem szatana, szerzącego dziś w świecie straszliwy zamęt w myślach i poczynaniach ludzkich, są: zła książka, zła gazeta, złe filmy i złe publikacje wszelkiego rodzaju” (*Dzień*, 1932, s. 57). Ostrzeżenie to miało powstrzymać czytelników przed nabywaniem książek od przypadkowych i niewiary-

godnych sprzedawców. Zdawano sobie sprawę, że „są jednak książki, które w oczach wszystkich myślących obywateli wydają się złymi i szkodliwymi. [...] Są książki złe, przynoszące dotkliwą szkodę licznym i niekrytycznym czytelnikom” (Pasner, 1912, s. 308).

Dla młodzieży szkolnej zakładano świetlice, by chronić młode pokolenie od złego wpływu ulicy, kina i otoczenia i jednocześnie wpajać reguły życia towarzyskiego i kulturalnego. Zdawano sobie sprawę, że instytucje te nie zawsze funkcjonowały bez zarzutu. Pisano np. że obok literatury wartościowej w świetlicach dostępne są takie czasopisma, jak: „Tajny Detektyw”, uznawany za „cuchnący kanał opisów zbrodni, upadków i zwyrodnienia, a także niezły podręcznik dla początkujących kryminalistów” (*Tajny*, 1934, s. 219), oraz „Światowid”, w którym „są często ilustracje, artykuły, felietony niezupełnie odpowiednie, lub nawet zupełnie nieodpowiednie dla wieku młodego” (*Tajny*, 1934, s. 219). Wielokrotnie apelowano do dyrekcji szkół, nauczycieli, a zwłaszcza do kierowników świetlic szkolnych, aby starannie dobierali tytuły czasopism przeznaczonych dla uczniów.

Naprzeciw tym działaniom wyszło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, polecając w szkołach powszechnych czasopismo „Młody Polak”, wydawane przez Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Warszawie. Równocześnie na łamach „Gościa Niedzielnego” prowadzono kampanię przeciwko innemu popularnemu piśmiu adresowanemu do młodych odbiorców – „Płomykowi” (*Pismo*, 1936, s. 729). Podkreślano, że publikuje się w nim teksty antypolskie, propagujące komunizm, socjalizm, indoktrynujące młodzież szkolną, agitujące do organizacji bolszewickich pod przykrywką materiałów programowo-naukowych (zwłaszcza w 25. numerze pisma) (*Druzgocący*, 1936, s. 633–634). Przywoływano reakcje hierarchów Kościoła i rodziców na rozprowadzanie w szkołach „Płomyka”. W liście pasterskim z 12 lutego 1936 r. biskup S. Adamski przypomniał: „państwo polskie pragnie, aby wychowanie młodzieży i nauczanie dzieci katolickich pozostawało w zgodzie ze wskazaniem religii katolickiej” (*Czerwony*, 1936, s. 154). Podobne stanowisko, zdaniem redakcji „Gościa Niedzielnego”, zajęli rodzice: „za niesłychane przestępstwo wobec naszych dzieci uważamy wprowadzenie do szkoły propagandy politycznej, a zwłaszcza propagandy ideologii bolszewickiej, przeciwnej uczuciom narodowym Polaków i zasadom ustroju państwa polskiego” (*Rodzice*, 1936, s. 154). W „Gościu Niedzielnym” nie pominięto informacji dotyczącej odpowiedzi kijowskiego „Głosu Radzieckiego” na proces, jaki rodzice wytoczyli redakcji „Płomyka”. Chodziło o wykazanie ideowych związków między prezentowanymi

w nim treściami a ideologią komunistyczną i ostateczne zdyskredytowanie czasopisma (*Głos*, 1937, s. 144).

Jako przykład wzorcowego stosunku młodych ludzi do potępianych przez Kościół katolicki publikacji redakcje czasopism, m.in. „Gościa Niedzielnego”, przytaczały idee przyświecające ogólnopolskiemu Zjazdowi Delegowanych Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej:

nie kto inny, ale młodzież śląska pierwsza postanowiła potępić żerujące na słabych duszach pisma. Dostyc tej zgnilizny, dostyc zepsucia moralnego; młodzież chce czystych, wzniosłych szlachetnych idei. [...] precz ze złą lekturą, brukową prasą, my chcemy dobrej i czystej gazety, my chcemy dobrej książki, które nas pouczą prowadzić życie prawdziwie moralne, katolickie (*Precz*, 1932, s. 1).

Sposoby przeciwstawiania się „złym książkom”

Organizowany każdego roku w święto Chrystusa Króla „Tydzień Dobrej Książki” stanowił okazję do promowania wartościowej literatury oraz przestrzegania przed niewłaściwymi wydawnictwami. W „Gościu Niedzielnym” pisano wówczas: „książka to ważny czynnik w urabianiu dusz i serc narodu. Jej znaczenie apostolskie zrozmiał przede wszystkim obóz dla Kościoła wrogi, wykorzystał jej wpływ i rozpowszechnia ją stale i wszędzie, lecz rozpowszechnia książkę złą i w ten sposób demoralizuje i odciąga liczne rzesze od Kościoła” (*Od 27 października*, 1935, s. 563). Przeciwwagą dla tak przedstawianych działań miała być nieustanna czujność duchowieństwa i wiernych, których zachęcano do współpracy w ramach lokalnych i ogólnopolskich stowarzyszeń:

my jednak nie możemy pozwolić wyprzedzać się naszym wrogom – my tak jak i oni rozpowszechniać musimy książkę, by była apostołką i to apostołką dobrą, głosząc katolickie hasła i katolickie zasady. Dlatego wszyscy niechaj pamiętają o „Tygodniu Dobrej Książki”, który nam wskaże, co kupić, co czytać i co rozpowszechniać (*Od 27 października*, 1935, s. 563).

W doborze i zakupie wartościowych książek pomocne miało być organizowanie kiermaszów i grup doradców: „trzeba więc wysiłków, które by ułatwiły dobrej książce i dobrej prasie dotarcie do czytelników i odwrotnie – czytelnikom zetknięcie się z dobrą książką i prasą” (*Dzień*, 1932, s. 58). Głównych adresatów tych przedsięwzięć widziano

w rodzinach: „niejedna rodzina chętnie by coś dobrego czytała, ale nie wie, czego się chwycić. Dopomóżcie wy im, boście umiejętniejsze. Zamówcie dla nich miesięcznik »Skarb Rodzinny«, przeznaczony właśnie dla rodzin katolickich na Górnym Śląsku” (Drobny, 1922, s. 227). Podobne sugestie odnosiły się do prenumeraty czasopism, szczególnie „Gościa Niedzielnego”: „niechby tylko co drugi, co trzeci czytelnik »Gościa Niedzielnego« pozyskał jednego nowego czytelnika i prenumeratora, a sekciarskie, sensacyjne i pornograficzne pisma nie miałyby na Śląsku nic do szukania” (*Jak czytelnicy*, 1932, s. 5).

Artykuły zachęcające do czytania literatury zgodnej z nauką Kościoła publikowano na łamach różnych periodyków, m.in.: „Akcji Katolickiej na Śląsku”, „Głosu Misji Wewnętrznej”, „Wiadomości Diecezjalnych”. W tym duchu wypowiedział się również kardynał Adolf Bertram w liście pasterskim z 1921 r. na rozpoczęcie Wielkiego Postu. W upadku moralnym literatury dostrzegał szkodliwość dla „wiary świętej” oraz „przekonań moralnych i kościelnych”. I apelował: „Im więcej byt i wzrost prasy katolickiej zależnym jest jedynie od ludu katolickiego, tym sumienniej powinna ją wspierać każda jednostka” (Bertram, 1921, s. 25). List duszpasterza diecezjalnego, skierowany do wiernych i kapłanów, miał na celu umocnienie duchowieństwa śląskiego w rozwijaniu akcji oświatowych wśród parafian.

W 1923 r. Sekretariat Ligi Narodów opracował międzynarodową konwencję w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi, którą rząd polski ratyfikował w 1927 r. Z myślą o przeciwdziałaniu „złym publikacjom” w 1925 r. powołano Ligę Obrony Moralności, organizacja ta nie rozwinęła jednak aktywnej współpracy ani ze środowiskiem kościelnym, ani z instytucjami państwowymi. Centralne Biuro do Zwalczania Obiegu Wydawnictw Pornograficznych, utworzone w 1924 r. przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, miało za zadanie gromadzić informacje o tego typu publikacjach, konfiskować nakłady i współpracować z podobnymi instytucjami zagranicznymi, jednak i jego działalność nie została oceniona przez katolickich publicystów jako w pełni satysfakcjonująca (Oleksy, 1932, s. 7). Zakres prac Centralnego Biura do Zwalczania Obiegu Wydawnictw Pornograficznych określono w okólniku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 7 lutego 1925 r.: „takie wydawnictwa wywierają ujemny wpływ na młodzież szkolną, która często za ostatni grosz nabywa u sprzedawców ulicznych niemoralne druki i wizerunki. Wobec tego zalecone zostało wzmocnienie dozoru prasowego nad wydawnictwami pornograficznymi oraz nad wystawami sklepowymi” (Radziejowski, 1934, s. 197). Walczący z pornografią zauważali trudności w kontrolowaniu czy ograniczaniu

handlu literaturą brukową, w tym pornograficzną. Jedną z przeszkód stanowił rodzaj reklamy stosowany przez sprzedających – polegał on na wystawianiu publikacji w koszach na ulicach miast, straganach, w księgarniach i kioskach, tak by zwracały uwagę przechodniów.

W „Gościu Niedzielnym” informowano czytelników o działaniach rządu zmierzających do ograniczenia rozwoju pornografii: „rząd zwróci się do ciał ustawodawczych z żądaniem dania mu specjalnych pełnomocnictw pozwalających na skuteczną walkę z szerzącą się w kraju pornografią” (*Rząd*, 1925, s. 6). Akcentowano szczególną rolę senatorów z klubu chrześcijańskiego – zabiegali oni o przygotowanie odpowiedniej ustawy oraz innych przepisów prawnych. Efektem ich starań było m.in. wydanie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 26 lutego 1930 r. nowego okólnika, w którym domagano się nie tylko konfiskaty materiałów pornograficznych, ale również podjęcia kroków zabraniających wystawiania na widok publiczny wydawnictw pornograficznych.

Na czarnej liście znalazły się wydawnictwa zagraniczne, takie jak: „Paris Plaisirs”, „Paris Sex appeal”, „La vie Parisienne”, „Paris Music-hall”, „Das Magazin”, „Folies Bergerem”, „Gai Paris”, „Audaces”, „Beautes”, „Allo Paris”. Z wydawnictw krajowych wymieniono m.in. tytuły: „Warszawianka”, „Wolne żarty”, „Eroticon”, „Tse-Tse”, „Reportaż”, „Bocian”, „On i Ona” (Radziejowski, 1934, s. 197). Domagano się nie tylko ograniczenia dostępu do tych periodyków, ale też wprowadzenia zakazu ich wydawania. Upatrywano w tym szansę na wygranie walki z demoralizacją (*Czasopisma*, 1939, s. 75).

Katolicycy redaktorzy bacznie obserwowali działania rządu na polu kształtowania norm etycznych. Dlatego regularnie pisali o akcjach zmierzających do ograniczenia rozprzestrzeniania się niemoralnych inicjatyw, w celu uświadomienia społeczeństwu płynących stąd zagrożeń. W „Gościu Niedzielnym” zamieszczono np. wyjątek z kolejnego okólnika ogłoszonego w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 10 czerwca 1936 r.:

Polecam niezwłocznie i energicznie przystąpić do walki z pornografią, podejmując właściwe i stanowcze środki w celu niedopuszczenia do sprowadzania, wytwarzania bądź rozpowszechniania druków, wizerunków lub innych przedmiotów pornograficznych. [...] Polecam również zwrócić baczną uwagę na wszelkiego rodzaju ogłoszenia (zwykle dość zręcznie zamaskowane), mające na celu ułatwianie rozpowszechniania pornografii (*Wojna*, 1936, s. 373).

O poparciu dla działań rządu zapewniali polscy biskupi zebrani na I Synodzie Plenarnym. W podjętych uchwałach jasno precyzowali swoje stanowisko, twierdząc, że katolik nie powinien brać udziału w imprezach organizowanych przez wrogów Kościoła ani w działaniach religijnie obojętnych, które mogą spowodować osłabienie wiary (Kisielewski, 1939, s. 310). W opinii hierarchów Kościoła katolicy winni aktywnie uczestniczyć w życiu społeczno-kulturalnym (lektura książek, słuchanie audycji radiowych, korzystanie z oferty teatrów i kin), zwracając szczególną uwagę na to, by obecna w nim była myśl katolicka.

Sposoby walki ze „złą książką” poza granicami kraju

Czytelnicy śląskiej prasy katolickiej mogli również poznać sposoby walki ze „złą książką” stosowane za granicą. W ten sposób budowano jedność katolików, uświadamiano, że wiara pokonuje granice terytorialne, a problemy, z jakimi mają oni do czynienia w innych krajach, są podobne do tych trapiących Polaków:

Wróg Europy chrześcijańskiej nie boi się, nie wstydzi się zalewać nas brudami swoimi i niemoralnością. A my staliśmy się – cierpiątkami dla zguby naszej, na pośmiewisko naszym wrogom, którzy urosli do potęgi wszechświatowej, na bierności naszej, na znoszeniu wszystkiego, co nam narzucają (*Zmartwychwstanie*, 1933, s. 237).

W podobnym tonie wypowiadał się ks. J. Mazurek, który, wygłaszając kazania do młodzieży, przywoływał francuskiego filozofa Jeana Jacques’a Rousseau:

Jeżeli weźmiemy pod uwagę te okropne zdrożności wywołane w Europie złą prasą i według postępu, jakie zło robi z każdym dniem zechcemy wnioskować na przyszłość, możemy z tego łatwo przewidzieć, że wszyscy panujący dojdą do tego, iż poczną żałować, że zezwolili w swoich państwach na wolność prasy (Mazurek, 1915, s. 53).

Pisano o działaniach episkopatu słowackiego i o liście pasterskim w sprawie obowiązków redaktorów katolickich. List ten zawierał konkretne wskazówki i zalecenia dotyczące redaktorów pism i autorów artykułów, ich postaw moralnych i chrześcijańskich. Podkreślano, że:

„dziennikowi katolickiemu nie wolno umieszczać artykułów, wiadomości, ilustracji i anonsów, których by pogodzić nie można było z zasadami moralności katolickiej” (*Co słyhać*, 1927, s. 9).

Poruszano temat zabiegów reklamowych podejmowanych przez wydawców i księgarzy, którzy posiadali w swojej ofercie wydawnictwa uznane za sprzeczne ideowo z nauką Kościoła. Opisano m.in. długoletnią walkę o wycofanie z rynku pisma „Tajny Detektyw”. Ten poświęcony sprawom kryminalnym, skierowany do młodzieży tygodnik cechowały wyjątkowo niskie – zdaniem katolickich publicystów – walory moralne. Z zadowoleniem odnotowano, że pod wpływem opinii publicznej i dzięki współpracy hierarchii kościelnej przestał się ukazywać (Paczkowski, 1980, s. 164).

Przywoływano analogiczne sytuacje we Francji, gdzie obowiązywały sankcje wobec wydawców, właścicieli księgarni oraz osób rozpowszechniających i sprzedających publikacje sensacyjne i pornograficzne. Opinia publiczna domagała się włączenia do kodeksu karnego odrębnego artykułu lub paragrafu dotyczącego niemoralnych ogłoszeń publicznych. Podawano przykłady działań podejmowanych przez burmistrzów miast, którzy zakazywali sprzedaży w kioskach publikacji niemoralnych i rozwiązłych, czy przez właścicieli i zarządców hoteli, którzy zabraniali wystawiania na widok publiczny tego typu druków: „aby rodzice mogli być spokojni o bezpieczeństwo moralne swych dzieci” (*Walka z pornografią*, 1925, s. 6). Z zadowoleniem donoszono o projektach stworzenia osobnej ustawy antypornograficznej przez francuski rząd.

Podobnie jak w Polsce, tak i we Francji do walki z niemoralnością włączył się Kościół. „Gość Niedzielny” zamieścił artykuł dotyczący ogłoszenia z okazji Wielkiego Postu listu pasterskiego poświęconego „specjalnie czytelnictwu i przepisom, jakich należy się trzymać, wybierając lekturę” (*Walka z pornografią*, 1925, s. 6). W artykule zwracano uwagę na szczególnego przeciwnika Kościoła we Francji, czyli masonerię, która, zdaniem polskich publicystów, pragnęła opanować prasę, gdyż: „kto ma prasę, ma za sobą opinię publiczną, a z nią wszystko inne” (*Masoneria*, 1931, s. 5).

Kościółowi katolickiemu zagrażali także komuniści, którzy, jak donoszono, założyli we Francji i Hiszpanii Front Ludowy. Katolików ostrzegano przed lekturą publikacji tej organizacji (Bernoville, 1939, s. 252). Prasa była uznawana za potężne narzędzie oddziaływania i katolicy wydawcy periodyków doskonale zdawali sobie z tego sprawę. Świadczył o tym chociażby krytyczny sąd o Hiszpanii, która mimo posiadania wielu pięknych kościołów i klasztorów nie potrafiła ich

obronić, ponieważ nie miała odpowiednio silnej prasy, aby strzec spraw wiary (*Masoneria*, 1931, s. 5). O roli prasy w walce z wrogami Kościoła publicznie wypowiadał się arcybiskup Fryburga Conrad Gröber, prosząc: „by wierni i w dzisiejszym ciężkim położeniu zostali wierni katolickiej prasie i nie dali się obalamucić, jeśli tu i tam czyni się starania, by podkopać zaufanie, jakie posiada lud katolicki dla swej prasy” (*Katolicki*, 1932, s. 6).

Na łamach czasopism katolickich najczęściej przestrzegano przed wątpliwymi etycznie publikacjami, wskazując tytuły, po które nie należy sięgać. Księża wprost z ambon mówili, czego nie należy czytać. Przykładem może być kazanie kapłana wiedeńskiego, kierującego do wiernych słowa: „Wam, wiedeńczykom podają truciznę nie w pigułkach, ale w złych pismach, a wy te pisma kupujecie za własne pieniądze” (*Nie*, 1939, s. 201). Temat złych pism często pojawiał się w kazaniach, a w celu wzmocnienia siły ich oddziaływania odwoływano się do obrazowych porównań i peryfraz.

W pismach diecezjalnych z uznaniem pisano o ówczesnym rządzie włoskim, który zakazał drukowania opisów zbrodni, przestępstw i innych wyszukanych sensacyjnych materiałów w rodzimych dziennikach i pismach codziennych. Księgarnie i biblioteki miały obowiązek usuwać książki propagujące niemoralne teorie (Kuraś, 1933, s. 14).

Natomiast w Niemczech za najbardziej szkodliwą uważano literaturę pornograficzną, zwłaszcza wydawaną i rozpowszechnianą przez Żydów. Ks. J. Mazurek w kazaniach powoływał się na berliński dziennik niekatolicki, w którym pisano:

Sprośność w obrazie i słowie wdziera się publicznie w tak śmiałej formie i tak bezkarnie, że niebezpieczeństwo grożące rozwojowi naszego ludu występuje z przestraszącą wyrazistością. Co jest w tym najgorszego, to to, że prosta chęć zarobkowania, polowanie na sensację przez niektóre dzienniki, jest przyczyną szerzącego się zepsucia (Mazurek, 1915, s. 54).

Za wzór stawiano organizowane w Niemczech komitety zwalczania tego typu wydawnictw, zwłaszcza ateistycznych i komunistycznych. Postulowano usunąć je z bibliotek i obiektów użyteczności publicznej (Kuraś, 1933, s. 42). Z niepokojem natomiast śledzono akcje formacji hitlerowskich, wymierzone m.in. w publikacje katolickie. Jako przykład podawano publiczne palenie dzieł „znanego jezuitę O. Muckermanna i b. kanclerza Austrii Schuschnigga” (*Publiczne*, 1938, s. 84).

Niemoralne publikacje i filmy niepokoiły również katolików w Stanach Zjednoczonych. W „Głosie Misji Wewnętrznej” opisywano akcje przeciwstawiania się „jakimkolwiek niemoralnościom w filmach” i potępiania „niemoralnych” wydawnictw. Donoszono również o ustawie, „w myśl której przemysł filmowy obowiązany jest nie produkować więcej filmów nieobyczajnych” (*Walka katolików*, 1934, s. 273).

Działania amerykańskich katolików przeciwko filmowi, książce i prasie – mediom propagującym idee sprzeczne z nauką Kościoła – uznano za szczególnie istotne nie tylko dla wierzących w USA, ale dla katolików na całym świecie. Arcybiskup nowojorski Patrick Joseph Hayes w liście do diecezjan ostrzegał „z naciskiem przed powodzią złych książek, czasopism i w ogóle literatury, podkopującej dobre obyczaje. Czytanie wywiera wpływ na dusze, jak pokarm oddziałuje na ciało” (*Dobra*, 1930, s. 14). W „Dzwonku Maryi” przywołano te partie listu, które były tożsame z apelami polskich księży, np.: „złej literaturze trzeba przeciwdziałać przez rozpowszechnianie dobrej lektury [...] chcemy wiedzieć, co kto wart, pytamy się, co zwykł czytać!” (*Dobra*, 1930, s. 14).

Zakończenie

Książka i prasa katolicka na Śląsku w dwudziestolecie międzywojennym były tym medium, które służyło ugruntowaniu religijności społeczności lokalnej. Zgodnie z artykułowanymi przez wydawców celami medium to miało pogłębiać zasady wiary katolickiej i rozwijać życie kulturalno-oświatowe. Oprócz zaleceń ostrzegano przed szkodliwą i niestarannie dobraną książką. Książki takie bowiem, jak podkreślano, osłabiały wiarę, wrażliwość serc i sumień, demoralizowały i wprowadzały spustoszenie w życie duchowe wiernych.

Z przeglądu zawartości treści katolickich periodyków wynika, że nie tylko reklamowano konkretne tytuły, ale także zwracano uwagę na konieczność czytania i nabywania „dobrej książki” – zgodnej z nauką społeczną Kościoła, o wysokich walorach etycznych, moralnych, estetycznych. Celem popularyzowania książki spełniającej te warunki było przede wszystkim wyparcie z obiegu czytelniczego „złej literatury”, nierzadko pięknej w warstwie językowej i wizualnej, ale daleko odbiegającej od chrześcijańskich wartości. Krytykowano więc publikacje propagujące ideologie potępiane przez Kościół katolicki, np. komunizm. Apelowano, również z ambon, aby nie czytać książek o treściach trywialnych, popularnych, sensacyjnych, romansowych i pornograficznych, a także antykatolickich.

Literatura

- Bądź mądrzejszy i czytaj (1938). *Gość Niedzielny*, (8), 179.
- Bernoville, G. (1939). Fałsz podanej ręki. *Wiadomości Diecezjalne*, (6/7), 252.
- Bertram, A. (1921). Apostolstwo prasy i dobrych książek. *Głosy z nad Odry*, 4(1), 25.
- Co mamy czytać? (1922). *Dzwonek Marii*, (8), 250–251.
- Co robi młodzież w Rudzie dla dobrej prasy? (1930). *Gość Niedzielny*, (8), 6.
- Co słyhać w świecie katolickim. List pasterski do redaktorów katolickich (1927). *Gość Niedzielny*, (29), 9.
- Coś nie coś o wystawach okiennych księgarń (1935). *Gość Niedzielny*, (51), 713.
- Czasopisma dla młodzieży o katolickim kierunku (1939). *Gość Niedzielny*, (6), 75.
- Czerwony „Płomyk”. Niebezpieczna propaganda w szkole (1936). *Gość Niedzielny*, (12), 154.
- Czy z dobrych źródeł czerpiesz? (1935). *Gość Niedzielny*, (43), 586.
- Czytajmy encykliki (1937). *Akcja Katolicka na Śląsku*, 1(6), 75.
- Dietrich, D. (1916). *Bractwa kościelne i tercjarze a prasa katolicka*. Kraków: nakł. O O. Franciszkanów.
- Dla katolików książka katolicka! (1933). *Gość Niedzielny*, (13), 165.
- Dobra prasa w parafii (1930). *Dzwonek Marii*, (1), 14.
- Drobny, J. (1922). Kongregacja Marjańska. Sekcja prasowa im. Św. Katarzyny. *Dzwonek Marii*, (8), 227.
- Druzgocący sąd opinii nad „Płomykiem” (1936). *Gość Niedzielny*, (50), 633–634.
- „Dzień dobrej książki” w diecezji śląskiej (1932). *Głos Misji Wewnętrznej*, (2), 57–58.
- Glass, H. (1939). Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne eksploatujące sprawę robotniczą. *Wiadomości Diecezjalne*, (4), 143.
- Glass, H. (1938). Ofensywa komunizmu i drogi przeciwdziałania. *Wiadomości Diecezjalne*, (3), 160.
- „Głos Radziecki” w obronie „Płomyka” (1937). *Gość Niedzielny*, (15), 144.
- „Gość Niedzielny” ma słuszość (1929). *Gość Niedzielny*, (17), 5.
- Grelewski, S. (1937). Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej. *Wiadomości Diecezjalne*, (10), 416–417.
- Hollender, T. (1989). Dobra i zła książka w opiniach bibliotekarzy i publicystów warszawskich przed I wojną światową. *Studia o Książce*, (18), s. 189–208.

- Jak czytelnicy nasi interesują się „Gościem Niedzielnym” (1932). *Gość Niedzielnym*, (42), 5.
- Junosza, K. (1937). Czarne błoto. *Wiadomości Diecezjalne*, (3), 156.
- Juszczyk, F. (1935). Orlim szlakiem. *Wiadomości Diecezjalne*, (3), 144.
- Kapica J. (1923). Potęga litery. *Gość Niedzielnym*, (6), 4.
- Katolicki obowiązek (1932). *Gość Niedzielnym*, (1), 6.
- Kisielewski, J. (1939). O udział katolików w życiu kulturalnym Polski. W: *Posłannictwo katolicyzmu w świetle uchwał I Synodu Plenarnego* (s. 308–323). Poznań: Naczelny Instytut Akcji Katolickiej.
- Kossakowska-Jarosz, K. (1999). *Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Krętacze Pisma św. (1932). *Wiadomości Diecezjalne*, (7), 294.
- Księgarnia katolicka nie jest katolicką (1935). *Gość Niedzielnym*, (51), 713.
- Kuraś, S. (1933). *Potęga prasy*. Drukarnia „Udziałowa”, Częstochowa.
- Lechicki, C. (1932). *W walce z demoralizacją*. Miejsce Piastowe: Wydawnictwo Tow. Św. Michała Archanioła.
- Masoneria a prasa (1931). *Gość Niedzielnym*, (51), 5.
- Masoni tu – masoni tam! (1938). *Akcja Katolicka na Śląsku*, 2(9), [wkładka za s. 144].
- Mazurek, J. (1915). *Kazania o prasie katolickiej*. Kraków: Staraniem Zarządu Głównego „Towarzystwa Popierania Prasy Katolickiej”.
- Milenowicz, J. (1938). Komunizm a chrześcijaństwo. *Wiadomości Diecezjalne*, (8), 295.
- Młynarczyk, J. (1935). Walka o dusze ludzkie. *Wiadomości Diecezjalne*, (12), 442.
- Molliere, L. (1936). Liga Praw Człowieka i Obywatela. *Wiadomości Diecezjalne*, (10), 416.
- Morawski, K. (1937). Państwo w okowach masonerii. *Wiadomości Diecezjalne*, (5), 244.
- Moszczyński, W. (1938). Co to jest masoneria? *Wiadomości Diecezjalne*, (10), 391.
- Na co katolicy wyrzucają pieniądze (1933). *Gość Niedzielnym*, (50), 601.
- Nie kupujcie trucizny (1939). *Głos Misji Wewnętrznej*, (7), 201.
- Od 27 października – 31 listopada „Tydzień Dobrej Książki” (1935). *Gość Niedzielnym*, (41), 563.
- Oleksy, W. (1932). *Prawo przeciw pornografii*. Poznań: Wydawnictwo Zjednoczenia Młodzieży Polskiej „Ostoja”.

- Paczkowski, A. (1980). *Prasa Polska w latach 1918-1939*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe .
- Pasner, S. (1912). Walka ze złą książką. *Książka. Miesięcznik poświęcony bibliografii polskiej*, (9), 397–402.
- Pawłowicz, Z. (1996). *Kościół i sekty w Polsce*. Gdańsk: Wydawnictwo Diecezji Gdańskiej „Stella Maris”.
- Pismo dla dzieci polecane Ministerstwo WRiOP (1936). *Gość Niedzielny*, (52), 729.
- Piwowarczyk, J. (1927). Współczesne kierunki społeczne. *Wiadomości Diecezjalne*, (10), 68.
- Plis, J. (1988). Czytelnictwo katolickiej prasy religijnej w diecezji lubelskiej (1931–1932). W: J. Pomorski (red.), *Profile nauki o książce* (s. 161–187). Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Popierajmy prasę katolicką! (1929). *Gość Niedzielny*, (39), 3.
- Pożyteczna książka (1934). *Gość Niedzielny*, (16), 218.
- Prawdźic, M.W. (1913). *Nowsza literatura a nasze stanowisko katolickie*. Poznań: Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha.
- Precz z lekturą brukową! (1932). *Gość Niedzielny*, (23), 1.
- Publiczne spalanie literatury katolickiej (1938). *Gość Niedzielny*, (5), 84.
- Radziejowski, L. (1934). Precz z pornografią! (O okólnikach ministerialnych, których się nie wykonuje). *Gość Niedzielny*, (15), 197.
- Realizujemy uchwały I Synodu Plenarnego na zaniedbanym odcinku katolickiego frontu! (1938). *Gość Niedzielny*, (42), 569.
- Riviere, J.M. (1938). Podwójne oblicze wolnomularstwa. *Wiadomości Diecezjalne*, (8), 292.
- Riviere, J.M. (1936). Wolnomularstwo a szkoła. *Wiadomości Diecezjalne*, (7/8), 328.
- Rodzice żądają usunięcia „Płomyka” ze szkół (1936). *Gość Niedzielny*, (12), 154.
- Rok prasy (1934). *Młodzież Katolicka*, (17), 66.
- Rzadkowolska, M. (2003). *Czytelnictwo powieści w opinii środowisk katolickich II Rzeczypospolitej*. Łódź: „Ibidem” .
- Rząd wystąpi do walki z pornografią (1925). *Gość Niedzielny*, (32), 6.
- Skąd czerpać prawdę o wolnomularstwie? (1938). *Wiadomości Diecezjalne*, (6/7), 272.
- Skrudlik, M. (1935). Masoneria w Polsce. *Wiadomości Diecezjalne*, (10), 331.
- Skrudlik, M. (1936). Bezbożnictwo w Polsce. *Wiadomości Diecezjalne*, (2), 121.
- Słowo wstępne (1901). *Dzwonek Marii*, (1), 3.
- Strzeż się złych książek! (1932). *Gość Niedzielny*, (23), 6.

- Św. Kongregacja o zakazie czytania książek niemoralnych (1927). *Gość Niedzielny*, (29), 9.
- „Tajny Detektyw” w świetlicach szkolnych (1934). *Gość Niedzielny*, (16), 219.
- Trzeciak, S. (1936). Program światowej polityki żydowskiej. *Wiadomości Diecezjalne*, (12), 497–498.
- Ukazały się w ostatnich czasach powieści, których fabuła rozgrywa się na tle wydarzeń w miejscowości tutejszej Diecezji... (1935). *Notificationes e Curia Principia Metropolitae Cracoviensis*, (10/11), 89.
- W obronie prawdy (1932). *Gość Niedzielny*, (44), 2.
- Walka katolików amerykańskich przeciwko niemoralnym filmom, książkom i prasie (1934). *Głos Misji Wewnętrznej*, (9), 273.
- Walka na całego!? (1936). *Gość Niedzielny*, (52), 719.
- Walka z „Gościem Niedzielnym” (1937). *Gość Niedzielny*, (23), 324.
- Walka z pornografią we Francji (1925). *Gość Niedzielny*, (39), 6.
- Wojna pornografii i demoralizacji! (1936). *Gość Niedzielny*, (23), 372.
- Wyszyński, S. (1939). Inteligencja w straży przedniej komunizmu. *Wiadomości Diecezjalne*, (4), 142.
- X.L.Ż. (red.). (1931). *Apostolstwo książki, czyli rzecz o kolportażu książki religijnej w kościele*. Wilno: nakł. Oddziału Wileńskiego Księg. św. Wojciecha,
- Zaniedbanie na polu prasy katolickiej (1932). *Gość Niedzielny*, (16), 1–2.
- Złe i gorszące pisma (1930). *Gość Niedzielny*, (9), 6.
- Zmartwychwstanie książki katolickiej (1933). *Gość Niedzielny*, (18), 237.
- Zwalczanie wydawnictw pornograficznych i brukowych powieści kryminalnych (1939). *Wiadomości Diecezjalne*, (5), 173–174.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 24 maja 2018 r.

Bogumiła Warząchowska

The Theological Library

University of Silesia in Katowice

e-mail: bogumila.warzechowska@us.edu.pl

**“A bad book” – the educational functions of Catholic periodicals
in the Second Polish Republic on the basis of examples
furnished by the periodicals of the diocese of Katowice
(prolegomena)**

Abstract: In the inter-war period, the press constituted the most popular means of the formation of public opinion. The periodical-related tradition in Upper Silesia was deeply rooted in the culture of this region. A systematic habit of reading encouraged the bishops of Katowice to promote Catholic books and the press. Owing to the current press releases one familiarised the readers with the recently published material and with the means of purchasing and distributing the press, as well as one provided information about recommending reading. The diocesan press provided information about pernicious literature and warned against the reading of primitive sensational literature, love stories and pornographic materials, as well as the literature which radically opposed the Catholic faith, morality and mores.

Keywords: “A bad book”. Diocesan periodicals of the inter-war period. Pernicious literature. Recommended reading. The struggle against pornography

Beata Langer

Katedra Kultury Informacyjnej
Instytut Nauk o Informacji
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
e-mail: beata.langer@up.krakow.pl

Serie wydawnicze publikowane przez wybrane biblioteki wojewódzkie w latach 2000–2015

Abstrakt: W artykule omówiono produkcję wydawniczą ograniczoną do serii książkowych wybranych bibliotek wojewódzkich. Do analizy wybrano wojewódzkie księgarnie publiczne znajdujące się w załączonym do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Wykazie bibliotek zaliczonych do bibliotek naukowych*. W wymienionym dokumencie po zmianach z dnia 19 października 2016 r. znajduje się 30 bibliotek określanych jako naukowe, wśród nich 12 księgarni pełni również funkcję bibliotek wojewódzkich. Spośród księgarni wojewódzkich przedstawiono serie wydawnicze: Biblioteki Śląskiej, Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie oraz Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Emanuela Smółki w Opolu. Wyniki badania dowodzą, że oferta bibliotek wojewódzkich w zakresie tytułów serii jest urozmaicona. Publikowane serie są starannie przemyślane i skierowane do konkretnego kręgu odbiorców. Popularyzują naukę oraz kolekcje własne bibliotek. Nakłady prezentowanych wydawnictw są zazwyczaj bardzo niskie i najczęściej trafiają do największych księgarni w kraju i za granicą. Analiza tematyczna charakteryzowanych serii wskazuje wyraźnie, że jedną grupę wydawnictw bibliotecznych można opisać jako związaną z bibliotekarstwem, czytelnictwem i książką. Druga grupa publikacji dotyczy historii regionu, wiedzy o postaciach, języku i obyczajach danego obszaru. Najczęstsze tematy podejmowane w cyklach wydawniczych to: książka, kultura, nauka, literatura piękna, poezja, sztuka, „regionalia”.

Słowa kluczowe: Biblioteki naukowe. Biblioteki wojewódzkie. Serie wydawnicze

Biblioteki naukowe, poza tworzeniem, opracowaniem i odpowiednią organizacją udostępniania kolekcji, wypełniają także inne zadania. W tekście Jacka Wojciechowskiego (2001, s. 14) na temat działalności wydawniczej bibliotek akademickich pojawia się stwierdzenie, że ksiąźnice: „oprócz rozpowszechniania gotowych już treści (nie tylko informacyjnych), same bywały i są nadawcami treści oryginalnych, autonomicznych, wprowadzając w ten sposób własną wartość naddaną”. Wydaje się, że powyższe stwierdzenie należy odnieść nie tylko do bibliotek szkół wyższych, ale do wszystkich bibliotek naukowych.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (z późniejszymi zmianami) wskazuje, że do bibliotek naukowych w Polsce zalicza się: Bibliotekę Narodową; biblioteki, których organizatorami są szkoły wyższe; biblioteki, których organizatorem jest Polska Akademia Nauk; biblioteki, których organizatorami są jednostki badawczo-rozwojowe; inne biblioteki, wśród których znajdują się ksiąźnice publiczne i specjalne (*Ustawa*). Instytucje zdefiniowane jako inne mogą zostać zaliczone do bibliotek naukowych po wypełnieniu warunków wskazanych w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 kwietnia 2012 r. Wedle zapisu znajdującego się w tym dokumencie, aby ksiąźnica mogła zostać uznana za naukową, musi: posiadać specjalistyczny zasób biblioteczny z jednej dyscypliny naukowej lub artystycznej, służący do prowadzenia prac naukowo-badawczych; zatrudniać przynajmniej jednego pracownika ze stopniem naukowym w zakresie bibliologii i informatologii lub w zakresie innej dyscypliny zaliczanej do dziedziny nauki obsługiwanej przez bibliotekę; posiadać strukturę techniczną i teleinformatyczną odpowiednią do prowadzenia prac naukowych.

Do analizy wybrano wojewódzkie ksiąźnice publiczne znajdujące się w załączonym do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Wykazie bibliotek zaliczonych do bibliotek naukowych* (*Rozporządzenie*). W wymienionym dokumencie po zmianach z dnia 19 października 2016 r. znajduje się 30 bibliotek określanych jako naukowe, wśród nich 12 ksiąźnic pełni również funkcję bibliotek wojewódzkich. Są to: Biblioteka Śląska, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. dr. Witolda Bełzy w Bydgoszczy, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, Ksiąźnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Ksiąźnica Kopernikańska w Toruniu, Dolnośląska Biblio-

teka Publiczna im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emanuela Smołki w Opolu, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku.

Biblioteki wojewódzkie odgrywają również niezwykle ważną rolę jako księżnice regionalne, choć ich zadania w tym zakresie nie są wyraźnie sprecyzowane. W artykule 20 ustawy o bibliotekach wśród zadań księżnic wojewódzkich w punkcie 2 wskazano, że instytucje te powinny opracowywać i publikować bibliografię regionalną oraz inne materiały informacyjne o charakterze regionalnym. Jak pisze Jolanta Gwioździk (2013, s. 493): „wojewódzkie i powiatowe biblioteki publiczne, zgodnie z ustawowym obowiązkiem tworzenia bibliografii regionalnych, opracowują i publikują spisy bibliograficzne, realizując w ten sposób jedną ze swoich funkcji jako centrów informacji o regionie”. W ramach działalności wydawniczej biblioteki wojewódzkie często nie tylko prowadzą prace związane z rejestrowaniem piśmiennictwa dotyczącego regionu, ale również wydają inne materiały, czasem w seriach wydawniczych¹. Niewątpliwie zagadnienie opracowania i publikacji wydawnictw własnych bibliotek wojewódzkich stanowiących centrum rejestrujące materiały regionalne zasługuje na odrębne opracowanie. W niniejszym artykule analiza o charakterze badania wstępnego została ograniczona. Uwzględniono wyłącznie biblioteki wymienione w cytowanej wcześniej ustawie, ograniczono też zasięg chronologiczny wydanych dokumentów do lat 2000–2015. Głównym kryterium doboru placówek do badania było opublikowanie przez księżnicę wojewódzką minimum trzech tytułów wydawnictw zwartych w serii wydawniczej w latach 2000–2015. Analizę przeprowadzono na podstawie informacji udostępnianych na stronach internetowych bibliotek, w katalogach dostępnych online lub w nielicznych publikacjach zwartych dotyczących produkcji wydawczej omawianych księżnic. Jednak nie wszystkie wyróżnione placówki udostępniają online informacje o bieżącej produkcji wydawniczej, nie do każdego źródła udało się dotrzeć, stąd wynik badania jest niepełny. Zebrane dane pozwalają na wyciągnięcie podstawowych wniosków, które zaprezentowano w pracy. Omawiając tytułowe zagadnienie, ograniczono się do minimum wiadomości dotyczących historii poszczególnych bibliotek. Niewątpliwie większość serii wydawniczych publikowanych przez księżnice ściśle wiąże się z profilem gromadzonych przez nie zbiorów, ich bieżącą działalnością lub badaniami prowadzonymi w placówkach.

¹ Termin „seria” i „cykl” nie są tożsame, jednakże dla potrzeb niniejszej analizy używane są zamiennie.

Wszystkie omawiane biblioteki gromadzą księgozbiór o charakterze uniwersalnym, czasem ze wskazaniem rozbudowy kolekcji w kierunku określonych dyscyplin, najczęściej humanistycznych, prawniczych lub ekonomicznych. Oczywiście każda z instytucji w sposób szczególnie zainteresowana jest tematyką regionalną właściwą dla swego terytorium. Trzeba również zauważyć, że niektóre biblioteki wojewódzkie zaliczone do naukowych publikują własne materiały, nie wydając książek w ramach serii, dlatego ich działalność została pominięta w niniejszej analizie.

Przed przystąpieniem do szczegółowej charakterystyki wybranych cykli publikowanych przez biblioteki wojewódzkie należy choć skróto przypomnieć historię i definicję serii. „Zebranie Rytmów Przez Wierszopisów Żyjących lub Naszego Wieku Zeszłych Pisanych” (1752–1756) to dzieło wydane w pięciu tomach, redagowane przez Józefa Andrzeja Załuskiego. Powszechnie uznaje się je za pierwszą polską serię wydawniczą [Jamróz-Stolarska, s. 23]. Początkowo serie publikowano jako zbiór lub wybór, a później, wraz z rozwojem serii określano je terminem „biblioteka”. W drugiej połowie XIX w. pojawiło się wiele zróżnicowanych cykli, których znaczący rozkwit wiązał się z postępem w zakresie sztuki drukarskiej, zdobnictwa i ogólnymi tendencjami w literaturze (Jędrych, 2015, s. 19).

Za pierwszą polską serię literacką powstałą w czasie zaborów uznaje się 27-tomowy „Wybór Cenniejszych Pisarzy Polskich” (1803–1808), zainicjowany przez Tadeusza Mostowskiego. Wśród ojców polskich serii nie może również zabraknąć nazwiska Franciszka Salezego Dmochowskiego, wydawcy, publicysty i krytyka literackiego, który prowadził w Warszawie drukarnię i księgarnię wydawniczą. Jak pisze Alicja Jędrych (2015, s. 19), „jego działalność rozpoczęła okres nieprzerwanego rozwoju wydawnictw seryjnych”.

Analizując pojęcie serii wydawniczych, badacze zajmujący się ich charakterystyką najczęściej szukają odpowiedzi na pytanie, jak skonstruować typologię serii oraz czego brakuje w określonej definicji, by objęła ona pozycje wykraczające poza ramy wyznaczone przez określony słownik. W niniejszej pracy rozważania terminologiczne ograniczono do przyjęcia definicji serii autorstwa Mieczysława Kafla, który serię wydawniczą (wydawnictwo seryjne) charakteryzuje następująco:

grupa książek lub broszur związanych ze sobą tematycznie lub rodzajem literackim, przeznaczona dla określonego kręgu czytelników. Zazwyczaj książki jednej serii są zbliżone objętością,

wielkością nakładu i sposobem opracowania graficznego. Książki jednej serii noszą zwykle wspólną nazwę (Kafel, s. 176).

Próbując wpisać wydawnictwa seryjne badanych bibliotek w typologię, skorzystano ze schematu autorstwa Elżbiety Jamróz-Stolarskiej, w którym uwzględniono elementy ukształtowania edytorskiego. Badaczka zaproponowała typologię szeregującą serie ze względu na cechy merytoryczne i formalne w ramach następujących kategorii:

- 1) serie posiadające oficjalną nazwę, bez oficjalnej nazwy lub z nazwą umowną;
- 2) serie posiadające ustalony znak graficzny lub serie pozbawione takiego znaku;
- 3) serie numerowane i nienumerowane;
- 4) serie, w których wszystkie tytuły wydano według jednego projektu graficznego, i serie nieposiadające stałej szaty graficznej;
- 5) serie ilustrowane i bez ilustracji (Jamróz-Stolarska, s. 21).

Rozpoczynając charakterystykę poszczególnych serii wydawniczych publikowanych przez biblioteki wojewódzkie, zacząć można od Biblioteki Śląskiej, która w porównaniu z innymi księżnicami wydaje dużo i często. Instytucja ta powstała w 1922 r., a jej pierwotny kształt wiązał się z pełnieniem funkcji księgozbioru podręcznego w Biurze Sejmu Śląskiego. W 1936 r. uzyskała status Śląskiej Biblioteki Publicznej im. Józefa Piłsudskiego, a w 1952 r. – status biblioteki naukowej i zmieniła nazwę na tę używaną do dziś (*Biblioteka Śląska*, 2000, s. 3). W 1969 r. przyznano jej prawo do otrzymywania ogólnopolskiego egzemplarza obowiązkowego. Od 1 lipca 2000 r. Biblioteka Śląska pełni również funkcję głównej biblioteki publicznej województwa śląskiego, sprawując nadzór nad księżnicami publicznymi regionu (*Biblioteka Śląska*, 2000, s. 3). Analizując jej produkcję wydawniczą, można zaobserwować, że w latach 2000–2015 zainicjowano 8 serii: „Debiuty Poetyckie” (2000), „Ex Libris” (1995), „Folia Scientica Bibliothecae Silesianae” (2000), „Liber Amicorum” (2006), „Non Morietur Poesis” (2000), „Oblicza Nadziei” (2003), „Polonica” (2003), „Silesianka Przedstawia” (2000)². Najstarsza z nich to „Ex Libris” (powstała w 1995 r.), w ramach której wydano 7 tytułów, z czego 4 w badanym okresie. W serii prezentowane są przede wszystkim przedruki tekstów literackich i historycznych, poprzedzone obszernym historyczno-literackim wstępem. W 2000 r.

² Przy tytułach serii wydawniczych w nawiasach podano datę publikacji pierwszego woluminu w cyklu. Nie podawano dat końcowych, gdyż badanie dotyczy lat 2000–2015.

ukazał się czwarty tom cyklu, zawierający utwór Stanisława Smolki *W Wilią Bożego Narodzenia. Pamiątka ostatniej Wilii XIX* (Smolka, 2000). W kolejnym tomie, *Skoczowskie legendy* Gustawa Morcinka (2001), opublikowanym w nakładzie 200 egzemplarzy (150+50 sztuk), znalazły się trzy utwory pisarza z Karwiny. W tomie szóstym (wydanym w 100 egzemplarzach) zamieszczono *Wrażenia z Kalwarii Zebrzydowskiej (sonety)* autorstwa Kazimierza Gołby (2002). Autor tomiku to znany śląski działacz patriotyczny, nauczyciel, literat, dziennikarz. Wolumin, ilustrowany faksymilami rękopisów twórcy, wypełniają wiersze, które powstały, gdy K. Gołba miał 18 lat. Wszystkie wspomniane tytuły są skromnej objętości (do 51 stron). W 2004 r. opublikowano siódmy wolumin cyklu – reprint książki Teodora Zawackiego pt. *Catalogus ducum atque regum polonorum (Katalog książąt i królów polskich)* wydanej w 1609 r. Zawiera on polski przekład łacińskiego pierwodruku, autorstwa Łukasza Tofilskiego (Zawacki, 2004). Książka ukazała się w nakładzie 150 egzemplarzy.

Kolejny cykl wydawniczy Biblioteki Śląskiej – „Non Morietur Poesis” – pozostaje, jak dotychczas, zamierzeniem ciekawym, lecz w zasadzie niezrealizowanym. Jedyna publikacja sygnowana tym znakiem to tomik wierszy Tadeusza Nowaka *Za snem, za jawą, za pacierzem* (Nowak, 2000), przygotowany z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin poety. Uwagę zwraca ciekawa szata graficzna i nietypowa forma, zbiorek wydano bowiem w postaci luźnych kart włożonych w kartonową okładkę w postaci teki. W prawym dolnym rogu znajduje się lakowana pieczęć.

Jedną z ciekawszych numerowanych serii sygnowanych przez Bibliotekę Śląską jest „Folia Scientica Bibliothecae Silesianae”. Zapoczątkowana w roku 2000 tytułem *Osiemnastowieczne listowniki. Teoria i praktyka* (Miozga, 2000), ukazuje się regularnie do dziś. Nakład pierwszego tomu cyklu wynosił 100 egzemplarzy. Do 2015 r. w obrębie serii wydano 15 tytułów w 19 woluminach. Kolejne tomy (nr 1–8) publikowano regularnie każdego roku, aż do 2004 r. Później nastąpiła przerwa i kolejny tom serii ukazał się w 2010 r. Książka, która w tym czasie wyszła jako dziewiąty numer cyklu, to publikacja Jana Rodaka zatytułowana *Grzegorz Jan Zdziwojski z Łasku. Człowiek, dzieło, recepcja. Studium biograficzne* (Rodak, 2010). W omawianym okresie szata graficzna serii nie zmieniła się. Znak graficzny pozostał ten sam, typ stosowanej oprawy również. Jedyna różnica to dodatkowe skrzydełko ze zdjęciem autora i krótką informacją biograficzną. Wśród twórców publikujących w cyklu znaleźli się: J. Gwioździk, Barbara Maresz, Ewa Miozga, Anna Musialik, Leonard Ogierman, Adam Regiewicz,

J. Rodak, Alicja Zdziechiewicz. Dotychczasowe tytuły ujawniają dwubiegunowy charakter serii. Tworzą ją publikacje dotyczące bibliologii, ale też prezentujące badania nad literaturą staropolską i oświeceniową. Zaznaczyć trzeba, że w omawianym okresie w cyklu przeważają opracowania z zakresu nauki o książce. Przeciętny nakład tytułów wydanych w „Folia Scientica Bibliothecae Silesianae” to 100–250 egzemplarzy.

Jedną z dłuższych serii opracowywanych i wydawanych przez Bibliotekę Śląską w omawianym okresie jest „Silesianka Przedstawia”. Jest to cykl numerowany, zapoczątkowany w 2000 r. książką *Judaika w zbiorach Biblioteki Śląskiej. Bibliografia (Judaica, 2000)*. Tytuł wydano również w wersji elektronicznej na płycie CD. Publikacja pierwszego tomu cyklu jest konsekwencją posiadania przez księżnicę bogatego zbioru judaików. Wspomniany tytuł obejmuje materiał z lat 1801–1939 i zawiera 1167 pozycji druków zwartych z zasobów księżnicy.

W latach 2000–2015 opublikowano 16 woluminów – jeden, dwa rocznie lub w dwuletnim odstępie. Książki wchodzące w skład cyklu „Silesianka Przedstawia” związane są z działalnością Biblioteki Śląskiej i jej zbiorami. Są to katalogi wybranej części zasobu bibliotecznego o określonej tematyce lub proveniencji (kultura rumuńska czy druki oficyny Kornów i Zygmunta Schlettera). Niektóre z katalogów przedstawiają ciekawe spuścizny przekazane instytucji przez prywatnych kolekcjonerów.

W roku 2000 Biblioteka rozpoczęła publikację kolejnej serii, w całości poświęconej poezji i związanej z Klubem Poczty Poetyckiej Macieja Szczawińskiego. Cykl ten nosi tytuł „Debiuty Poetyckie”. Publikacje w jego ramach to teksty młodych autorów z województwa śląskiego, którzy raz w miesiącu prezentowali swoje wiersze podczas cyklicznych spotkań w Bibliotece Śląskiej (Kaliściak, 2001, s. 5). W omawianym okresie ukazało się 5 tomików autorstwa: Tomasza Kaliściaka, Łukasza Tresenberga, Barbary Marek, Macieja Mikosa, Dawida Niemca. Zbiorki charakteryzuje skromna szata graficzna, objętość nieprzekraczająca pięćdziesięciu stron. Trzy tomiki zostały zilustrowane grafikami regionalnych artystów. Nakład wynosił przeciętnie 100 egzemplarzy.

Następnym cyklem, na który warto zwrócić uwagę, jest nienumerowana seria „Polonica”, promująca dzieła powstałe poza granicami Polski, w kraju dotąd nieznane, lecz w różny sposób z nim powiązane, np. za sprawą pochodzenia autora, jego zainteresowań, tematyki utworów. Inauguracja cyklu nastąpiła w roku 2003; opublikowano wtedy pierwsze dwa tytuły. Jeden z nich to tom poezji *Dylemat królika doświadczonego* Györgya Gömöriego (Gömöri, 2003) w wyborze i tłumaczeniu Feliksa Netza, z grafikami Jana Szmatocha. Wspomniany zbiór jest

pierwszą książkową prezentacją poezji węgierskiego twórcy w Polsce i zawiera wybór wierszy z lat 1956–2001. Na publikację, oprócz poezji G. Gömöriego, składają się: krótki wstęp w języku polskim i angielskim autorstwa Feliksa Netza oraz biogram poety, również tłumaczony na język angielski. Nakład wydawnictwa to 200 egzemplarzy. Drugim tytułem inaugurującym serię były *Zbliżenia i kontakty* Floriana Śmieji (2003). Tom ten, również wydany w nakładzie 200 egzemplarzy, zawiera zbiór szkiców poświęconych w znacznej mierze przedstawicielom wojennej emigracji londyńskiej. Trzecia publikacja w omawianym cyklu – *Między nami. Unter uns* autorstwa Matthiasa Kneipa, poety z Ratyzbony – ukazała się w 2004 r. Jest to dwujęzyczne wydanie jego wierszy. Kolejne dwa tytuły – *Roztrząsania literackie. Studia o języku polskim* (Damborsky, 2007) oraz *Zbliżenia i kontakty raz jeszcze* (Śmieja, 2007) – opublikowano w 2007 r. *Roztrząsania literackie* to wybór tekstów drukowanych wcześniej na łamach prasy, dotyczących głównie problematyki wielojęzyczności oraz intertekstualności. Teksty ujęte w omawianym tomie odzwierciedlają powiązanie polszczyzny z innymi językami. Natomiast *Zbliżenia i kontakty raz jeszcze* to zbiór szkiców F. Śmieji, poświęcony wybitnym postaciom polskiej emigracji (m.in. Marianowi Hemarowi, Krystynie i Czesławowi Bednarczykom), poetom hiszpańskim i meksykańskim (m.in. Damaso Alonso, Juanie Inés De La Cruz). Tom opublikowano w nakładzie 200 egzemplarzy. Szóstą książką w cyklu są *Zbliżenia i kontakty po raz trzeci* F. Śmieji (Śmieja, 2010), stanowiące kolejny tom wspomnień i szkiców polskiego poety i tłumacza. Informacja o nakładzie nie została zamieszczona. Następną książką w serii jest opublikowany w 2011 r. zbiór wierszy Janiny Katz zatytułowany *Powrót do jabłek*. Tomik w miękkiej obwolutce wydano w wyborze i przekładzie Bogusławy Sochańskiej. W latach 2000–2015 ukazało się zatem 7 woluminów, z czego 3 autorstwa Floriana Śmieji. Nakład tomów, w których podano tę informację, wynosił 200 egzemplarzy.

Seria „Liber Amicorum” została zapoczątkowana w 2006 r. tomem *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej* (Gwioździk, Malicki, 2006) pod redakcją J. Gwioździk i Jana Malickiego. Publikacja stanowi zbiór tekstów polskich i zagranicznych autorów analizujących dzieje kultury Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rusi Czerwonej. Tom wydano w nakładzie 200 egzemplarzy. Kolejny wolumin w cyklu, zatytułowany *Ingenio et humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi* (Wyrwa, 2007), pod redakcją Andrzeja M. Wyrwy, ukazał się rok później w nakładzie

250 egzemplarzy. Stanowi zbiór studiów i materiałów z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich od średniowiecza do czasów współczesnych. Szata graficzna nawiązuje do pierwszego tytułu serii. Do chwili obecnej w cyklu „Liber Amicorum” wydano 2 tytuły.

Wyniki przeprowadzonej analizy dowodzą, że najwięcej serii wśród wybranych bibliotek wojewódzkich publikuje Biblioteka Śląska, przy czym niektóre tytuły w ich ramach pojawiają się w regularnych odstępach czasu, inne dość długo czekają na kontynuację. Swoje wydawnictwa biblioteka promuje na stronie internetowej, można je zamówić przez stronę WWW księżnicy. Ceny są zróżnicowane, średnio wahają w granicach 30–35 zł.

Dwoma interesującymi seriami może pochwalić się Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego. Książnica ta, często nazywana Biblioteką na Koszykowej, powstała w 1907 r. z inicjatywy społecznej. W 1914 r. otrzymała własny gmach i stała się ośrodkiem warszawskiego życia kulturalnego. W 1928 r. Zarząd Miasta przejął opiekę nad placówką, która funkcjonowała od-tąd jako Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy. Od 1917 r. podstawę gromadzonych zbiorów stanowi egzemplarz obowiązkowy wpływający do księżnicy. Obecnie pełni ona funkcję biblioteki wojewódzkiej i biblioteki powiatowej dla powiatu warszawskiego (*Biblioteka Publiczna*).

Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy wydaje sporo materiałów, wśród których znajdują się dwie serie: „Sesje Varsavianistyczne” oraz „Prace Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy”. W pierwszej, której redaktorem jest Roman Nowoszewski, opublikowano 22 numerowane woluminy, ostatni w 2016 r.³ Stanowią one zbiór artykułów dotyczących różnych aspektów tytułowego zagadnienia. Przeciętny nakład tytułu wynosi 200 egzemplarzy. Cechą tomów wydawanych w ramach „Sesji Varsavianistycznych” jest bogata szata graficzna. W badanym okresie opublikowano 13 tytułów będących pokłosiem organizowanych cyklicznie przez Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy sesji varsavianistycznych poświęconych problemom książki, prasy i bibliotek stolicy. Każdemu wydarzeniu towarzyszyła wystawa tematycznie związana z programem wystąpień wygłoszonych podczas sesji. W latach 2000–2015 w omawianej serii ukazały się następujące publikacje: *Warszawskie serie wydawnicze* (2001), *Książka na Starym Mieście na przełomie XVIII i XIX wieku* (2003), *Dawne antykwariaty warszawskie* (2003), *Warszawscy wydawcy* (2003), *Wybrane zagadnienia z dziejów prasy warszawskiej II*

³ Pierwszy z tomów, zatytułowany *Dziś i jutro książki o Warszawie*, wydano w 1995 r.

(2004), *Książka i prasa w Powstaniu Warszawskim* (2005), *Introligatorstwo warszawskie* (2006), *O potrzebie założenia publicznej biblioteki w Warszawie* (2007), *Darczyńcy i ich kolekcje w zbiorach Biblioteki na Koszykowej* (2008), *Grafika książki warszawskiej* (2009), *Biblioteki warszawskie w latach 1939–1945* (2010), „*Pełniący obowiązki...*” *Sokrates Staryszkiewicz w Warszawie* (2011), *90 lat Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie* (2015). Objętość tomów z reguły nie przekracza 150 stron, choć czasem wydawane są tytuły o objętości broszurowej.

Drugą serią publikowaną w Bibliotece na Koszykowej jest numerowany cykl „Prace Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy”⁴. W jego ramach łącznie ukazały się 24 woluminy. Na analizowany okres przypada zaledwie 5 pozycji. Najnowsza z nich, *Spuścizna Stanisława Leszczyńskiego w zbiorach Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy*, została wydana w 2007 r. z numerem 24. Bogato ilustrowany tom, przygotowany z okazji obchodów jubileuszu stulecia książki, dokumentuje spuściznę mecenasa Stanisława Leszczyńskiego znajdującą się w zbiorach biblioteki. W książce nie podano informacji o nakładzie. W analizowanym okresie uwagę zwraca również tom 20. omawianej serii: *Prasa Powstania Warszawskiego w zbiorach Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy*, opublikowany w 2004 r. z okazji sześćdziesięciolecia wybuchu Powstania Warszawskiego. Jest to praca wydana w dwóch częściach: część pierwszą stanowi katalog prasy, w drugiej – w formie teki – zamieszczono zdjęcia stron tytułowych pism powstańczych ze zbiorów książki. Nakład wynosi 250 egzemplarzy.

Kolejna książnica o statusie biblioteki naukowej publikująca serie wydawnicze to Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi. Powstała 11 października 1917 r. z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki oraz dzięki wsparciu władz miasta (*Wojewódzka i Miejska Biblioteka*). W latach 2000–2015 w placówce wydawano dwie serie, w sumie 18 tytułów. Pierwsza to numerowana seria zatytułowana „Prace Bibliograficzne i Metodyczne WiMBP w Łodzi”, w której ukazały się 23 woluminy. Jej szata graficzna w trakcie przygotowywania kolejnych publikacji uległa zmianie⁵. Redaktorem „Prac Bibliograficznych i Metodycznych WiMBP w Łodzi” jest Andrzej Gawroński. W badanym okresie biblioteka przygotowała

⁴ Cykl zapoczątkowało w 1949 r. wydanie pracy Alodii Kaweckiej-Gryczowej pt. *Katalog starych druków Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy : inkunabuły*. Objętość tomu wynosi 55 stron.

⁵ Pierwszy tytuł w serii wydano w 1997 r. Była to książka *Kartoteki kartkowe, komputerowe bazy bibliograficzne i katalogowe w WiMBP w Łodzi i w łódzkich bibliotekach samorządowych : przewodnik*.

w ramach serii 17 tytułów, z czego 8 stanowił *Kalendarz świąt i rocznic*, pozostałe to przede wszystkim zestawienia bibliograficzne. Najnowsza praca, poświęcona Jerzemu Łojkowi, została opublikowana w 2006 r. w nakładzie 300 egzemplarzy. Jest to bibliografia opracowana przez Arkadiusza Jabłońskiego. Nakłady pozostałych tytułów wynoszą 50–300 egzemplarzy. Objętość poszczególnych tomów zazwyczaj jest niewielka, sporadycznie przekraczająca 50 stron, oprawa zazwyczaj broszurowa. W 2001 r. łódzka biblioteka wydała również jeden wolumin w nienumerowanej serii „Biblioteka Poetycka: debiuty”. Jest to tomik autorstwa Alicji Mazan-Mazurkiewicz zatytułowany *Nikły płomyk*. Niestety, ta inicjatywa zakończyła się na jednym tomie, w którym nie podano informacji o nakładzie.

Kilkoma interesującymi seriami wydawniczymi może się pochwalić Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emanuela Smółki w Opolu. Placówka powstała w 1951 r., a cztery lata później połączono ją z Miejską Biblioteką Publiczną. Imię obecnego patrona, założyciela czyteln ludowych na Śląsku, nadano księżnicy w 1961 r. W 1992 r. nastąpił podział na dwie odrębne instytucje: Wojewódzką Bibliotekę Publiczną i Miejską Bibliotekę Publiczną. W 2006 r. WBP otrzymała status publicznej biblioteki naukowej (*Wojewódzka Biblioteka Publiczna*). W latach 2000–2015 w omawianej instytucji publikowano książki w ramach czterech serii wydawniczych. Ciekawie prezentuje się nienumerowana seria wydawana od 1997 r. pod redakcją Władysława Hendzela. Składające się na nią książki wyróżnia jednolita szata graficzna i kieszonkowy format⁶. Łącznie w serii opublikowano 5 prac; w analizowanym okresie ukazała się tylko jedna – *Tadeusz Soroczyński* W. Hendzela. Objętość tomików wydawanych w cyklu nie przekracza 100 stron. W ostatnim woluminie brak informacji o nakładzie, wcześniejsze wydawano w nakładzie 1000 sztuk. Wśród serii sygnowanych przez opolską księżnicę wymienić też należy zainaugurowany w 2002 r. numerowany cykl „Nowa Seria Bibliofilska” (nazwa nawiązuje do wydawanej przez WBP w latach 1976–1997 „Serii Bibliofilskiej”). Ukazało się w nim łącznie 9 tytułów, z czego najliczniejszą grupę stanowią reprinty. Każdy wolumin jest numerowany ręcznie. Początkowo nakład wynosił od 500 do 1000 egzemplarzy, w późniejszych woluminach brak informacji o nakładzie. W badanym okresie jako ostatnia ukazała się praca Emanuela Talara *Proboszczowie kolegiaty Świętego Krzyża w Opolu od kasaty kapituły kolegiackiej w 1810 roku* (2015).

⁶ Jako pierwsza w cyklu ukazała się książka Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz, zatytułowana *Zbyszko Bednorz*. Wydano ją w nakładzie 1000 egzemplarzy.

Kolejną serią WBP w Opolu jest nienumerowany cykl „Mniejszości Narodowe w Polsce”. Cykl zapoczątkowano w 1991 r., w jego ramach ukazało się dotąd 8 tytułów, z czego tylko jeden w latach 2000–2015. Tworzą go zeszyty poświęcone wybranej mniejszości narodowej, zawierające zestawienia bibliograficzne. Książki wychodzące w ramach serii miały stałą szatę graficzną, niewielki format i broszurową objętość.

Najnowszym przedsięwzięciem Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu jest numerowana seria „Wokół Opolskiej Literatury”, którą zapoczątkowało wydanie w 2008 r. tomu pt. *Poeci osobni: Jacek Gutorow, Paweł Marcinkiewicz, Jacek Podsiadło, Tomasz Różycki : informator bibliograficzny*. W serii ukazało łącznie 5 woluminów będących informatorami biobibliograficznymi⁷. Posiadają one stałą szatę graficzną.

Jedenaście tytułów wydawnictw zwartych opublikowała w serii w badanym okresie ksiąznica wojewódzka z Lublina. Początki placówki sięgają 1907 r., kiedy powstało Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Patron ksiąznicy, językoznawca, historyk kultury i etnograf, zmarł w 1906 r., pozostawiając bogaty księgozbiór, który posłużył do założenia i budowy biblioteki jego imienia. Po II wojnie światowej Towarzystwo Biblioteki Publicznej połączono z Miejską Biblioteką Publiczną w Lublinie. Kolejne zmiany organizacyjne polegały na połączeniu w 1955 r. Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego z Wojewódzką Biblioteką Publiczną w Lublinie. W 1965 r. placówka uzyskała status biblioteki naukowej. W roku 2002 nastąpiła ponowna zmiana i od tego momentu w Lublinie istnieją Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego oraz Miejska Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego. Organizatorem pierwszej jest Samorząd Województwa Lubelskiego, organizatorem drugiej – Gmina Lublin (*Wojewódzka Biblioteka*).

W analizowanym okresie lubelska ksiąznica opublikowała łącznie 11 tytułów w seriach wydawniczych. Pięć tytułów ukazało się w cyklu „Wydawnictwa Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego”, sześć – w ramach „Katalogu Zbiorów Specjalnych”. Na pierwszy cykl, zapoczątkowany w 2006 r., składają się wydawnictwa zwarte lubelskiej placówki, nowe wydawnictwa oraz reprinty. Jest on numerowany, bez stałej szaty graficznej. Pod tym samym tytu-

⁷ Ostatni wolumin, zatytułowany *Pisarze opolscy: członkowie Związku Literatów Polskich: Maciej Siembieda, Tadeusz Soroczyński, Krystian Szafarczyk, Henryka Wolna, Władysław Żołnowski : informator bibliograficzny*, opublikowano w 2016 r.

łem, „Wydawnictwa Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego”, zainicjowany został w 1913 r., kiedy opublikowano *Katalog rękopisów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w Lublinie* (Jaworowski, 1913). W XXI w. powrócono do tytułu cyklu i z okazji setnej rocznicy śmierci patrona lubelskiej placówki przygotowano tom *Hieronim Łopaciński 1860–1906* (Bieleń, 2006). Zaznaczyć trzeba, że książka ta ukazała się jako numer trzeciej serii. Jej nakład nie jest znany. Jak wspomniano, każdy tom posiada odrębną szatę graficzną, informacja o serii pojawia się najczęściej na odwrocie karty tytułowej. Jest to jedyny element pozwalający zidentyfikować cykl. Jako ostatni odnotowany w katalogach Biblioteki Narodowej oraz NUKAT (centralny katalog zbiorów polskich bibliotek naukowych) ukazał się dziesiąty numer serii, zatytułowany *Wizerunki uczestników Powstania Styczniowego 1863–4* (Bieleń, 2012). Ten niewielkiej objętości (7 stron i 12 kart tablic) reprint lwowskiego wydania z 1903 r. opublikowano w 300 egzemplarzach, z czego 100 numerowanych na papierze Tintoretto. Cztery z pięciu tytułów omawianego cyklu tematycznie są ściśle związane z Lublinem i jego historią. Jedynie ostatni wolumin dotyczy powstania styczniowego. Trzeba zaznaczyć, że w spisach publikacji sporządzonych przez WBP w Lublinie seria była kontynuowana w 2013 i 2014 r. (*Wojewódzka Biblioteka*). Wedle danych ze strony internetowej biblioteki ukazały się wówczas następujące tytuły: *Wolska Halina. Bohaterowie dawnych opowieści* (Wolska, 2013) oraz *Wspomnienia o Annie Platto* (Zdunek, 2014).

Druga z wymienionych serii – „Katalog Zbiorów Specjalnych” – posiada stałą szatę graficzną, utrzymaną w odcieniach brązu, sepii i beżu. Po lewej stronie okładki na ciemnym tle wyraźnie oznaczony jest tytuł serii. Cykl nie jest numerowany, o kolejności publikowania poszczególnych woluminów świadczy data wydania. Pierwszy tytuł, *Dokumenty życia społecznego 1801–1914*, ukazał się w 2005 r. w opracowaniu Leszka Ludorowskiego. W *Przedmowie* można przeczytać: „przy wydawaniu katalogu, poza celem naukowym, przyświecała [...] myśl pozyskania nowych dokumentów dla Biblioteki” (Ludorowski, 2005, s. 7). Jako ostatni w serii ukazał się tom *Dokumenty życia społecznego 1918–1939* autorstwa Jarosława Kusa. Cena woluminu w twardej oprawie wynosi 32 zł. Wszystkie tytuły wchodzące w skład omawianej serii poświęcone są zbiorom specjalnym lubelskiej księżnicy: dokumentom życia społecznego z różnych okresów (4 tytuły) oraz mikrofilmom (2 tytuły). Objętość tomów jest zróżnicowana, jednak nie przekracza trzystu stron. Większość zawiera również tablice z kolorowymi ilustracjami. Brak informacji o nakładach.

W profilu zbiorów gromadzonych przez biblioteki wojewódzkie szczególną rolę odgrywają dzieła regionalne. Każda z księżnic realizuje różne formy pracy merytorycznej i kulturalnej, wśród nich ważne miejsce zajmuje działalność wydawnicza. Nie każda z bibliotek publicznych o statusie naukowym posiada własne wydawnictwo, nie każda podejmuje się publikowania różnorodnych prac. Przedstawione placówki prężnie i dynamicznie rozwijają swoją ofertę wydawniczą albo próbują poprawić swoje dotychczasowe osiągnięcia. Zdarza się, że drukują nowe tytuły w seriach zgodnie z zapoczątkowaną wcześniej tradycją.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że oferta bibliotek wojewódzkich w zakresie tytułów serii jest urozmaicona, starannie przemyślana i skierowana do konkretnego kręgu odbiorców. Celem publikowania omawianych serii bibliotecznych jest popularyzowanie nauki oraz kolekcji własnych placówek. Nakłady prezentowanych wydawnictw są zazwyczaj bardzo niskie i najczęściej trafiają do największych bibliotek w kraju i za granicą. Należy jednak zwrócić uwagę na pewną niekonsekwencję w ciągłości proponowanych serii wydawniczych niektórych bibliotek. Niejednokrotnie ukazuje się w nich tylko jeden tytuł, czasem też cykl „zamiera” na dłuższy okres czasu, by ponownie odrodzić się za kilka lat. Poszczególne tytuły z oferty wydawniczej najczęściej zamieszczane są na stronach WWW księżnic, często też eksponowane w gmachu głównym instytucji, gdzie zwykle są do nabycia.

Można spróbować postawić kilka hipotez na temat tego, dlaczego serie publikuje się w księżnicach tak nieregularnie. Trudno wnioskować bez szczegółowej znajomości realiów konkretnych placówek, ale wydaje się, że wpływ na to może mieć kilka czynników. Pierwszy to brak funduszy. Niektóre placówki mogą czekać na bardziej sprzyjający finansowo okres, inne będą musiały wybierać, który tytuł spośród wielu planowanych wydać w danym roku. Kolejnym powodem mogą być zmiany kadrowe obejmujące dyrekcję i kierownictwo działów oraz pracowników jednostek poligraficzno-wydawniczych zatrudnionych w bibliotekach wojewódzkich. Innym powodem braku regularności publikacji serii może być niewielkie zaangażowanie w pozyskiwanie autorów i tytułów.

Charakteryzując biblioteczne serie wydawnicze, warto zwrócić uwagę na prace poświęcone zbiorom bibliotecznym. Autorzy tych prac dokumentują działalność księżnic i przybliżają ich kolekcje nie tylko specjalistom, ale szerokiemu gronu odbiorców. Interesujące są również wszelkiego rodzaju prace metodyczne i dzieła z zakresu bibliologii, niewątpliwie ułatwiające pracę bibliotekarzom. Inspirujące mogą być

ponadto reprinty lub reprodukcje wartościowych materiałów gromadzonych przez książki.

Analiza tematyczna charakteryzowanych serii wskazuje wyraźnie, że jedną grupę wydawnictw bibliotecznych można opisać jako dotyczącą bibliotekarstwa, czytelnictwa i książki. Druga grupa promuje wiedzę o regionie, historię regionu, informacje o postaciach, języku i obyczajach związanych z danym obszarem. Najczęstsze tematy podejmowane w cyklach wydawniczych to: książka, kultura, nauka, literatura piękna, poezja, sztuka, „regionalia”.

Literatura

- Bertman, W., Sokół, A. (2012). *Wydawnictwa Biblioteki Śląskiej: 1933–2012*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego. Pobrane z: <http://www.koszykowa.pl/biblioteka/biblioteka-teraz-i-kiedys> (05.05.2017).
- Biblioteka Śląska – o bibliotece. Pobrane z: http://www.bs.katowice.pl/pl/o_bibliotece (5.05.2017).
- Biblioteka Śląska: 2000* (2000). Katowice: Biblioteka Śląska.
- Bieleń, Z. (red.). (2006). *Hieronim Łopaciński 1860-1906*. Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego.
- Bieleń, Z. (wstęp). (2012). *Wizerunki uczestników Powstania Styczniowego 1863–4*. Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego.
- Damborsky, J. (2007). *Roztrząsania literackie. Studia o języku polskim*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Gołba, K. (2002). *Wrażenia z Kalwarii Zebrzydowskiej. (Sonety)*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Gömöri, G. (2003). *Dylemat królika doświadczalnego. Wybór wierszy*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Gwioździk, J. (2013). Działalność wydawnicza bibliotek. W: A. Tokarska (red.), *Bibliotekarstwo* (s. 492–507). Warszawa: Wydaw. SBP.
- Gwioździk, J., Malicki, J. (red.). (2006). *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Katowice.
- Jamróz-Stolarska, E. (2014). *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1989. Produkcja wydawnicza i ukształtowanie edytorskie*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

- Jaworowski, A. (1913). *Katalog rękopisów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w Lublinie*. Lublin : [s. n.].
- Jędrzych, A. (2015). *Polskie serie literackie w XIX wieku. Spis chronologiczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kafel, M. (1971). *Zarys techniki wydawniczej* (wyd. 2 przer.). Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- Kaliściak, T. (2001). *Drwała rwane zapisane*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Kneip, M. (2004). *Między nami = Unter uns*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Ludorowski, L. (oprac.). (2005). *Katalog dokumentów życia społecznego 1801–1914*. Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego.
- Miozga, E. (2000). *Osiemnastowieczne listowniki. Teoria i praktyka*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Morcinek, G. (2001). *Skoczowskie legendy*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Nowak, T. (2000). *Za snem, za jawą, za pacierzem*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Publikacje Biblioteki Śląskiej (2001). *Śląsk*, (1), 56.
- Rechowicz, H. (1992). *Poprzedniczki Biblioteki Śląskiej i ich rola w życiu umysłowym województwa śląskiego*. Katowice: Śląski Instytut Naukowy.
- Rodak, J. (2010). *Grzegorz Jan Zdziewojski z Łasku: Człowiek, dzieło, recepcja: studium biograficzne*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Roszkowska, T. (2003). *80 lat Biblioteki Śląskiej. Katalog wystawy jubileuszowej*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 kwietnia 2012 roku w sprawie sposobu i trybu zaliczania bibliotek do niektórych bibliotek naukowych oraz ustalenia ich wykazu* (2012). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 390.
- Smolka, S. (2000). *W Wilię Bożego Narodzenia. Pamiątka ostatniej Wilii XIX wieku*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Śmieja, F. (2003). *Zbliżenia i kontakty*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Śmieja, F. (2007). *Zbliżenia i kontakty raz jeszcze*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Śmieja, F. (2010). *Zbliżenia i kontakty po raz trzeci*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (1997). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 85, poz. 539.
- Wojciechowski, J. (2001). Biblioteka akademicka jako wydawca. W: S. Wojnarowicz, B. Kasperek (red.) *Działalność wydawnicza bibliotek w czasach konwergencji mediów* (s. 13–20). Lublin: Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

- Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emanuela Smółki w Opolu. Pobrane z: Dostępny w World Wide Web: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dзка_Biblioteka_Publiczna_im._Emanuela_Smo%C5%82ki_w_Opolu (5.05.2017).
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie – historia WBP. Pobrane z: <http://hl.wbp.lublin.pl/wbp/index.php/historia-wbp/kartki-z-kalendarza.html> (5.05.2017)
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie – nasze publikacje. Pobrane z: <http://212.182.106.58/wbp/index.php/nasze-publicacje/wydawnictwa-zwarte.html> (5.05.2017)
- Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Łodzi. Pobrane z: <http://www.wbp.lodz.pl/o-bibliotece.html> (5.05.2017).
- Wolska, H. (2013). *Wolska Halina. Bohaterowie dawnych opowieści*. Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego.
- Wyrwa, A.M. (red.). (2007). *Ingenio et humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Zawacki, T. (2004). *Katalog książek i królów polskich*. Katowice: Biblioteka Śląska.
- Zdunek, A. (red.). (2014). *Wspomnienia o Annie Platto*. Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego.
- Zgryzek, B., Pracka, J. (oprac.). (2000). *Judaika w zbiorach Biblioteki Śląskiej. Bibliografia*. Katowice: Biblioteka Śląska.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 29 marca 2018 r.

Beata Langer

Department of Information Culture
The Institute of Science Information
Pedagogical University of Cracow
e-mail: beata.langer@up.krakow.pl

**Book series published by selected voivodeship libraries
in 2000–2015**

Abstract: The article discusses the publishing production, limited to book series, of the selected voivodeship libraries. For the purpose of the analysis one chose the public voivodeship libraries featured on the *Elenchus of libraries classified as*

scholarly libraries appended to a Regulation of the Minister of Cultural and National Heritage. The document that was mentioned, which was subsequently modified on 19 October 2016 features thirty libraries referred to as scholarly libraries. Among them twelve libraries also perform the function of voivodeship libraries. As far as the voivodeship libraries are concerned, one discussed the publishing series of the following institutions: Biblioteka Śląska, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego in Łódź, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego in Lublin, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emanuela Smółki in Opole. Research demonstrates the wide range of the titles in the series represented in the repertory of voivodeship libraries. It has been carefully devised and directed to a specific readership. The series in question popularise scholarship and the in-house collections of the libraries. The print runs of the publications which are presented are usually low and they are usually distributed to the greatest libraries in Poland or beyond. The thematic analysis clearly indicates that one group of library publications may be said to be associated with library science, readership and books. Another group promotes the knowledge about the region, the history of the region, information about the people, the language and the customs of the people associated with a given area. Books, culture, scholarship, *belles lettres*, poetry, art, “regionalia” constitute the most common themes of the titles represented in the series.

Keywords: Series. Scholarly libraries. Voivodeship libraries

Nikoleta Saluk

II rok filologii polskiej

Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego

e-mail: nikoleta.saluk@gmail.com

Funkcje książek i prasy regionalnej w sieci Studium przypadku

Abstrakt: Publikacje regionalne, media i prasa oddziałują na społeczności lokalne, pełniąc tym samym, poza przekazywaniem informacji, szereg różnych funkcji. Ze względu na rozwój Internetu zakres ich działania został poszerzony i uzupełniony o nowe możliwości. W artykule opisano podstawowe cele mediów lokalnych, pokazano również szanse, jakie daje przestrzeń sieciowa. Okazuje się, że niekoniecznie jest ona zagrożeniem dla książek w tradycyjnej formie, może także służyć do ich promowania, podejmowania dyskusji, weryfikowania faktów. Nowoczesne rozwiązania pozytywnie wpływają na odbiór publikacji przez potencjalnych czytelników. W artykule opisany został portal gazetacodzienna.pl – Śląsk Cieszyński online oraz część prezentowanych tam książek o tematyce regionalnej.

Słowa kluczowe: Funkcje publikacji regionalnych. Książki regionalne. Media lokalne. Publikowanie w sieci. Śląsk Cieszyński

Media regionalne w Polsce od dawna stanowią ważny element tożsamości wspólnoty lokalnej. Wydawnictwa poruszające tematy bliskie danej społeczności wciąż cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem czytelników. Ze względu na szerokie możliwości przynoszą im korzyści dopasowane do indywidualnych oczekiwań. Dzięki temu z jednego, takiego samego tekstu każdy może wydobyć dla siebie coś cennego, być może to, czego w tym samym czasie i środowisku nie zauważyłby nikt inny.

Śledząc bogatą historię publikacji regionalnych (Jarowiecki, Paszko, 2007), można łatwo zauważyć, że dynamiczny rozwój wydawnictw

skutecznie zapobiega stagnacji mediów lokalnych. Wraz z upływem lat i postępowaniem technologicznym zastosowania oraz funkcje książek regionalnych uległy poszerzeniu. Chcąc uzyskać potrzebne informacje, przeciętny odbiorca potrzebuje jedynie urządzenia elektronicznego z dostępem do sieci komputerowej, co diametralnie wpływa na postrzeganie roli, jaką powinno odgrywać słowo pisane, również wtedy, kiedy dotyczy ono konkretnej grupy ludzi bądź regionu.

Formy tradycyjne w obliczu nowoczesności

Korzystanie z publikacji w sieci przez wielu ludzi zostało uznane za coś zbędnego, odbierającego radość z „prawdziwego” – w ich opinii – czytania. Przewidywano, że w niedługim czasie książki papierowe przejdą do lamusa, ewentualnie pozostaną atrakcyjną formą przekazu jedynie dla wąskiego grona zagorzałych miłośników literatury (Eco, 1996). Pomimo tych spekulacji tradycyjne formy czytania w dalszym ciągu stanowią podstawę odbioru tekstu. Okazuje się, że na wybór drogi przekazu informacji wpływa sposób, w jaki chce się je później wykorzystać. Dodatkowo książki i czasopisma publikowane w sieci można mieć zawsze przy sobie, co sprzyja zmianom postrzegania czytelnictwa; wprowadzają one w codzienność „inny sposób myślenia”, „inny sposób czytania” oraz „inny sposób bycia w społeczeństwie” (Poulet, 2011, s. 137–144).

To wszystko sprawia, że wydawnictwa regionalne coraz chętniej publikują w sieci, a liczba takich opracowań rośnie z roku na rok (Olechicka, Płoszaj, 2008, s. 18–23). Co więcej, znajdują one szerokie grono odbiorców. Elektroniczne wersje książek i czasopism idealnie nadają się do połączenia z nowymi technologiami, gdyż nawet tradycjoniści, widząc w nich literaturę mniej zobowiązującą, sięgają po nie w formie sieciowej. Taka selekcja pozwala na ich rozwój, ale też chroni publikacje w wersji papierowej, przez co po raz kolejny sprawdzają się słowa Umberto Eco: „Nie liczcie na to, że uda się wam pozbyć książek!” (Eco, 1996).

Dzięki swojej nowej formie media lokalne mogą wzmocnić i rozbudować dotychczasowe funkcje oraz zyskać nowe, a poprzez wykorzystanie przestrzeni internetowej zdobyć nowych odbiorców, być może stałych czytelników. Wersje elektroniczne mogą przyczynić się do popularyzacji literatury regionalnej w społeczeństwie, nie zagrażając wersjom konwencjonalnym, a dając szersze pole manewru właśnie dzięki rozwiązaniu problemu zasięgu danej publikacji. W Internecie można znaleźć coraz więcej witryn mediów lokalnych. Zamieszczane tam in-

formacje dotyczące bardzo małej grupy ludzi stają się dostępne dla każdego, zyskując zasięg ogólnoswiatowy (Chorążki, Dziki, 2000, s. 138).

Dzieje się tak choćby w przypadku portalu gazetacodzienna.pl, poświęconego Śląskowi Cieszyńskiemu. Nazwa przywodzi na myśl papierowy dziennik, jednak jest on publikowany wyłącznie w Internecie. W portalu zamieszczane są zarówno bieżące wiadomości, np. komunikaty drogowe, relacje z wydarzeń, artykuły dotyczące lokalnej codzienności, jak i ciekawostki na temat regionu, przepisy kulinarne, ogłoszenia, kalendarz nadchodzących wydarzeń. Niezależnie od miejsca zamieszkania każdy może mieć do nich dostęp, założyć konto bądź zapisać się na listę odbiorców newslettera i w Internecie obserwować życie danej grupy lokalnej.

Funkcje wzmocnione

Udostępnianie w sieci czasopism i książek sprawia, że część zadań można wykonać w efektywniejszy sposób; niektórym z wymagań stawianych takim publikacjom łatwiej sprostać, mimo że są takie same, jak w przypadku ich tradycyjnych wersji. Elektroniczne wydawnictwa regionalne pełnią funkcje zbliżone do wydawnictw tradycyjnych. Poprzez umiejętne wykorzystanie mediów wirtualnych może nastąpić wzmocnienie tych funkcji. W artykule omówione zostaną najważniejsze zadania mediów lokalnych.

Dla mieszkańców konkretnego obszaru ważne jest propagowanie postaw pełnych troski, dbałości o swoją małą ojczyznę, wynikających z przynależności do niej, wspólnego z innymi jej członkami zaplecza historycznego, jak również problemów codzienności (Kowalczyk, 2014). To czynnik scalający ludzi, umożliwiający dążenie do wprowadzenia w życie pozostałych funkcji mediów regionalnych: poznawczej, edukacyjnej, stymulującej, integracyjnej organizacyjnej i prognostycznej (Kowalczyk, 2014, s. 75), oraz motywujący do twórczego działania. Połączenie tych zadań przyczynia się do ścisłego określenia obszaru życia społecznego wspólnoty, wyznacza jej oczekiwania, możliwości i cele.

Działania na gruncie lokalnym, wpływające na życie mieszkańców danego obszaru, często podejmowane są w związku z oddziaływaniem treści zamieszczonych w Internecie. Postawę dbałości o środowisko można propagować poprzez krótkie komunikaty na stronach internetowych, proponowanie nowych rozwiązań. Redakcja portalu gazetacodzienna.pl nagłaśnia akcje promujące ekologiczny styl życia, wspiera czytelników w walce o lepszą przyszłość Śląska Cieszyńskiego, pisząc

np. o zaistniałym w 2010 r. sporze o powstanie spalarni i organizowanych w związku z tym protestach.

Narzędziami, które w doskonały sposób mogą wzmacniać wspólnotę lokalną, są książki i prasa. Ze względu na podmiotowość pisma teksty wypełnione odpowiednimi znakami pozwalają społeczności lokalnej na autoidentyfikację (Kunda, 1987, s. 15–28). Oznacza to, że treści zawarte w prasie lokalnej – ze względu na liczne nawiązania, kod wypowiedzi – często zawierają informacje istotne i zrozumiałe tylko dla osób związanych z danym regionem. Skróty myślowe, czytelne dla określonej grupy odbiorców, dialekty, regionalizmy i konkretne sytuacje w życiu wspólnoty, składają się na jej odrębność. Media regionalne pełnią więc funkcję integracyjną, jednocząc określone grupy społeczeństwa.

Witryna gazetacodzienna.pl skupia czytelników, którzy zazwyczaj nie są przypadkowymi gośćmi strony. Co więcej, bardzo często nie ukrywają swojej tożsamości, używają regionalizmów, piszą o tym, co im najbliższe. Publikowane są tu artykuły, w których autorzy bezpośrednio nawiązują do tradycji Śląska Cieszyńskiego. Przykładem jest tekst Eweliny Szuścik *CO TYDZIŃ PO NASZYMU: Szekuladowy zajónc i bioły murzin* na temat cieszyńskich tradycji wielkanocnych, napisany cieszyńską gwarą. Każdy może się domyślić, czym jest *szekuladowy zajónc*, jednak nie wszyscy wiedzą, czym jest *murzin* i jak go przygotować. W portalu znaleźć można przepisy na tradycyjne cieszyńskie ciasteczka, informacje o konkursach na ich wypiekanie czy o występach zespołów regionalnych. Często pisze się o strojach ludowych, promując książki regionalne (np. autorstwa Małgorzaty Kiereś: *Strój ludowy górali wiślańskich; Strój ludowy górali Istebnej, Jaworzynki, Koniakowa; Doroczna obrzędowość w społecznościach zróżnicowanych religijnie na pograniczu polsko-czesko-słowackim*). Pozwala to na autoidentyfikację z daną grupą społeczną, buduje w odbiorcy świadomość, że kultura, którą tworzy i do której należy, jest czymś wyjątkowym, unikatowym. Motywuje również do jej rozpowszechniania.

Budowanie tożsamości ludzi, współtworzenie tego, co ważne dla ich regionu, okazuje się jednym z kluczowych zadań współczesnych mediów lokalnych. Potrzeba przynależności do danej grupy – jako ważny element piramidy Abrahama Masłowa – już od najmłodszych lat jest bardzo silna. Człowiek próbuje ją realizować zaraz po zaspokojeniu najbardziej fundamentalnych potrzeb (Maslow, 2006). Przestrzeń internetowa umożliwia kształtowanie się więzi między ludźmi poprzez wspólne angażowanie się w różne przedsięwzięcia, niezależne od miejsca, w jakim się znajdują, i od tego, czy kiedykolwiek spotkają się w realnym świecie.

W przypadku większości witryn internetowych ludzie mogą skupiać się wokół jednego tematu, mając możliwość dodawania komentarzy, konfrontacji własnych opinii ze zdaniem innych. Portale typu *gazeta-codzienna.pl* są dostępne dla każdego, mają dosyć atrakcyjną formę, a odnalezienie potrzebnych informacji zajmuje niewiele czasu dzięki funkcji wyszukiwania – poprzez wpisanie w okienko odpowiedniej frazy lub słów kluczy, dlatego ze stron tych korzystają zarówno ludzie młodzi, jak i ich rodzice, dziadkowie. Wywiązują się dyskusje międzypokoleniowe, co sprzyja rozwojowi relacji i poznawaniu rzeczywistości starszych ludzi.

Integracja wewnątrz środowisk regionalnych jest ściśle związana z kulturotwórczą funkcją pisma (Adamczyk, 1993, s. 49–53). Poprzez popularyzowanie informacji prasa i książka regionalna stają się atrakcyjną formą zdobywania lub porządkowania wiedzy. Mogą być swego rodzaju przewodnikiem po najbliższym otoczeniu, pełniąc też inne funkcje, m.in. edukacyjną, poznawczą. Dzięki rzeczowemu ujęciu tematu, bliskiemu codzienności każdego potencjalnego odbiorcy tekstu, są źródłem uniwersalnym. W przestrzeni internetowej łatwiej docierają do nich ludzie młodzi, którzy wyszukiwanie jakichkolwiek wiadomości bardzo często rozpoczynają właśnie tam.

Typowa dla sieci anonimowość z jednej strony niesie zagrożenie, z drugiej daje większą swobodę wyrażania poglądów. Korzystnie oddziałuje to na tworzenie się lokalnej opinii społecznej, co stanowi jeden z ważnych aspektów życia w przestrzeni publicznej. W mediach regionalnych istnieje możliwość wyrażenia zdania przez odbiorcę przekazanego komunikatu na jego temat, a Internet stanowi środek do natychmiastowego podzielenia się swoją opinią i skonfrontowania jej z innymi. Opiniotwórcza funkcja mediów lokalnych może zostać wykorzystana do różnych celów, takich jak krzewienie pewnych wartości, a nawet narzucanie sposobu przyjęcia danych informacji, będąc środkiem umożliwiającym propagandę. W historii prasy lokalnej zdarzało się, że była instrumentem walki o władzę polityczną (Chorążki, Dziki, 2000). Dzięki dostępności informacji zamieszczonych w sieci poszerza się grono odbiorców, co z kolei warunkuje większy wpływ mediów i napędza wspólnotę lokalną do formułowania własnego zdania.

Najbardziej oczywistym zadaniem prasy i książki regionalnej jest przekazywanie informacji dotyczących konkretnego obszaru. W przeciwieństwie do mediów o zasięgu ogólnokrajowym stanowią one przekrój najważniejszych wydarzeń danego regionu. Funkcja informacyjna obejmuje prezentowanie tematów związanych z życiem wspólnoty regionalnej, zwykle bieżących. Zapewnione zostaje przekazanie wiadomości,

które stają się bardziej wiarygodne i łatwiejsze do zweryfikowania w formie tekstowej niż w postaci słownego przekazu między członkami grupy społecznej. Media lokalne przyczyniają się również do popularyzacji nauki wśród amatorów danej dziedziny wiedzy (Chorążki, Dziki, 2000, s. 129). Tematyka publikacji regionalnych może stać się przedmiotem szerszej dyskusji ludzi spoza regionu, zyskując na popularności. W razie nagłośnienia problemów czy spornych kwestii dotyczących danego obszaru mogą one zostać szybciej rozwiązane przez wywarcie presji z zewnątrz lub udzielenie pomocy.

W przypadku mediów lokalnych bardzo ważna jest wszechstronność informacji. Istnieje większe prawdopodobieństwo, że czytelnik sięgnie po kolejny interesujący artykuł z zupełnie innej dziedziny, jeżeli znajduje się on na tej samej stronie. W gazetacodzienna.pl poszukiwanie informacji ułatwia wyszukiwarka oraz wyświetlanie proponowanych artykułów, które ze względu na czytany tekst również mogą zainteresować odbiorcę lub zawierają wpisane słowa klucze. Na stronie głównej portalu prezentowane są najnowsze wiadomości, zwykle dotyczące nadchodzących wydarzeń albo relacjonujące te, które już miały miejsce, teksty poruszające bieżące sprawy danej społeczności i różnego rodzaju ogłoszenia. Dużym ułatwieniem jest możliwość otrzymywania newslettera, co daje czytelnikowi pewność, że nic ważnego go nie ominie. Doskonale wpisuje się to w kluczową dla książek i prasy regionalnej funkcję informacyjną.

Prasa regionalna może być źródłem informacji nie tylko dla społeczności regionalnej, ale też dla osób spoza niej. Zwykle nie zamieszkują już one danego obszaru albo przyjechały tu w celach turystycznych. Obie te grupy, by utrzymać łączność z regionem lub dowiedzieć się czegoś na temat jego atrakcji, historii, walorów przyrodniczych czy wydarzeń kulturalnych, wykorzystują media lokalne, traktując je jako „kompedium informacji o swojej prywatnej ojczyźnie” (Kunda, 1987, s. 23). To samo dotyczy publikacji o tematyce regionalnej. Poprzez dostęp do nich w sieci osoby zainteresowane daną okolicą bądź kiedyś z nią związane zyskują wiedzę i możliwość odnalezienia się w rzeczywistości wspólnoty lokalnej.

Śledząc zapowiedzi dotyczące wydarzeń kulturalnych na stronie gazetacodzienna.pl, osoby spoza danej grupy lokalnej, które chcą wziąć w nich udział, mogą zdobyć potrzebne informacje. Pojawia się szansa na wymianę kulturową, poznanie tradycji danego regionu i ludzi go zamieszkujących. Czytelników niezwiązanych ze Śląskiem Cieszyńskim mogą zainteresować recenzje i opisy książek regionalnych. I tak zamieszczona na stronie gazetacodzienna.pl recenzja nowej książki

Wojciecha Kielkowskiego *Dzieje Frelichowa* o najmłodszej miejscowości Księstwa Cieszyńskiego może zachęcić odbiorcę do przyjazdu w to miejsce lub do poznania historii swojej małej ojczyzny. Z kolei notka o książce Jana Klibera *Radość z domu Bożego. Parafie ewangelickie na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim po patentach tolerancyjnym i protestanckim*, może zmotywować zarówno protestantów, jak i przedstawicieli innych wyznań do zgłębienia historii rozwoju luteranizmu oraz do odwiedzenia Kościoła Jezusowego w Cieszynie – największego kościoła ewangelickiego w Polsce. Nasuwa się wniosek, że media lokalne, będąc źródłem informacji o konkretnym miejscu, mogą być równocześnie jego reklamą¹. W dobie Internetu rola publikacji regionalnych w promocji regionu jest nie do przecenienia, gdyż trafiają one nie tylko do mieszkańców, ale też niejednokrotnie do osób, które go nie znają. Dzięki nowym technologiom można zachęcić je do przyjazdu w celach turystycznych.

Portal gazetacodzienna.pl promuje wydawnictwa regionalne nie tylko poprzez recenzje i opisy nowości wydawniczych, ale też konkursy wiedzy o lokalnych miejscowościach. Wymienić można chociażby konkurs, w którym główną nagrodą był prezentujący sylwetki lotników urodzonych na Śląsku Cieszyńskim kalendarz, wydany z okazji setnej rocznicy urodzin majora Pawła Niemca oraz dziewięćdziesiątej piątej rocznicy istnienia polskiego lotnictwa wojskowego. Z tej okazji w witrynie przedstawiono publikację Piotra Sikory *Jeden z niewielu. Paweł Niemiec – myśliwiec z Cieszyna*. Inicjatywa spotkała się z dużym odzewem czytelników portalu. To dowód na to, jak ważna jest rola kultury i tradycji w życiu społecznym oraz rola publikacji regionalnych w ich krzewieniu.

Nowe możliwości

Wpływ Internetu na prasę i książkę regionalną jest znaczący ze względu na pełniejsze wykorzystanie ich potencjału. Media lokalne zyskują większą swobodę i nowych odbiorców, a ich podstawowe funkcje wypełniane są skuteczniej. Wiele osób patrzy na to zjawisko krytycznie, wskazując na globalizację i zanikanie odrębności wspólnot lokalnych, formowanie się globalnej wioski. Nie można jednak zaprzeczyć, że udostępnianie publikacji w sieci prowadzi do powstania nowych możliwości, nowoczesnych rozwiązań, dających pozytywne skutki.

¹ W portalu gazetacodzienna.pl promowana jest też Książnica Cieszyńska oraz inne biblioteki regionu.

Niejednokrotnie okazuje się, że bycie częścią wspólnoty lokalnej wiąże się z przenikaniem się różnych kultur i środowisk ze względu na zróżnicowanie członków danej społeczności. Dochodzi do pewnego rodzaju kulturowej wymiany doświadczeń. Może ona powstawać nie tylko wewnątrz konkretnej grupy regionalnej lub lokalnej, ale również poza nią. Co więcej, prasa regionalna może być narzędziem mobilizacji takich działań (Kowalczyk, 2013, s. 81). Przestrzeń, jaką jest Internet, umożliwia spójną komunikację wewnątrz kultur, sprawne wyszukiwanie informacji na temat danej grupy. Literatura regionalna, istniejąc w sieci, może zyskać nowe grono odbiorców. Prasa i książka mogą stanowić most kulturowy, który w szybki i merytoryczny sposób – dzięki internetowej ogólnodostępności – umożliwi wymianę kulturową.

Komentarze pod artykułami gazetycodziennej.pl pokazują, że portal cieszy się zainteresowaniem nie tylko lokalnej społeczności. Wyjście poza świat wirtualny stwarza okazję do dialogu, wymiany doświadczeń, wzajemnego poznania się. Prowadzi również do wspomnianego już promowania regionu dzięki publikacjom przybliżającym jego tradycje.

Publikowanie w sieci wiąże się w dużej mierze z przyzwoleniem na dodawanie komentarzy, powstawanie forów internetowych. To stwarza sytuacje, w których obcy sobie członkowie grupy społecznej mogą prezentować swoje poglądy, konfrontować postrzeganie rzeczywistości, a nawet kształtować własne opinie. Opinie publiczne zwykle nie są narzucone z góry. Każdy z nas ma zarys swoich prywatnych przekonań, jednak kształtują się one poprzez wymianę argumentów z pozostałymi członkami życia publicznego (Buksiński, 2011, s. 68). Książki, a szczególnie prasa regionalna w przestrzeni internetowej, skupiają wokół siebie odbiorców, którzy mają ze sobą wiele wspólnego. Z ich inicjatywy powstają miejsca, w których ludzie ci otwarcie dzielą się swoimi spostrzeżeniami, w wielu przypadkach zobowiązując się do ich uzasadnienia. W przypadku tradycyjnej wersji danej publikacji nie byłoby możliwe zestawienie tak wielu różnych poglądów, nie mógłby się też kształtować tak dynamiczny rozwój opinii publicznej.

Podstawą komunikacji jest medium, czyli środek przekazania informacji w czasie lub przestrzeni. Internet niejednokrotnie pełni tę funkcję, a ze względu na występowanie komunikatora, przekazu i odbiorcy komunikowanie medialne jest bliskie każdemu innemu ludzkiemu komunikowaniu (Goban-Klas, 2000, s. 12). W przypadku komunikacji bezpośredniej w trakcie przekazu istnieje większe prawdopodobieństwo powstania szumu, czyli niepożądanych zniekształceń w procesie komunikowania (Goban-Klas, 2000, s. 19). Wprawdzie nic nie jest w stanie zastąpić bezpośredniego kontaktu z drugą osobą, jednak w przypadku

pośrednich form komunikacji, jak np. wspomniane już komentarze i fora internetowe, istnieje mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia zakłóceń czy nieporozumień, gdyż ten rodzaj medium może wpłynąć na precyzyjność wypowiedzi. W mediach regionalnych takie uproszczenie komunikacji usprawnia przekaz informacji, co przyspiesza działania grupy lokalnej.

Ogromną szansą dla środowisk lokalnych jest umieszczanie w książkach i prasie reklam i ogłoszeń dotyczących usług dostępnych na danym obszarze. Dzięki temu możliwa jest promocja mniejszych projektów, firm czy mniej znanych przedsiębiorców. Część wydawców może nawiązywać kontakt z lokalnymi samorządami, które finansują proponowane przez siebie dodatki lub kolumny (Chorążki, Dziki, 2000, s. 134–135). W publikacjach internetowych, poprzez zwiększoną liczbę potencjalnych odbiorców, reklamy przynoszą więcej korzyści. Dodatkowo nie muszą ograniczać się do zwykłych rysunków czy komunikatów, jak w przypadku tradycyjnych form, ale mogą przyciągnąć odbiorcę efektami audiowizualnymi. Dla mediów regionalnych jest to dodatkowa szansa na propagowanie i rozwój małych ojczyzn.

Poprzez reklamy i ogłoszenia lokalni przedsiębiorcy mogą znaleźć pracownika lub wykonawcę usług w najbliższym otoczeniu. Witryna gazetacodzienna.pl prezentuje na głównej stronie ogłoszenia, które po naciśnięciu odsyłają do strony z potrzebnymi informacjami. Zamieszczane są również animacje reklamowe. Do reklam zaliczyć należy także teksty znajdujące się na stronie, np. cykl felietonów „W pogoni za brunatnym jeleniem”, w których autor opisuje zabytkowe miejsca i tradycyjne przysmaki. Autorzy niektórych artykułów otwarcie zachęcają do wsparcia miejscowych interesów (np. tekst *Popierajcie swoich spółdzielców* zawiera historię cieszyńskich sklepów „Społem”).

Podsumowanie

Książki i prasa regionalna pełnią wiele kluczowych dla społeczeństwa funkcji, wpływając na codzienność przeciętnej wspólnoty lokalnej i jej członków. Internet niezaprzeczalnie stanowi szansę dla mediów, również tych o małym zasięgu. Wykorzystany jako kolejna płaszczyzna spotkania odbiorcy z informacją, umożliwia rozwój zarówno jednostek, jak i całych grup ludzi. Podawane informacje muszą być sprawdzone i rzetelne, gdyż grono odbiorców, ze względu na ogólnodostępność oraz szybkość rozprzestrzeniania się treści, może je w każdej chwili zweryfikować.

Dzięki przestrzeni sieciowej podstawowe zadania mediów lokalnych ulegają poszerzeniu, co pozwala na lepsze wykorzystanie ich potencjału. Dostęp do publikacji w Internecie wiąże się z funkcją informacyjną i edukacyjną – osoby spoza danego regionu mogą trafić na książki o interesującej ich tematyce – ponadto wpływa na rozwój turystyki poprzez promowanie opisywanych miejsc, zachęcanie do ich poznawania. Anonimowość w sieci pomaga w kształtowaniu się opinii społecznej, prowadzeniu dyskusji, które mogą być przeniesione poza świat wirtualny, stanowiąc pretekst do dialogu wspólnot lokalnych. Dochodzi do integracji mieszkańców danego obszaru i wspólnego działania.

Funkcje książki i prasy regionalnej w sieci zostały wzmocnione, wydawnictwa te mogą obecnie zapewnić więcej korzyści czytelnikom. Stają się one przestrzenią, w której dochodzi do wielu zjawisk, gdyż pozostaje ona otwarta na nowe rozwiązania oraz ludzi spoza danej społeczności. W tym przypadku Internet ułatwia odbiór informacji, daje wiele dodatkowych możliwości, zachęcając do pogłębiania i porządkowania wiedzy.

Literatura

- Adamczyk, M. (1993). Prasa regionalna i jej wartości poznawcze. *Informator Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury*, 9, 49–43.
- Buksiński, T. (2011). Mass media i Internet w sferach publicznych. W: M. Domaradzki, E. Kulczycki, M. Wendland (red.), *Język, rozumienie, komunikacja* (s. 67–82). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM.
- Dziki, S. (2000). Prasa w rozwoju historycznym. W: Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów* (s. 32–58). Kraków: Universitas.
- Chorążki, W., Dziki, S. (2000). Media lokalne i regionalne. W: Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów* (s. 121–140). Kraków: Universitas.
- Eco, U. (1996). *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki* (tłum. A. Szymanowski). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Goban-Klas, T. (2000). Komunikowanie i media. W: Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów* (s. 11–31). Kraków: Universitas.
- Goszcz, G. (1987). Prasa lokalna i regionalna wobec społeczności Pszczyny w latach 70., *Zeszyty Prasoznawcze*, 111(1), 93–100.
- Jarowiecki, J. (red.), Paszko, A., Kolasa, W.M. (2007). *Polskie media lokalne na przełomie XX i XXI wieku. Historia – teoria – zjawiska*. Kraków: Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie.

- Kowalczyk, R. (2014). Czasopiśmiennictwo regionalistyczne w Polsce – pojęcie, ideowe podstawy, cechy, zadania, typy. *Przegląd Politologiczny*, 2, 67–92.
- Kunda, B.S. (1987). Rola prasy regionalnej w integracji społeczeństwa. *Zeszyty Prasoznawcze*, III(1), 15–28.
- Maslow, A.H. (2006). *Motywacja i osobowość* (tłum. J. Radzicki). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Olechicka, A., Płoszaj, A. (2008). *Polska nauka w sieci? Przestrzeń nauki i innowacyjności. Raport z badań*. Warszawa: Agnieszka Olechicka.
- Poulet, B. (2011). *Śmierć gazet i przyszłość informacji* (tłum. O. Hedemann). Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Roguska, A. (2012). *Media globalne – media lokalne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął 8 czerwca 2018 r.

Nikoleta Saluk

Second year student of Polish philology

The Ireneusz Opacki Institute of the Polish Literature Sciences

e-mail: nikoleta.saluk@gmail.com

The functions of books and the regional press on the internet A case study

Abstract: Regional publications, the media and the press influence local communities, thus performing a number of various tasks apart from the task of transmitting information. Due to the development of the internet, the range of their activities was extended and supplemented with new possibilities, which influenced the functions which were heretofore realised. The article describes the basic purposes of the local media, it also demonstrates the opportunities provided by the space of the internet. It turns out that this space is not necessarily a threat to the traditional forms of the book but an incentive to use them, to engage in discussion, to verify the facts that are provided. Modern solutions positively influence the reception of publications by potential readers. On the basis of general information and the functions which were adduced, one described the portal gazetacodzienna.pl – Śląsk Cieszyński online and a part of the regional-themed books which are promoted by this portal.

Keywords: Cieszyn Silesia. The functions of regional publications. The local media. Online publishing. Regional books

Marzena Przybysz

Biblioteka Narodowa w Warszawie

e-mail: m.przybysz@bn.org.pl; m.przybysz@sbp.pl

Działalność Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej na rzecz popularyzacji wiedzy o regionie

Abstrakt: Do popularyzacji wiedzy o regionie przyczynia się spójna bibliografia, w której rejestrowany jest ogół piśmiennictwa regionalnego. Opracowywana na bieżąco zawiera m.in. informacje o nowościach wydawniczych oraz osiągnięciach wydawniczych regionów. Poprzez systematyczne śledzenie wydawnictw regionalnych możliwe jest świadome poszerzanie księgozbioru i popularyzowanie go. W bibliotekach obowiązek rejestrowania takiej literatury spoczywa na bibliografach regionalnych, którzy odgrywają znaczącą rolę w promocji wiedzy o regionie. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie inicjatyw Członków Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Prowadzona przez nich systematyczna i możliwie pełna rejestracja bibliograficzna książek regionalnych stanowi nieocenione źródło informacji i popularyzacji wiedzy o regionie.

Słowa kluczowe: Bibliografia regionalna. Dokumentacja piśmiennictwa regionalnego. Dziedzictwo kulturowe regionów. Literatura regionu. Popularyzacja czytelnictwa wydawnictw regionalnych. Popularyzacja książki regionalnej. Promocja wiedzy o regionie. Regionalia. Rejestracja bibliograficzna książek regionalnych. Świadomość regionalna. Zespół ds. Bibliografii Regionalnej przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

Tematem artykułu są działania bibliografów realizujących m.in. jedno z zadań bibliotek, którym jest popularyzacja książki i czytelnictwa. Biblioteki publiczne wojewódzkie i powiatowe, jak również niektóre biblioteki stopnia gminnego, gromadzą piśmiennictwo regionalne, upowszechniają je, opracowują i rejestrują. Gromadzenie regionalistów sprawia, że księgozbiór biblioteczny staje się unikatowy. Taki księgozbiór, w którym archiwizowane są wszelkie aspekty życia środowisk

lokalnych, to swoisty rodzaj dokumentacji codzienności, a zarazem cenne źródło badań, nie tylko naukowych.

Ze względu na ograniczone ramy artykułu nie jest on wyczerpującym studium tematu. Stanowi zaledwie przyczynek do obszerniejszego opracowania wieloletniej działalności Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej na rzecz popularyzacji wiedzy o regionie. Nie przedstawiono wszystkich jego dokonań. Nie poruszono tak ważnych dla każdego bibliografa kwestii merytorycznych, założeń metodycznych i analizy opisu bibliograficznego dla publikacji regionalnych, która jest znaczącym etapem prac organizacji. Rozwinięcie tematu wymagało uwzględnienia genezy Zespołu i ujęcia historycznego. Bardziej szczegółowo opisano inicjatywy upowszechniania książki i czytelnictwa. Zabrakło też miejsca na przedstawienie sylwetek osób uczestniczących w pracach Zespołu.

Do popularyzacji wiedzy o regionie przyczynia się spójna bibliografia, w której rejestrowany jest ogół piśmiennictwa regionalnego. Na początku warto przywołać termin „bibliografia regionalna”. Bibliografowie, definiując go, wyróżnili aspekt przestrzenny, obszarowy, którego ten rodzaj spisu bibliograficznego dotyczy. Jako pierwszy w Polsce określenie dla tego rodzaju bibliografii – „bibliografia dzielnicowa” – zaproponował w 1919 r. Jan Muszkowski. W 1927 r. Adam Łysakowski nazwał ten rodzaj spisu bibliografią regionalną. W kolejnych latach w literaturze fachowej pojawiało się pojęcie bibliografii lokalnej. W latach osiemdziesiątych XX w. zaczęto też stosować termin „bibliografia terytorialna”. Obecnie najczęściej wykorzystuje się sformułowania: „bibliografia regionalna” oraz „bibliografia lokalna” (dla określenia spisu dotyczącego małych ojczyzn) (Żbikowska-Migoń, 1999, s. 8).

Opracowywana na bieżąco bibliografia regionalna zawiera m.in. informacje na temat nowości wydawniczych. Przyczynia się także do rozwijania świadomości regionalnej. W tego typu bibliografiach oprócz opisu samej pozycji książkowej podaje się treści dodatkowe, uzupełniające. Ułatwia to wypromowanie książek i zakupienie ich w innych placówkach. Poprzez systematyczne śledzenie przez bibliotekarzy nowości wydawniczych możliwe jest świadome poszerzanie księgozbioru i popularyzowanie go. Pomaga w tym technologia informacyjna. Na stronach internetowych bibliotek zamieszczane są bibliografie popularyzujące literaturę regionu.

Rejestrowaniem literatury regionalnej w bibliotekach zajmują się bibliografowie, którzy gromadzą informacje dotyczące nowości wydanych, często w niewielkim nakładzie, np. przez instytucje samorządowe, biblioteki czy osoby prywatne. Pozycje opublikowane ze granicą – o tematyce regionalnej i autorstwa rodzimych pisarzy emigracyjnych – także

są rejestrowane w bibliografii. Bibliografowie odgrywają ważną rolę we wspieraniu i popularyzowaniu wiedzy o regionie.

W Zespole ds. Bibliografii Regionalnej przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (dalej: ZG SBP) działa grupa fachowców podejmujących wspólne inicjatywy. Potrzebę utworzenia tego typu organu pierwszy raz zgłoszono podczas obrad Seminarium Bibliotekarzy Ziem Zachodnich i Północnych w Koszalinie w 1960 r.¹ Geneza powstania Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej wiąże się z obradami Trzeciej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów w 1978 r., na której podjęto uchwałę o utworzeniu systemu bibliografii regionalnej w Polsce. Postulowano wówczas także zainicjowanie „więzi organizacyjnej między ośrodkami tworzącymi bibliografie regionalne i centralnym ośrodkiem sterowniczym” (Gałczyńska, 1980, s. 176). W październiku 1978 r. powołano Grupę Roboczą ds. Bibliografii Regionalnej pod przewodnictwem Cecylii Zofii Gałczyńskiej z Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szczecinie, przy reaktywowanej miesiąc wcześniej Sekcji Bibliograficznej ZG SBP. Na konferencji w Jarocinie w 1981 r. aktywnie działająca Grupa sformułowała postulat o przekształceniu się w samodzielną Sekcję Bibliografii Terytorialnej. ZG SBP na posiedzeniu plenarnym 16 listopada 1981 r. powołał Zespół ds. Bibliografii Regionalnych. Obradował on kilkakrotnie, jednakże po 1989 r. jego prace zawieszono. Na ogólnopolskiej konferencji „Bibliografie regionalne: dokonania, dylematy, wnioski” która odbyła się w 1994 r. w Puławach, dyskutowano nad nową koncepcją bibliografii regionalnych. W efekcie 9 grudnia 1994 r. utworzono Zespół ds. Bibliografii Regionalnej przy ZG SBP (Wesołowska, 2005), którego przewodniczącą została Elżbieta Stefańczyk z Biblioteki Narodowej w Warszawie. E. Stefańczyk pełniła tę funkcję przez dekadę, a od 2005 r. jej obowiązki przejęła Marzena Przybysz.

Stan liczbowy bieżący Zespołu ds. Bibliografii Regionalnych wynosi około 70 osób z całego kraju. Reprezentują one wszystkie wojewódzkie biblioteki publiczne, powiatowe i miejskie biblioteki publiczne i naukowe (m.in. z Białej Podlaskiej, Bielska-Białej, Brodnicy, Chodzieży, Ciechanowa, Cieszyńska, Działdowa, Gdyni, Gliwic, Jeleniej Góry, Kolbuszowej, Koszalina, Krosna, Kutna, Łomży, Nowego Sącza, Ostrołęki, Piły, Piotrkowa Trybunalskiego, Płocka, Radomia, Siedlec, Sieradza, Tarnowa, Turku, Warszawy, Wałbrzycha, Zamościa). W pracach organi-

¹ Była to tzw. Komisja Porozumiewawcza, skupiająca przedstawicieli zainteresowanych bibliotek, Instytutu Zachodniego, Instytutu Bibliograficznego i Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich.

zacji uczestniczą reprezentanci działów regionalnych z poszczególnych bibliotek oraz współpracownicy z działów opracowywania zbiorów bibliotecznych i technologii informatycznych. Taki skład pozwala podejmować prace istotne dla rozwoju bibliografii, umożliwia też ściślejszą współpracę przedstawicieli bibliotek.

Fot. 1. Spotkanie członków Zespołu ds. Bibliografii w Jeleniogórskim Centrum Informacji i Edukacji Regionalnej – Książnica Karkonoska w Jeleniej Górze, 2009 rok
Źródło: (Podgląd).

Od 1994 r. odbyło się 35 spotkań Zespołu ds. Bibliografii Regionalnych w bibliotekach w całym kraju (m.in. w Warszawie, Wałbrzychu, Krakowie, Szczecinie, Rzeszowie, Kielcach, Jeleniej Górze, Białymstoku, Bielsku-Białej, Łodzi, Lublinie, Wrocławiu, Gdańsku). Spotkania te dotyczyły zagadnień teoretycznych i praktycznych rejestracji bibliograficznej, prezentowano na nich także działalność i osiągnięcia bibliotek wojewódzkich, powiatowych i miejskich. W pierwszym okresie funkcjonowania Zespołu, w latach 1994–2005, jego członkowie wnieśli istotny wkład do prac nad ujednoczeniem opisu bibliograficznego, a zwłaszcza formatu danych (Bartoszewicz-Fabiańska i in., 1999; 2003)². W następnych latach kontynuowano prace obejmujące tworzenie bibliografii,

² Członkowie Zespołu opracowali materiały metodyczne odnoszące się do formatu opisu dokumentów w bibliografii regionalnej.

automatyzację metod opracowywania formalnego i przedmiotowego różnych typów dokumentów zamieszczanych w bibliografii regionalnej, podjęto też działania ukierunkowane na ujednolicenie prezentacji tej bibliografii. Od 2005 r. w ramach tzw. warszawskich spotkań dyskutowano na temat typów dokumentów stosowanych w bibliografiach regionalnych, opracowania formalnego i rzeczowego zbiorów bibliotecznych oraz materiałów rejestrowanych w bibliografiach opracowywanych przez biblioteki w poszczególnych regionach w ścisłym powiązaniu ze standardami bibliografii narodowej. Na konferencji „Dostępność bibliografii regionalnych w Internecie”, zorganizowanej w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Kielcach w 2010 r., scharakteryzowano bibliografie zamieszczone na stronach internetowych bibliotek w Polsce. Został wówczas powołany zespół roboczy, który podjął się ujednolicenia nazewnictwa w bazach bibliograficznych. Stan podjętych prac referowała Hanna Jamry z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu na kolejnych konferencjach: w Łodzi (2011), Lublinie (2012) oraz z cyklu „Automatyzacja bibliotek publicznych” w Centralnej Bibliotece Wojskowej w Warszawie (2012). Podczas konferencji „Bibliografia regionalna w komunikacji publicznej” w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Lublinie w 2012 r., oprócz kontynuowanej tematyki dostępu do bibliografii, rozpatrywano problemy bibliografii specjalnych oraz znaczenie retrospektywnych i bieżących bibliografii regionalnych w komunikacji społecznej. Zaprezentowano moduł służący do tworzenia tego typu bibliografii w systemie MAK+. Postulowano podjęcie starań o jej właściwą promocję, przejrzystą i łatwą w obsłudze prezentację online. Na wniosek uczestników konferencji na początku 2013 r. przewodnicząca SBP E. Stefańczyk przesłała do dyrektorów wojewódzkich bibliotek publicznych opracowany przez Zespół³ list pt. *Założenia i wymagania do prezentacji bibliografii na stronach WWW bibliotek*.

W konferencji „Bibliografie różnych kultur”, zorganizowanej w 2013 r. w Książnicy Podlaskiej, uczestniczyli również goście z bibliotek Wilna i Grodna. Podczas obrad omawiano zagadnienia bibliografii regionalnej/krajoznawczej na Litwie, Ukrainie, w Rosji i Polsce. Zwrócono uwagę na specyfikę bibliografii wielokulturowego regionu, zróżnicowanego zarówno pod względem etnicznym, jak i religijnym. Konferencję oceniono jako ważną ze względu na wymianę informacji o stanie warsztatów bibliografii w sąsiadujących ze sobą krajach⁴.

³ List ten został opublikowany w miesięczniku „Bibliotekarz”.

⁴ Sprawozdania z poszczególnych spotkań były publikowane na łamach ogólnopolskiej i regionalnej prasy fachowej.

Fot. 2. Uczestnicy Ogólnopolskiej Konferencji „Bibliografia wobec wyzwań nowych technologii” w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Krakowie, 2015 rok

Źródło: (Podgląd).

W trakcie ogólnopolskiej konferencji „Bibliografia regionalna a współczesny użytkownik”, która odbyła się w 2014 r. w Książnicy Beskidzkiej w Bielsku-Białej, zaprezentowano analizę organizacji prac nad bibliografią regionalną na podstawie ankiet przesłanych przez wojewódzkie biblioteki publiczne. Analiza ta została opracowana i przekazana do konsultacji i akceptacji do członków Zespołu w regionie, a następnie opublikowana w prasie fachowej (Kasprzyk, 2015a; Kasprzyk, 2015b).

Na spotkaniach Zespołu ds. Bibliografii Regionalnych często podejmowane są zagadnienia bibliotek cyfrowych, elektronicznych baz informacji jako korelacyjnych źródeł informacji o regionie. W trakcie obrad wielokrotnie podkreślano, że nowoczesne narzędzia technologii informacyjnych wspomagają i wspierają zachowanie zasobu regionalnego, jego ochronę, a także udostępnianie dorobku kulturowego regionu. Tej tematyce była poświęcona np. Ogólnopolska Konferencja „Bibliografia wobec wyzwań nowych technologii” w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Krakowie (2015). Rok później w Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu, w trakcie konferencji „Nowe narzędzia indeksowania w bibliografii regionalnej” wskazywano na dostosowanie opracowania rzeczowego do oczekiwań

współczesnego użytkownika biblioteki w zakresie intuicyjnego wyszukiwania i łatwej dostępności informacji. Rozmawiano także o rozwoju bibliotek w kontekście „googlowania kultury” – o tym, że biblioteka staje się przewodnikiem po zasobach informacji, pomaga filtrować jej nadmiar, a przesłanki te stanowią inspirację do wprowadzenia nowych rozwiązań w interfejsach programów bibliotecznych. Analizowano możliwości wprowadzenia ułatwień w wyszukiwaniu informacji (np. domyślne wyszukiwanie proste, szybkie wyszukiwanie pełnotekstowe, wyszukiwanie według słów i fraz w polach indeksowanych). Przedstawiono regionalne zasoby cyfrowe jako narzędzia ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego, udostępniania rzadkich, zabytkowych publikacji oraz ułatwiające dostęp do zasobów naukowych. Takie funkcje pełnią biblioteki cyfrowe tworzone przez biblioteki, stowarzyszenia i inne instytucje kultury. Akcentowano konieczność dostosowywania bibliografii regionalnych do oczekiwań użytkowników.

Fot. 3. Spotkanie uczestników konferencji „Nowe narzędzia indeksowania w bibliografii regionalnej” w Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu, 2016 rok

Źródło: (Podgląd).

Należy podkreślić znaczenie spotkań Zespołu ds. Bibliografii Regionalnych dla rozwoju bibliografii regionalnych w Polsce, ich rolę jako forum wymiany myśli i zacieśniania kontaktów między bibliotekami. Uczestnicy poznają pracę bibliotekarzy w poszczególnych placówkach. Niezwykle ważna jest współpraca organizacji z Biblioteką Narodową oraz pozostałymi sekcjami i komisjami SBP, a zwłaszcza z Komisją Opracowania Rzeczowego Zbiorów i Komisją Nowych Technologii. Istotnym aspektem działalności jest popularyzowanie tematyki rejestracji publikacji regionalnych, w tym wypracowanie i wprowadzenie w życie zasad prezentacji bibliografii regionalnych na stronach WWW bibliotek, publikowanie artykułów w dziale „O bibliotekach w prasie” na łamach „Bibliotekarza”, wygłaszanie przez członków Zespołu referatów i komunikatów na konferencjach naukowych, seminariach, warsztatach poświęconych bibliografii i szeroko pojętej problematyce bibliotekarstwa, m.in. w trakcie spotkań w Bibliotece Narodowej. Na Międzynarodowym Kongresie Bibliograficznym w Sankt Petersburgu (21–23 września 2010 r.) przewodnicząca Zespołu ds. Bibliografii Regionalnych M. Przybysz omówiła działalność organizacji i zagadnienia rejestracji bibliograficznej regionalnej w Polsce (Przybysz, 2012).

Członkowie Zespołu popularyzują wiedzę o swym regionie także na targach książki regionalnej bądź historycznej⁵. Udowadniają, że systematycznie opracowywana i możliwie pełna rejestracja bibliograficzna książek regionalnych stanowi nieocenione źródło informacji i popularyzacji wiedzy o regionie⁶. Ogólnopolskie spotkania Zespołu mają charakter otwarty.

Przedstawione w tekście projekty Zespołu ds. Bibliografii mają na celu wzbogacanie działań promujących tematykę regionalną. Prowadzenie takich działań jest zadaniem odpowiedzialnym. Jak się wydaje, biblioteki są odpowiednim miejscem do ich realizacji, zaś bibliotekarze podejmują kolejne wyzwania w zakresie upowszechniania treści dotyczących literatury i sztuki. Ich rola wykracza poza gromadzenie regionalnego księgozbioru i coraz częściej koncentruje się na bezpośrednim kontakcie z czytelnikiem. Stosowane dotychczas formy promocji

⁵ Na przykład V Salon Bibliotek na XXV Targach Książki Historycznej w Warszawie i prezentacja Joanny Jaszek-Bieleckiej o warszawianach w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego.

⁶ Informacje o pracach i działaniach Zespołu są zamieszczane w Internecie (m.in. www.sbp.pl/sbp/komisje_sekcje_zespoły/zespół_do_spraw_bibliografii_regionalnej, strony własne bibliotek, Facebook), prasie fachowej (m.in. „Bibliotekarz”, „Przegląd Biblioteczny”, „Biuletyn Informacyjny ZG SBP”, newsletter portalu www.sbp.pl) oraz regionalnych czasopiśmie bibliotekarskich i mediach regionalnych.

książek, chociaż doskonale spełniają swoje zadanie, są uzupełniane o narzędzia marketingowe w zależności od warunków, możliwości i specyfiki bibliotek. Bibliotekarze starają się przy tym wykorzystywać siłę oddziaływania lokalnych mediów. Wśród zadań bibliotek wymienia się odpowiedzialność za sprawne pośredniczenie między użytkownikiem a wiedzą i informacją, co zobowiązuje bibliotekarzy do wdrażania nowych form działania, np. upowszechniania w radiu i telewizji informacji o książkach i pisarzach regionalnych.

Podsumowując, warto podkreślić, że popularyzacja wiedzy o regionie i współpraca z regionalistami pozostaje istotnym elementem w strategii rozwoju bibliotek. Rola bibliotek publicznych wszystkich szczebli w zachowaniu dziedzictwa kulturowego regionu, dokumentowaniu regionalnych dokonań i popularyzacji swoich regionów jest nie do przecenienia. Na podstawie zbiorów regionalnych tworzona jest baza informacyjna, powstaje warsztat informacyjno-bibliograficzny w zakresie piśmiennictwa i literatury regionalnej. Bibliografia regionalna stanowi źródło wiedzy dla twórców publikacji, wystaw, organizatorów regionalnych obchodów rocznicowych, projektów. Jest zasobem, w którym wszelkie dokumenty o charakterze regionalnym mogą być zarejestrowane i utrwalone dla przyszłych pokoleń.

Literatura

- Bartoszewicz-Fabiańska, B. i in. (1999). *Adaptacja formatu MARC-BN dla bibliografii regionalnej*. Warszawa: SBP.
- Bartoszewicz-Fabiańska, B. i in. (2003). *Adaptacja formatu MARC21 dla bibliografii regionalnej*. Warszawa: SBP.
- Gałczyńska, C.Z. (1980). O nową koncepcję bibliografii regionalnej w Polsce. W: *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa 5–7 VI 1978 r. Referaty i dyskusja* (s. 148–182). Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kasprzyk, K. (2015a). Bibliografia regionalna. Organizacja prac bibliograficznych w wojewódzkich ośrodkach bibliograficznych (cz. 1). *Bibliotekarz*, (3), 11–20.
- Kasprzyk, K. (2015b). Bibliografia regionalna. Organizacja prac bibliograficznych w wojewódzkich ośrodkach bibliograficznych (cz. 2). *Bibliotekarz*, (4), 9–13.
- Podgląd galerii: 25 spotkanie Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej, październik 2009 r. W: *SBP Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Ogólnopolski portal bibliotekarski*. Pobrane z: http://www.sbp.pl/galeria/szczegoly?galeria_id=1928 (31.05.2017).

- Podgląd galerii: 34 spotkanie Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej ZG SBP, czerwiec 2015 r. W: *SBP Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Ogólnopolski portal bibliotekarski*. Pobrane z: http://www.sbp.pl/galeria/szczegoly?galeria_id=14467 (31.05.2017).
- Podgląd galerii. 35. Spotkania Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej ZG SBP, czerwiec 2016 r. W: *SBP Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Ogólnopolski portal bibliotekarski*. Pobrane z: http://www.sbp.pl/galeria/szczegoly?galeria_id=16595 (31.05.2017).
- Prezentacja bibliografii regionalnej na stronach www bibliotek (2013). *Bibliotekarz*, (3), 15–16.
- Przybysz, M. (2012). Regional'naâ bibliografiâ v Pol'se. W: [N.K. Lelikova, M.A. Benina, L.S. Gejro] (red.), *Trudy Meždunarodnogo bibliografičeskogo kongressa. (Sankt-Peterburg 21-23sentâbrâ 2010 g.)* (č. 1, s. 302–310). Sankt-Peterburg: Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka.
- Wesołowska, S. (2005). Zespół ds. Bibliografii Regionalnych SBP (1978–2004). *Bibliotekarz Zachodnio-Pomorski*, 46(1), 46–53.
- Żbikowska-Migóń, A. (1999). Bibliografia regionalna – tradycje i perspektywy. W: *Narodowe i regionalne serwisy bibliograficzne. Materiały z ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja serwisów bibliograficznych, bibliografie regionalne, bibliografia narodowa – stan prac i zamierzenia”*, Warszawa 2–4 grudnia 1998 r. (s. 8-9). Warszawa: Wydaw. SBP, 1999.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 12 kwietnia 2018 r.

Marzena Przybysz

The National Library in Poland

e-mail: m.przybysz@bn.org.pl; m.przybysz@sbp.pl

The activities of the Regional Bibliography Team for the popularisation of knowledge about the region

Abstract: A consistent bibliography, which registers the bulk of regional writing, contributes to the popularisation of the knowledge about the region. The bibliography which is developed in the mode of a current bibliography enables *inter alia* the transmission of information about recently published materials and it presents the publishing accomplishments of the regions. A systematic tracing of the tendencies in the publishing of regional literature enables a conscious extension of the collection of books and popularisation thereof. In the libraries the task of registering regional literature falls to bibliographers. Regional bibliographers perform a considerable role in

the support and the promotion of knowledge about the region. By engaging in various forms of activity, the members of the Regional Bibliography Team at the Board of Management of the Association of Polish Librarians popularise the knowledge about their region. The purpose of the present article is to describe the initiatives of the Team, which disseminates regional themes by means of its activities. The bibliography of regional books, which is maintained by the Team members in a manner which is as systematic and comprehensive as possible, constitutes a source of information and popularisation of the knowledge about the region of inestimable value.

Keywords: Bibliographical registration of regional books. The cultural heritage of regions. The literature of the regions. Popularisation of the readership of regional publications. Popularisation of regional books. Promotion of the knowledge about the region. Regional awareness. The Regional Bibliography Team at the Board of Management of the Association of Polish Librarians. Regionalia

Agata Arkabus

Publiczna Biblioteka Pedagogiczna RODN „WOM” w Częstochowie
e-mail: a.arkabus@wp.pl

Treści z zakresu edukacji regionalnej w podstawach programowych w latach 1999–2017

Abstrakt: Problematyka artykułu dotyczy analizy podstaw programowych Ministerstwa Edukacji Narodowej dotyczących treści z zakresu edukacji regionalnej z lat 1999, 2008, 2017. W artykule zwrócono uwagę na rolę edukacji regionalnej, jej zadania oraz funkcję dydaktyczną w procesie nauczania dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: Edukacja regionalna. Podstawa programowa. Reforma oświaty. Regionalizm

Wprowadzenie

Edukacja regionalna od wielu lat jest tematem rozważań teoretycznych. Podejmowano wiele prób definiowania tego pojęcia, w piśmiennictwie często określano je jako „wiedzę o regionie”, „wiedzę o małej ojczyźnie”, „wychowanie regionalne” (Nikitorowicz, 2011). Dokonanie wyboru jednej definicji, ujmującej ideę i sens edukacji regionalnej, jest zadaniem trudnym. Powołując się na wypowiedź Jerzego Nikitorowicza, można przyjąć, że:

Istotą edukacji regionalnej jest wyposażenie w wiedzę, zapoznanie, uwrażliwianie, wspieranie, wzmacnianie i chronienie świata wartości rdzennych, wdrażanie do kultywowania, podejmowania celowych działań na rzecz kształtowania pełnych postaw przejmowania tradycji od poprzednich pokoleń, świadomego kształtowania więzi z „ojczyzną prywatną”, ze światem pierwotnego zakorzenienia (Nikitorowicz, 2011, s. 24).

O roli edukacji regionalnej, jej zadaniach oraz wpływie na kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich wobec małej ojczyzny pisało wielu regionalistów i nauczycieli. Jako przykłady można wskazać książki o tematyce dotyczącej regionu i edukacji regionalnej: pod redakcją Stefana Bednarka – *Edukacja regionalna* (Wrocław 2001), *Edukacja regionalna dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole. Materiały dla nauczycieli* (Wrocław 2000); autorstwa Piotra Pawła Petrykowskiego – *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte* (Toruń 2003), *Edukacyjne konteksty regionalizmu – stowarzyszenia społeczne* (Toruń 2004), *Społeczno-kulturowe aspekty podstaw wychowania* (Toruń 2005); autorstwa Jerzego Nikitorowicza – *Kultury tradycyjne a kultura globalna* (T. 1–2, Białystok 2001), *Edukacja regionalna i międzykulturowa* (Warszawa 2009); pod redakcją naukową Anny Weroniki Brzezińskiej, Aleksandry Hulewskiej, Justyny Słomskiej – *Edukacja regionalna* (Warszawa 2006). Wielu autorów poruszało także problematykę regulacji treści z zakresu edukacji regionalnej w oświatowych aktach prawnych. Wiesława Korzeniowska postulowała:

Politycznie uwarunkowane ingerencje w system edukacji, zmierzające do minimalizowania przekazów regionalnych, prowadzą niemal zawsze do skutków odwrotnych do zamierzonych. Zamiast ograniczać czy wręcz pacyfikować separatyzmy, jeszcze bardziej je wzmacniają [...]. Niestety, sprzyjają też procesom dystansowania się części ludności z takich właśnie regionów od kultury narodowej i poszukiwania nowej ojczyzny ideologicznej, ułożonej poza granicami Polski. Wszystkie te okoliczności jednoznacznie przemawiają za koniecznością wprowadzenia do szkół takiego przedmiotu, jak wiedza o ojczyźnie lokalnej, albo też poważnego nasycenia procesu kształcenia treściami lokalnymi i regionalnymi (Korzeniowska, 2009, s. 132).

W artykule starano się ukazać powiązania edukacji regionalnej z celami nauczania i wychowania oraz z treściami programowymi zawartymi w podstawach programowych Ministerstwa Edukacji Narodowej. Problematyka regionalna była od dawna, choć w różnym stopniu, uwzględniana w polskim ustawodawstwie oświatowym. Największe zainteresowanie MEN treściami regionalnymi przypada na lata dziewięćdziesiąte XX w.

Podstawa programowa, obok ustawy o systemie oświaty, jest najważniejszym dokumentem normalizującym pracę placówek przedszkolnych i szkolnych. Jest to akt prawny o charakterze rozporządzenia, które

stanowi właściwy minister do spraw oświaty i wychowania. Podstawa programowa określa cele i zadania szkoły, zadania nauczycieli oraz treści nauczania obowiązujące na wszystkich etapach nauczania. Treści nauczania zawarte w podstawie programowej powinny być uwzględnione odpowiednio w programach wychowania przedszkolnego, programach edukacji wczesnoszkolnej, poszczególnych przedmiotach nauczania zawartych w planach kształcenia szkół (*Podstawa programowa*, 2005, s. 480). W obwieszczeniu Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 31 października 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty podstawa programowa została zdefiniowana jako

obowiązkowe zestawy celów i treści nauczania, w tym umiejętności, opisane w formie ogólnych i szczegółowych wymagań dotyczących wiedzy i umiejętności, które powinien posiadać uczeń po zakończeniu określonego etapu edukacyjnego, oraz zadania wychowawcze szkoły, uwzględniane odpowiednio w programach wychowania przedszkolnego i programach nauczania oraz umożliwiające ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych (*Obwieszczenie*, 2016, art. 3, pkt. 13).

Wymienić należy następujące funkcje podstawy programowej:

- funkcja standaryzacyjna – określa, co powinno się znaleźć w obszarze celów, zadań, treści kształcenia, osiągnięć uczniów w programach nauczania i wychowania, rozkładach materiału, podręcznikach szkolnych oraz działaniach dydaktyczno-wychowawczych nauczyciela; ma na celu ujednolicenie (standaryzację) praktyki szkolnej, a tym samym może być narzędziem wyrównywania szans edukacyjnych uczniów;
- funkcja teleologiczna – obejmuje cele i zadania wychowania i kształcenia, które ma realizować szkoła jako instytucja oraz osoby w niej pracujące, głównie nauczyciele i uczniowie;
- funkcja ideologiczna – dotyczy wyjaśnień oraz uzasadnień przyjętych w sferze rozwiązań celów i treści kształcenia;
- funkcja organizacyjna – kształtuje instytucjonalną i czasową strukturę nauczania w szkołach, wyznacza ramowe plany nauczania zawierające zestawy przedmiotów i przydzielony im minimalny czas na realizację założonych celów i zadań;
- funkcja dydaktyczna – określa treści nauczania na poszczególnych szczeblach szkolnych oraz w obrębie najbardziej ogólnych treściowych struktur kształcenia, jakimi są obszary edukacji, bloki przedmiotowe, przedmioty nauczania;

- funkcja ewaluacyjna – odnosi się przede wszystkim do działań mających na celu wartościowanie programów i podręczników szkolnych w zakresie ich zgodności z podstawą programową oraz do określenia podstawowych kryteriów oceny rezultatów procesów edukacyjnych dokonywanych w toku ewaluacji zewnętrznej (*Podstawa programowa*, 2005, s. 481).

Problematyka regionalna w podstawie programowej z 1999 r.

Problematyka regionalizmu od dawna, choć w różnym stopniu, była uwzględniana w polskiej szkole i placówkach oświatowo-wychowawczych, jednak o szczególnym zainteresowaniu edukacją regionalną po zmianie ustroju w Polsce świadczyło opracowanie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w 1995 r. wytycznych dotyczących treści regionalnych. Dokument *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe* (Warszawa, 1995) zawierał koncepcję pedagogiczną podkreślającą dydaktyczno-wychowawcze znaczenie lokalnego dziedzictwa kulturowego dla integralnego rozwoju człowieka oraz wskazującą cele zorientowane na poznanie i umiłowanie najbliższego środowiska przez dzieci i młodzież, by w przyszłości stali się oni twórczymi, aktywnymi obywatelami małej ojczyzny. W ramach kompleksowej reformy oświaty problematyka ta znalazła swoje miejsce na wszystkich szkolnych etapach edukacyjnych, które należy rozumieć jako odpowiednie okresy kształcenia o wyróżnionych celach, stanowiące całość dydaktyczno-wychowawczą (*Pedagogika*, 2000, s. 62). Dokonywane przez MEN nowelizacje podstaw programowych obejmowały również zmiany w etapach edukacyjnych pod względem formalnym i organizacyjnym, np. utworzenie gimnazjów. W lutym 1999 r. Minister Edukacji Narodowej wydał *Rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego*, wprowadzając do szkoły podstawowej i gimnazjum edukację regionalną. W dokumencie tym precyzyjnie określono, że edukacja szkolna polega na harmonijnej realizacji przez nauczycieli zadań w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania. Zadania te wzajemnie się uzupełniają i są równoważne w pracy każdego nauczyciela. Cele i treści edukacji regionalnej znalazły się w podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia zintegrowanego w pierwszych trzech latach nauki. W drugim etapie edukacyjnym, w klasach IV–VI, utworzono moduł ścieżki mię-

dzyprzedmiotowej¹ o nazwie: wychowanie do życia w społeczeństwie, z kolei na trzecim etapie edukacyjnym – w gimnazjum – z edukacji regionalnej uczyniono odrębną ścieżkę międzyprzedmiotową (Kutrzeba, 2004, s. 38–51).

Na trzecim etapie edukacyjnym wyróżniono 8 ścieżek edukacyjnych: filozoficzną, prozdrowotną, ekologiczną, czytelniczą i medialną, regionalną – dziedzictwo kulturowe w regionie, obrony cywilnej, edukacji europejskiej oraz skoncentrowanej na kulturze polskiej na tle cywilizacji (tradycji) śródziemnomorskiej. Dla każdej z nich określono w podstawie programowej cele i treści przewidziane dla danego etapu edukacji. Ścieżkom międzyprzedmiotowym przypisano wiele ważnych zadań, takich jak uzupełnianie i aktualizacja informacji z różnych dziedzin wiedzy czy dostosowanie ich do zainteresowań poznawczych uczniów. Nauczyciel zyskał dzięki temu możliwość dostarczenia uczniom treści ciekawych, potrzebnych i rozszerzonych. Właściwe zorganizowanie ścieżek edukacyjnych miało wspomagać proces wychowania w celu rozwijania zainteresowań uczniów, kształtowania postaw odpowiedzialności za czyny, przygotowywania do samodzielnego działania, gdy nadejdzie czas pożądaných zmian (Kutrzeba, 2004, s. 40–41). Dyrektorzy szkół zostali zobowiązani do uwzględnienia problematyki ścieżek edukacyjnych w szkolnych programach nauczania, a nauczyciele wszystkich przedmiotów – do realizowania ścieżek poprzez włączenie treści odpowiedniej ścieżki do programu nauczanego przedmiotu. Wiele swobody pozostawiono nauczycielom w wyborze optymalnego sposobu realizacji tych zadań z konkretnym zespołem uczniowskim (Kutrzeba, 2004, s. 40–41).

Analizując treści o charakterze regionalnym w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*, można zauważyć, że już od pierwszego etapu nauczania (kształcenie zintegrowane) po szkołę ponadpodstawową uczniowie poszerzają wiadomości z zakresu poznawania swojej miejscowości, miasta, regionu. Ważnym zadaniem szkoły podstawowej jest wspomaganie rozwoju dziecka jako osoby i wprowadzanie go w życie społeczne, m.in. przez wzmacnianie poczucia tożsamości kulturowej, historycznej, etnicznej i narodowej. Na pierwszym etapie edukacyjnym, w klasach I–III, do zadań szkoły należy uświadamianie uczniom, że wspólnoty, takie jak: rodzina, środowisko lokalne i ojczyzna, stanowią

¹ Ścieżki międzyprzedmiotowe (edukacyjne) to zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu wychowawczym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania różnych przedmiotów (bloków przedmiotowych) lub w postaci odrębnych zajęć (Bilnik, 2003, s. 206).

wielką wartość w życiu człowieka, ale każdy z obywateli ma także wobec tych wspólnot obowiązki.

Dziecko w pierwszych latach nauki przyswajało następujące treści z zakresu edukacji regionalnej:

- dom rodzinny – dziecko jako członek rodziny;
- szkoła – dziecko jako uczeń, kolega, przyjaciel;
- miejscowość, życie jej mieszkańców;
- przyroda w otoczeniu dziecka;
- słuchanie baśni, opowiadań i legend, w tym tych z własnego regionu, jako inspiracji do słownego i pozasłownego wyrażania treści i przeżyć;
- działalność plastyczna uczniów w nawiązaniu do tradycji regionalnych, z wykorzystaniem różnych materiałów, technik i form;
- różnorodność dziedzictwa i poszukiwań w sferze kultury.

W szkołach, które organizują naukę języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej, odbywa się ona w ramach nauczania zintegrowanego. Treści do edukacji w klasach I–III powinny pochodzić z podobnych kręgów tematycznych, jakie zostały określone wcześniej, z uwzględnieniem kultury danej mniejszości narodowej lub grupy etnicznej.

Na kolejnym etapie edukacyjnym, obejmującym klasy IV–VI, wprowadzono ścieżki edukacyjne, nie eliminując jednak zagadnień regionalnych w treściach programowych poszczególnych przedmiotów. Zagadnienia te pojawiły się w treściach przedmiotów: historia i społeczeństwo; sztuka (plastyka, muzyka); przyroda; język mniejszości narodowej lub grupy etnicznej. W celach edukacyjnych przedmiotu: historia i społeczeństwo zaakcentowano rozbudzanie zainteresowań przeszłością oraz rozwijanie poczucia przynależności do grup lokalnych, które kształtują postawy patriotyczne i obywatelskie. Cele te miały być realizowane przez wykorzystanie podczas zajęć lekcyjnych następujących treści:

- Moja postawa wobec innych. Koleżeństwo, przyjaźń, miłość. Prawa moje i prawa innych. Stosunek do środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- Ja i inni. Wolność osobista a przewidywanie konsekwencji własnych zachowań, odpowiedzialność i obowiązki. Wzorce osobowe – wybrane postacie historyczne i współczesne;
- Mój dom, moja rodzina i sąsiedztwo. Elementy historii rodzinnej, regionalnej oraz życia codziennego w Polsce oraz w różnych krajach i epokach;
- Społeczeństwo. Prawa i obowiązki obywatelskie. Postawy prospołeczne i aspołeczne. Przykłady różnych systemów społecznych w świecie współczesnym;

- Praca. Jej znaczenie w życiu indywidualnym i zbiorowym. Organizacja pracy i jej efekty w różnych epokach i współcześnie;
- Zróżnicowanie regionalne Polski efektem warunków przyrodniczych i działalności człowieka, zasoby środowiska przyrodniczego, ich ochrona i wykorzystanie;
- Zagospodarowanie terenu w miejscu zamieszkania ucznia, uwarunkowania życia ludzi danego obszaru od czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych, krajobraz najbliższej okolicy.

Na przedmiotach artystycznych uczniowie szkoły podstawowej poznawali swój region przez znajomość muzyki regionalnej oraz sztuki ludowej i zdobnictwa charakterystycznego dla danego regionu. Realizacja treści z zakresu edukacji regionalnej w ramach przedmiotu nauczania: przyroda obejmuje przede wszystkim obserwacje i tworzenie opisów: środowiska najbliższej okolicy (flory i fauny), sposobów zagospodarowania zamieszkiwanego regionu, żyjących w nim ludzi i ich życia kulturalnego, zależności życia ludzi od czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych. Podobnie jak w klasach nauczania zintegrowanego, uczniowie klas IV–VI mogą uczęszczać na lekcje języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej.

Ścieżka edukacyjna: wychowanie do życia w społeczeństwie składa się z trzech odrębnych modułów: wychowanie do życia w rodzinie; edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie; wychowanie patriotyczne i obywatelskie. Treści regionalne zostały zamknięte w obrębie modułu: edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie i obejmują poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu, rozwijanie wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej oraz kształtowanie postaw patriotycznych związanych z tożsamością kultury regionalnej.

Zapisy dotyczące promowania edukacji regionalnej w gimnazjum zostały włączone do programów nauczania przedmiotów: wiedza o społeczeństwie (moduł: wychowanie obywatelskie); sztuka; geografia; język mniejszości narodowej lub grupy etnicznej. Są to jednak treści wybiórcze, bezpośrednio skorelowane z przedmiotem nauczania. W gimnazjum edukacja regionalna została skumulowana w ścieżce przedmiotowej: edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie. Dzięki temu uczniowie mogli poszerzyć wiadomości na temat historii i kultury własnego regionu oraz umocnić poczucie tożsamości narodowej przez rozwój tożsamości regionalnej. W podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych treści o charakterze regionalnym odnoszą się głównie do pojęcia regionu w skali globalnej i narodowej. Uczniowie

rozwijali postawy patriotyczne i proregionalne oraz przygotowywali się do „roli odpowiedzialnych współgospodarzy regionu i Polski”.

Problematyka regionalna w podstawie programowej z 2008 r.

W roku szkolnym 2009/2010 do przedszkoli, pierwszych klas szkół podstawowych i pierwszych klas gimnazjów wprowadzono nową podstawę programową kształcenia ogólnego: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. Jej głównymi założeniami były: spójność programowa i wyrażone w języku wymagań cele kształcenia. W podstawie programowej sformułowano zalecane warunki, a także sposób realizacji każdego z przedmiotów i edukacji na wszystkich etapach edukacji (*Informacja*). W myśl rozporządzenia jednym z najważniejszych zadań szkoły podstawowej miało być kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałość o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów. Ważnym zadaniem szkoły na pierwszym i drugim etapie kształcenia (klasy I–III i IV–VI) miało być również przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. W rozwoju społecznym za bardzo ważne uznano kształtowanie postawy obywatelskiej, poszanowania tradycji i kultury własnego narodu oraz innych społeczności. Od szkoły oczekiwano podejmowania odpowiednich kroków w celu zapobiegania wszelkim przejawom dyskryminacji (*Edukacja*).

Po ukończeniu szkoły podstawowej uczeń kontynuował kształcenie ogólne na trzecim i czwartym etapie edukacyjnym. Trzeci etap dotyczył gimnazjum, natomiast czwarty – szkoły ponadgimnazjalnej. Najważniejszym zadaniem szkoły na tych etapach edukacyjnych było kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałości o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów. Nauczyciele przygotowywali ucznia w tej fazie do życia w społeczeństwie informacyjnym. W procesie kształcenia ogólnego szkoła na trzecim i czwartym etapie edukacyjnym formowała wśród uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu. Podobnie jak na pierwszym etapie kształcenia, w podstawie programowej nauczyciele realizowali zapisy dotyczące kształtowania pozytywnych wartości narodowych, patriotycznych, a zarazem poszanowania dla innych kultur i tradycji.

W podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z 2008 r. nie uwzględniono ścieżek edukacyjnych. Wśród niektórych dydaktyków fakt ten wzbudził niepokój i zrodził wiele wątpliwości. Ścieżki edukacyjne w praktyce stanowiły formę nauczania interdyscyplinarnego, uzupełniając poszczególne dziedziny wiedzy o nowe, dodatkowe zagadnienia. Treści poszczególnych ścieżek edukacyjnych poddano więc wnikliwej analizie. Ich ogromna większość została włączona do podstaw programowych poszczególnych przedmiotów (Nagowska, 2011, s. 7–10). Nauczyciele, bibliotekarze oraz inni pracownicy oświaty, którzy realizowali wcześniej ścieżkę z zakresu edukacji regionalnej, stanęli przed problemem, czy nadal powinni przekazywać odnoszące się do niej treści dzieciom i młodzieży na zajęciach lekcyjnych lub pozaszkolnych. W tej sytuacji sami musieli wybrać treści regionalne z podstawy programowej, zaplanować je w ramach własnego przedmiotu, zwykle historii i społeczeństwa, języka polskiego, historii, geografii (w zależności od poziomu nauczania), a następnie wdrażać.

Edukacja regionalna w szkole podstawowej, poprzez wspomaganie rozwoju dziecka jako człowieka i osoby wchodzącej w życie społeczne, obejmowała przede wszystkim: wzmacnianie poczucia tożsamości kulturowej, historycznej, etnicznej i narodowej; zapewnianie dziecku opieki i wspomaganie jego rozwoju w przyjaznym, bezpiecznym i zdrowym środowisku, w poczuciu więzi z rodziną; uwzględnianie indywidualnych potrzeb ucznia i troskę o zapewnienie równych szans; stwarzanie warunków do rozwijania samodzielności, obowiązkowości, podejmowania odpowiedzialności za siebie i najbliższe otoczenie oraz przygotowanie do indywidualnego i grupowego działania na rzecz innych. Do określonych przez MEN zadań szkoły należało uświadamianie uczniom, że wspólnoty, takie jak rodzina, środowisko lokalne i ojczyzna, stanowią wielką wartość w życiu każdego człowieka i że każdy ma wobec tych wspólnot obowiązki, ponadto uczenie zwyczajów, obyczajów i właściwych zachowań w środowisku rodzinnym, wobec kolegów szkolnych i nauczycieli. W rozwoju społecznym bardzo ważne było kształtowanie postaw obywatelskich, poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także innych kultur i tradycji. Szkoła miała podejmować odpowiednie kroki w celu zapobiegania przejawom wszelkiej dyskryminacji. Począwszy od pierwszego etapu kształcenia, dzieci mogły wybierać naukę przedmiotu: język regionalny – język kaszubski lub język mniejszości narodowej lub etnicznej. W zakresie edukacji plastycznej tworzyły przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu; określały swoją przynależność kulturową przez kontakt z wybranymi dziełami

artystycznymi, zabytkami i z tradycją w kręgu rodzinnym, szkolnym i lokalnym; uczestniczyły w życiu kulturalnym tych środowisk, poznawały placówki działające na ich rzecz. Treści programowe edukacji społecznej dotyczyły: znajomości statusu administracyjnego swojej miejscowości (gmina, wieś, miasto); poznania przez ucznia najbliższej okolicy, jej ważniejszych obiektów, tradycji; wiedzy na temat regionu zamieszkania; uczestnictwa w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność. Dziecko kończące klasę trzecią powinno umieć wymienić zwierzęta i rośliny typowe dla wybranych regionów Polski (zalecano, by wiedzę przyrodniczą zdobywało ono także w środowisku pozaszkolnym).

Na kolejnym etapie edukacyjnym, w klasach IV–VI szkoły podstawowej, w zapisach podstawy programowej można także wyodrębnić zagadnienia z zakresu edukacji regionalnej – najwięcej w ramach przedmiotu: historia i społeczeństwo. W jego treściach występował termin „mała ojczyzna”. W wymaganiach szczegółowych uczeń:

- opisuje swoją małą ojczyznę, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze;
- zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości małej ojczyzny;
- wskazuje na planie geograficzną lokalizację miejscowości, siedzibę władz samorządowych i na przykładach omawia zakres działań oraz sposoby powoływania władz;
- wyraża opinię na temat kultywowania tradycji i gromadzenia pamiątek rodzinnych.

Treści przyrodnicze dotyczyły głównie orientacji w otaczającej ucznia przestrzeni przyrodniczej i kulturowej. Uczeń poznawał parki narodowe, potrafił wskazać przykłady występujących w najbliższej okolicy rezerwatów i pomników przyrody oraz gatunków objętych ochroną. Podobnie jak na pierwszym etapie kształcenia, również na kolejnym znalazły się zapisy odnoszące się do przekazu wartości i tradycji w rodzinie, wspólnego świętowania, kształtowania poczucia własnej tożsamości i otwartości wobec innych kultur. W rozporządzeniu zalecano, by szkoła stwarzała możliwości czynnego uczestnictwa uczniów w życiu kulturalnym – wystawach i wydarzeniach artystycznych organizowanych w szkole i poza nią.

Zagadnienia związane z regionem i lokalną wspólnotą pojawiły się również w podstawie programowej dla trzeciego i czwartego etapu kształcenia. Koncepcja wymagań na trzecim etapie edukacyjnym polegała na odejściu od dominacji geografii ogólnej: fizycznej i społeczno-ekonomicznej, na rzecz geografii regionalnej (łatwiejszej i bardziej

interesującej dla ucznia na tym poziomie edukacyjnym). Na podstawie wybranych regionów uczeń powinien poznać podstawy geografii ogólnej, zróżnicowanie środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego regionów oraz sposoby gospodarowania na świecie. Wskazane jest, by uczeń w większym zakresie korzystał z bezpośrednich obserwacji w trakcie zajęć terenowych i wycieczek.

Na czwartym etapie edukacyjnym program nauczania zróżnicowano poprzez wprowadzenie zakresu podstawowego i rozszerzonego: poziom podstawowy obejmował m.in. wiedzę o kulturze i etyce; kompetencje w zakresie podstawowym i rozszerzonym zaplanowano w nauczaniu np. języka polskiego, mowy mniejszości narodowej lub etnicznej oraz języka regionalnego (język kaszubski); a nauczanie w zakresie rozszerzonym obejmowało przedmioty: historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna, filozofia. W treści przedmiotów: wiedza o kulturze, historia sztuki i muzyki, język regionalny, plastyka, uwzględniono odniesienia do tematów regionalnych, proponując następujące formy, metody pracy i typy zadań:

- przygotowanie prezentacji lub innego gatunku wypowiedzi multimedialnej na tematy związane z kulturą lokalną i kulturą regionu czy szerzej, z problemami kultury współczesnej (źródła: blog, forum, strona WWW);
- organizacja działań o charakterze kulturalnym (np. spotkanie z twórcą kultury lub przedsięwzięcie artystyczne, prezentacja własnych zainteresowań, tradycji lokalnej lub regionalnej);
- dbałość o ład i estetykę otoczenia, opieka nad obiektami dziedzictwa kulturowego;
- sposoby realizacji materiału dotyczącego kultury z najbliższego otoczenia (klasa, szkoła, dom, osiedle, podwórko, miasto, kościół, stadion piłkarski itp.);
- poprawne posługiwanie się pojęciami: kultura narodowa, kultura wysoka, kultura masowa, kultura popularna, kultura ludowa;
- wskazywanie relacji między kulturami: lokalną, regionalną, narodową i europejską, w konkretnych dziełach sztuki i praktykach kultury.

Treści regionalne wyodrębniono także w ramach przedmiotu: wiedza o społeczeństwie. Podczas zajęć lekcyjnych uczeń zdobywał wiedzę na temat: zbiorowości, grup, społeczności i wspólnot; podziałów w grupie i w społeczeństwie (np. podziały na „swoich” i „obcych”); możliwych sposobów przeciwstawiania się przejawom nietolerancji; działania organizacji pozarządowych i społecznych (od lokalnych stowarzyszeń do związków zawodowych i partii politycznych); wspólnoty człowieka z wielką i małą ojczyzną. Do treści nauczania włączono

również zagadnienia dotyczące podziału administracyjnego, organizacji i funkcjonowania gminy, działalności instytucji publicznych i organizacji pozarządowych.

W szkole ponadgimnazjalnej w trakcie nauczania przedmiotu uzupełniającego: historia i społeczeństwo nauczyciel przekazywał uczniom wiedzę z zakresu historii politycznej, z uwzględnieniem elementów wiedzy o społeczeństwie i wiedzy o kulturze. Dopuszczono także realizację innych wybranych przez nauczyciela tematów, przygotowanych w formie programu autorskiego, np. związanych z historią regionu.

Czwarty etap edukacyjny (szkoła ponadgimnazjalna) to czas wchodzenia młodego człowieka w dorosłe życie. Uczeń dojrzewa wówczas pod względem intelektualnym i emocjonalnym, krystalizują się jego zainteresowania, wyraźnie zarysowują cele, do których dąży. Staje się świadomym odbiorcą kultury, potrafi systematyzować swoją wiedzę o języku, tradycji i współczesności. Zajęcia z wiedzy o społeczeństwie kształtowały więc u uczniów postawy:

- zaangażowania w działania obywatelskie i społeczne;
- wrażliwości społecznej poprzez dostrzeganie przejawów niesprawiedliwości i reagowanie na nie;
- odpowiedzialności i aktywności w swojej społeczności; umiejętności rozwiązywania sytuacji konfliktowych;
- poczucia jedności ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną; patriotyzmu obywatelskiego;
- tolerancji i szacunku wobec innych osób, posiadających prawo do odmiennego zdania, wobec ich sposobu zachowania się, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stwarzają zagrożeń dla ludzi; umiejętności przeciwstawienia się przejawom dyskryminacji.

Problematyka regionalna w podstawie programowej z 2017 r.

Od 2017 r. do przedszkoli i szkół została wprowadzona kolejna podstawa programowa – *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*. Poprzedziły ją liczne konsultacje z ekspertami w za-

kresie dydaktyki szkolnej, dyrektorami placówek oświatowych oraz nauczycielami. Specjalnie powołane zespoły wraz z przedstawicielami Ministerstwa Edukacji Narodowej opracowywały i monitorowały propozycje zapisów nowej podstawy programowej. Obowiązujący od września 2017 r. system nauczania obejmuje wychowanie przedszkolne, pierwszy etap edukacyjny (klasy I–III szkoły podstawowej: edukacja wczesnoszkolna) oraz drugi etap edukacyjny (klasy IV–VIII szkoły podstawowej oraz szkoły ponadpodstawowe: czteroletnie liceum ogólnokształcące, technikum, szkoła branżowa I i II stopnia, szkoła policealna).

Już w preambule podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej znalazły się zapisy wskazujące na uwzględnienie edukacji regionalnej w wychowaniu dzieci, takie jak:

- wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele);
- wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej;
- kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość.

Wśród najważniejszych umiejętności rozwijanych w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej MEN wymienia m.in.: aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego i kraju oraz pracę w zespole i społeczną aktywność (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.*, 2017, zał. 2).

Treści regionalne w obrębie edukacji regionalnej zostały zapisane w podstawie programowej na każdym etapie nauczania. Już w trakcie edukacji wczesnoszkolnej organizacja zajęć dydaktycznych powinna umożliwić poznanie wartości i norm społecznych, których źródłem są: rodzina, społeczność szkolna, społeczność lokalna i regionalna, naród. Szkoła powinna współdziałać z różnymi środowiskami, organizacjami i instytucjami, uznanymi przez rodziców za źródło istotnych wartości, na rzecz tworzenia warunków umożliwiających rozwój tożsamości dziecka.

Wśród treści programowych można określić treści szczegółowe dotyczące edukacji regionalnej, zawarte w obszarach edukacji społecznej, przyrodniczej i językowej. W zakresie edukacji społecznej – rozumienie środowiska społecznego, uczniów:

- opowiada ciekawostki historyczne dotyczące regionu, kraju, wyróżniając w nich postaci fikcyjne i realne;

- szanuje zwyczaje i tradycje różnych grup społecznych i narodów, przedstawia i porównuje zwyczaje ludzi, np. dotyczące świąt w różnych regionach Polski i w różnych krajach;
- opowiada o legendarnym powstaniu państwa polskiego, wyjaśnia związek legendy z powstaniem godła i barw narodowych, przedstawia wybrane legendy dotyczące regionu, w którym mieszka, lub inne.

W edukacji przyrodniczej zwrócono uwagę na ochronę przyrody i znajomość parków narodowych, pomników przyrody w najbliższym otoczeniu – miejscowości, regionie. W zakresie rozumienia przestrzeni geograficznej dziecko określa położenie i warunki naturalne swojej miejscowości oraz okolicy, opisuje charakterystyczne formy terenu, składniki przyrody, charakterystyczne miejsca, np. miejsca pamięci narodowej, najważniejsze zakłady pracy, w tym przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe, interesujące zabytki, pomniki, tereny rekreacyjne, parki krajobrazowe. Podobnie jak w poprzednich podstawach programowych uwzględniony został język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski. W warunkach i sposobie realizacji zamieszczono zapis, że istotą edukacji polonistycznej jest proces poznawania języka mówionego i pisanego w kontakcie ze światem zewnętrznym, w tym z otoczeniem społeczno-przyrodniczym oraz kulturą regionalną i narodową.

W drugim etapie edukacyjnym – w klasach IV–VIII szkoły podstawowej – treści z zakresu regionalizmu są realizowane podczas nauczania następujących przedmiotów: język polski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, muzyka, plastyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny – język kaszubski. W celach kształcenia z języka polskiego znalazły się zapisy dotyczące rozwijania zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych w swoim regionie. Edukacja artystyczna, obejmująca przedmioty: muzyka i plastyka, uwzględnia poznanie instytucji upowszechniających kulturę we własnym regionie, muzyki ludowej, obrzędów, zwyczajów i tradycji regionalnych. Wskazane jest, aby nauczyciel w swojej pracy dydaktycznej prowadził zajęcia także poza szkołą oraz współpracował z instytucjami upowszechniającymi kulturę i sztukę. W klasie IV szkoły podstawowej, w ramach przedmiotu: historia uczeń poznaje elementy historii rodzinnej i regionalnej. Gromadzi pamiątki rodzinne i opowiada o nich; zdobywa wiedzę na temat historii i tradycji swojej okolicy i ludzi dla niej szczególnie zasłużonych; zna lokalne zabytki i opisuje ich dzieje. Tematyka regionalna została w dużym stopniu uwzględniona w treściach przedmiotu: wiedza o społeczeństwie. Cele kształcenia (wymagania ogólne) przedmiotu zostały sformułowane

dla czterech obszarów: wiedza i rozumienie; wykorzystanie i tworzenie informacji; rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów; komunikowanie i współdziałanie. Realizacja celów i treści kształcenia ma służyć kształtowaniu postaw obywatelskich i prospołnotowych uczniów. Treści te skonstruowano według koncepcji kręgów środowiskowych – od pierwotnych grup społecznych, przez społeczność lokalną i regionalną, wspólnotę narodową i państwową, aż do społeczności międzynarodowej (*Podstawa programowa kształcenia*). Są one widoczne w następujących działach: Społeczność lokalna; Społeczność regionalna; Wspólnoty narodowe/etniczne i ojczyzna. Skupiają one zagadnienia działalności i organizacji lokalnych organów samorządowych, przywiązania do wspólnoty narodowej i regionalnej, aktywnych działań i pracy na rzecz regionu, tolerancji wobec mniejszości narodowych. W treściach przedmiotów przyrodniczych również zostały zawarte tematy odnoszące się do regionu/miejscowości ucznia. W klasach VII i VIII, w ramach nauki przedmiotu: geografia uczeń poznaje własny region, dominujące cechy środowiska przyrodniczego, struktury demograficznej i gospodarki, walory turystyczne, źródła informacji o regionie. Treści dotyczące poszerzania wiedzy o regionie zostały zaakcentowane zwłaszcza w dziale XIII Mała ojczyzna: obszar, środowisko geograficzne, atrakcyjność, tożsamość. W podstawie programowej zwrócono uwagę, że ważne jest przeprowadzanie w miarę możliwości wirtualnych zajęć terenowych z wykorzystaniem różnych aplikacji (np. wirtualna wycieczka do muzeum) oraz organizowanie wycieczek (np. do muzeum, miejsc wydarzeń historycznych w okolicy, obserwacje obiektów architektury współczesnej lub dawnej), dzięki czemu dzieci i młodzież będą utożsamiać się z własnym regionem. Na drugim etapie kształcenia uczniowie kontynuują naukę języka mniejszości narodowej lub etnicznej oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego.

W podstawie programowej kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia brak treści o charakterze regionalnym. Uczniowie na tym etapie przygotowują się głównie do uzyskania kwalifikacji zawodowych. Poza kształceniem zawodowym szkoła ma zadanie wyposażyć uczniów w odpowiedni zasób wiedzy ogólnej umożliwiającej kontynuację kształcenia w branżowej szkole II stopnia, a następnie późniejsze doskonalenie lub modyfikowanie zdobytej wiedzy (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.*, 2017, zał. 4). Młodzież kontynuuje naukę języka mniejszości narodowej lub etnicznej oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego.

Podsumowanie

W omówionych w tekście podstawach programowych Ministerstwo Edukacji Narodowej nie uwzględniło przedmiotu nauczania dopasowanego do treści regionalistycznych i dotyczących małej ojczyzny, jednak zapisy z zakresu edukacji regionalnej pojawiają się w każdej z podstaw programowych od 1999 r. Dowodzi to, że edukacja regionalna uznawana jest za jeden z elementów wpływających na wychowanie i kształtowanie postaw młodego pokolenia oraz uzyskanie wiedzy teoretycznej i praktycznej z tego zakresu. Podstawy programowe w różnym stopniu akcentują wartość treści regionalnych, np. przez wyodrębnienie ścieżki międzyprzedmiotowej lub włączenie do programu nauczania języka mniejszości narodowej lub etnicznej. Istotny staje się fakt uwzględnienia w każdej z podstaw programowych terminu „mała ojczyzna”. Jest on bowiem fundamentalnym pojęciem, na stałe funkcjonującym w tych rozporządzeniach oraz piśmiennictwie naukowym i edukacyjnym. Dlatego warto dokonać porównania najważniejszych elementów trzech scharakteryzowanych podstaw programowych, zwracając uwagę na to, czy edukacja regionalna miała być częścią zadań szkoły, jak miała być realizowana, czy zostały do niej wpisane języki narodowe mniejszości oraz język regionalny i wreszcie czy w zapisach prawa uwzględniony został termin „mała ojczyzna” (por. tabela 1).

Tabela 1. Treści z zakresu edukacji regionalnej w podstawie programowej z 1999, 2008 i 2017 r.

	Podstawa programowa z 1999 r.	Podstawa programowa z 2008 r.	Podstawa programowa z 2017 r.
Edukacja regionalna w zadaniach szkoły	Poznanie dziedzictwa kultury narodowej postrzeganej w perspektywie kultury europejskiej. Uczniowie uczą się szacunku dla dobra wspólnego jako podstawy życia społecznego oraz przygotowują się do życia w rodzinie, społeczności lokalnej i państwie w duchu przekazu dziedzictwa kulturowego i kształtowania postaw patriotycznych.	W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.	Kształcenie ogólne ma na celu wzmocnienie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej oraz aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego i kraju.

Uwzględnienie treści z zakresu edukacji regionalnej	Ścieżka międzyprzedmiotowa umożliwiała tworzenie i realizowanie autorskich programów nauczania, dobór treści oraz zajęć dydaktycznych.	Brak ścieżki międzyprzedmiotowej. Treści regionalne włączone w realizację poszczególnych przedmiotów nauczania.	Brak ścieżki międzyprzedmiotowej. Treści regionalne włączone w realizację poszczególnych przedmiotów nauczania.
Włączenie języka regionalnego do podstawy programowej	Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski.	Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski.	Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski.
Uwzględnienie terminu „mała ojczyzna”	Tak	Tak	Tak

Źródło: Opracowanie własne.

Każda z wymienionych podstaw programowych zawiera treści o charakterze regionalnym. Podstawa programowa z 1999 r., uwzględniająca ścieżki międzyprzedmiotowe, dawała uczniom możliwość poznania swojej miejscowości, gdyż nauczyciele opracowywali autorskie programy dostosowywane do potrzeb dzieci i młodzieży. W kolejnej podstawie programowej (2008) treści regionalne zostały włączone do różnych przedmiotów nauczania, a ich treści były rozpatrywane w ujęciu regionalnym, narodowym oraz międzynarodowym. W obowiązującej obecnie podstawie programowej – *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* – treści regionalne również włączono w zakres przedmiotów nauczania. Istotny jest fakt, że regionalizm w podstawie programowej należy uznać za jeden z ważniejszych elementów kształcenia i wychowania, co odzwierciedla włączenie tej problematyki w preambułę podstawy programowej.

Historia jest skarbnicą zbiorowej pamięci. Stykamy się z nią na rozmaitych, przecinających się płaszczyznach – od poznania przeszłości „małej ojczyzny”, przez losy kraju, jego najbliższych sąsiadów, aż po dzieje zwane powszechnymi. [...] Rozbudzanie

zainteresowań własną przeszłością, swojej rodziny oraz historią lokalną i regionalną są podstawą budowania szacunku dla innych ludzi oraz dokonań innych narodów (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej*, 2017, s. 22).

Treści programowe w dużym stopniu dotyczą budowania wspólnot i tworzenia między ich członkami pozytywnych zależności (społeczność szkolna, lokalna, regionalna; współdziałanie z różnymi środowiskami). MEN w podstawie programowej kładzie również nacisk na współpracę szkoły z różnymi instytucjami działającymi w środowisku lokalnym (instytucje oświatowe, administracyjne, kulturalne i inne). Analizując problematykę regionalizmu w podstawie programowej, można dostrzec, że przez kształtowanie postaw lokalnych u dzieci i młodzieży władze oświatowe dążą do wychowania pokolenia obywateli w przyszłości działających nie tylko na rzecz własnego regionu, ale również państwa.

W upowszechnianiu edukacji regionalnej wśród uczniów najważniejsza jest jednak rola nauczyciela, formy i metody wykorzystywane na lekcjach i zajęciach pozalekcyjnych, współpraca z instytucjami lokalnymi. To właśnie nauczyciel, zaraz po najbliższych członkach rodziny, jest odpowiedzialny za rozbudzanie zainteresowań regionalnych wśród dzieci i młodzieży oraz kształtowanie postaw proregionalnych.

Literatura

- Bilnik, P. (2003). Edukacja regionalna w aspekcie normatywnym. W: T. Srogoś, B. Urbanowicz (red.), *Nauczanie blokowe i zintegrowane w praktyce szkolnej* (s. 205–210). Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Denek, K., Dymara, B., Korzeniowska, W. (2009). *Dziecko w świecie wielkiej i małej Ojczyzny*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Informacja o wynikach monitorowania wdrażania podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w roku szkolnym 2009/2010. Pobrane z: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=493:monitorowanie-wdraania-podstawy-programowej&catid=167:monitorowanie-podstawy-programowejaktualnoci&Itemid=1639 (1.06.2012).
- Korzeniowska, W. (2009). „By czas nie zaćmił i niepamięć”. Świat dziecka – światem wielkiej małej Ojczyzny. W: K. Denek, B. Dymara, W. Korze-

- niowska, *Dziecko w świecie wielkiej i małej Ojczyzny* (s. 129–137). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kutrzeba, M. (2004). Realizacja ścieżki edukacyjnej edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie. *Kwartalnik Edukacyjny*, (1), 38–51.
- Nagowska, M. (2011). *Nowa podstawa programowa z pomocą biblioteki szkolnej*. Warszawa: Agencja Sukurs.
- Nikitorowicz, J. (2011). Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego. W: *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu, pod red. Agaty Cudowskiej*. Białystok, 23–32. Pobrane z: <http://hdl.handle.net/11320/3004> (27.08.2018).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 31 października 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty (2016). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 1943.
- Milerski, B., Śliwerski, B. (red.). (2000). *Pedagogika*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Podstawa programowa (2005). W: J.M. Śnieciński (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 4, s. 480–481). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Wiedza o społeczeństwie. Pobrane z: <https://www.ore.edu.pl/nowa-podstawa-programowa/HISTORIA,%20WOS,%20GEOGRAFIA/Podstawa%20programowa%20kszt%C5%82cenia%20og%C3%B3lne%20z%20komentarzem.%20Szk%C5%82a%20podstawowa,%20WOS.pdf> (1.09.2017).
- Podstawa programowa z komentarzami. T. 1, Edukacja szkolna i wczesnoszkolna. [2009] Ministerstwo Edukacji Narodowej. Pobrane z: <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=230&from=publication> (27.08.2018).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (2017). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 356.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (1999). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 14, poz. 129.

Śnieciński, J.M. (red.). (2005). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 4). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 4 kwietnia 2018 r.

Agata Arkabus

The RODN "WOM" Public Pedagogical Library in Częstochowa

e-mail: a.arkabus@wp.pl

**The content associated with regional education
in the core curricula of 1999–2017**

Abstract: The article is devoted to an analysis of the core curricula of the Ministry of National Education of the years 1999, 2008, 2017 in reference to the content associated with regional education. The article stresses the role of regional education, its tasks and the didactic function in the process of teaching children and young people.

Keywords: Core curriculum. The reform of the system of education. Regional education. Regionalism

Adriana Piechota

Koło Naukowe Infologów
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: adrpie27@gmail.com

Źródła informacji w pracy nauczyciela regionalisty (na przykładzie Gimnazjum nr 9 w Bytomiu)

Abstrakt: Celem przeprowadzonego badania było zidentyfikowanie źródeł informacji, z jakich korzystają nauczyciele regionaliści uczący w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu. W tekście scharakteryzowano założenia regionalizmu w Polsce, przedstawiono sylwetki głównych inspiratorów regionalizmu (np. Aleksander Patkowski) i popularyzatorów miłości do najbliższej ziemi – Śląska (Karol Miarka, ks. Józef Szafranek, ks. Norbert Bonczyk). Omówiono wypowiedzi poświęcone edukacji regionalnej od lat dziewięćdziesiątych XX w. Badania przeprowadzono w trzech etapach: wywiad jawny, analiza dokumentów, czyli kronik klas regionalnych, oraz wykorzystanie kwestionariuszy ankiet.

Słowa kluczowe: Bytom-Łagiewniki. Edukacja regionalna. Regionalizm. Regionalizm śląski

Wstęp

Regionalizm i edukacja regionalna przeżywają obecnie renesans. Powoli wraca się do wartości i tradycji edukacji regionalnej dwudziestolecia międzywojennego. Tak dzieje się m.in. na Śląsku. Dzięki temu z pokolenia na pokolenie przekazywana jest wiedza o najbliższej okolicy i jej mieszkańcach. Szkoły na Śląsku czerpią z tego doświadczenia, włączając do programów nauczania zagadnienia edukacji regionalnej w różnej formie. Celem opracowania jest próba ustalenia źródeł informacji, z jakich korzystają nauczyciele regionaliści w śląskich szkołach, na przykładzie Gimnazjum nr 9 w Bytomiu.

Regionalizm

Celem regionalizmu od początku jego wyodrębnienia z ruchów społecznych było i jest nadal eksponowanie danego regionu. Zadania, jakie stawiają sobie uczestnicy ruchów społeczno-kulturowych, to przede wszystkim ochrona interesów ekonomicznych regionu, wzmacnianie i demonstrowanie specyfiki kulturowej regionu poprzez język, dialekt, obyczaje, pamiątki historyczne mieszkańców, poczucie odrębności. Kolejnym zadaniem jest ochrona interesów politycznych, np. żądanie autonomii czy innej formy samorządności. Taka postać regionalizmu, który jest niejednorodny¹, charakteryzuje m.in. regionalizm śląski, kaszubski, katoński czy bawarski (Szul, 2012, s. 32).

Prekursorem regionalizmu na ziemiach polskich był Aleksander Patkowski (1890–1942), który w latach dwudziestych XX w. pisał o ideach przewodnich tego ruchu. Jako pedagog zaangażowany w tworzenie uniwersytetów ludowych, a także wieloletni działacz i prezes Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, przyczynił się do tego, że działania tej organizacji zostały ukierunkowane na kultywowanie tradycji regionalnych. Według A. Patkowskiego regionalizm dotyczył poznania ziemi i człowieka, a poprzez to obejmował „wskrzeszanie słowem energii narodowej, umocnienie jej wolą ciągłości i konsekwencji czynu” (Łobos, 1999 s. 66).

W II Rzeczypospolitej dzięki inicjatywie środowiska naukowego i kulturalnego powstały Powszechne Uniwersytety Regionalne. Kadra nauczycielska i akademicka oraz pisarze wspierali rozwój ruchów regionalistycznych, krajoznawczych oraz kultury ludowej².

Za teren działań regionalistów w tamtym czasie niewątpliwie można uznać szkoły, gdyż działacze społeczni zaangażowani w prace o charakterze regionalistycznym byli w większości czynnymi nauczycielami. Życie szkolne organizowano m.in. wokół zagadnień edukacji regionalnej, nauczyciele często opracowywali monografie regionalne, angażowali się w wydawanie lokalnych pism, prowadzenie kronik szkolnych i gmin-

¹ Nie wyróżnia się wyraźnej granicy pomiędzy regionalizmem a promocją turystyki. Zjawiska te często przenikają się i łączą (Szul, 2012).

² W okresie wyłaniania się pierwszych struktur regionalistycznych działacze społeczni wspierali wartości i odrębności regionów w ramach odradzającego się państwa. Wojewodowie powoływali wojewódzkie komitety regionalne w celu przeprowadzenia studiów regionalistycznych, prac badawczych, zgodnie z założeniami programu regionalizmu polskiego z 1926 r. W skład komitetów wchodził urzędnicy, ale przede wszystkim działacze społeczni, a wytyczne pochodziły z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dzięki tym organom powołano m.in. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie.

nich. Klasy szkolne ozdabiano elementami rękodzieła ludowego, tworzone wystawy muzealne na terenie szkół, wystawiano przedstawienia, organizowano wycieczki po najbliższej okolicy. Działania często były dokumentowane w formie szczegółowych opisów obyczajów ludowych i zabytków (Gajowniczek, 2014).

W czasie II wojny światowej rozwój regionalizmu został wstrzymany. Zmiany ustrojowe po 1945 r. przyniosły nowe postrzeganie założeń ruchu – niemożliwy stał się powrót do tradycji międzywojennej. Instytucje i organizacje, które początkowo mogły wznowić działalność, zostały zlikwidowane. Kolejne zmiany w polityce kulturalnej państwa nastąpiły po 1956 r., gdy podstawową formą organizacyjną polskiego regionalizmu stały się regionalne towarzystwa kultury. Władze poprzez wprowadzenie centralizacji dążyły do wykształcenia homogenicznego społeczeństwa, odrzucając pluralizm i różnorodność. Folklor i jego otoczenie zostały uznane za element jedynie „ozdobny”, pomimo pozornego wsparcia władz Polski Ludowej (Markocka, 2014). Powszechne stało się postrzeganie regionalizmu jako ruchu „zabytkowego” i zaściankowego, a samo posługiwanie się gwarą było źle widziane.

Kolejne zmiany w podejściu do regionalizmu nastąpiły dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. Przełomowe okazały się II i III Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury, zorganizowane w latach 1981 i 1986. Podczas Kongresu w 1990 r. w Lublinie zaczęto rozważać potrzebę stworzenia Karty Regionalizmu Polskiego³, w której określono by na nowo cele i zadania ruchu regionalistycznego w Polsce. Zasady, jakie miały być wpisane w Kartę, objęły wszelkie formy ruchu regionalistycznego, zadania samorządów i środków masowego przekazu. Zaznaczono również konieczność uwzględniania tematyki regionalnej w programach nauczania (*Regionalizm*).

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zmiany idące w kierunku demokratyzacji państwa, wzrostu roli władz samorządowych i lokalnych działaczy oraz zawiązki integracji europejskiej zapoczątkowały ewolucję w postrzeganiu regionalizmu. Sytuacja przypominała tę z pierwszych dekad stulecia, kiedy działał A. Patkowski. Zrozumiano wówczas, jak ważne jest „wskrzeszenie energii narodowej” (Patkowski, 2013, s. 48) i wzmocnienie samorządności. Ideologia Europy regionów, popularna w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w., stała się symbolem regionalizmu i integracji europejskiej. W Polsce

³ Ostatecznie Kartę Regionalizmu Polskiego uchwalono na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kulturalnych w 1994 r. we Wrocławiu.

w czasie przygotowań do członkostwa w Unii Europejskiej zauważalny był pozytywny stosunek do funkcjonowania regionów, regionalizmu i regionalizacji, na wzór Europy Zachodniej.

Regionalizm śląski

Od średniowiecza do lat czterdziestych XX w. Śląsk zamieszkiwały różne grupy etniczne i kulturowe. Z zachodu napływała tam ludność niemiecka, a z południa ludność czeska. Przez wieki region ten stanowił pogranicze etniczne i kulturowe, gdzie krzyżowały się wpływy i interesy trzech monarchii: polskiej, niemieckiej i czeskiej.

Z końcem X w. rodzące się państwo polskie składało się z trzech wielkich dzielnic: Wielkopolski, Śląska i Małopolski. W kolejnych trzech wiekach Śląsk rozwijał się od Żagania po Bytom i kasztelanię oświęcimską. Rozbicie dzielnicowe, związki Śląska z koroną czeską i zrzeczenie się praw do Śląska w 1339 r. przez Kazimierza Wielkiego, przyniosły zmiany w postrzeganiu Śląska przez Polaków. W 1526 r. władzę nad regionem przejęli Habsburgowie, a w drugiej połowie XIX w. zaczęły się tu tworzyć silne ruchy germanizacyjne. Polacy zamieszkujący Śląsk w procesie germanizacji dostrzegali zagrożenie. W XIX w. wśród Ślązaków rosła świadomość odrębności narodowej. W 1821 r. w Opolu ukazał się podręcznik *Krótkie wyobrażenie historii Śląska dla szkół elementarnych* Józefa Lompy (1797–1863). Data wydania tej publikacji jest uznawana przez część literaturoznawców za początek pierwszej epoki w dziejach polskojęzycznej literatury na Górnym Śląsku (Węgrzynek, 2015, s. 10). Do obrońców polskości na Śląsku można zaliczyć bytomskiego proboszcza ks. Józefa Szafranka (1807–1874), który jako poseł ludu polskiego na Zgromadzenie Narodowe w Berlinie w 1848 r. i do parlamentu w 1849 r. nie obawiał się przemawiać po polsku (Ogrodziński, 1946, s. 100–101). Liderem walki o polskość na Śląsku był także Karol Miarka (1825–1882), działacz społeczny na Górnym Śląsku.

Nowy regulamin szkolny, zatwierdzony przez Fryderyka II w 1763 r., przyniósł daleko idące zmiany w szkolnictwie⁴. Działaczem narodowym na terenie Śląska w XIX w. był m.in. ks. Norbert Bonczyk (1837–1893). W dwudziestoleciu międzywojennym działał Paweł Musioł (1905–1943) – regionalista, krytyk i historyk kultury, nauczyciel, re-

⁴ Regulamin ten zakładał m.in. obowiązek szkolny obejmujący wszystkie dzieci w wieku od siedmiu do trzynastu lat, bez względu na płeć.

daktor „Nowej Polski” i „Kuźnicy”. Odegrał on ważną rolę w procesie kształtowania się regionalizmu na Śląsku.

Ideę rozwijającego się regionalizmu śląskiego jako drogi do polskości można zaobserwować dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości sytuacja na Śląsku była specyficzna z powodu uwarunkowań geograficznych, a przede wszystkim historycznych. W 1929 r. opracowano program śląskiego regionalizmu, przedstawiony w czasie obchodów rocznicy powstania „Znicza” i opublikowany na łamach „Zarania Śląskiego” – pierwszego śląskiego pisma regionalnego utworzonego w 1907 r. w Cieszynie. Jego misją miało być ocalenie i przywrócenie pamięci o pieśniach, podaniach, bajkach i wierzeniach, poprzez ich publikowanie, gromadzenie i ochronę strojów śląskich. Głównym postulatem programu śląskiego regionalizmu było nawoływanie do jedności Ślązaków, do likwidacji granic między „Cieszyńskim” a „Górnośląskim” (Glimos-Nadgórska, 1998, s. 33). Gustaw Morcinek (1891–1963)⁵ w opublikowanym w 1933 r. artykule *Regionalizm śląski* zwrócił uwagę, że ruch regionalistyczny na Śląsku powstał jako wyraz pewnych pragnień. Ośrodkiem tego ruchu został Cieszyn – duchowa stolica Śląska.

Podział administracyjny powojennej Polski skutkował tym, że obszar zamieszkiwany przez ludność jednolitą kulturowo przedzieliły granice województw. Po 1945 r. pod pozorem walki z wpływami niemieckimi skupiono się na zniesieniu kulturowej odmienności Ślązaków. W czasach PRL-u jedyne akceptowanymi formami śląskości było obchodzenie Barbórki⁶ i rocznic powstań śląskich (Tomczak, 2014, s. 183).

Dziś regionalizm śląski jest często postrzegany jako „ludyczno-kabaretowy rezerwat, w którym tańczy się trojaka, jada krupnioki i śpiewa *Pyk, pyk z fajeczki*” (Smolorz, 2014). Współczesna różnorodność kulturowa Śląska przejawia się w coraz większym zaangażowaniu samych Ślązaków w organizację różnego rodzaju festiwali, biesiad śląskich i programów estradowych. Ważnym elementem debat o Śląsku jest oczywiście gwara śląska (terytorialna odmiana języka, por. *Gwara*). Obecnie, w myśl ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych,

⁵ W swojej twórczości literackiej i publicystycznej G. Morcinek nawiązywał do działalności naukowców w XIX w., dokumentujących pochodzenie śląskiej kultury ludowej i jej związki z czeskim czy niemieckim dziedzictwem kulturowym. Charakteryzował oblicza regionalizmu śląskiego – od konserwatywnego do twórczego – po przyłączeniu części Śląska do Polski (Morcinek, 2013). W rozważaniach podkreślał, że Śląsk to wciąż „nieznany kraj” (nazwa zaczerpnięta od Z. Kossak-Szczuckiej).

⁶ Święto św. Barbary, ważne dla całego górniczego Śląska, jest związane przede wszystkim z etosem pracy zakorzenionym w śląskiej tradycji (Swadźba, 2001).

istnieje jeden język regionalny w Polsce – kaszubski. Gwara śląska jako potencjalny język regionalny jest przedmiotem sporów językoznawców, antropologów, socjologów i politologów, a nawet, a może przede wszystkim, polityków (Śliz, Szczepański, 2012).

Edukacja regionalna

Jeżeli celem edukacji regionalnej ma być ukształtowanie poczucia własnej tożsamości regionalnej, to efektem może stać się wzmocnienie związku ze środowiskiem lokalnym⁷. Treści regionalne wprowadzone do szkół odgrywają niezwykle ważną rolę w przezwyciężaniu barier ograniczających szanse edukacyjne, wpisując się w ogólnokrajową tendencję aktywizowania społeczności lokalnych i powrotu do regionalizmów. Zagadnienia te zostały uwzględnione w programach kształcenia na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Powstało wówczas kilka pomysłów na ujęcie zagadnień regionalizmu, które można wprowadzać na różnych etapach edukacji. Na przykład w 1990 r. Dzierżymir Jankowski opracował pierwszą na gruncie polskim koncepcję, według której „edukacja regionalna jest jedną z dziedzin – orientacją edukacji ogólnej” (Gajowniczek, 2014, s. 32).

Powołany w 1995 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej zespół specjalistów edukacji regionalnej i pracowników ministerstwa przedstawił inną koncepcję edukacji regionalnej – dziedzictwo kulturowe w regionie (*O edukacji*, 2000). Zagadnienia socjologiczne edukacji opisał w 1996 r. Marek Stanisław Szczepański, a trzy lata później Piotr Kowolik uznał edukację regionalną za jedno z zadań szkoły.

Już w połowie lat dziewięćdziesiątych o niebezpieczeństwie, jakie niesie ze sobą powierzchowne traktowanie edukacji regionalnej, pisała Łucja Staniczek. Ograniczenie edukacji regionalnej w szkole do jednej dziedziny, np. folkloru, historii czy organizacji okolicznościowych imprez regionalnych, powoduje braki, które trudno wyrównać na dalszym etapie życia. Cele edukacji regionalnej mogą być w pełni realizowane w szkole, a na Śląsku sprzyja temu wielokulturowość i głęboko zakorzenione tradycje, dające szansę na „zrozumienie innych, budowanie

⁷ Już A. Patkowski w latach dwudziestych XX w. podkreślał rolę nauczycieli w kształtowaniu młodego pokolenia i stawiał im bardzo wysokie wymagania. Jego stanowisko było jednoznaczne – to na nauczycielu spoczywa obowiązek przedstawienia uczniom „stanowiska Polski w kulturze Zachodu”. Ma on być zaangażowany w ruch regionalistyczny i krajoznawczy oraz wspieranie ruchów młodzieżowych (Żołądz-Strzelczyk, Jamrozek, 2006, s.121–122).

wzajemnej tolerancji, co pozwala na budowanie w sposób naturalny kształtującego się u młodego człowieka pojęcia *małej ojczyzny*” (Staniczek, 2015, s. 43). Autorka zwróciła także uwagę na potrzebę kształcenia kadry nauczycielskiej w ramach kursów prowadzonych przez Wojewódzki Ośrodek Metodyczny⁸, gdyż organizowanie sporadycznych konferencji naukowych i metodycznych nie jest w tym względzie wystarczające.

Zdaniem Jerzego Nikitorowicza edukacja regionalna powinna być przeciwwagą dla kultury masowej, „traktować świat jako pierwotny i nadrzędny wobec idei globalnej świadomości” (Nikitorowicz, 2009, s. 213), przekazywać uniwersalne i ponadczasowe wartości. Zadania edukacji regionalnej są ważne, gdyż ma ona „uwrażliwiać, wspierać, wzmacniać i chronić świat wartości rdzennych” (Nikitorowicz, 2009, s. 218). Treści realizowane podczas takich zajęć dotyczą krajobrazu, architektury, zabytków kultury duchowej i materialnej, a przede wszystkim gwary, folkloru, legend i historii. Przedmiot ten powinien mieć charakter interdyscyplinarny (poza historią regionalną, informacjami na temat gwary i jej odmian, można nawiązać do wiedzy o kulturze, lokalnej literaturze, a nawet socjologicznej wiedzy o społeczności lokalnej czy o przeobrażeniach cywilizacyjnych regionu). Nauczyciel – opiekun – wychowawca ma być krytykiem kultury. Istotą jego pracy są działania edukacyjne przygotowujące wszystkich, niezależnie od pochodzenia, do życia w świecie. Sama edukacja regionalna ma na celu zachować mikroświat przy odkrywaniu makroświata. Funkcje, jakie się jej przypisuje, poprzez kształtowanie u uczniów poczucia własnej tożsamości lokalnej, to: zakorzenienie i rozwijanie poczucia grupowej przynależności; przygotowanie do lepszego rozumienia innych; integracja społeczności lokalnej; przygotowanie do życia w ojczyźnie, Europie i świecie; kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i ładu demokratycznego oraz formowanie współodpowiedzialności za innych, za państwo (Nikitorowicz, 2009, s. 221).

W podstawie programowej z 2008 r. i w nowej podstawie z 2017 r. nie uwzględniono edukacji regionalnej jako osobnego przedmiotu czy ścieżki w programach nauczania. Treści edukacji regionalnej zostały włączone do różnych obszarów kształcenia.

⁸ Obecnie: Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli WOM prowadzi m.in. kursy i szkolenia dla nauczycieli regionalistów.

Klasy regionalne w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu (Innowacja pedagogiczna)

Nauczyciele Gimnazjum nr 9 w Bytomiu, zainspirowani nową edukacją regionalną, poznając funkcje, jakie w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. zaczęto przypisywać temu działowi edukacji, zaczęli wprowadzać jego elementy do nauczania. Integracja europejska i rozwój samorządności w Polsce spowodowały ożywienie kultury śląskiej, a co za tym idzie – regionalizmu śląskiego. Utworzenie pierwszych klas regionalnych nastąpiło w 1995 r., kiedy to w ówczesnej Szkole Podstawowej nr 27 w Bytomiu dzięki zaangażowaniu polonistki Gizeli Stabińskiej zaczęto organizować „Dni Śląskie”, „Debaty Śląska” oraz zaproponowano uczniom projekty związane z ich regionem. Lata doświadczeń i chęć zainteresowania uczniów problematyką regionalną zaowocowały opracowaniem programu edukacji regionalnej, którego realizacja, po kilku zmianach podstaw programowych i usunięciu z nich ścieżek edukacyjnych, pozostaje w gestii nauczycieli.

Program autorski Iwony Cieślar *Innowacja pedagogiczna „Jesteśmy stąd” – klasa regionalna* (Wywiad przeprowadzony przez A. Piechotę z B. Szmalec, 2016) został przygotowany w 2012 r. przy pełnym poparciu dyrektora szkoły Bożeny Szmalec i pozostałych nauczycieli. Pomysł ten wraz z niezbędnymi dokumentami zgłoszono wówczas jako innowację pedagogiczną do Kuratorium Oświaty w Katowicach. Władze miasta od początku pozytywnie oceniały sposób organizacji edukacji regionalnej i od roku szkolnego 2012/2013 wyraziły zgodę na utworzenie w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu klas regionalnych.

Na realizację programu innowacji pedagogicznej przewidziano trzy kolejne lata nauki w gimnazjum. W każdym roku szkolnym klasa ma trzy dodatkowe godziny zajęć z edukacji regionalnej. Dniem regionalnym jest czwartek (tzw. czwartki z regionem), co stanowi nawiązanie do obiadów czwartkowych króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Każdego roku wprowadzany jest inny blok zajęć: dla klasy I – 2 godziny zajęć artystycznych (muzyka śląska, artyści śląscy), biologia; dla klasy II – geografia, zajęcia artystyczne (plastyka), historia; dla klasy III – wiedza o społeczeństwie, język polski, zajęcia artystyczne (taniec śląski).

Projekt zakłada dużą aktywność uczniów, głównie poza szkołą. Młodzi regionaliści mają szansę uczestniczenia w życiu kulturalnym Śląska, wycieczkach, konkursach związanych, np. ze śląską gwarą lub historią. Nauczyciele regionaliści nawiązali stałą współpracę z Muzeum Górnośląskim w Bytomiu oraz Bractwem Oświatowym Związku

Górnśląskiego (*Wywiad przeprowadzony przez A. Piechołę z I. Cieślara*, 2017). Instytucje te objęły stałym patronatem klasy regionalne w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu. Uczniowie klas regionalnych są odpowiedzialni za organizację cyklu imprez lokalnych i miejskich, takich jak „Debata Śląska”, gra o tytuł „Ślązoka dzielnicy”, Gala Klas Regionalnych, dzielnicowy konkurs piosenki „Piosenka na nie pogodę” (*Kronika*, 2012–2016).

„Debata Śląska” to organizowany corocznie w sali sesyjnej Urzędu Miejskiego w Bytomiu regionalny konkurs krasomówczy. Cieszy się on dużą popularnością ze względu na wysoki poziom oraz udział znanych postaci ze Śląska. W roku szkolnym 2016/2017 temat debaty brzmiał: „Ważne w dziejach Śląska” (*Sprawozdanie*, 2016/2017).

Uczniowie klas regionalnych Gimnazjum nr 9 w Bytomiu prowadzą kroniki klasowe, do których wpisują sprawozdania z wydarzeń szkolnych związanych z regionalizmem oraz swoje przemyślenia w kwestii projektów edukacyjnych. W kronikach zamieszczane są także kopie artykułów prasowych na temat sukcesów uczniów klas regionalnych, nauczycieli i dyrekcji, relacje z wydarzeń szkolnych i uroczystości organizowanych poza terenem szkoły.

W programie innowacji pedagogicznej zaplanowano różnorodny plan zajęć na każdy rok szkolny. W części dotyczącej literatury śląskiej uwzględniono m.in. poznawanie twórczości G. Morcinka oraz projekcje filmów Kazimierza Kutza. W ramach zajęć muzycznych odbywa się nauka śląskich tańców ludowych, a na lekcjach biologii regionalnej uczniowie odwiedzają miejsca ciekawe pod względem przyrodniczym, np. zespół przyrodniczo-krajobrazowy Żabie Doły. W klasie II na zajęciach z historii regionalnej uczniowie poznają średniowieczną historię Śląska, rolę zakonów czy akcji kolonizacyjnej (*Wywiad przeprowadzony przez A. Piechołę z B. Szmalec*, 2016). Podejmowane są także tematy budzenia się świadomości narodowej na Śląsku w XIX w., powstań śląskich oraz życia na Śląsku po II wojnie światowej.

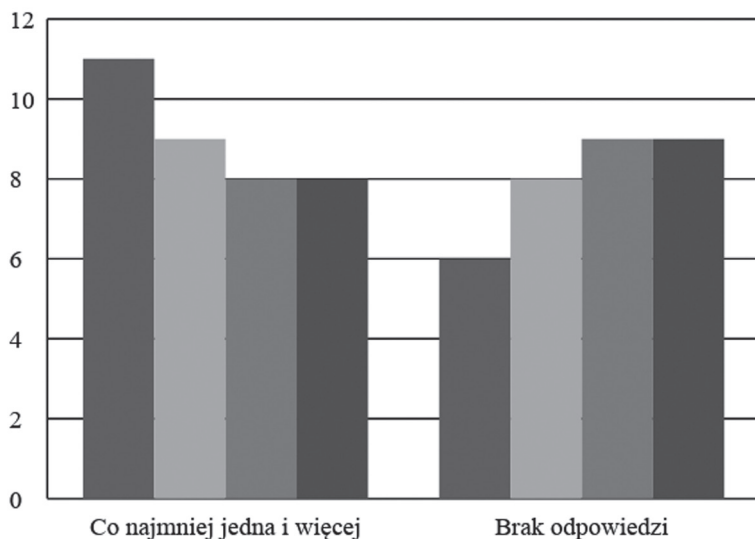
Źródła informacji dla nauczyciela regionalisty w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu⁹

W celu zbadania źródeł informacji, jakimi posługują się nauczyciele regionaliści, przeprowadzono ankietę dla nauczycieli regionalistów w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu, która została im przekazana w czerw-

⁹ Obecnie Szkoła Podstawowa nr 27 w Bytomiu.

cu 2017 r. Wybór grupy badawczej był celowy i obejmował pięcioro nauczycieli.

Zanim jednak zapytano respondentów o wykorzystywane przez nich narzędzia, starano się zebrać informacje dotyczące przygotowania merytorycznego do prowadzenia stosownych zajęć z zakresu edukacji regionalnej. Uzyskane wyniki dowodzą, że 52,95% nauczycieli uczestniczyło w co najmniej jednym szkoleniu z zakresu regionalizmu. Z ankiet wynika ponadto, iż dwoje nauczycieli wyróżnia się dużym zaangażowaniem, gdyż w takich szkoleniach wzięli oni udział: 12 razy (nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie) i 9 razy (nauczyciel geografii i zajęć technicznych) (wykres 1). Nauczyciele regionaliści mają więc świadomość tego, jak ważne jest podnoszenie własnych kwalifikacji.

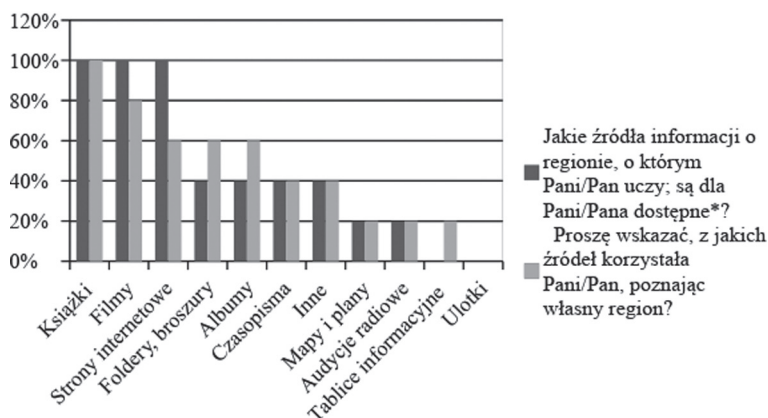

Wykres 1. Zestawienie danych na temat udziału w szkoleniach nauczycieli w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu

Źródło: Opracowanie własne.

Kolejne pytanie ankiety zostało sformułowane w taki sposób, aby uzyskać wiedzę na temat znanych nauczycielom źródeł informacji. Z analizy udzielonych odpowiedzi wynika, że podstawowymi źródłami informacji o regionie, dostępnymi dla nauczycieli regionalistów w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu, są książki, filmy oraz strony internetowe. Wszyscy ankietowani udzielili właśnie takich odpowiedzi (wykres 2). Wśród innych źródeł informacji wymieniano: foldery, broszury, albumy,

czasopisma – co stanowi 40% odpowiedzi. 20% osób wskazało także mapy i plany, również 20% – audycje radiowe. Pozostałe dostępne źródła, oznaczone jako inne, stanowiły prezentacje multimedialne, teki edukacyjne Instytutu Pamięci Narodowej, kanał TVP 3.

Wykres 2. Odpowiedzi na pytanie dotyczące źródeł informacji o regionie

Źródło: Opracowanie własne.

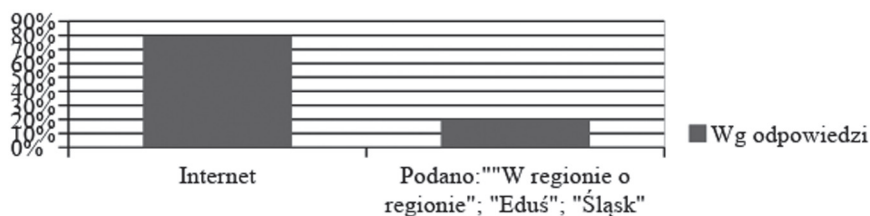
Podstawowym źródłem, po jakie nauczyciele regionaliści sięgali w celu poznania własnego regionu, pozostaje książka (wykres 2). Wydawnictwa wykorzystywane podczas zajęć z edukacji regionalnej to przede wszystkim opracowania historyczne regionu Śląska i Bytomia; dużą grupę stanowią wydawnictwa IPN, np. teki edukacyjne oraz *Tragedia w cieniu wyzwolenia. Górny Śląsk w 1945 roku* (tabela 1). To dość nowe opracowania, których autorzy analizują losy Ślązaków po 1945 r., oraz publikacje ukazujące dzieje Śląska w całościowym ujęciu. Ponadto prace poświęcone znanym śląskim rodom, takim jak Tiele-Wincklerowie czy Schaffgotschowie. Pytanie to w ankiecie było otwarte. Jeden z nauczycieli regionalistów wymienił 9 tytułów, kolejny – 3 tytuły, inny – 2. W pozostałych dwóch przypadkach odpowiedzi było bardzo ogólne: książki (1 odpowiedź), albumy wykonane przez uczniów (2 odpowiedzi).

Tabela 1. Odpowiedzi na pytanie: *Jakie wydawnictwa (książki, albumy) wykorzystuje Pani/Pan w czasie prowadzenia zajęć z edukacji regionalnej? (Proszę podać tytuły i autora)*

Wydawnictwa wykorzystywane podczas zajęć z edukacji regionalnej	
podane tytuły	autor
<i>Albumy wykonane przez uczniów</i>	–
<i>Bajki po śląsku = Bojki po ślonsku</i>	Marek Szołtysek
<i>Deportacje z Górnego Śląska do Związku Sowieckiego w 1945 roku : katalog wystawy stałej w Centrum Dokumentacji Deportacji Górnoślązaków do ZSRR w 1945 roku w Radzionkowie</i>	Sebastian Rosenbaum, Dariusz Węgrzyn
<i>Granice Śląska : zmiany granic Śląska w czasie i przestrzeni, Śląsk na dawnej mapie, obraz Sudetów w dawnej kartografii</i>	Renata Pysiewicz-Jędrusik, Andrzej Pustelnik
<i>Historia Górnego Śląska : polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu</i>	Joachim Bahlcke
<i>Książki</i>	–
<i>Nobliści z Górnego Śląska</i>	Piotr Greiner
<i>O Bytomiu</i>	Jan Drabina
<i>Śląskie drogi od X wieku do 1939 roku</i>	Marian Dyba
<i>Ślązoki nie gęsi</i>	Marek Szołtysek
<i>Tiele-Wincklerowie. Arystokracja węgla i stali</i>	Arkadiusz Kuzio-Podrucki
<i>Tragedia w cieniu „wyzwolenia”. Górny Śląsk w 1945 roku</i>	Anna Skiendziel, Lucyna Staniczek
<i>Z dziejów rodu Schaffgotschów</i>	Irena Twardoch
<i>Z tradycją za pan brat</i>	Scenariusze i teksty gwarą
<i>Teki edukacyjne Instytutu Pamięci Narodowej</i>	–

Źródło: Opracowanie własne.

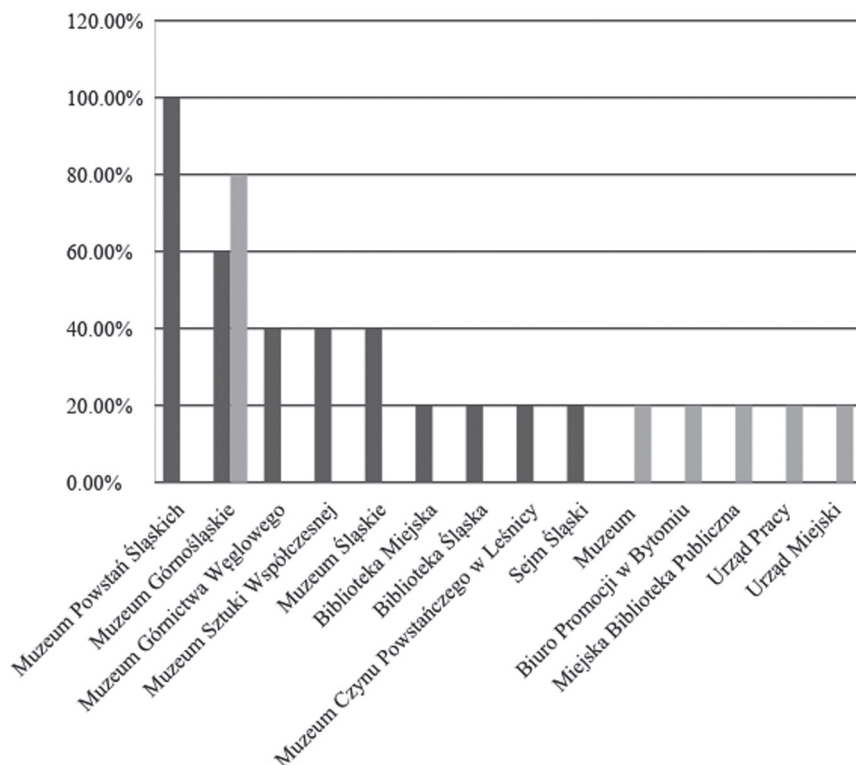
Zastanawiające są odpowiedzi na kolejne pytanie ankiety, dotyczące źródeł elektronicznych (wykres 3). 80% ankietowanych jako elektroniczne źródło informacji podało Internet. Tylko jeden nauczyciel (20% ankietowanych) podał nazwy platform internetowych: W regionie o regionie oraz Eduś, a także twórczość Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” (płyty). Okazało się, że nauczyciele nie potrafią przytoczyć konkretnych kategorii źródeł elektronicznych. Żaden nie wymienił nazwy blogów, stron internetowych, które mogłyby zainteresować ucznia.

Wykres 3. Odpowiedzi na pytanie: *Z jakich źródeł elektronicznych korzysta Pani/Pan najchętniej podczas pracy z uczniem klas regionalnych?*

Źródło: Opracowanie własne.

Nauczyciele dobrze znają instytucjonalne źródła informacji, takie jak Muzeum Powstań Śląskich w Świętochłowicach (100% odpowiedzi) czy Muzeum Górnictwa w Bytomiu (80% odpowiedzi) (wykres 4).

■ Z jakich innych form źródeł instytucjonalnych (np. biblioteki, muzea) korzysta Pani/Pan w czasie nauczania edukacji regionalnej?

■ Jakie instytucje w Bytomiu traktuje Pani/Pan jako źródła informacji?

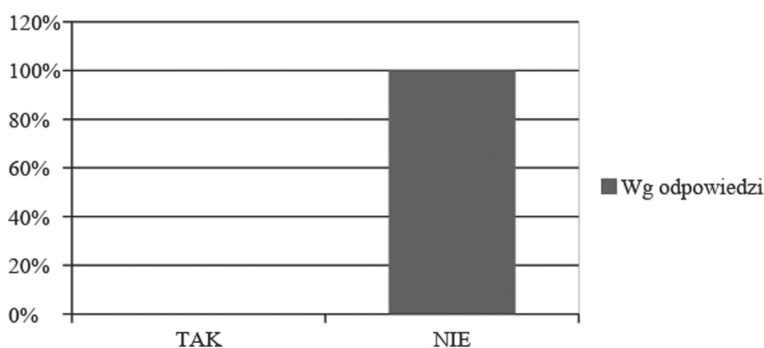
Wykres 4. Odpowiedzi dotyczące instytucjonalnych źródeł informacji

Źródło: Opracowanie własne.

20% ankietowanych wskazało: Biuro Promocji Miasta, Miejską Bibliotekę Publiczną oraz Urząd Pracy i Urząd Miejski. Dwoje z pięciorga nauczycieli zna Muzeum Górnictwa Węglowego, Muzeum Sztuki Współczesnej oraz Muzeum Śląskie. Należy jednak zastanowić się, czy instytucje te są odwiedzane tylko w ramach rozrywki, czy wizyty w nich stanowią część edukacji regionalnej.

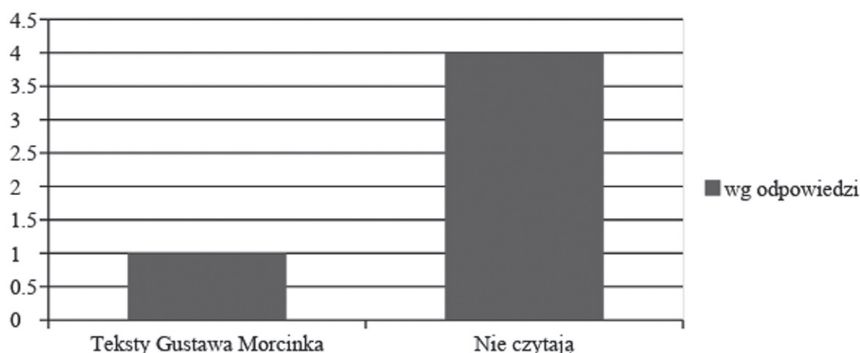
Wszyscy nauczyciele regionaliści dobrze znają tradycyjnie pojmowane źródła informacji. Jak wynika z uzyskanych odpowiedzi, źródła te są jednak ubogie pod względem tematycznym, gatunkowym i autorskim. Nauczyciele chętniej korzystają z niedokumentalnych źródeł informacji (instytucjonalnych bądź osobowych) niż ze źródeł elektronicznych, np. blogów czy e-muzeów.

Najbardziej zaskakujący jest brak zainteresowania nauczycieli regionalistów zbiorami specjalnymi (wykres 5). Żaden z ankietowanych nauczycieli nie korzysta ze zbiorów specjalnych. Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne regionu oraz bogate i różnorodne zasoby, m.in. Biblioteki Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu czy Biblioteki Śląskiej w Katowicach, jest to niezrozumiałe. Kolejne zaskoczenie to brak zaleceń lektur w ramach zajęć z edukacji regionalnej. Tylko w jednym przypadku padła odpowiedź: utwory G. Morcinka (wykres 6). Może to świadczyć o tym, że nauczyciele nie nakłaniają uczniów do czytania nie tylko lektur w ramach podstawy programowej, ale także w ramach zajęć z edukacji regionalnej.

Wykres 5. Odpowiedzi na pytanie: *Czy podczas z zajęć z edukacji regionalnej korzystała Pani/korzystał Pan ze zbiorów specjalnych (rękopisy, zabytkowe księgozbiory)?* (pytanie zamknięte)

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 6. Odpowiedzi na pytanie: *Jakie lektury czytają Pani/Pana uczniowie w ramach zajęć z edukacji regionalnej?*

Źródło: Opracowanie własne.

Wszyscy nauczyciele regionaliści korzystają ze zbiorów Biblioteki Miejskiej w Bytomiu (tabela 2). Ponadto dwoje – ze zbiorów Biblioteki Śląskiej w Katowicach, a jeden – ze zbiorów Pracowni Historii Bytomia (jeden z działów Biblioteki Miejskiej w Bytomiu – Dział Informacyjno-Bibliograficzny: Pracownia Historii Bytomia i Informacji Regionalnej).

Tabela 2. Odpowiedzi na pytanie: *Z jakich bibliotek (poza szkolną) korzysta Pani/Pan w czasie zajęć edukacji regionalnej?*

Biblioteki (poza szkolną) z jakich korzystają nauczyciele regionaliści w czasie zajęć z edukacji regionalnej		
nazwa	miasto	liczba odpowiedzi
Biblioteka Śląska	Katowice	2
Biblioteka Miejska	Bytom	5
Pracownia Historii Bytomia	Bytom	1

Źródło: Opracowanie własne.

80% ankietowanych nauczycieli regionalistów wykorzystuje osobowe źródła informacji. Uczniowie klas regionalnych uczestniczą w spotkaniach z mieszkańcami dzielnicy Łagiewniki oraz z przedstawicielami samorządu w Bytomiu, organizowanych na terenie szkoły i poza nią. Odbyna się to w ramach projektów edukacyjnych. Gimnazjaliści podczas zajęć z edukacji regionalnej poznają sylwetki śląskich noblistów, świętych chrześcijańskich, polityków, osób walczących o śląskość, współcześnie żyjących zasłużonych Ślązaków (tabela 3). W tym zestawieniu brakuje jednak choćby ks. N. Bonczyka czy wielu współczesnych przedstawicieli kultury na Śląsku.

Tabela 3. Odpowiedzi na pytanie: *Sylwetki jakich osób żyjących współcześnie lub w przeszłości poznają Pani/Pana uczniowie w ramach zajęć z edukacji regionalnej?*

Sylwetki osób prezentowane podczas zajęć z edukacji regionalnej	
Postaci historyczne	Żyjący współcześnie
Wojciech Kilar	Grzegorz Stachak
Jerzy Ziętek	Piotr Uszok
Karl Godula	Grzegorz Franik
Ewa Tiele von Winkler	Grupa Janowska
Św. Barbara	Kazimierz Kutz
Św. Jadwiga	
Św. Jacek	
Józef Szafranek	
Józef Lompa	
Wojciech Korfanty	
John Baidon	
Henryk Sławik	
Śląscy nobliści	
Grzegorz Gorczycki	
Henryk Mikołaj Górecki	

Źródło: Opracowanie własne.

Zakończenie

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, nauczyciele regionaliści stanowią aktywną grupę wśród kadry nauczycielskiej Gimnazjum nr 9 w Bytomiu. Poza pracą z uczniem angażują się w działalność organizacji regionalistycznych, takich jak Bractwo Oświatowe Związku Górnośląskiego czy Klub Nauczyciela Regionalisty.

Wszyscy ci nauczyciele dobrze znają tradycyjnie pojmowane źródła informacji. Jak wynika z danych uzyskanych w ankiecie, źródła te nie są jednak zróżnicowane pod względem tematycznym, gatunkowym i autorskim. Nauczyciele chętniej korzystają z niedokumentalnych źródeł informacji. Natomiast nie sięgają po zbiory specjalne, których pokazy czy omówienia mogłyby uatrakcyjnić lekcje.

Uczniowie uczestniczący w zajęciach regionalnych nie są motywowani przez nauczycieli do czytania książek, których lektura być może skłoniłaby ich do pogłębionych poszukiwań i analiz.

Kwestią otwartą pozostaje, czy można poszerzyć zakres wykorzystywanych przez nauczycieli regionalistów źródeł informacji, co wpłynęłoby na podniesienie jakości i różnorodności zajęć. Po przeanalizowaniu wyników ankiety można zaproponować nauczycielom udział w szkoleniach z zakresu wykorzystania elektronicznych źródeł informacji oraz w warsztatach poświęconych zabytkowym kolekcjom dostępnym w Bibliotece Śląskiej i Muzeum Górnos Śląskim.

Edukacja regionalna w dzisiejszym świecie powinna obejmować wszystkie sfery życia. Ważne, by regionalizm ukazywać jako inspirację, wybierając najlepszy sposób dotarcia do uczniów. Żywy regionalizm śląski może być modny i atrakcyjny, a świadczy o tym chociażby popularność śląskich gadżetów i moda inspirowana regionalną kulturą śląską. Śląski design to zasługa młodych projektantów – absolwentów wzornictwa na śląskich uczelniach oraz Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Obok takich gadżetów, jak magnesy na lodówkę, projektuje się przedmioty użytkowe: koszulki, bluzy, odzież dla dzieci, kubki i inne naczynia, mydło z aktywnym węglem, biżuterię inspirowaną śląską tradycją i gwarą, którą można bezproblemowo opisać współczesny świat. Dzięki edukacji regionalnej uczeń mocno zakorzeniony w regionie będzie miał większe szanse na efektywne funkcjonowanie w społeczeństwie. A promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego jest także szansą na rozwój turystyki.

Literatura

- Chudziński, E. (2013). Prasa regionalna i regionalistyczna. Tradycja i współczesność. W: E. Chudziński (red.), *Regionalizm idea – ludzie – instytucje* (s. 132–142). Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza; Muzeum Niepodległości.
- Chudziński, E. (2013). Region – regionalizm – lokalizm. Pojęcia i konteksty. W: E. Chudziński (red.), *Regionalizm idea – ludzie – instytucje* (s. 7–13). Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza ; Muzeum Niepodległości.
- Gajowniczek, Z. (2014). *Gmina wiejska i miejsko-wiejska w Polsce jako obszar odniesienia w edukacji regionalnej*. Praca doktorska, promotor: prof. dr hab. F. Plita. Warszawa: Uniwersytet Warszawski (s. 25–28).
- Gwara. W: *Internetowy Słownik Języka Polskiego*. Pobrane z: <http://sjp.pwn.pl/slowniki/gwara.html> (2.04.2017).
- Kronika Klas Regionalnych w Gimnazjum nr 9 Bytom. 2012–2016. Bytom: Gimnazjum nr 9.

- Lis, M. (2001). Śląskość – polskość. Problemy pogranicza etnicznego o kulturowego. W: B. Cimała, J. Kwiatek (red.), *Regionalizm, kultura i oświata regionalna* (s. 35–46). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Łobos, A. (1999). Z dziejów śląskiego regionalizmu – Paweł Musioł. W: M.T. Michalewska (red.), *Edukacja regionalna z historii, teorii i praktyki* (s. 65–69). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Markocka, M. (2014). Regionalizm w Polsce – tradycja i współczesność (wybrane zagadnienia). *Seminare. Poszukiwania naukowe*, (35), 147–157.
- Morcinek, G. (2013). Regionalizm Śląski (1933). W: Z. Chojnowski, M. Mikołajczak (red.), *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł* (s. 165–167). Kraków: Universitas.
- Nikitorowicz, J. (2009). Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa wielokulturowego. W: J. Nikitorowicz (red.), *Edukacja regionalna i międzykulturowa* (s. 213–226). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie* (2000). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej Biuro Administracyjno-Gospodarcze.
- Ogrodziński, W. (1946). *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice–Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego.
- Patkowski, A. (2013). Regionalizm. (1928). W: Z. Chojnowski, M. Mikołajczak (red.), *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. (s. 137–153). Kraków: Universitas.
- Regionalizm Polski. Pobrane z: <http://regionalizmpolski.pl/?karta-regionalizmu-polskiego,30> (2.04.2017).
- Smolorz, M. *Tajne manewry prezydenta Komorowskiego*. Pobrane z: <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/582343,smolorz-tajne-manewry-prezydenta-komorowskiego,id,t.html> (2.04.2017).
- Sprawozdanie z działalności Klas Regionalnych w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu w II semestrze 2016/2017.
- Staniczek, Ł. (1996). Koncepcja edukacji regionalnej na Śląsku. Szkic niektórych problemów. W: M. Szczepański, H. Synowiec, G. Szewczyk, A. Skudrzykowa (red.). *Edukacja regionalna. Od tradycji ku nowoczesności: materiały konferencji naukowo-metodycznej Katowice, 21 listopada 1996* (s. 42–45). Katowice: Wojewódzki Ośrodek Metodyczny.
- Swadźba, U. (2001). Śląski etos pracy. Studium socjologiczne. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szul, R. (2012). Regionalizm. Refleksje na temat ewolucji idei i praktyki regionalizmu w Europie. W: A. Pawłowska, Z. Rykiel (red.), *Region i re-*

- gionalizm w socjologii i politologii* (s. 31–46). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Śliz, A., Szczepański, M.S. (2012). Regionalna mozaika kulturowa. Przypadek Górnego Śląska. W: A. Pawłowska, Z. Rykiel (red.), *Region i regionalizm w socjologii i politologii* (s. 65–81). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Tomczak, J. (2014) Regionalizm koncesjonowany. Studium ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. W: D. Kasprzyk (red.), *Być regionalistą. Inspiracje, autodefinicje, perspektywy* (s. 179–188). Łódź: Interdyscyplinarny Zespół Badania Wsi.
- Węgrzynek, K. (2015). *Języki mitu, historii, religii w literaturze na Górnym Śląsku : analiza wybranych dzieł XX wieku regionu pogranicza*. Praca doktorska. Promotor: dr. hab. prof. UŚ Z. Kadłubek. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Wywiad przeprowadzony przez A. Piechotę z B. Szmalec (2.11.2016).
- Wywiad przeprowadzony przez A. Piechotę z I. Cieślą (31.03.2017).

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 8 czerwca 2018 r.

Adriana Piechota

The Students' Scholarly Association of Infologists
The Institute of Library Science and Scholarly Information
University of Silesia in Katowice
e-mail: adrpie27@gmail.com

The sources of information in the work of the teacher-regionalist (on the basis of an example furnished by Gimnazjum No. 9 in Bytom)

Abstract: The purpose of the study that was conducted was to identify the sources of information which are used by teachers-regionalists who teach in Gimnazjum No. 9 in Bytom. The text describes the premises of regionalism in Poland, describes the main inspirers of regionalism, such as Aleksander Patkowski and the popularisers of the love of one's home region – Śląsk (Karol Miarka, ks. Józef Szafranek and ks. Norbert Bonczyk). One analysed the statements devoted to regional education since the 1990s. The study was conducted in three stages: an open survey, an analysis of documents i.e. the annals of regional classes, and the use of survey questionnaires.

Keywords: Bytom Łagiewniki. Regional education. Regionalism. Silesian regionalism

Lucyna Sadzikowska

Department of Readership and Information Culture
Institute of Library and Information Science
University of Silesia in Katowice
e-mail: lucyna.sadzikowska@us.edu.pl

Nadskawie. A literary anthology that is a literary bouquet of flowers from the region of Wadowice

Abstract: *Nadskawie. A literary anthology*, published in Bielsko-Biała in 1983, presents a selection of literary works of authors associated with the region of Wadowice. The anthology has been divided into three chapters. The first part introduces the literary achievements of the *Czartak* group, with the works of Emil Zegadłowicz in the lead. The second section presents four poems by Karol Wojtyła. The book concludes with the works of five authors from the *Nadskawie* literary group, which was founded in the summer of 1981, and ceased to exist in 1988. The aim of the article is to present the criteria by which poems have been selected and compiled into the anthology, and to present it as a testimony of a considerable literary output of Wadowice.

Keywords: *Czartak*. Literary anthology. *Nadskawie*. Wadowice. Karol Wojtyła

The initiative aimed at publishing the book of *Nadskawie. A literary anthology*, comprising the selection of works by many authors and arranged according to the thematic principle concerning the Western Beskids, was launched in 1981. The Anthology (Głowiński, Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, Sławiński, 2000, p. 34), the content of which is subjected to analysis (Sztumski, 2010), has been enriched with black and white illustrations by Franciszek Suknarowski. These are the following monotypes from the series of illustrations for the ballads by Emil Zegadłowicz entitled *The Beskid gadabouts*: a gad-

about, Wowro, a mushroom picker, a stonecutter, a glazier, a stove-maker, a fruit grower. At the end of the anthology, which was published by Beskidzka Oficyna Wydawnicza BTSK in 1983 as its seventy-ninth position (and as the ninth of Wadowicka Oficyna Wydawnicza), there is information about the authors. The surname of each writer whose works have been published in the anthology is accompanied with detailed information concerning the reprint. The publication is addressed to fans of contemporary literature, literary historians, admirers of literary regionalism (Mikołajczak, 2016, 9–80 pp.), as well as lovers of Wadowice and the surrounding area.

The anthology, which was compiled and provided with the title by Jacek Kajtoch¹, has been divided into three parts. They present selected literary works of the writers associated with the Wadowice region who anticipated literary regionalism. What may be noticed when reviewing the table of contents is that the titles of the writings in the anthology suggest a specific way of interpretation. The literary geography of the anthology, pointing to its internal and external logic, is very clear: *Z Wadowic do Mucharza* [From Wadowice to Mucharz] (Edward Kozikowski²), *Wadowice, Nad Skawą* [By the Skawa River]

¹ Jacek Kajtoch, born in 1933 in Wadowice, graduated from Polish philology at the Jagiellonian University. He made his literary debut in 1956. He published critical literary analyses: *Norbert Bonczyk. Epik Górnego Śląska* [Norbert Bonczyk. A writer of Upper Silesia] (1965) and *Konstanty Damrot. Życie i twórczość literacka* [Konstanty Damrot. Life and literary work] (1968). He has been a co-author of many anthologies, including *Debiuty poetyckie 1944–1960. Wiersze, autointerpretacje, opinie krytyczne* (1972) [Poetry debuts 1944–1960. Poems, self-interpretations, critical opinions] (1972), *Rodowody* [Genealogies] (1974), *Polska nowela współczesna* [Polish contemporary short stories] (1975, 1976), *Antologia noweli polskiej 1918–1978* [Anthology of Polish short stories 1918–1978]. (1982). He is an expert in folk and regional literature (among others, he made a compilation of poems by Hanka Nowobielska), and an author of studies of the classics of Polish literature (including Józef Ignacy Kraszewski, Michał Czajkowski, and Włodzimierz Perzyński).

² Edward Kozikowski, born in 1891 in Warsaw, died in 1980 in Katowice. He studied Polish philology at the Jagiellonian University and then in Warsaw. He made his debut in 1913. In 1920 he collaborated with „Gospoda Poetów” [The inn of Poets]. He was a co-founder of *Czartak*. In the interwar period, he was an activist of the Polish Writers’ Trade Union. He was awarded with the Silver Laurel of the Polish Academy of Literature. After the Second World War, he worked in the Ministry of Culture and Arts, and co-wrote the magazines „Teatr” [Theatre] and „Śląsk” [Silesia]. He published over a dozen volumes of poetry, including *Płomyk świecy* [The flame of a candle] (1920), *Wymarsz świerszczów* [The marching off of the crickets] (1925) and many memoirs and essays, including *The portrait of Żegadłowicz without a frame* – a biographical story within the context of his personal memories (1966).

(Janina Brzostowska³), *Buki na Leskowcu* [The beeches on the hill top of Leskowiec], *W Ponikiewskiej dolinie* [In the Ponikiewska Valley] (Tadeusz Szantroch⁴), *Nad rzeką Skawą pod Gorzeniem* [By the Skawa River near Gorzeń] (Tadeusz Stolarz⁵). The aforementioned names of towns, rivers and lands form a geographical map of the reader's literary journey.

The discussed anthology may be treated as a sort of peculiar sight-seeing monograph. *Nadskawie...*, edited in a meticulous and thorough way (permission of the then Holy Father John Paul II for the reprint of four works by His Holiness), promotes the ideas of regionalism⁶, popularized in the interwar period, which are conducive to cultural and economic dynamism of small centres (Kuźma, 1993, 927 pp.).

The rank of this publishing project, which focuses on the issue of regionalism as a literary phenomenon⁷ (Chojnowski, Mikołajczak,

³ Janina Brzostowska was born in Wadowice. Having finished a grammar school in Wadowice, she studied Polish and Roman philologies at the Jagiellonian University. From 1925, she belonged to the group *Czartak*. In the years 1938–1939 she edited the literary bimonthly *Skawa*. She has published over a dozen poetic collections, and translated poetry, among others, by Sappho. She has been an author of several novels, the first edition of one of them, i.e. *Bezrobotni Warszawy* [The unemployed of Warsaw] (1933) was confiscated by the Sanacja censorship.

⁴ Tadeusz Szantroch was born in 1888 in Tarnopol. He made his debut in 1905. He studied philosophy in Cracow and Vienna. During the First World War he served in the Austrian army, and from 1918 for three years – in the Polish army. Later he worked as a teacher in junior high schools in Mielec, Bochnia and Wadowice. From 1930, he lived in Cracow, where he worked as a pedagogue. He was a co-founder of the *Czartak* group. During the German occupation, he stayed in Cracow and cooperated with the underground press. He was arrested in 1941 and died in Oświęcim in 1942. He published 5 poetic collections.

⁵ Tadeusz Stolarz was born in 1932 in Paszów. He studied philosophy and theology in Cracow. He made his debut in 1956. He published the following works: *Dlatego zatrzymałem cień* [Therefore I stopped the shadow] (1963), *Wróżby* [The fortune-telling] (1976), *Kamienne zauroczenie* [The stony infatuation] (1981).

⁶ The time of the interwar years was, as Elżbieta Rybicka stated, a pivotal period. It was then when the regional movement, developing since the 19th century, was consolidated and its gradual institutionalization took place. In addition, the situation after 1918 was marked by an exceptional internal conflict – the regional movement was, on one hand, to stimulate the integration processes of the new state, but on the other hand, to support the territorial differences of the regions (Rybicka, 2015, p. 19).

⁷ As Stanisław Kolbuszewski stated, “in the issue of regionalism as a literary phenomenon, two manifestations should be distinguished: 1. Conscious, deliberate manipulation with regional motifs; 2. Permeation of these motifs together with the authors' subconsciousness into their work. In the first case, the author chooses a part of a given country for artistic purposes and presents its life, customs, they get into the psyche of its people, uses their language, etc. It may also happen that the author, who

Ed., 2016), is also testified by the authors whose selected works have been included in the anthology. They are undoubtedly the people who love the nature and people of Małopolska (Lesser Poland) and who use the pen skillfully. Among them are Edward Kozikowski, Janina Brzostowska, Tadeusz Szantroch, Karol Wojtyła⁸, Jerzy Roman Jaglarz⁹, Tadeusz Stolarz, Emil Zegadłowicz¹⁰, Jan Nepomucen Miller¹¹,

comes from some other area, becomes so much connected with the new environment, they adhere to it so much, absorb it into himself, that it becomes like his new homeland.” (See Kolbuszewski, 2016, pp. 187–190).

⁸ Karol Wojtyła was born in 1920 in Wadowice, died on 2 April 2005 in the Vatican. In the years 1930–1938, he attended the grammar school in Wadowice. In 1938, he started studying Polish philology at the Jagiellonian University. In the period of 1940–1944 he worked in Solvay as a worker. After the war, he received a degree in theology at the Jagiellonian University. He was ordained a priest in 1946. He became a bishop in 1963, and a cardinal in 1967. In 1978 he was elected pope and took the name of John Paul II. He published many works in the field of theology, philosophy and ethics. He was canonized on 27 April 2014.

⁹ Jerzy Roman Jaglarz was born in 1939 in Wadowice. Having finished a grammar school in Wadowice, he studied Polish philology at the College of Pedagogy in Cracow. He made his debut in 1968. For many years he worked as a radio broadcaster and an editor in the publishing houses of the Beskid Socio-Cultural Society. He was a cultural activist and an author of many stage texts. He published poetry volumes: *Plamy na wyobraźni* [Stains on the imagination] (1980), *Do najważniejszej list otwarty* [To the most important, an open letter] (1982), *Pierścień z kaboszonem* [The ring with a cabochon] (1982).

¹⁰ Emil Zegadłowicz was born in 1888 in Bielsko, died in 1941 in Sosnowiec. He finished grammar school in Wadowice in 1906. He studied Polish philology, German philology and history of art at the Jagiellonian University, then in Vienna and in Dresden. He made his debut in 1908. In the years of 1919–1921, he worked in the Ministry of Art and Culture. In 1921, he joined the editorial office of the journal *Ponowa*. After returning to his homeland, he founded the poet group *Czartak* in Gorzeń Górny and initiated the publication of the journal entitled *Czartak*. In 1933, on the occasion of the 25th anniversary of his work, he was given the honorary citizenship of Wadowice. Three years later, he was deprived of it because of the novel *Zmory* [A ghouls]. He is the author of over 70 poetic, dramatic and fictional poems. *Powsinogi beskidzkie* [The Beskid gadabouts] (1923) and *Kołędziołki beskidzkie* [The Beskid carols] (1923) enjoyed great popularity.

¹¹ Jan Nepomucen Miller was born in 1890 in Łódź, died in Warsaw in 1977. He studied at the universities in St. Petersburg, Berlin, Paris, and finally in Cracow. In 1918, he served voluntarily in the Polish Army. He made his debut in 1913. He was a co-founder of *Czartak*. He was known primarily as a literary critic, for example, for the famous literary studies: *Zaraza w Grenadzie. Rzecz o stosunku nowej sztuki do romantyzmu i modernizmu w Polsce* [A plague in Granada. The thing about the relation of new art to Romanticism and Modernism in Poland] (1926), *Na gruzach Grenady* [On the Ruins of Granada] (1933), *Bez kropki nad „i”* [Without a dot over ‘i’].

Janina Barbara Górkiewiczowa¹², Anna Kajtochowa¹³, and Adam Ryszard Fajfer¹⁴.

In principle, the anthology was to become a tool with which a certain group of artists – in accordance with the concept of Polish regionalism as a group of trends of a varied literary and ideological programme characterized by its striving to connect literary work with the peculiarities of regions, their customs, culture, language, juxtaposed to the nationwide culture (Głowiński, 1988, p. 426) – wanted to explore and discover the values of the region of Wadowice and to strengthen the sense of territorial affiliation, and initiate actions activating the local community. What the creators of artistic activities had in common was fascinations of and enchantment with the Beskids, however, despite the convergence in perceiving the closest homeland and the aesthetic canons of beauty, the rhetoric of their works was divergent. They were also characterized by different writing motivations. The difference manifests itself most distinctly in the collection of the writings by Zegadłowicz, who at one point broke with the *Czartak* traditions¹⁵ as well as with the

¹² Janina Barbara Górkiewiczowa was born in Mucharz. She was a teacher by profession. She made her debut in 1961. She published about a dozen books for young people, including: *I przyszedł dzień* [And the day has come] (1965), *A jednak radość* [And after all, joy] (1967), *Szesnaste lato Hanki* [Hanka's Sixteenth Summer] (1969). She is the author of the novel series entitled *Spłowiele lata (Najmłodszy)* [Faded years (The Youngest)] (1973), *Najbliżej ziemi* [The nearest to the earth] (1977), *Najdłuższy rok* [The Longest Year] (1978).

¹³ Anna Kajtochowa was born in Brzozów. She received a degree in journalism at the Jagiellonian University. She worked first in "Gazeta Krakowska", then in "Głosy Młodzieży i Studenta". Her poems have been published in the following annual publications: *Almanach Młodych. Proza i poezja 1962/3* [The almanac of the young. Prose and poetry 1962/3] (1965), *Krakowski almanach młodych* [The Cracow almanac of the young] (1964), *Czy „mały realizm”?* [Or 'a little realism'?] (1967). In 1982, she published a novel entitled *Babcia* [Grandmother].

¹⁴ Adam Ryszard Fajfer was born in 1943 in Choczni. He studied pedagogy and education of adults as well as Polish philology at the Jagiellonian University. He is a librarian by profession. He made his debut in 1965. He has published the following volumes: *Ballady gorzeńskie* [Gorzeń ballads] (1973) and *Zielone świętki* [Whit Sunday] (1975).

¹⁵ "The Czartaks proclaimed anti-urbanism and distance from civilization, and based their programme on cultivating simple virtues and moral rules, which are present, among others, in folk poetry. Their work, close to nature, drawing from the life-giving forces of nature, free from contamination with civilization, childlike (franciscan) naive and in this sense 'holy' – was to be the source of human revival. It was important for regionalism that the rustic-folk tendencies, shaped by the influence of expressionism and primitivism, evident especially in Zegadłowicz's, were expressed in a special connection with the earth" (Mikołajczak, 2016, pp. 44–45).

values held by Karol Wojtyła. The latter, creating subsequent poems, strengthened only his mystical experience, which originated in the life-giving character of nature created by the Lord Most High, and the belief in the blessed power of art, also, among others, in the figure of the Pensive Jesus sculpted by Andrzej Wawra (in Zegadłowicz's writings, he appears as Jędrzej Wowro) – a carver of wayside figures of saints.

At this point, it is worth noting that in 1981, when the concept of the anthology was born, at the same time the idea of Roman Jaglarz, who was associated with Mucharz, was born. His initiative was aimed at creating a literary group of *Nadskawie*, which functioned from 1981 to 1988. Its members were active in Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej – [The Society of the Enthusiasts of the Region of Wadowice] (Głębicka, 2000, pp. 596–598). In the introduction, Jacek Kajtoch, an ardent spokesman for the passion for the Beskid landscape, a propagator of its beauty and values, outlined the premises for the integration of the community constituted by the group of *Nadskawie*. He wrote: “What is its foundation is the similarity of social attitude and action to dynamize the cultural life of the Western Beskids, that is, first of all, Wadowice and the region. Obviously, at the same time it unites the general conviction that the culture of contemporary Poland would be more diversified and would create a stronger basis for social and national identification if regional environments played a greater role in it, if centres other than the capital became stronger and had more opportunities than before to speak up and fulfill themselves. Finally, it unites the emotional attitude of the members of *Nadskawie* towards Wadowice, the town with which they are emotionally involved by birth, family ties, memories of childhood and youth, professional work, cultural interests” (*Nadskawie*, 1983, p. 9).

Wadowice, with the literary topography of the place unchanged in many poems, stories and novels, is a town that fulfills the function of the centre (Jałowiecki, 2000, pp. 282–283). The authors associated with Wadowice presented it as a place from which one sets off on a journey, but also to which one keeps returning (it seems interesting that for the residents of nearby villages it is, among others, a place related to educational, medical and administrative issues. To date, in Wadowice a county fair is held on Thursdays. During the pilgrimage of 16 June 1999, John Paul II spoke memorable words that explain what makes Wadowice unique: “Here in this town, in Wadowice, everything began. The life began, and the school began, the studies began, and the theatre began, and the priesthood began” (Bujak, Bujak, 2011, pp. 1–144). The feeling of being close to the place of birth allowed John Paul II to give

a remarkable testimony to his appreciation of the values of the home town of Wadowice. Several works in the anthology are such a document, a memorial to the Arcadia of the virginal world, since it is associated with childhood. A look at the neighbourhood often releases longing for old landscapes.

It should be added that the region of Wadowice and the surrounding villages were rich in literary and artistic talents. In the nearby village of Gorzeń Górny, the poets of *Czartak* gathered (Mikołajczak, 2016, pp. 44–46). In Wadowice, Karol Wojtyła was born and raised, and after many years, being a Holy Father, he mentioned that he had received education in Marcin Wadowita Gimnazjum, which was distinguished by its high teaching level – especially in the humanities (Studnicki, 1991). It was there that many future masters of the pen and outstanding artists were taking part in amateur theatrical and recitation activities. The anthology does not answer the question of what caused that Wadowice had a significant contribution to the national culture. Nor was it the aspiration of the author of the anthology to reflect on the issue of a *genius loci* of Wadowice. Perhaps it is too early, as Jacek Kajtoch suggested, to give unambiguous opinions. Such a perception of the matter results from the fact that “we are faced with the prospect of reviewing current views on Emil Zegadłowicz and his programme. The possibility of the renaissance of reading Zegadłowicz should not be talked about until the works of this writer have been published” (*Nadskawie*, 1983, p. 11). Regardless of the assessments concerning the writings of the author of *Motory – Spark plugs (stimuli)*, there is no doubt that the inhabitants of Wadowice and the surrounding areas are growing up in the shadow of the Kalwaria sanctuary. It is a reservoir of such values as love for one’s neighbour, love for the least of the brethren, cult of daily work on the land, respect for folklore and natural environment.

Undoubtedly, two bastions of religiousness – Wadowice (Studnicki, 1999) and Kalwaria Zebrzydowska, as well as about 50 kilometres distant Cracow, affect the cultural activity of the local community. Observation of reality and contemplation of a specific Małopolska (Lesser Poland) Decalogue result in formulating the thesis that moral heroism and adherence to Christian principles, including sacrifice for the good of our neighbours, have become a touchstone of human behaviour. The works of the writers associated with Wadowice draw the reader’s attention to important universal categories that constitute the presented world. These include eternity, God, anthropomorphization of nature, affirmation of the native land, religiousness, rituals and rites of the daily and annual cycle, land, the Beskids and the Skawa River, as

a sort of natural demarcation line. A fragment of *Ballada pielgrzyma* [The Ballad of a Pilgrim] by Adam Ryszard Fajfer reads:

“Over the Beskid
Over the Beskid
Along a field road
I keep on walking [...].
In the evening, once the earth
Is encircled in darkness
The angel of sleep glides down
Right from the Beskid meadows –
And to each one
He tiptoes
He prays for an abundant harvest
And to hope he gives birth –” (*Nadskawie*, p. 139).

The lyrical ego, wandering along the Beskid roads, was modelled upon the Poor Fellow from Assisi singing out the praise for existence. The authors associated with the region of Wadowice present, in particular, spiritual experiences in a reliable and valuable way, without any bizarreness or simplification. They have made an attempt at popularizing a certain personality pattern. They argue that man who loves the sun and blades of grass and has faith in goodness and love can never be defeated. Even when he dies, still at the moment of death he remains faithful to his ideals, he is victorious. People's customs, family tradition rooted in love for the Beskid region determine the laws governing the local community of Małopolska.

It should be emphasized that the co-authors of the anthology felt a characteristic obligation of fidelity to the nearest homeland, especially to the Beskids, which they loved. They treated the loyalty to the mountains, the Skawa river and motherland almost as a commandment. Thus, the biographical centre of the authors becomes a category that is not only cognitive, but also axiological. The moral norms instilled in the authors from their childhood are, in their opinion, a positive value, a treasure to be guarded. They are not ashamed of their place of origin, hence becoming the spokespersons of regionalism. They stubbornly inscribe their “little homeland” into the cultural and geographical dimension of the world.

It seems that the concept of broadly understood regionalism and the feeling of love for the native land corresponds to the individual views of the artists whose works have been comprised in the anthology. It should

be added that they were of the opinion that regional traditions enrich man. Undoubtedly, they should be included in the culture of every nation. Man does not function in isolation from the natural environment, but rather is its integral component. Both representatives of the *Czartak* group, Karol Wojtyła and the members of *Nadskawie* repeatedly gave evidence for the belief in the positive impact of the landscape on human psyche. In a very deliberate way, they constructed descriptions of landscapes, demonstrating the knowledge of topographical realities and natural science. In creating the descriptions of geographical space, they masterfully combined the factual layer with the lyricism of experiencing the landscape. Jerzy Roman Jaglarz wrote:

“it runs through Ponikiew in a tightish
corset
a nonconformist stream, and ponders
sadly” (*Nadskawie*, p. 126).

They created original pictures saturated with emotions and at the same time providing a considerable knowledge about the region. The most space is devoted to the landscape around Wadowice, Ponikiew and Gorzeń, as well as to the Skawa river, which may be explained by the personal attachment of the authors to this part of the Beskid Mountains. The authors made the reader aware that the region being associated with impoverished small farms, scarcity, has also spaces that may delight anyone who wants to get to know this piece of the country.

Nadskawie. A literary anthology comprises works that may be treated as elements of a beautiful mosaic. They show tiny but extremely charming and authentic particles of the earth created by God. Man cultivates it arduously, in accordance with the divine command, to make it subject to him. Work is not only seen as a physical effort, but above all as a spiritual effort that enriches man and may be a source of joy.

In the poem *W tysiąc koni...* [With a thousand horses...] Jan Nepomucen Miller wrote:

“We will ride, we will halt not earlier than on that bridge,
where scythes will be given into our hands and we will be told:
scythe!
Where we will get the horses unharnessed and hitched to a plough,
where those bending over the pasture will be drenched in trickles
of sweat” (*Nadskawie*, 63).

The Beskid nature becomes a witness to events and history, and many times also a judge, observer of human existence. It revives again and again, thus confirming its strength and power and simultaneously pointing out the littleness of man. Karol Wojtyła, when inscribing the fate of the wanderer in the cyclical nature of the seasons, noted:

“And the snow is sparkling on the branches, and then in the sun it falls down.

And greenness once more: young at first, then ripe finally, fading out like candles” (*Nadskawie*, p. 95).

Nature has many hidden secrets. It was a peculiar companion of Jan Kazimierz, *the king, who could not reign*. Edward Kozikowski embraced the universal truth in the poem *Szlak Jana Kazimierza?* [The trail of John Casimir]. Man will pass away, however fauna and flora will survive in next generations:

“Maybe he listened to the flutter of spruce branches, hobnobbed with clouds, trembling tethered, and sliding shut his eyelids he probably did not suppose, that these trees will survive even for three centuries” (*Nadskawie*, p. 52).

The tree, as a symbol of the cycle of nature, of the world, of the continuity of existence, is full of dignity and independence. The tree, whose spruce branches are trapped and thus wronged, has experienced a great amount of suffering. However, it has become a symbol of the nation, a tree of *faith, power and wrath*.

The Old Testament tree of the knowledge of good and evil, the fruit of which was forbidden to be picked and eaten, was recalled by Karol Wojtyła, who wrote: “The tree of the knowledge of good and bad grew on the brinks of our land, grew together with us through the ages, grew into the Church with the roots of the conscience” (*Nadskawie*, s. 93).

Tadeusz Szantoch in the poem entitled *W ponikiewskiej dolinie* [In the Valley of Ponikiew] expresses his admiration for the surroundings of Wadowice and the mountain range and explains the uniqueness of them:

“And all around, amidst the pathways
what miracles: these mountains:
the depths of the mid-forest frontiers,
and just above them clouds” (*Nadskawie*, p. 78).

In the description of the Beskid landscape, compiled in the anthology, the river occupies a special and important place as *the space that flows* (*Rzeki* [Rivers], p. 5). The Skawa has a cleansing power, and is associated with both rebirth and passing away. The vitality of the river is powerful, the water reminds us that everything has its beginning and its end. Tadeusz Stolarz, noticing a specific cultural aspect of the significance of the river, in the poem *Nad rzeką Skawa, pod Gorzeniem* [By the Skawa River near Gorzeń] confesses:

“Here I come when I feel sad,
when I am in disagreement with myself.
Here with an awkward smile
I tell the quiet water about the matters of mine

Here I ponder over what I can still
change before my life has faded out.
Here in this water, on this stone,
my stone opposition is being born” (*Nadskawie*, p. 135).

In *Nadskawie*... the sensation of the charm of the river landscape is mixed with a strong conviction about the allegorical and symbolic meaning of water in general, and is associated with the personal experience of the poets. In the poetic hydrographic world of Anna Kajtochowa, water is a sinister force that overflows man over the years and destroys him. Along with the subsequent stages of adolescence (a little girl, a young girl, a young woman, a young old lady), the level of water is increasing in the life of a lyrical ego, who is always young:

“I was a little girl
in bitter water I waded up to my ankles
I was a young girl
bitter water was up to the waist
I was a young woman
bitter water reached the breasts
I am a young old lady
bitter water floods my eyes” (*Nadskawie*, p. 117).

The passing of time and the flow of water are parallel in human life. Human existence depends on the river and the water flowing in it. Aquatic and hydrological issues have been linked to important values in human life. What may be noticed in the writings by the authors of

Nadskawie... is the richness of the meanings and values that are connected with the coexistence of man and the river, with watching and experiencing it, and finally understanding:

“The carrying of water means
carrying life in buckets, in jugs. [...] Without you, you living water,
man and an animal, a bird and fish perish.
Only a stone can do
without your favours, you living water” (*Nadskawie*, p. 131).

The water flowing in rivers has purifying and life-giving power. Subtly murmuring, it conceals its enormous power and vitality. On the one hand, the river and water fill man with fear, on the other hand – with admiration, faith and hope. The writings contained in the anthology are testimonies to the appreciation of the value of the natural landscape and phenomena occurring in nature. It is also an expression of the coexistence of man and nature:

“I do not resemble
Saint Francis of Assisi at all,
even though I mooch around in the fields,
I talk with the wind,
with animals in the forest” (*Nadskawie*, p. 130).

The river is just organically accompanied by the forest and vegetation of the Western Beskids. The authors whose texts have been published in the anthology quote the names of animal and plant species. They describe the vegetation that may be found in the region. These are *the worry of the ash tree*¹⁶ from which a *carved rural pipes* can

¹⁶ The ash tree (*Fraxinus excelsior*), from the family of Oleaceae, in Polish – *jesion*, in the dialect of Podhale – *jasień*. A lofty tree with a fine and evenly grooved gray bark. Compound feathery leaves with 9 leaflets that have opposite branching; short, triangular, black peak buds. Flowers gathered in the honeysuckle, which lengthens into panicles during flowering. It blooms in May. Ash is dioecious and multi trunk. It is very popular among Podhale highlanders, who plant it near houses and roads as it is resistant to the mountain wind due to the deep and branched root system. Ash is also gifted with great suction power, its osmotic pressure is about 22 atmospheres – one of the largest in our trees. It is suitable for planting along rivers and in flood areas. Beautiful furniture is made from ash wood, and in the past excellent skis were made from it. See (<https://z-ne.pl/t,haslo,2034,jesion.html>).

be made (*Nadskawie*, p. 119), wild bindweeds and cockles, the ears of cereals, crab apples, blooming jasmine, peasant flowers – nettles.

There is no doubt that the authors whose literary activity has been reflected in the anthology, have got to know nature thoroughly and know the phenomena of the nature of the Western Beskid from their own experience. Everything there has its time and is contained in a specific cycle: maturation – fatigue – falling (falling of leaves, disappearing). Adam Ryszard Fajfer rightly noted:

“There is ripening of fruit
There is ripening of autumn
There is ripening of blood – [...]
There is ripening of work
There is fatigue of hands –
Slowly the ripe leaves of the flow of time are falling –” (*Nadskawie*, p. 143).

The lyrical ego, who lives in harmony with nature, close to the earth, can feel the issues related to existence. The inhabitants of the Western Beskids, occupied with various matters of the current life, and living in close proximity to the land – life provider, are aware of the universal human truths that rule the world. The beauty of the Beskids and the matter of human existence are articulated again and again in the language of Christian culture. The ripening of fruit, autumn, blood, labour and hands are the peculiar universal figures of the Beskid gadabout's way of life. These are ordinary signs of the earth that contain the metaphysical truth.

I Czartak. A literary group of poets in the Beskids

The first chapter of the anthology refers the reader to the inter-war years. The works by the authors from the *Czartak* group have been recalled. The largest space has been taken up by the writings by Emil Zegadłowicz, whose childhood, in particular, was associated with Gorzeń Górny, a village situated on the left bank of the Skawa River in the Wadowice district. *Nadskawie...* comprises eight works by the author of *Ballada o czwartym powsinodze beskidzkim świętkarzu, o Bogu Prawdziwym i Chrystusie frasobliwym rzeźbiącym świętego Wowra* [A Ballad of the fourth vagrant, a Beskid carver of wayside figures of saints, about the True God and Christ sorrowful carving Saint

Wowro]. The other works of the same author published in the anthology are as follows: *Ballada o poczętych a nienarodzonych balladach, kiedy to na tydzień przed Wilią poprzez słowa zjawione prześwietla się półszept zabłąkanej melodii: Cztery lata zawszem pasał w tej dolinie, jako żywo nie słyszałem o tej nowinie* [A Ballad of conceived yet unborn ballads, when the week ahead the day before Christmas, an undertone of a stray melody shines through appeared words]; *Świątkarz* [A carver of wayside figures of saints]; *Od poranka do wieczora* [From the morning to the evening]; *Czemuż?* [Whyever?]; *Twierdza ariańska* [An Arian stronghold]; *Pieśń o Śląsku* [A song about Silesia] (excerpt); *Kiedyś, gdy me odejście...* [Someday, when my departure...] (excerpt).

Next in order are the works by Edward Kozikowski – probably better known as the author of the memories and the book about Zegadłowicz. They are: *Ballada o zabłąkanym tramwaju* [A ballad of a stray tram]; *Stuleciami* [Through centuries]; *Nie powrócę już nigdy* [I will never come back again]; *Z Wadowic do Mucharza* [From Wadowice to Mucharz]; *Szlak Jana Kazimierza* [The trail of John Casimir]; *Możesz Wawrzek z Gorzenia...* [You, Wawrzek, may be from Gorzeń...]; *Wymarsz świerszczów* [The marching off of the crickets]; *Ballada o młynie* [A ballad about the mill].

The anthology contains four poems by Jan Nepomucen Miller: *Dwaj drwale* [Two lumberjacks]; *Kłóś się* [May you be heading]; *Wian uwieńczony* [A wreath crowned] and *W tysiąc koni* [With a thousand horses...], who is known for his activity as a reviewer and publicist, as well as ten works of Janina Brzostowska: *** [*Kto to powiedział, ziemio, że jesteś królestwem człowieka?*] [Who said, Earth, that you are the kingdom of man?]; *** [*Ziemio!*] [Earth!]; *Czy przeznaczenie...* [Does destiny...]; *Nad Skawą* [By the Skawa River]; *Jestem, chcę być sobą* [I am, I want to be myself]; *Rozproszeni* [Scattered]; *Ojczyzna* [Fatherland]; *Kto w dzieciństwie...* [Who in childhood...]. The section comprising the collection of the poets in the Beskids concludes with the poems by Tadeusz Szantroch: *Romans w górach* [A romance in the mountains]; *Buki na Leskowcu* [The beeches on the hill top of Leskowiec]; *Syn marnotrawny* [A prodigal son]; *Jarzębina w ruinie* [A rowan in a state of ruin]; *W ponikiewskiej dolinie* [In the Ponikiewska valley]; *Po czabańskim gościńcu* [On the shepherd high road].

The protagonists of the ballads by Emil Zegadłowicz and the other members of *Czartak* were ordinary people: a fruit-grower, a tinker repairing old pots, a rural midwife, a stonemason, Gypsies. Not only did Zegadłowicz introduce new characters to literature, but he also presented them together with their world, their ideas and, above all,

their own language (*Emil*, p. 9). When he wrote in *Ballada o czwartym powsinodze beskidzkim świątkarzu...* [A ballad of the fourth Beskid gadabout, a carver of wayside figures of saints...]:

“– they are godding and wayside-shrining
– the willows and poplars,
with cornflowers the field
is leaning to their feet”

he introduced to his own writings verbs formed as an inflection of nouns, modelled upon Leśmian’s “poplaring” and “barning”. In *Nadskawie...* there have been collected the works that show and reveal the uniqueness and beauty in the everyday life of people living in the Beskids, especially in their language, i.e. in the dialect. The ballads by Zegadłowicz, which tell stories about simple people, are evidence that in the gray, everyday life of the residents of the surroundings of Wadowice, it is possible to discover a reservoir of significant, interesting and charming matters, which were not dealt with in literature. Descriptions of everyday common activities related to rural lifestyle were of interest to naturalistic literature, however, what was exposed in them in detail was the banality of life and its dark sides. *Czartak*, in turn, honoured what was marvelous and extraordinary in everyday life, drawing from folk fantasy and the story of supernatural beings, which was modelled upon romantics. Taking delight in the beauty of nature and respect for everyday affairs is a way of expressing feelings, and an equivalent of the state of mind.

What is praiseworthy is the initiative of Jacek Kajtoch to include in the anthology two stylized ballads written in the Małopolska dialect from the region of Wadowice, which contain authentic statements taken directly from the lives of the protagonists. Zegadłowicz tells a story about a carver of wayside figures of saints, who is extraordinary in his ordinariness, using the carver’s own unusual language. The unique position in the gallery of the folk characters described from life in the works by Zegadłowicz, which has also been reflected in the anthology, is held by Jędrzej Wowro – a folk sculptor, who was introduced by Zegadłowicz into the nationwide culture and to whom the writer devoted several works. In *Świątkarz* [A carver of wayside figures of saints], he called Wowro a little brother of saint Francis. He stated: “when I am searching for a Polish sculpture, I can only see Veit Stoss, Dunikowski and Wowro” (*Nadskawie*, p. 28). Wowro, who was placed by Zegadłowicz in the aura of Franciscan art, is an exceptional man who was bestowed with the contact with transcendence.

Czartak's representatives created a certain type of folk heroes, characterized by diligence, love for flora and fauna, and being in good spirits. From the work of their hands they derive material resources and also a deep understanding of existence and its approving. They are people who, with their joy, brotherhood and love for everything that is good, implement the model of the Franciscan attitude. Even hard work is the praise of life, since because of it man becomes a part of the universe. The writings describing the Beskids are cheerful and distinctive by their vitality and spontaneity. Man and nature are united into one. Positive aspects of the landscape, figures and human groups have been emphasized. In *Pieśń o Śląsku* [A Song about Silesia] by Zegadłowicz, we read that “the beloved hard coal land”, which is “similarized to the virtues of Penelope”, teems with life. The writer exposes the potential of the region, constant effort and hard work of the people, and at the same time praises and emphasizes love for the native land, whose role he compares to John the Baptist. It is marked by him as an act of divine creation, suggesting that Silesia will be bestowed with the right to take over an important role. Here is a fragment of the poem:

“You will be the awakener – you black earth – you Silesia!
you will be the awakener and restorer,
just like today you already are John the Baptist” (*Nadskawie*,
p. 40).

Zegadłowicz describes the beauty of the Western Beskids and the difficult fate of the people preserving the regional scenery and historical, social and moral realities. As Julian Krzyżanowski observes, Zegadłowicz “builds his own Beskid world, full of seemingly unique and unprecedented wonders, which in fact have a clear literary metric, [...] in an ingenious and original manner, he expresses his own attitude to the mountains, especially to their wonderful nature” (Krzyżanowski, 1979, pp. 616–617).

There is no doubt that again and again the writings of the poets of *Czartak* show the hard work of the peasants, as in the case of the author of *Powsinogi beskidzkie* [The Beskid gadabouts], and of the miners against the background of the Beskid landscape and religious motifs. Although the works of the members of *Czartak* were influenced by the folklore of the area they come from, their writings exceeded the cultural boundaries of the region.

II Karol Wojtyła

The second chapter of the anthology, devoted solely to the works of Karol Wojtyła, comprises writings of significance that may constitute the life line of Saint John Paul II: *Matka* [Mother]; *Kamieniołom* [A quarry]; *Myśląc ojczyzna* [Thinking of fatherland...]; *Stanisław*.

These titles conspicuously stretch from the Beskid landscape to issues concerning human existence, embedded in Christian culture. Their construction has the character of symbolic imaging. In the poem entitled *Stanisław*, the figure of Saint Stanislaus of Szczepanów, a martyr, bishop of Cracow, one of the patrons of Poland, who became famous as a preacher and missionary of Małopolska (Lesser Poland). More than nine hundred years later, another saint of the Catholic Church, the Metropolitan Archbishop of Cracow, Karol Wojtyła, born in Wadowice, created a realistic and mystical vision embedded in a symbolic structure. We read:

“There was a man in whom my land beheld that he was connected with heaven.

There was such a man, there were people... and there are still ones like that...

Through them, the earth sees itself in the sacrament of new existence” (*Nadskawie*, p. 94).

The protagonists of the poems by Wojtyła – and at the same time the inhabitants of the Beskid region are the people of God. Through drawing from biblical inspirations and the history of the Church, the need for practical, everyday implementation of evangelical values in life was emphasized. Karol Wojtyła expressed his emotions and thoughts concerning the issues important for people while presenting his complex worldview, in which he combined philosophical and scientific ideas with faith and religion, especially this instilled in the family home. He promoted the attitude resulting from the love for the Beskid land and from intuiting God through his creation – the Beskid nature. He pointed to the command to forgive human mistakes to improve oneself through spiritual development.

In the ordinary signs of the land and religious folklore, the future Pope discerned “the truth of the human heart”. The truth that is embodied in evangelical, Christian love and a sense of social justice. What is an important element of human life is work, understood as the basic action and duty of man, collaboration within God’s creation:

“– and your life has blended with the lives of poor people, to whom you wanted to belong through the hard work of your hands” (*Nadskawie*, p. 84).

The love for a man-brother, tired out from work, gives joy and a sense of inner peace.

In another place we read: *I know you, wonderful people, people without manners and forms.* (*Anthology*, p. 89). Karol Wojtyła was open to the everyday life of the world, to every brother. The small, ‘unhistorical’ affairs of a simple man living his ordinary life were accompanied by interest in complex, personalistic issues of existence or important historical figures or events:

“The land of difficult unity. The land of people looking for their own ways.

The land of a long division among the princes of one family” (*Nadskawie*, p. 96).

The protagonists of Karol Wojtyła are attached to their land and are truly fascinated by it.

In these four poems, which have been collected in the anthology, it is not difficult to recognize the conviction about the unique relationship of people with nature, with the life-giving land and with native culture, which is also characteristic of the writings by Zegadłowicz and the poets associated with *Czartak* and *Nadskawie*.

There is no doubt that Karol Wojtyła was fascinated by the Beskid nature, the landscape of fatherland, hard-working people characterized by good spirits. He repeatedly encouraged and invited others to take hiking trips, since they create a unique opportunity to combine aesthetic impressions resulting from the affirmation of the divine world with faith and respect for one’s own homeland, the fatherland culture from which one grew up. They also allow for reflection on the natural and ethical order of the universe:

“The Polish land runs in greens, in autumn and in snow.

The wanderer is absorbing it – it is difficult to walk from the periphery to the periphery” (*Nadskawie*, p. 95).

III Nadskawie. The literary group

The third part of the anthology comprises works by five authors from the literary group – *Nadskawie*. The story by Janina Barbara Górkiewicz (*Imieniny pani Zosi* [Madam Zosia's name day]) and lyrics by Anna Kajtochowa (*III Wciąż trwają we mnie tamte dni* [They still abide in me, those days]; *IV Jeszcze w moich oczach* [Still in my eyes]; *V Jest we mnie spokój umierania* [There is the peace of dying in me]; *VI Noszę w sobie głód* [I bear hunger in me]; *IX Jak nauczyć się żyć* [How to learn to live]; *XI według mnie miłość* [according to me, love]; *XVII Wybieram swój sposób ucieczki* [I choose my way of escape]; *XVIII Im mocniej wbijają się* [The harder they are digging in]; *XXI Poznałam trud rodzenia* [I have learned of the toil of labour]; *** [*Byłam małą dziewczynką*] [I was a little girl]) appeared for the first time in print in the anthology. They are followed by ten writings by Jerzy Roman Jaglarz (*Budowanie* [Building]; *Grajek* [A busker]; *Erotyk piyrsy* [The first erotic]; *** [*Co jakiś czas, co ileś godzin*] [Every now and then, every several hours]; *** [*myszatymi kucykami latorośli odjechała*] [with mousy ponies the offspring rode away]; *** [*gdzie się obróczę tam ciebie spotykam*] [wherever I turn around I meet you there]; *Autorowi przedmowy do tomu „Ocalenie”* [To the author of the preface to the volume 'Rescue']; *VI któż nie bywał zmierzchaniem cały* [who did not happen to be at twilight entirely]; *IX idzie przez Ponikiew w przyciasnym* [it runs through Ponikiew in a bit tightish]; *Postscriptum* [Postscript]). The writing by Tadeusz Stolarz has been represented in the anthology by the following compositions: *Pragnienie* [Desire]; *Poszukiwania* [Quests]; *Za i przeciw* [For and against]; *Noszenie wody* [The carrying of water]; *Ciało* [The body]; *Kobiety stare* [Old women]; *Widzenie nocą* [Night vision]; *Nad rzeką Skawą pod Gorzeniem* [By the Skawa River near Gorzeń]; *Erotyk VIII* [Erotic VIII]; *Erotyk XVIII* [Erotic XVIII]. The publication ends with the poems by Adam Ryszard Fajfer, a resident of Gorzeń Górny, a poet associated with the group *Wyraz* from Kęty (*Ballada pielgrzyma* [A pilgrim's ballad]; *Ballada polami pisana* [A ballad written with the fields]; *Ballada o opłotkach* [A ballad of hurdles]; *Mój ojciec* [My father]; *Powoli spadają dojrzałe liście* [Slowly ripe leaves fall]; *Szkic do wsi* [An essay to the village]; *Szkic do domu* [An essay to the house]; *** [*Jeszcze ziemia jest miejscem spoczynku*] [Still the land is a place of rest]; *** [*Nie myśl o miłości*] [Do not think about love]).

The regionalism of the poetic group of *Nadskawie* referred to the values of the province and the region and sought to preserve the spe-

cific features of the culture of the areas distant from the centre, for which educated youth of the Beskids leave to work, as Janina Barbara Górkiewiczowa pointedly remarked in her story: "It can be said, everyone after the war was searching for education. They learned their trades. They left the village. Young people. Leaving for the better. Government peanuts every month. Safe. Different world. Other people" (*Nadskawie*, p. 101). It is worth noting that "In Górkiewiczowa's writings there is [...] a clear idealization, sentimentalization of places, and thus also of people; she does not adopt a negative literary strategy, does not use artistic provocation" (Wądołny-Tatar, p. 160). Born in Mucharz, the writer, who was a member of the Polish Writers' Association, aptly outlined social tendencies, and therefore, among others, the high rate of migration of rural population to towns and cities.

The works of the writers of *Nadskawie* most of all praise the beauty of the Beskid landscape, its charm, the beauty of the local villages. The Beskids are a land of order and harmony, however the deliberations of the writers and inhabitants of this land are accompanied by the awareness of the transitoriness of human life. Perhaps from the fact that human existence is fragile results the evangelical way of perceiving the world, the rural land of the Beskids, the natural order of God, attachment to the land and its affirmation, praise of man united with nature. In the presented universal system of values, everything has its place. The authors of *Nadskawie* describe only those regions and those people who are known to them. The experience of having contact with a given space authenticates their writing, which contains many old customs, elements of Polish tradition and patriotism.

Ending/Conclusions

The works by the representatives of literature related to the surroundings of Wadowice, more broadly the Western Beskids, have been described in the article as a certain manifestation of Polish culture with an emphasis on the most important manifestations of literary artistry. The anthology comprises selected writings by the representatives of *Czartak*, who focused on a codified programme, thus creating a poetic group, as well as the writings by the members of *Nadskawie*, who were neither a generational nor programmatic group since they had no common literary goals. Furthermore, they cultivated different genres, advocating various artistic orientations. It seems, however, that what is common for the works published in the anthology are the visible

elements of Polish and European regionalism. Although the writings of the authors, whose fragments of literary activity were comprised in *Nadskawie...*, have been influenced by the folklore of the surroundings of Wadowice and the emotional attitude towards this town, their works exceed the cultural boundaries of the region. They are also a valuable literary preservation of this land and region, which are subject to transformations due to the depredation of natural resources and human activity. An ecological message is clearly heard in the anthology. And speaking of the beauty and homeliness of the Beskid landscapes, Wadowice region and its individuality, its universal content has been emphasized. The value of nature and being 'in nature' is combined with the multiplicity of forms of literary expression that emphasize the richness of the spiritual life of the inhabitants of Małopolska. The writings arise from a real, deep experience of contact with the region of Wadowice and the surrounding area. The authors have recorded all the manifestations of their interest in the native land with deep commitment, not only listing the facts, but also weaving them into their individual and often very personal experiences and impressions, into a deep intimate experience of contact with nature and fellow-brothers living in a given area. The arrangement of the texts in the anthology may become a sort of interpretation proposal that reflects a certain way of thinking about the region. While reading, the reader has the opportunity to 'experience' a given landscape as an act of divine creation.

Literatura

- Bujak, A., Bujak, M. (2011). *Tutaj wszystko się zaczęło...* Kraków: Biały Kruk.
- Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku.* Red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębała. T. 3. Universitas. Kraków 2016.
- Czubała, H., Kłosiński, K., Latawiec, K., Próchnicki, W. (red.). (2015). *Emil Zegadłowicz. Daleki i bliski.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Emil Zegadłowicz. Wybór poezji.* (1987). Wybór, wstęp i nota edytorska I. Maciejowska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Głębicka, E. (2000). *Grupy literackie w Polsce 1945–1989. Leksykon.* Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Głowiński, M. (1988). *Regionalizm.* W: *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław: Ossolineum, s. 426.

- Głowiński, M., Kostkiewiczowa, T., Okopień-Sławińska, A., Sławiński, J. (2000). *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jałowiecki, B. (2000). *Regionalizm*. W: *Encyklopedia socjologii*. Red. H. Domański, W. Morawski, J. Mucha, M. Ofierska, J. Szacki, M. Ziółkowski. Warszawa: Oficyna Naukowa, s. 282–283.
- Kolbuszewski, J. (1992). „Szczęście wiosłem wyliczane”. Motyw rzeki w myśleniu symbolicznym i literaturze. W: J. Kułtuniak (red.), *Rzeki: kultura – cywilizacja – historia*. (t. 1, s. 39–63). Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Kolbuszewski, S. (2016). Regionalizm jako zjawisko literackie [1933]. W: Z. Chojnowski, M. Mikołajczak (red.), *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. (s. 187–190). Kraków: Universitas.
- Krzyżanowski, J. (1979). *Dzieje literatury polskiej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kuźma, E. (1993). *Regionalizm*. W: *Słownik literatury polskiej XX wieku*. Red. A. Brodzka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 925–930.
- Mikołajczak, M. (2016). *Wstęp: Regionalizm w polskiej refleksji o literaturze (zarys problematyki i historia idei)*. W: *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. Red. Z. Chojnowski, M. Mikołajczak. Kraków: Universitas.
- Nadskawie. *Antologia literacka*. (1983). Wybór, wstęp, oprac. J. Kajtoch. Bielsko-Biała: Beskidzka Oficyna Wydawnicza BTSK.
- Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. Red. Z. Chojnowski, M. Mikołajczak. Wstęp M. Mikołajczak. Universitas. Kraków 2016.
- Rybicka, E. (2015). *Relacje centro-peryferyjne a polityka konstruowania tożsamości regionalnej*. W: *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębala. Kraków: Universitas, s. 13–29.
- Studnicki, G. (1991). *Pierwsza wśród równych. Dzieje Gimnazjum i Liceum w Wadowicach*. Wadowice: Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej.
- Studnicki, G. (1999). *Z dziejów kultu wadowickiej Madonny. Pamiątka koronacji obrazu Matki Bożej Nieustającej Pomocy. 16 czerwca 1999 roku*. Wadowice: Grafikon.
- Szymanowski, K. (1986). *Narcyz. Rzec o Zegadłowiczu-powieściopisarzu*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Sztumski, J. (2010). *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” Sp. z o.o.

Rzeki. Antologia poetycka. (1998). Wybór, oprac. Jacek Kolbuszewski. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Wądolny-Tatar, K. (2015). *Wadowice i Emil Zegadłowicz w twórczości Janiny Barbary Górkiwiczowej* (s. 159–174). W: H. Czubała, K. Kłosiński, K. Latawiec, W. Próchnicki (red.), *Emil Zegadłowicz. Daleki i bliski*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 19 maja 2018 r.

Lucyna Sadzikowska

Zakład Kultury Czytelniczej i Informacyjnej
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: lucyna.sadzikowska@us.edu.pl

***Nadskawie. Antologia literacka, czyli literacka wiązanka kwiatów
z regionu Wadowic***

Abstrakt: *Nadskawie. Antologia literacka*, opublikowana w Bielsku-Białej w roku 1983, prezentuje wybór utworów literackich autorów związanych z regionem Wadowic. Antologia podzielona jest na trzy części. W części pierwszej przedstawiono literackie osiągnięcia grupy „Czartak”, zwłaszcza utwory Emila Zegadłowicza. W części drugiej znajdują się cztery wiersze Karola Wojtyły. Książkę wieńczą utwory pięciu autorów reprezentujących grupę literacką „Nadskawie”, istniejącą w latach 1981–1988. Celem artykułu jest przedstawienie kryteriów wyboru wierszy, które stały się częścią antologii, oraz przedstawienie samej antologii jako świadectwa spuścizny literackiej Wadowic.

Słowa kluczowe: Antologia literacka. „Czartak”. „Nadskawie”. Wadowice. Karol Wojtyła

Iwona Bany

PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: filia5@atlanty.pl

Sława Janiszewska

PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: region@atlanty.pl

Formy edukacji regionalnej w „Bibliotece pod Atlantami” w Wałbrzychu

Abstrakt: W artykule zaprezentowano różne formy edukacji regionalnej wykorzystywane przez Powiatową i Miejską Bibliotekę Publiczną „Bibliotekę pod Atlantami” w Wałbrzychu. Krótko opisano inicjatywy Pracowni Regionalnej Biblioteki, najważniejsze zajęcia edukacyjne i imprezy, w tym różnego rodzaju spotkania (jednorazowe, cykliczne), projekty, konkursy. Omówiono współpracę Biblioteki z instytucjami działającymi głównie na terenie regionu oraz zwrócono uwagę na rolę, jaką odgrywają poszczególne formy edukacji regionalnej wśród lokalnej społeczności.

Słowa kluczowe: Biblioteka publiczna. Edukacja regionalna. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu. Regionalizm. Spotkania regionalne. Wałbrzych wielokulturowy. Współpraca instytucji w regionie

Pojęcie edukacji regionalnej

Termin „edukacja regionalna” nie jest jednoznaczny ani prosty do zdefiniowania. Pojawia się głównie w kontekście edukacji instytucjonalnej, przez co jego pole znaczeniowe jest zawężane. Według *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* (2003, s. 968) edukacją regionalną określa się „koncepcję pedagogiczną z zakresu teorii wychowania, pedagogiki społecznej i antropologii kulturowej” lub „ścieżkę międzyprzedmiotową (edukacyjną) w programach nauczania w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach, technikach”. Z pewnością w przypadku instytucji,

jaką jest biblioteka publiczna, o edukacji regionalnej możemy mówić w pierwszym znaczeniu. Dzięki temu tworzy się szerokie pole działania wśród różnorodnych grup wiekowych i społecznych.

Dolny Śląsk to obszar, na którym po 1945 r. do zastanych wartości i tradycji zostały dodane nowe, przywiezione przez repatriantów ze wschodniej i zachodniej Europy, emigrantów z Grecji, a także Polaków, którzy przybyli tu z nadziejami na lepsze jutro. Z tego powodu zakres tematyczny naszej edukacji regionalnej nie może ograniczać się tylko do Dolnego Śląska, ale musi obejmować szerszy kontekst.

Anatol Jan Omelaniuk, były Prezes Dolnośląskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, wieloletni przewodniczący Rady Krajowej Regionalnych Towarzystw Kultury, pisał tak:

Przez gruntowne poznanie Ziemi Dolnośląskiej starajmy się pielęgnować i z troską zachowywać wartości i tradycje nowych mniejszych i większych ojczyzn regionalnych. Aktualnym zadaniem jest pielęgnowanie tradycji lokalnych i regionalnych wartości kulturowych, by były trwałym źródłem zachowania dzieła ojczystego i służyły naszej dolnośląskiej i polskiej tożsamości (Kwiatkowski, 2000, s. 5).

Właśnie to staramy się czynić w „Bibliotece pod Atlantami”.

Pracownia Regionalna „Biblioteki pod Atlantami”

Pracownia Regionalna, stanowiąca nowy, odrębny dział Biblioteki, została oficjalnie otwarta 15 marca 1994 r. w celu gromadzenia różnego rodzaju zbiorów związanych z ziemią wałbrzyską (miastem, powiatem, byłym województwem), a także udostępniania ich i upowszechniania wiedzy o regionie. Tematyka zbiorów pracowni jest bardzo szeroka. Obejmuje m.in. historię od czasów neolitycznych do współczesności, architekturę i zabytki, sztukę ludową, rozwój turystyki i sportu, szkolnictwo, mniejszości narodowe, kulturowe i religijne. Ze względu na wielowiekowe tradycje regionu istotnym zagadnieniem jest górnictwo.

Zbiory te wykorzystują bibliotekarze w prowadzonej działalności edukacyjnej skierowanej nie tylko do dzieci i młodzieży szkolnej, ale także do dorosłych.

W pracowni gromadzone są głównie książki, czasopisma lokalne, wycinki prasowe, mapy, widokówki, fotografie, filmy (na taśmach

VHS i płytach DVD). Bogaty zbiór tworzą książki niemieckojęzyczne (przedwojenne i współczesne) oraz wydawnictwa w języku francuskim i czeskim. Ciekawy materiał stanowią dokumenty życia społecznego, czyli m.in. plakaty, afisze, katalogi, programy, materiały promocyjne. Ponadto ekslibrisy, medale, patery, talerze ozdobne, przypinki, plakietki, badziki, buttony, proporczyki i etykiety zapalczane.

Zajęcia edukacyjne

Zajęcia z edukacji regionalnej w „Bibliotece pod Atlantami” przeznaczone są głównie do dzieci i młodzieży ze szkół każdego szczebla. Odbywają się nie tylko w księżnicy i w szkołach, ale także w plenerze. Głównie są to prelekcje multimedialne, warsztaty i spacer.

Tematyka zajęć jest dość szeroka, dotyczy m.in.: księżnej Daisy – jej biografii i rodziny oraz działalności społecznej; Szlaku Starego Grodu i historii powstania Wałbrzycha; herbu Wałbrzycha; historii linii kolejowych, Śląskiej Kolei Górskiej i Kolei Świebodzkiej, a także dworców Wałbrzycha; pałaców oraz zamków Wałbrzycha i okolic; Mauzoleum jako przykładu tzw. trudnego dziedzictwa.

Pracownicy Biblioteki nawiązali stałą współpracę z wałbrzyskimi szkołami, m.in. z Rzemieślniczą Zasadniczą Szkołą Zawodową im. Stanisława Palucha Cechu Rzemiosł Różnych i Małej Przedsiębiorczości w Wałbrzychu. Szkoła ta ma charakter zawodowy, a jej uczniowie nastawieni są przede wszystkim na jak najszybsze podjęcie pracy zawodowej. Rola edukacji regionalnej sprowadza się więc w tym przypadku do rozszerzania ich horyzontów, tak by zainteresowali się miejscem, w którym żyją.

Zajęcia edukacji regionalnej prowadzone są także dla pacjentów Oddziału Dziennego Psychiatrycznego i Oddziału Psychiatrycznego Zamkniętego Specjalistycznego Szpitala im. dra Alfreda Sokołowskiego w Wałbrzychu. Spotkania te pełnią głównie funkcję terapeutyczną i socjalizacyjną.

Szczególnym miejscem w „Bibliotece pod Atlantami” jest Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza. W ramach zajęć dotyczących wałbrzyskiego literata, oprócz prezentacji życiorysu i warsztatów literackich, przewidziano zwiedzanie pokoju, w którym znajdują się m.in. prywatne zdjęcia M. Jachimowicza z rodziną, grafiki i fotografie artystyczne jego autorstwa, publikacje ukazujące bogaty dorobek literacki (fot. 1). Ponadto eksponowane są różnego rodzaju dokumenty, rękopisy i maszynopisy poety, korespondencja (np. z Brunonem Schulzem,

Markiem Zwilllichem i Anną Płockier) oraz prywatne rzeczy: kapelusz, laska, okulary, pieczętka, ołówki itd. (fot. 2 i 3). Dla osób niewidomych na miejscu dostępna jest audiodeskrypcja (fot. 4).

Fot. 1. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza – publikacje, grafiki, fotografie, dokumenty

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

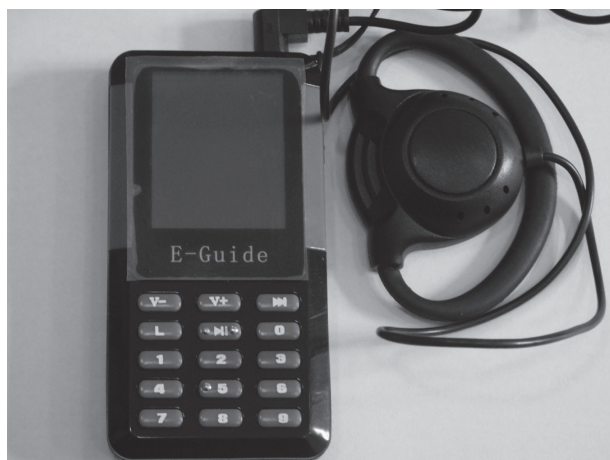
Fot. 2. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza – dokumenty, rękopisy, maszynopisy, prywatne rzeczy, fotografie

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Fot. 3. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza – publikacje, prywatne rzeczy, fotografie

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Fot. 4. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza – audiodeskrypcja

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

„Wałbrzych wielokulturowy 2009–2013”

Ciekawą propozycją zarówno dla uczniów wałbrzyskich szkół, jak i dla dorosłych, był autorski program „Wałbrzych wielokulturowy 2009–2013”. Stanowił on kontynuację jednego z segmentów większego projektu „Jest takie miasto...”, współfinansowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego. W ramach tego programu w pierwszym półroczu 2009 r. odbyły się cztery spotkania młodzieży gimnazjalnej z przedstawicielami Kościoła ewangelicko-augsburskiego i Cerkwi prawosławnej oraz Romów i Kresowiaków. Dodatkowo od października rozszerzono formułę programu, dzięki czemu powstał nowy projekt.

Środki finansowe na realizację programu „Wałbrzych wielokulturowy” pozyskano m.in. z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz z Funduszu Regionu Wałbrzyskiego.

W 2010 r. zorganizowano Dni Niemieckie, Dni Kultury Szwedzkiej, Dni Kultury Żydowskiej, Dni Kultury Rosyjskiej, Dzień Kultury Indiańskiej, Dni Kultury Azjatyckiej, Dzień Kultury Łemkowskiej i Dni Kultury Afrykańskiej. Ogółem w wymienionych imprezach wzięło udział 1113 osób, w tym 256 uczniów uczestniczących w warsztatach.

W kolejnych latach ze względów finansowych podobnych dni tematycznych zorganizowano znacznie mniej (jedna duża impreza na kwartał). I tak w 2012 r. odbyły się Dni Kultury Szwedzkiej, Dni Kultury Bułgarskiej, Dni Kultury Włoskiej i Dzień Kultury Żydowskiej (w ramach ogólnopolskich obchodów rocznicy „nocy kryształowej”). Wskutek wspomnianych zmian liczba uczestników projektu w 2012 r. wyniosła jedynie 226 osób.

Największym atutem programu były spotkania z przedstawicielami mniejszości narodowych, stanowiące dla młodzieży okazję do bezpośredniego kontaktu z określoną kulturą. Cieszyły się one ogromnym zainteresowaniem. W ramach programu przygotowano również:

- spotkania autorskie i promocje książek;
- wykłady i prelekcje;
- zajęcia edukacyjne oraz warsztaty dla dzieci i młodzieży;
- seanse filmowe;
- wystawy i ekspozycje.

Stroną graficzną tego projektu, podobnie jak w przypadku innych działań regionalnych, zajmowała się Małgorzata Laszczak – plastyk biblioteczny. Materiały promujące poszczególne imprezy (plakaty, ulotki)

wyróżniała jednolita szata graficzna (fot 5). Pozwalało to na szybką identyfikację wizualną projektu.

Fot. 5. Przykładowe plakaty imprez w ramach programu „Wałbrzych wielokulturowy”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Podczas realizacji tego przedsięwzięcia nawiązano współpracę z wieloma organizacjami, stowarzyszeniami i instytucjami, w tym m.in. z: Muzeum Gross-Rosen; Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Żydów w Polsce, oddział w Wałbrzychu; Niemieckim Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym; Stowarzyszeniem Polska – Izrael; Stowarzyszeniem Wałbrzyskich Romów; Stowarzyszeniem Asystentów Edukacji Romskiej; Stowarzyszeniem Francuzów i Repatriantów z Francji na Dolnym Śląsku; Stowarzyszeniem Dom Bretanii.

Pomimo zakończenia projektu kontynuowana jest współpraca z Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Żydów w Polsce (TSKŻ), oddział w Wałbrzychu. Polega ona m.in. na przygotowywaniu obchodów rocznicy powstania w Getcie Warszawskim. Pracownicy Biblioteki razem z uczniami Publicznego Gimnazjum nr 6 im. Janusza Korczaka w Wałbrzychu od kilku lat angażują się w organizację akcji „Żonkile”. Młodzież przygotowuje dodatkowo programy słowno-muzyczne, a wał-

brzyski oddział TSKŻ zapewnia catering z kuchnią żydowską. Wszystkie wydarzenia odbywają się w „Bibliotece pod Atlantami”, która zajmuje się koordynacją działań.

Spotkania regionalne

Inną propozycją propagowania wiedzy o regionie i osobach z nim związanych są cykliczne imprezy pod nazwą „Spotkania z regionem” oraz „Poetycki region”.

Tematyka „Spotkań z regionem” dotyczy m.in. historii Wałbrzyska i okolic, ważnych wydarzeń historycznych, geografii i przyrody regionu, sylwetek i dokonań znanych osób, zabytków architektury i przemysłu (fot. 6). W ich organizacji uczestniczą również członkowie Koła Przewodników Sudeckich i Terenowych przy PTTK Oddział Ziemi Wałbrzyskiej.

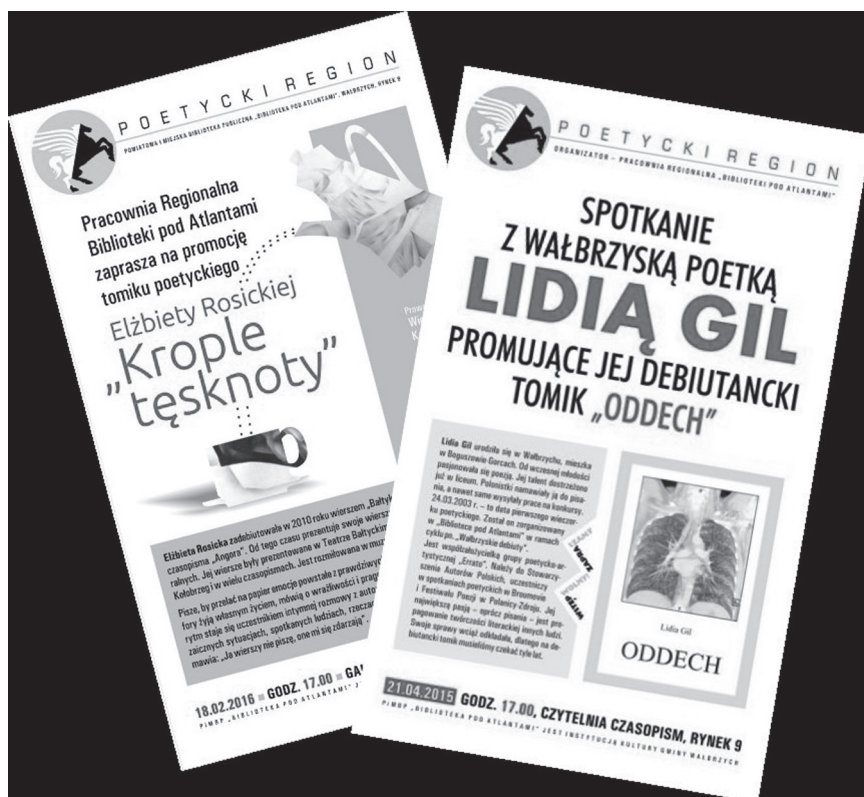
Z reguły są to prelekcje, często połączone z prezentacją multimedialną, a także spotkania autorskie promujące książki o tematyce regionalnej. W ramach imprezy prezentuje się także filmy.

Fot. 6. Ulotki wybranych imprez w ramach „Spotkań z regionem”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Ideą imprez odbywających się w ramach „Poetyckiego regionu” jest promocja lokalnych twórców – zarówno tych z dorobkiem literackim, jak i debiutantów (fot. 7). Podczas wieczorów poetyckich twórcy recytują swe utwory, a towarzyszy temu oprawa muzyczna. Spotkania te czasami przybierają formę minispektakli realizowanych przez zespoły szkolne lub dorosłych działających przy Teatrze Dramatycznym im. Jerzego Szaniawskiego w Wałbrzychu. Stanowią także niepowtarzalną okazję do integracji środowiska literackiego Wałbrzycha (fot. 8).

Fot. 7. Ulotki wybranych imprez w ramach „Poetyckiego regionu”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Fot. 8. Zdjęcia z wybranych imprez w ramach „Poetyckiego regionu”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Konkursy

Wśród różnorodnych form edukacji regionalnej w „Bibliotece pod Atlantami” warto też wymienić konkursy literackie i plastyczne organizowane przez Pracownię Regionalną.

Ich rolą jest przede wszystkim utrwalanie pamięci o latach powojennych, a także stwarzanie możliwości poznania historii swojej rodziny, zwłaszcza młodszemu pokoleniu. Dotychczas zorganizowano m.in.:

- „Konkurs na pamiętniki i wspomnienia mieszkańców regionu wałbrzyskiego” (2001/2002);
- „Moja rodzina pochodzi z...” (2009);
- „Życie barwniejsze niż powieść. Historia mojej rodziny” (2015).

Ostatni z wymienionych konkursów¹, adresowany do uczniów wałbrzyskich gimnazjów, miał nietypową formę warsztatów, podczas których mogli oni nabyć umiejętności potrzebne do spisania historii swojej rodziny. Mogli też spróbować swoich sił w dziennikarstwie, odkryć talenty literackie. Efektem ich pracy jest publikacja *Życie barwniejsze*

¹ Współfinansowany ze środków Funduszu Regionu Wałbrzyskiego.

niż powieść. *Historia mojej rodziny* (Daraż, Jeżewska, Jędrych, Sabik, Janiszewska, 2015). Na stronie internetowej Biblioteki udostępnione zostały poszczególne teksty w formacie PDF (Daraż, 2015; Jeżewska, 2015; Jędrych, 2015; Sabik, 2015).

W Bibliotece często ogłaszane są konkursy plastyczne (przynajmniej jeden rocznie) dla różnych grup wiekowych, popularyzujące dziedzictwo kulturowe Ziemi Wałbrzyskiej. Warto tu wspomnieć np. o konkursie „Ślady historii w moim mieście” (2013) zorganizowanym w celu zachęcenia dzieci i młodzieży do poznawania podczas wakacji ciekawej historii miasta. Oprócz rysunków uczestnicy mieli zamieścić krótki opis namalowanego przez siebie obiektu. Laureaci otrzymali nagrody sponsorowane przez Bank Zachodni WBK S.A. Oddział w Wałbrzychu (fot. 9).

Fot. 9. Wybrane prace i wręczenie nagród w konkursie „Ślady historii w moim mieście”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Zakończenie

W artykule opisano najciekawsze przedsięwzięcia Pracowni Regionalnej „Biblioteki pod Atlantami”, podejmowane w dziedzinie edukacji. Wiedza na temat regionalnych wartości, kultury i tradycji jest przekazywana głównie dzieciom i młodzieży, gdyż to właśnie te grupy potrzebują wsparcia w kształtowaniu własnej tożsamości. Cieszące się nieustannym zainteresowaniem warsztaty i prelekcje nadal będą się odbywać. Pracownicy Biblioteki chcą także szukać nowych form działań, jak np. powstający właśnie quest, dzięki któremu uczniowie poznają omawianą instytucję oraz zdobędą cenne informacje o Marianie Jachimowiczu.

Ważną grupą uczestników zajęć edukacji regionalnej organizowanych przez Bibliotekę są pensjonariusze Dziennego Oddziału Psychiatrycznego. Zajęcia te, prowadzone w formie prezentacji multimedialnych, mają walor nie tylko poznawczy, ale także terapeutyczny.

Zebrane przykłady pokazują, jak ważna dla całej społeczności lokalnej jest działalność tego typu. „Biblioteka pod Atlantami” z pewnością będzie rozwijać podjęte inicjatywy oraz szukać nowych pomysłów na promocję Dolnego Śląska wśród mieszkańców regionu.

Literatura

- Daraż, A. (2015). Pobrane z: <https://atlanty.pl/images/2015/11/Agata-Dara%C5%BC.pdf> (7.02.2018).
- Daraż, A., Jeżewska, E., Jędrych, J., Sabik, W.; Janiszewska, S. (koordynator projektu). (2015). *Życie barwniejsze niż powieść. Historia mojej rodziny*. Wałbrzych: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami”.
- Janiszewska, S. (2014). Wałbrzych wielokulturowy. *Poradnik Bibliotekarza*, dod. *Regionalizm w Bibliotece*, s. 20–22. Pobrane z: http://poradnikbibliotekarza.pl/new/pliki/regionalizm_w_bibliotece_net.pdf (15.12.2017).
- Jeżewska, E. (2015). Pobrane z: <https://atlanty.pl/images/2015/11/Emilia-Je%C5%BCewska.pdf> (07.02.2018).
- Jędrych, J. (2015). Pobrane z: <https://atlanty.pl/images/2015/11/Julia-J%C4%99drych.pdf> (7.02.2018).
- Kwiatkowski, H. (2000). *Czy znasz dzieje twojej małej i regionalnej ojczyzny: dolnośląskie dziedzictwo kulturowe. Sprawdź się*. Wrocław–Dzierżoniów: „Edytor”.

- Petrykowski, P. (2003). Edukacja regionalna. W: K. Ablewicz i in., *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 1, A–F, s. 968–971). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Sabik, W. (2015). Pobrane z: <https://atlanty.pl/images/2015/11/Weronika-Sabik.pdf> (7.02.2018).
- Sprawozdanie opisowe za 2013 r. z działalności Działu Informacji Naukowej i Czytelń „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu* (2014). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Sprawozdanie opisowe za 2015 r. z działalności Działu Informacji Naukowej i Czytelń „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu* (2016). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Sprawozdanie opisowe za 2017 r. z działalności Działu Informacji Naukowej i Czytelń „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu* (2018). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- WAŁBRZYCH WIELOKULTUROWY – sprawozdanie roczne* (2010). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- WAŁBRZYCH WIELOKULTUROWY – sprawozdanie roczne* (2011). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- WAŁBRZYCH WIELOKULTUROWY – sprawozdanie roczne* (2012). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- WAŁBRZYCH WIELOKULTUROWY – sprawozdanie roczne* (2013). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- WAŁBRZYCH WIELOKULTUROWY – sprawozdanie roczne* (2014). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 22 maja 2018 r.

Iwona Bany

The “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych
e-mail: filia5@atlanty.pl

Sława Janiszewska

The “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych
e-mail: region@atlanty.pl

The forms of regional education in the “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych

Abstract: The article presents various form of regional education used by the “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych. There is a brief description of the Regional Workroom of the Library and the most important educational activities and events which are organised by it, including various meetings (non-regular and regular events), projects, and competitions. One also emphasised the collaboration of the Library with various institutions which operate mainly in the region, and the role which is performed by the particular forms of regional education for the local community.

Keywords: The “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych. The collaboration of institutions in the region. Multicultural Wałbrzych. Public library. Regional education. Regional meetings. Regionalism

Agnieszka Heidinger

PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: in@atlanty.pl

Iwona Bany

PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu
e-mail: filia5@atlanty.pl

Kultywowanie pamięci o Marianie Jachimowiczu przez „Bibliotekę pod Atlantami” w Wałbrzychu

Abstrakt: W artykule przedstawiono działania Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Wałbrzychu, „Biblioteki pod Atlantami”, podejmowane w celu kultywowania pamięci o poecie Marianie Jachimowiczu. Omówiono najważniejsze fakty z życia tłumacza i eseisty, wymieniono jego dzieła i nagrody, jakie otrzymał. Opisano Pokój Pamięci Poety, bibliografię przedmiotowo-podmiotową oraz zajęcia edukacyjne z nim związane. Dużo miejsca poświęcono obchodom Roku Mariana Jachimowicza.

Słowa kluczowe: Bibliografia Mariana Jachimowicza. Dni Mariana Jachimowicza. Edukacja regionalna. Jachimowicz Marian (1906–1999). Muzeum literackie. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu. Regionalizm. Rok Mariana Jachimowicza

Marian Pankracy Jachimowicz (1906–1999)

Marian Jachimowicz urodził się 12 maja 1906 r. w Schodnicy (pow. drohobycki). Po śmierci ojca, Wiktora Jachimowicza, w 1908 r. przeniósł się wraz z matką i starszym rodzeństwem do Borysławia. W 1917 r., po śmierci matki, wyjechał z bratem Rudolfem do Budapesztu. Tam od roku 1919 uczył się zawodu u preparatora zoologicznego, jednocześnie zarabiając na utrzymanie. Z tego okresu pochodzą jego najwcześniejsze próby literackie. W 1922 r. powrócił do Polski.

Do 1924 r. przebywał we Lwowie i w Borysławiu, później zamieszkał w Łomży, gdzie prowadził własną preparatornię zoologiczną. W 1932 r. wrócił do Borysławia. Podejmował pracę w różnych zawodach, uczestniczył też w życiu artystycznym (współpracował z malarzem unistą Markiem Zwilllichem, jego narzeczoną, również malarką, Anną Płockier, poetami Juliuszem Witem i Arturem Rzeczycą). Wtedy nawiązał liczne przyjaźnie literackie, m.in. z Brunonem Schulzem. W 1938 r. ożenił się z Jadwigą Bugno.

Po wybuchu II wojny światowej i zajęciu Borysławia przez Armię Czerwoną pracował jako bibliotekarz (ze znanym później fotografikiem Markiem Holzmanem) i pomocnik buchaltera. W czasie okupacji niemieckiej był stróżem nocnym i urzędnikiem w firmie Karpaten Öl. W roku 1945 przyjechał z rodziną do Wałbrzycha, gdzie początkowo był urzędnikiem magistrackim, a w latach 1945–1946 kierownikiem Biblioteki Miejskiej. Od 1947 r. aż do przejścia na emeryturę w 1969 r. pracował w Głównym Instytucie Górnictwa w Szczawnie-Zdroju (Wróbel, 2005, s. 25).

Jako poeta zadebiutował w 1946 r. wierszem *Nie wiem*, opublikowanym na łamach „Odrodzenia”. Przez następnych kilka lat ogłaszał liczne wiersze, a także przekłady z języka węgierskiego w „Odrodzeniu” (1946–1947) i „Twórczości” (1947–1949). W 1950 r. został członkiem Związku Literatów Polskich. Jego debiut książkowy nastąpił stosunkowo późno, bo w roku 1957. Mimo to w swoim pierwszym zbiorze pt. *Ścieżką konieczną* objawił się jako twórca w pełni dojrzały, o wykrytalizowanej i indywidualnej poetyce.

Po udanym debiucie publikował swoje wiersze i przekłady na łamach najważniejszych czasopism literackich: „Twórczości”, „Życia Literackiego” i „Odry” (od 1958 r.), „Poezji” (od 1966 r.), „Miesięcznika Literackiego” (od 1971 r.). Do 1980 r. wydał 10 tomów poetyckich, które ugruntowały jego mocną pozycję w polskiej literaturze współczesnej. W 1981 r., po ogłoszeniu stanu wojennego w Polsce, przestał publikować, nie uczestniczył także w życiu kulturalnym. Dopiero w 1992 r. wydał książkę wspomnieniową pt. *Mój Paryż nad Dunajem*, a w kolejnych latach trzy zbiory wierszy i tłumaczenia poezji Sandora Petöfiego. W 1989 r. wstąpił do Stowarzyszenia Pisarzy Polskich. Był wielokrotnie nagradzany, otrzymał m.in. Nagrodę Ministra Kultury i Sztuki za przekłady z literatury węgierskiej (1950 r.), dwukrotnie Nagrodę „Odry” (1969 r. i 1970 r.), Nagrodę Wojewody Wałbrzyskiego w dziedzinie kultury (1980 r.), Nagrodę Prasy Dolnośląskiej (1981 r.), Nagrodę Ministra Kultury (1998 r.). Został także odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1972 r.) i Krzyżem Kom-

dorskim Orderu Odrodzenia Polski (1996 r.). Zmarł 12 listopada 1999 r. w Wałbrzychu (Czarnik, Laszczak, 2006).

Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza

M. Jachimowicz mieszkał i tworzył w Wałbrzychu w latach 1945–1999. Po jego śmierci rodzina (Jadwiga i Czesław Bugno) przekazała w darze archiwum poety Bibliotece Ossolineum i „Bibliotece pod Atlantami” w Wałbrzychu. Część tych zbiorów została wyodrębniona właśnie z myślą o wałbrzyskiej bibliotece, ponieważ zarówno bliscy M. Jachimowicza, jak i dyrekcja placówki uznali, że właśnie w Wałbrzychu powinien pozostać namacalny ślad twórczej pracy poety. Dodatkowy powód stanowił fakt, iż M. Jachimowicz był pierwszym kierownikiem Biblioteki w mieście (1945–1946).

Po kilku latach przygotowań, w setną rocznicę urodzin Mistrza (2006 r.), w „Bibliotece pod Atlantami” otwarto Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza (fot. 1) (Czarnik, Laszczak, 2006). Ekspozycja ta ma charakter biograficzny.

Opowieść o życiu prowadzi sam poeta w przywołanych fragmentach niepublikowanego szkicu autobiograficznego, ilustrowanych dokumentami rodzinnymi, osobistymi i fotografiami. Są to między innymi stare zdjęcia z Borysławia, Budapesztu, Łomży, fotografie wykonane przez samego Jachimowicza podczas licznych imprez literackich, drobne druki, dokumenty, zapiski, notatki poetyckie. [...] Dopełnieniem materiału ilustracyjnego są autorskie rękopisy i maszynopisy, wydania utworów Jachimowicza, książki z dedykacjami oraz drobne pamiątki. Znakomicie prezentują się prace plastyczne poety i jego świetne próby fotografii artystycznej (Kordaczuk, Ujazdowska, Szczepanek, 2005, s. 68–69).

W Pokoju Pamięci Poety prezentowane są również cenne dokumenty, np. pierwszy wiersz M. Jachimowicza, rękopisy z różnych okresów twórczości, maszynopisy z autorskimi poprawkami, listy m.in. Juliana Przybosia, Kazimierza Wyki, Mieczysława Jastruna, Tymoteusza Karpowicza (Czarnik, Laszczak, 2006).

Część dokumentalną urozmaicają przedmioty codziennego użytku – pióra, ołówki, okulary, pieczętki, lupy, laska, kapelusz itp. Dopełnieniem jest prezentacja multimedialna zawierająca zapisy filmowe z udziałem M. Jachimowicza i jego wypowiedzi radiowe. Ekspozycję tworzą także

Fot. 1. Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

obrazy i fotografie poety oraz bibliografia przedmiotowo-podmiotowa (Kordaczuk, Ujazdowska, Szczepanek, 2005, s. 69), która w 2016 r. została uzupełniona i przygotowana w formie dokumentu elektronicznego dostępnego na stronie WWW „Biblioteki pod Atlantami” (Furmanek, Heidinger, 2016).

Zrealizowano także projekt „Blżej Jachimowicza”, obejmujący przygotowanie audiodeskrypcji, czyli werbalnego opisu treści wizualnych dla osób niewidomych i słabowidzących. Zawiera ona opisy kolekcji pamiątek zgromadzonych i udostępnionych w Pokoju Pamięci Poety Mariana Jachimowicza. Takie dostosowanie formy przekazu do potrzeb osób niewidomych pomaga w niwelowaniu barier w dostępie do kultury. Na zadanie to „Biblioteka pod Atlantami” otrzymała dotację Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Kultura Dostępna”.

Bibliografia Mariana Jachimowicza

Przedmiotowo-podmiotowa bibliografia poety jest tworzona od wielu lat. Dotąd funkcjonowała w formie bazy komputerowej, a obecnie zyskała postać dokumentu elektronicznego w formacie PDF, który trafił do Pokoju Pamięci Poety Mariana Jachimowicza oraz na stronę WWW „Biblioteki pod Atlantami”.

Bibliografia stanowi zbiór materiałów od lat czterdziestych XX w. do chwili obecnej i nie jest wersją zamkniętą (na dzień 7.02.2018 r. za-

wierała 225 pozycji)¹. W dążeniu do kompletności będzie stale wzbogacana o opisy aktualnych opracowań i wydarzeń związanych z M. Jachimowiczem oraz, w miarę możliwości, o publikacje z lat wcześniejszych.

Bibliografia poety zawiera spis jego utworów wydanych w formie zwartej, ale też utworów poetyckich publikowanych w wydawnictwach zbiorowych i na łamach czasopism. Niektóre z pojedynczych wierszy były dedykowane bliskim (siostrze, przyjacielowi Franciszkowi Hryniewiczowi) lub innym twórcom (J. Przybosiowi, B. Schulzowi, K. Wyce).

W bibliografii uwzględniono ponadto tłumaczenia dorobku twórcy na języki obce (węgierski, rumuński, francuski, niemiecki, słowacki, czeski, rosyjski, angielski, a nawet kannada z Indii) oraz tłumaczenia utworów autorów obcojęzycznych (głównie z języka węgierskiego) autorstwa poety. Były one zamieszczane zarówno w czasopismach, jak i w wydawnictwach zbiorowych.

Obszerną część bibliografii stanowi spis artykułów z czasopism i fragmentów publikacji książkowych dotyczących życia i twórczości M. Jachimowicza. Całość zamyka zestawienie artykułów na temat wydarzeń kulturalnych i literackich, w których poeta osobiście brał udział lub które były mu poświęcone.

Edukacja regionalna z Marianem Jachimowiczem

Mimo iż M. Jachimowicz zmarł wiele lat temu, jest stale obecny w pamięci wałbrzyszan. Przygotowanie Pokoju Pamięci Poety w „Bibliotece pod Atlantami” nie było działaniem nastawionym wyłącznie na ekspozycję. Autor *Żelaznych studni* wciąż inspiruje, a muzeum literackie to miejsce, w którym popularyzuje się jego osobę, twórczość i dokonania dla kultury, nie tylko wałbrzyskiej. Odbywają się tu również zajęcia edukacyjne dla młodzieży, obejmujące poznanie biografii poety, analizę i interpretację wybranych wierszy. Zajęcia te, przewidziane w stałej ofercie edukacyjnej Pracowni Regionalnej, mają za zadanie wykształcić w uczestnikach umiejętność pracy z tekstem kultury, formułowania własnych wniosków, wyrażania przeżyć pod wpływem lektury. Mają kształtować postawę aktywnego odbiorcy, wrażliwego na język poezji, a także rozbudzać kreatywność literacką i artystyczną. Podczas zajęć edukacyjnych najczęściej wykorzystywanym wierszem M. Jachimowicza jest *Przyjaźń*, ze względu na temat przewodni i postaci w nim występujące.

¹ Obecnie tworzona jest jej uaktualniona wersja.

Zajęcia jachimowiczowskie można podzielić na dwie grupy. Pierwszą tworzą lekcje, takie jak: „Na początku było słowo” i „Spotkanie z mistrzem Jachimowiczem”. Mają one charakter warsztatowy, a poprzedza je zwiedzanie Pokoju Pamięci Poety. W zależności od wieku uczestników sposób realizacji lekcji jest zróżnicowany, chociaż ich tematyka zawsze wiąże się z wybranym wierszem M. Jachimowicza.

Praca z uczniami młodszymi polega na próbach interpretacji wiersza poprzez głośne czytanie – wychwytywanie różnic w sposobie przekazywania treści przez poszczególne osoby. Dodatkowy element stanowi wykonanie ilustracji do wiersza na temat przyjaźni pomiędzy człowiekiem i zwierzęciem – dzieci rysują swoich zwierzęcych przyjaciół.

Podczas zajęć z grupą młodzieży poza interpretacją wiersza dokonuje się jego analizy literackiej. Uczestnicy mają możliwość napisania krótkiego tekstu i rozwiązania łamigłówki dotyczącej powiedzeń związanych z relacjami międzyludzkimi. Często młodzież także rysuje swojego zwierzęcego przyjaciela.

Niezależnie od wieku uczestników wszystkie te działania stanowią pretekst do podjęcia rozmowy o rozumieniu przyjaźni, akceptowanych i nieakceptowanych zachowaniach społecznych, relacjach z innymi.

Drugą grupę stanowią zajęcia: „Poznajemy mistrza Jachimowicza” i „Bliżej Jachimowicza”. Polegają one na zwiedzaniu Pokoju Pamięci Poety Mariana Jachimowicza. Uczestnicy często zadają pytania związane z jego osobą i eksponatami oraz opowiadają swoje historie rodzinne – przedmioty zgromadzone na wystawie przywołują wspomnienia, którymi się dzielą.

Dodatkowym elementem spotkań jest prezentacja audiodeskrypcji Pokoju Pamięci Poety Mariana Jachimowicza. W zależności od wielkości i wieku grupy nagranie odtwarzane jest przez głośnik lub indywidualne urządzenie przenośne. Ta część zajęć poprzedzona jest wyjaśnieniem idei audiodeskrypcji i zasad działania urządzenia.

Rok Mariana Jachimowicza

Rok 2016 był znamienny dla popularyzacji dorobku twórczego M. Jachimowicza. W sto dziesiątą rocznicę urodzin znakomitego poety szerzej zaprezentowano jego sylwetkę i wałbrzyskie dokonania. Z inicjatywy Fundacji Museion oraz Stowarzyszenia Współpracy Polska–Wschód Rada Miejska w Wałbrzychu uchwaliła rok 2016 Rokiem Mariana Jachimowicza (fot. 2), a koordynatorem programu obchodów została PiMBP „Biblioteka pod Atlantami”.

Fot. 2. Plakat promujący Rok Mariana Jachimowicza w „Bibliotece pod Atlantami”
Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

W dniach 12–18 maja 2016 r. „Biblioteka pod Atlantami” zorganizowała Dni Mariana Jachimowicza. Wcześniej jednak mieszkańcy Wałbrzycha mogli poznać twórczość poety, ponieważ zostały uruchomione następujące akcje promujące ją w oryginalny sposób:

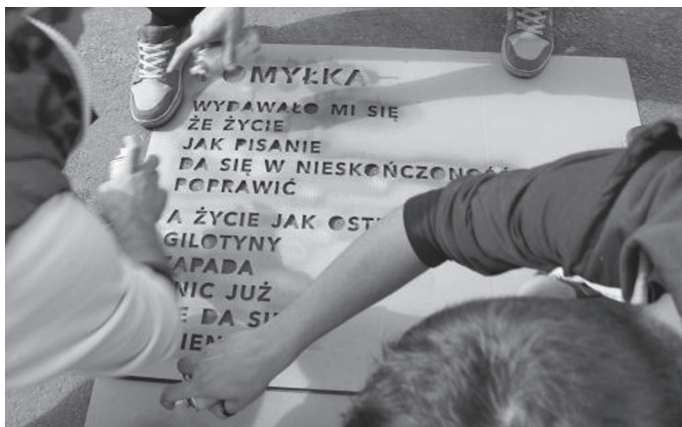
- „Przystanek Poezja” (fot. 3) – w witrynach na przystankach autobusowych umieszczono afisze z wierszami i fotografiami autorstwa poety;

Fot. 3. „Przystanek Poezja”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

- „Wiersze Przechodnie” (fot. 4) – na chodnikach ważnych ciągów komunikacyjnych miasta pojawiły się różnobarwnie malowane wiersze (w akcję zaangażowali się podopieczni z Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego im. Marii Grzegorzewskiej w Wałbrzychu).

Fot. 4. „Wiersze Przechodnie”

Źródło: Archiwum PiMBP „Biblioteki pod Atlantami” w Wałbrzychu.

Inauguracja Dni Mariana Jachimowicza nastąpiła 12 maja 2016 r. – dokładnie w sto dziesiątą rocznicę urodzin autora *Jaskólek jutra*. Wykład inauguracyjny na temat związków łączących J. Przybosa i M. Jachimowicza wygłosił Karol Maliszewski, poeta, prozaik, krytyk literacki. W spotkaniu uczestniczyli także przedstawiciele środowiska literackiego miasta i regionu. Wspomnieniami i osobistymi refleksjami podzielili się ze słuchaczami m.in. Antoni Matuszkiewicz i Jacek Czarnik.

13 maja 2016 r. w gmachu Publicznej Szkoły Podstawowej nr 30 im. Armii Krajowej w Wałbrzychu uczniowie zaprezentowali przygotowany przez siebie spektakl biograficzny pt. *Śladami Poety*². Tego samego dnia przewodnicy z koła PTTK: Mieczysław Janus, Teresa Jaworska i Wiesław Świętochowski, zorganizowali wycieczkę śladami Mariana Jachimowicza, z udziałem czytelników Biblioteki i słuchaczy Wałbrzyskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Trasa, rozpoczynająca się przed dworcem Wałbrzych Miasto, przebiegała ul. Żeromskiego, a następnie ul. Bardowskiego, gdzie mieszkał poeta. Po przejściu na pobliski cmentarz zapalono symboliczne znicze na jego grobie. Następnie ścieżkami, którymi spacerował M. Jachimowicz wraz ze swoimi psami, uczestnicy dotarli do Szczawna-Zdroju – ostatniego punktu wycieczki.

Następnego dnia uczniowie Publicznej Szkoły Podstawowej nr 15 im. Jana Kochanowskiego w Wałbrzychu wzięli udział w zajęciach przygotowanych przez Pracownię Regionalną „Biblioteki pod Atlantami”. Była to gra terenowa przeprowadzona w budynku biblioteki, zakończona lekcją w Pokoju Pamięci Poety na temat historii życia M. Jachimowicza. Następnie uczniowie wspólnie przeczytali jego wiersz pt. *Przyjaźń*.

16 maja 2016 r. w Pracowni Regionalnej kontynuowane były warsztaty literackie dla dzieci i młodzieży: „Z Mistrzem Jachimowiczem”. Wzięli w nich udział uczniowie Publicznej Szkoły Podstawowej nr 28 im. Jana Pawła II oraz Rzemieślniczej Zasadniczej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Palucha w Wałbrzychu. Nazajutrz w Atrium „Biblioteki pod Atlantami” odbyło się publiczne czytanie poezji M. Jachimowicza pod nazwą „Mistrz łączy pokolenia”, z udziałem uczniów Zespołu Szkół nr 3 im. Mikołaja Kopernika w Wałbrzychu, zaprzyjaźnionych z Biblioteką czytelników (Anny Mydlikowskiej, Wiesława Soszyńskiego i Tadeusza Maczuby) oraz przedstawicieli środowisk twórczych (Elżbiety Gargały, Elżbiety Rosickiej, Krzysztofa Kobiela i Romana Gilety).

² 9 czerwca 2016 r. spektakl ten został wystawiony w Multimedialnej Filii Bibliotecznej „Biblioteki pod Atlantami” dla szerszej publiczności, którą stanowili głównie uczniowie wałbrzyskich szkół.

Obchody Dni Mariana Jachimowicza zakończył multimedialny wieczór pt. „Mistrz ma głos” (18 maja 2016 r.). Działająca przy Wałbrzyskim Ośrodku Kultury Młodzieżowa Grupa Teatralna „Jestem, Hej” przedstawiła swoją interpretację twórczości poety. Uczestnicy wieczoru obejrzel też filmowy portret M. Jachimowicza. Dokument zatytułowany *Jestem tym, co mnie otacza* zrealizowała wrocławska dziennikarka Elżbieta Sitek.

We wszystkich imprezach w ramach Dni Mariana Jachimowicza łącznie wzięło udział 180 osób (*Sprawozdanie*, 2016).

Spośród działań literackich nawiązujących do obchodów Roku Mariana Jachimowicza wymienić należy II Wałbrzyski Przegląd Twórczości Literackiej, poświęcony M. Jachimowiczowi jako pisarzowi, poecie i artyście. Ponadto Stowarzyszenie Autorów Polskich Oddział Wałbrzych zorganizowało V Jubileuszowy Międzynarodowy Konkurs Poetycki im. Mariana Jachimowicza.

Obchody Roku Mariana Jachimowicza odbywały się również w regionie, m.in. w Gminnej Bibliotece Publicznej w Czarnym Borze przeprowadzono zajęcia dla młodzieży pod hasłem „Jachimowicz na leżakach”. Gimnazjaliści z Gminnego Zespołu Szkolno-Przedszkolnego obejrzel krótką prezentację poświęconą poecie, a następnie w Letniej Czytelnicy czytali i interpretowali jego wiersze, co wywołało interesującą dyskusję.

Do różnorodnych form obchodów Roku Mariana Jachimowicza zaliczyć należy także krótkie zdarzenia i happeningi, odbywające się od 12 do 17 września 2016 r. w Śródmieściu, pod wspólnym hasłem „Uwolnić poezję”:

- 12 września: „Swobodnie obcować z poezją mistrza” – akcja czytania wierszy M. Jachimowicza przez grupę bibliotekarzy na Rynku i w okolicach;
- 13 września: „Wypuścić na wolność uwięzione wiersze” – akcja uwalniania tomików poezji (nie tylko M. Jachimowicza) zorganizowana na Rynku i placu Magistrackim, a także w pobliskich ogródkach i lokalach;
- 14 września: „Improwizacja – aktywacja” (fot. 5) – dzień spontanicznego tworzenia w plenerze (przechodniów pytano o skojarzenia z wyrażeniami: „uwolnić poezję jak...”, „uwolnić poezję od...”, „uwolnić poezję z...”);
- 15 września: „Słowa na wiatr” (fot. 6) – umieszczanie wierszy w przestrzeni miejskiej (z wykorzystaniem sznurka, klamerek i kartek z wydrukowanymi tekstami M. Jachimowicza; ten happening literacko-przestrzenny na Rynku spotkał się z pozytywnymi reakcjami przechodniów);

– 16 września: „Swobodnie obcować z poezją mistrza” – utwory M. Jachimowicza wybrzmiały na Rynku i placu Kościelnym (w akcję zaangażowani byli uczniowie z Publicznej Szkoły Podstawowej nr 28).

Wymienione akcje i happeningi pomogły przełamać wiele schematów myślowych na temat poezji. Okazało się, że nie jest ona aż taka trudna i niedostępna. Część tych działań włączono do stałego programu „Biblioteki pod Atlantami”.

11 listopada 2016 r. na domu, w którym mieszkał M. Jachimowicz (przy ul. Bardowskiego), odsłonięto tablicę pamiątkową zaprojektowaną i wykonaną przez Michała Powroźnika. To inicjatywa prezesa Fundacji Museion Elżbiety Kwiatkowskiej-Wyrwisz, a także działaczy Stowarzyszenia Współpracy Polska–Wschód. Odsłonięcia tablicy dokonali prezydent Wałbrzycha Roman Szełemej i poseł Michał Dworczyk, który reprezentował fundatora tablicy – Fundację Wolność i Demokracja z Warszawy. Podczas uroczystości wartę honorową pełnili uczniowie pobliskiej Publicznej Szkoły Podstawowej nr 30 im. Armii Krajowej.

17 listopada 2016 r. w Węgierskim Instytucie Kultury w Warszawie odbyło się spotkanie poświęcone twórczości M. Jachimowicza i S. Petöfiego, pod hasłem *#PRZENIKANIA Jachimowicz/Petöfi*. Organizatorem spotkania, oprócz Węgierskiego Instytutu Kultury, było Stowarzyszenie Współpracy Polska–Wschód Oddział w Wałbrzychu. Ważnym gościem wieczoru był Antoni Matuszkiewicz, który w rozmowie z Pawłem Łęczukiem opowiedział m.in. o węgierskim etapie życia M. Jachimowicza. Uczestnicy wysłuchali utworów obu poetów w interpretacji Piotra Łokietka, a Sława Janiszewska z „Biblioteki pod Atlantami” wygłosiła prelekcję na temat Pokoju Pamięci Poety Mariana Jachimowicza oraz przedstawiła prezentację multimedialną. Ważną część spotkania stanowiła ekspozycja wierszy i fotografii M. Jachimowicza, przygotowana przez Małgorzatę Laszczak.

Rok Mariana Jachimowicza został zakończony 9 i 10 grudnia 2016 r. Ostatnie z wydarzeń w jego ramach – Gala V Jubileuszowego Międzynarodowego Konkursu Poetyckiego im. Mariana Jachimowicza – zostało zorganizowane przez Stowarzyszenie Autorów Polskich Oddział Wałbrzych i Wałbrzyski Ośrodek Kultury.

Dopełnieniem wszystkich imprez było przygotowanie przez Pracownię Regionalną dwóch miniwystawek ze swoich zbiorów: „Marian Jachimowicz na drukach ulotnych” i „Jachimowicz – fotografie” (ze zdjęciami autorstwa poety).

Zakończenie

W artykule przedstawiono najważniejsze inicjatywy „Biblioteki pod Atlantami” związane z osobą Mariana Jachimowicza. Pracownicy placówki stawiają sobie za cel m.in. propagowanie poezji wśród młodych ludzi, sprawienie, by była dla nich atrakcyjna. Niezwykle istotna jest również współpraca z różnego rodzaju instytucjami kultury i nauki. Pozostaje wierzyć, że Dni Mariana Jachimowicza w dalszym ciągu będą cieszyły się popularnością wśród lokalnej społeczności, a Mistrz nie przestanie inspirować.

Literatura

- Czarnik, J. (oprac. red.). (1995). *Pół wieku wałbrzyskich bibliotek publicznych*. Wałbrzych: Wojewódzka Biblioteka Publiczna.
- Czarnik, J., Laszczak, M. (oprac.). (2016). *Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza – folder informacyjny*. PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Furmanek, E., Heidinger, A. (oprac.). (2016). *Marian Pankracy Jachimowicz: zestawienie bibliograficzne*. Pobrane z: <http://atlanty.pl/images/2016/05/Marian-Jachimowicz-bibliografia.pdf> (7.02.2017).
- Kordaczuk, W., Ujazdowska, L. (oprac. i red.), Szczepanek, A. (przy współpr.) (cop. 2005). *Polskie muzea literackie: przewodnik*. Warszawa: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza.
- Rok Mariana Jachimowicza – sprawozdanie opisowe* (2017). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Sprawozdanie opisowe z Dni Mariana Jachimowicza* (2016). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Sprawozdanie opisowe z Dni Mariana Jachimowicza* (2017). Wałbrzych: PiMBP „Biblioteka pod Atlantami” w Wałbrzychu.
- Wróbel, T. (2005). *Ludzie Borysławia: opowieść o ludziach niezwykłego miasta*. Warszawa–Łomianki: Wydawnictwo „LTW”.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 21 maja 2018 r.

Agnieszka Heidinger

The “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych
e-mail: in@atlanty.pl

Iwona Bany

The “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych
e-mail: filia5@atlanty.pl

The cultivation of memory about Marian Jachimowicz by the “Biblioteka pod Atlantami” in Wałbrzych

Abstract: The purpose of the article is to present various forms of activities engaged by the “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych which are oriented toward the cultivation of memory about a regional poet, Marian Jachimowicz. It presents the most important fact of the life of the translator and essayist, and enumerates the works and the accolades of the man of letters. It also describes the Memorial Room of the Poet Marian Jachimowicz, the primary and secondary bibliography of his works and the educational activities associated with this figure. Considerable attention was devoted to the celebration of the Year of Marian Jachimowicz.

Keywords: The bibliography of Marian Jachimowicz. The “Biblioteka pod Atlantami” Powiat and Municipal Public Library in Wałbrzych. The Days of Marian Jachimowicz. Jachimowicz Marian (1906–1999). A literary museum. The Memorial Room of Marian Jachimowicz. Regional education. Regionalism. The Year of Marian Jachimowicz

ARTYKUŁY RECENZYJNE, RECENZJE I OMÓWIENIA

Anna Małgorzata Kamińska

Zakład Bibliotekoznawstwa

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej

Uniwersytet Śląski w Katowicach

e-mail: anna.kaminska@us.edu.pl

Data science i uczenie maszynowe / Marcin Szeliga.
– Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA,
2017. – XXVI, [2], 371, [1] s. : il. ; 24 cm. – ISBN
978-83-01-19232-7

Termin *data science* został po raz pierwszy użyty przez Petera Naura w 1960 r. na określenie metod automatycznego przetwarzania danych przy użyciu komputerów. Podstawowym założeniem *data science* jest uczenie się na podstawie danych. Dotyczy to zarówno ludzi, jak i maszyn. Dzięki rozwojowi technologii informatycznych liczba cyfrowych danych rośnie. Dotyczą one otaczającego nas świata, a ukryta w nich informacja ma ogromną wartość. Ponieważ jest ich dużo i są gromadzone szybko, do ich analizy wykorzystuje się komputery. Takie rozwiązanie stosują nie tylko ośrodki naukowe, lecz także firmy działające w najróżniejszych sektorach, od finansów, przez sektor publiczny i produkcyjny, po handel. Wynikiem wspomnianych analiz są modele eksploracji danych, które poprzez zastosowanie takich algorytmów, jak sieci neuronowe, lasy drzew decyzyjnych czy maszyny wektorów nośnych, analizują ukryte w danych wzorce i na tej podstawie tworzą ogólne reguły.

Ciekawe refleksje na temat tej dziedziny przedstawił Marcin Szeliga w opracowaniu pt. *Data science i uczenie maszynowe*. Można je podzielić na trzy części. W pierwszej autor wyjaśnia, czym tak naprawdę jest uczenie maszynowe i jakiego typu problemy można przy jego uży-

ciu rozwiązać. W drugiej omawia jeden z najważniejszych elementów procesu *data science*, czyli przygotowanie danych. W trzeciej prezentuje klasyczne algorytmy używane do rozwiązywania określonych klas problemów, takich jak: klasyfikacja, analiza regresji, skupień czy prognozowanie.

W kolejnych rozdziałach książki M. Szeliga opisuje typowy proces automatycznej analizy danych (w terminologii *data science* nazywany eksperymentem), prezentując etapy od zdefiniowania problemu w kontekście posiadanych danych, aż po wdrożenie wybranego modelu w celu jego rozwiązania i przedstawienie wyników użytkownikom. Eksperymenty *data science* można podzielić na te, których celem jest uzupełnienie brakujących danych (predykcja), i te pomagające odkrywać ogólne wzorce ukryte w danych (deskrypcja). Analiza deskrypcyjna obejmuje znalezienie i przedstawienie zależności (wzorców) ukrytych w danych oraz wyjaśnienie przyczyn ich występowania. Jakość wyników tego typu analizy oceniana jest przede wszystkim na podstawie ich przydatności dla użytkowników. Cechami charakterystycznymi są: konieczność posługiwania się terminologią z modelowanej dziedziny oraz wymóg uwzględniania wszystkich, również nietypowych, przypadków i zjawisk. W analizie predykcyjnej utworzony model danych służy do uzupełniania brakujących danych. W takich analizach wykorzystuje się możliwości statystycznej oceny dokładności oraz wiarygodności wyników i przekształceń obejmujących celowe zniekształcanie danych treningowych.

Celem książki jest przedstawienie naukowej metody tworzenia modeli eksploracji danych. Autor opisuje zasady działania poszczególnych algorytmów, ale też prowadzi czytelnika przez wszystkie etapy eksperymentu *data science*, skupiając się przede wszystkim na analizie predykcyjnej. Książka jest adresowana do tych, którzy chcieliby: zapoznać się z zagadnieniami związanymi z *data science* lub poszerzyć swoją wiedzę w tym zakresie; zdobyć specjalistyczną wiedzę z dziedziny, w ramach której realizowany jest eksperyment uczenia maszynowego; pozyskać informacje o odpowiedniej ocenie danych i wstępnym przygotowaniu ich do analizy przy użyciu specjalistycznego języka (np. SQL czy R), wyborze i parametryzacji właściwych algorytmów uczenia maszynowego, ocenie jakości utworzonych modeli i prezentacji uzyskanych wyników użytkownikom. Opisane w książce zagadnienia autor zobrazował praktycznymi przykładami, wybierając usługę Azure Machine Learning Studio i język R. Za pomocą tych narzędzi, dostępnych za darmo i bogato udokumentowanych w internecie, można w prosty sposób wykonywać skomplikowane analizy. Język R jest używany do statystycznego

analizowania danych, zaś skrypty R w usłudze Azure ML służą do oceny i przygotowania danych, tworzenia modeli predykcyjnych i wizualizacji wyników. Do utworzenia modeli klasyfikacyjnych użyto dwóch algorytmów: drzew decyzyjnych oraz maszyn wektorów nośnych.

W rozdziale pierwszym M. Szeliga opisuje uczenie maszynowe jako element eksperymentów *data science* i eksploracji danych – techniki wspomaganie decyzji, ponadto definiuje pojęcia związane z modelowaniem i założeniami eksperymentu. W rozdziale drugim wyjaśnia, na czym polega ocena przydatności danych. Przedstawia metody zbierania i oceniania danych źródłowych (zarówno pojedynczych zmiennych, jak i zależności między zmiennymi) oraz sposoby sprawdzania integralności danych, ustalania wymaganej liczby przypadków i upraszczania modeli. Rozdział trzeci zawiera informacje na temat wstępnego przetwarzania danych, które obejmuje uzupełnienie brakujących wartości, poprawianie błędnych danych, przekształcenie zmiennych, wydzielenie danych testowych i kontrolnych oraz specyficzne operacje potrzebne do przekształcenia danych na potrzeby eksperymentu. W kolejnym rozdziale autor opracowania opisuje etap wzbogacania danych, od którego wyników w dużym stopniu zależą wyniki całego eksperymentu, podkreślając, że etap ten wymaga ścisłej współpracy analityka z ekspertem z dziedziny eksperymentu, ponieważ efektywne wzbogacanie danych wymaga znajomości modelowanego zagadnienia. Ponadto analizuje zagadnienie zrównoważenia danych źródłowych, metody wzbogacania danych przez tworzenie zmiennych pochodnych i uniwersalną metodę wzbogacania danych przez zastąpienie zmiennych wejściowych wspólnym rozkładem prawdopodobieństwa, z jakim wpływają one na zmienną wyjściową. Kolejne rozdziały są poświęcone poszczególnym algorytmom eksploracji danych. Rozdział piąty dotyczy jednej z najstarszych i najczęściej stosowanych metod eksploracji danych – klasyfikacji. Jej celem jest znalezienie modelu klasyfikacyjnego – klasyfikatora, który, nauczony na podstawie danych historycznych, treningowych, będzie przypisywał nowe przypadki do jednej z możliwych klas. W rozdziale szóstym autor omawia kolejną metodę uczenia nadzorowanego eksploracji danych – regresję, służącą do znalezienia modelu, który na podstawie znanych danych wystarczająco dokładnie obliczy brakujące wartości. Następną metodą, przedstawioną w rozdziale siódmym, jest grupowanie. W przeciwieństwie do klasyfikacji i regresji jest to technika uczenia nienadzorowanego, a jej celem jest podział obserwacji na grupy obiektów o podobnych cechach, czyli na klastry lub skupienia, bez wcześniejszej wiedzy na temat tego, jak docelowe grupy powinny wyglądać. W rozdziale ósmym autor przybliży zagadnienie systemów rekomendu-

jących, których zadaniem jest wybranie z wielu dostępnych opcji tych odpowiadających potrzebom użytkownika. Systemy te są powszechnie stosowane do szukania asocjacji zgodnych z kryteriami wcześniejszego wyszukiwania, np. do wybierania wyświetlanych w serwisach społecznościowych reklam, sugerowania produktów w e-sklepach, polecenia książek, filmów, muzyki itp. Rozdział dziewiąty zawiera wiadomości na temat modeli prognozujących, służących do sporządzania prognoz, czyli przewidywania przyszłych wartości zmiennej numerycznej na podstawie poprzednich wartości zmiennych (wartości historycznych), ze szczególnym uwzględnieniem prognozowania na podstawie szeregow czasowych.

W rozdziale dziesiątym autor skupia się na ocenie i poprawie jakości modeli, możliwym dzięki zastosowaniu odpowiednich kryteriów. Modele aktualizuje się co pewien czas, biorąc pod uwagę opinie użytkowników na co dzień z nimi pracujących, a także techniczną ocenę ich jakości, przeprowadzoną w momencie zakończenia eksperymentu. Modele oceniane są pod kątem łatwości ich interpretacji, trafności, wiarygodności, wydajności i skalowalności, a także przydatności.

W rozdziale jedenastym, będącym podsumowaniem książki, autor zamieszcza informacje z wszystkich poprzednich rozdziałów w celu utworzenia wzorcowego eksperymentu *data science*, który następnie udostępniono poprzez usługę WWW. Eksperyment bazował na popularnym zbiorze danych zawierającym wymiary płatków i kielichów kwiatu irysa, na podstawie których dokonano klasyfikacji gatunków tych roślin. Publikacja została wzbogacona o bibliografię oraz polsko-angielski i angielsko-polski słownik terminów *data science*.

Tekst wpłynął do redakcji 23 maja 2018 r.

Anna Marcol

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Józefa Lompy w Katowicach
e-mail: promocja@pbw.katowice.pl

**Biblioteki w kulturze Kresów / pod red. nauk.
Marii Kalczyńskiej, Danuty Szewczyk-Kłos, Anny
Jańdziak i Pawła Melczewskiego ; Uniwersytet
Opolski, Biblioteka Główna Uniwersytetu
Opolskiego. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu
Opolskiego, 2017. – 154 s. : il. ; 24 cm. –
ISBN 978-83-7395-753-4**

Od lat dziewięćdziesiątych XX w. prowadzone są zintensyfikowane badania nad dokumentacją polskiego dziedzictwa kulturowego. Działania te obejmują także rozproszone po II wojnie światowej kolekcje poloników kresowych, które obecnie można znaleźć w zasobach instytucji krajowych, zagranicznych i emigracyjnych. Część z nich pozostała na Wschodzie i została przejęta przez władze komunistycznej Rosji. Dóbr tych często jeszcze nie przywrócono w należyty sposób pamięci potomnych, dlatego tak istotne jest podejmowanie tej tematyki przez badaczy.

W popularyzację problematyki kresowej wpisuje się praca *Biblioteki w kulturze Kresów* pod redakcją naukową Marii Kalczyńskiej, Danuty Szewczyk-Kłos, Anny Jańdziak i ks. Pawła Melczewskiego. Tytułowe biblioteki na łamach książki wchodzi w skład polskiego dziedzictwa kulturowego, „rozumianego jako miejsce (dawne wschodnie ziemie Rzeczypospolitej Polskiej, w okresie międzywojennym terytorium państwa polskiego, położone dzisiaj na obszarze Białorusi, Litwy i Ukrainy), jak również jako intelektualne zamysły i idee, przeniesione wraz z osobami i rzeczowym dorobkiem poza Kresy do dzisiejszej Polski” (s. 7). Auto-

rzy tekstów przez pojęcie biblioteki rozumieją nie tylko instytucję i jej księgozbiory, ale także serie wydawnicze.

Na zasadniczą część publikacji składa się 11 artykułów autorstwa badaczy, bibliotekarzy i pasjonatów kultury Kresów.

Pracę otwierają artykuły dotyczące dziejów wybranych instytucji książki. Anna Rajchel dokonała analizy utworów polskich artystów, które zostały opublikowane przez Wydawnictwo Biblioteka Medyczna w latach 1925–1939. Wydawnictwo to należało do rodziny Pawlikowskich – mecenasów polskiej kultury i literatury z Medyki, miejscowości położonej obecnie w województwie podkarpackim. Z kolei Mirosława Koćwin podjęła temat funkcjonowania Biblioteki Miejskiej im. Wincentego Smagłowskiego w Stanisławowie. Autorka omówiła genezę i dzieje księżnicy, która w czasach II wojny światowej przestała istnieć jako całość – jej cenny księgozbiór częściowo spalono i rozkradziono, a resztę wywieziono na wschód Ukrainy.

Kolejne teksty mają charakter biograficzny. Bożena Gorczyca, Paulina Kot, Anna Kraus i Anna Strojna-Krzystanek w swoim artykule przybliżyły sylwetki wybranych uczonych lwowskich, którzy przyczynili się do tworzenia krajowych uczelni technicznych. Autorki skupiły się na kolekcji Lwowska Biblioteki Politechniki Krakowskiej. Natomiast Krzysztof Ziolo, prowadząc badania w Bibliotece Głównej Politechniki Śląskiej w Gliwicach, przypadkowo odnalazł archiwum służbowe prof. Stanisława Fryze – jednego z najwybitniejszych polskich elektrotechników, o kresowych korzeniach. Odkrycie to stało się podstawą artykułu K. Zioly – na podstawie odnalezionych dokumentów odtworzył on fakty z życia zawodowego i prywatnego badacza, uzupełniając tekst wieloma unikalnymi fotografiami. Wspomniany artykuł może stanowić przyczynek do badań dziejów uczelni lwowskich z okresu międzywojnia. Do artykułów biograficznych można także zaliczyć tekst Marzanny Gądek-Radwanowskiej, która przedstawiła dokonania Zdzisława Konstantego Jagodzińskiego – bibliotekarza i dyrektora Biblioteki Polskiej w Londynie, historyka emigracyjnego, bezkompromisowego obrońcy Kresów Wschodnich oraz interesów ludności polskiej na Wschodzie. Ten nieugięty szermierz wolności dawał wyraz swoim poglądom poprzez osobiste zaangażowanie i działalność publicystyczną.

W kolejnych tekstach zaprezentowana została działalność wybranych instytucji na rzecz popularyzacji tematyki kresowej.

Jedną z księżnic posiadających Kresowiana jest Biblioteka Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu, której zasoby scharakteryzował ks. P. Melczewski. Kolekcję tę podzielił na: „Słowniki – encyklopedie”, „Kresy w literaturze”, „Wydawnictwa

lwowskie i wileńskie”, „Wydawnictwa emigracyjne (londyńskie) dotyczące Kresów”, „Stany Zjednoczone i Bliski Wschód” oraz „Czasopisma o proveniencji kresowej”. Większość zbiorów, których stale przybywa, jest pozyskiwana w formie darów.

Działalność Zakładu Narodowego im. Ossolińskich przedstawiła w swym artykule Halina Rusińska-Giertych. Ossolineum było darem Józefa Maksymiliana Ossolińskiego – ustanowiona przez niego fundacja, składająca się z biblioteki, wydawnictwa i drukarni, została zrealizowana w 1827 r. we Lwowie. Po II wojnie światowej tę ważną dla zachowania dziedzictwa narodowego instytucję udało się odrodzić we Wrocławiu, gdzie przewieziono część zbiorów stanowiących zaledwie fragment lwowskiej kolekcji. W latach pięćdziesiątych XX w. pracownicy Ossolineum realizowali program ich zabezpieczania poprzez mikrofilmowanie. Obecnie w celu ochrony i popularyzacji zbiorów stosuje się digitalizację. Udało się w ten sposób zabezpieczyć ich znaczną część. H. Rusińska-Giertych przybliżyła efekty tych prac.

Tematyka Kresów cieszy się popularnością na Opolszczyźnie, gdzie zamieszkuje wiele osób o kresowych korzeniach. Fakt ten wpływa na profil gromadzenia zbiorów oraz na działalność kulturalną i naukową tamtejszych bibliotek. Kresy znalazły się w kręgu zainteresowań Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej, która od 2011 r. wydaje związane z tą tematyką publikacje naukowe, organizuje promocje, wystawy i spotkania. Inicjatywy te zostały opisane w artykule Elżbiety Czerwińskiej i A. Jańdziak.

D. Szewczyk-Kłós i Barbara Kmieciak zaprezentowały działalność Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego na rzecz popularyzacji tematyki kresowej, która stanowi ważny aspekt prowadzonej przez księżnicę polityki gromadzenia zbiorów. Warsztat badacza kultury i historii Kresów stanowią zbiory biblioteki, wśród których wyróżnia się dokumenty związane z problematyką Kresów Wschodnich oraz działalnością kulturalną i gospodarczo-polityczną na terenie byłej Galicji, czasopisma w języku polskim i ukraińskim oraz wydawnictwa zwarte. Autorki dołączyły do artykułu bibliografię książek Stanisława S. Niciei – badacza, biografisty i miłośnika Kresów, autora *Kresowej Atlantyd*.

W kolejnych artykułach dokonano analizy wybranych wydawnictw ciągłych, które ukazują się obecnie w środowiskach kresowych.

Zdzisław Gębołyś dowiódł, jak ważną rolę w życiu mniejszości polskiej na Litwie odgrywa „Kalendarz Rodziny Wileńskiej”. Pomysł tego wydawnictwa narodził się w redakcji „Kuriera Wileńskiego” w 1994 r. Nie jest to typowy kalendarz, ponieważ – poza charakterystycznymi dla tego typu publikacji poradami, horoskopem czy przepisami kuli-

narnymi – stanowi źródło wiedzy o przeszłości i teraźniejszości Wilna, ziemi wileńskiej, Litwy i Polski. Autor przedstawił genezę kalendarza, dokonał jego charakterystyki formalnej i treściowej. Przejrzał roczniki za lata 2005–2013 z wykorzystaniem analizy prasoznawczej, zwracając uwagę na ich współtwórców, adresatów i zawartość. Swoje wnioski poparł danymi zawartymi w dołączonych tabelach. Kalendarz jest chętnie kupowany i pozytywnie odbierany przez czytelników, o czym świadczą m.in. listy i podziękowania kierowane do redakcji.

M. Kalczyńska zanalizowała serię wydawniczą „Biblioteka »Wołania z Wołynia«” za lata 1997–2016 (maj) oraz przybliżyła sylwetkę jej inicjatora, ks. Witolda Józefa Kowalowa, który mimo wielu trudności z niesłabnącym zaangażowaniem przygotowuje kolejne tomy. Tematyka serii nawiązuje do dwumiesięcznika społeczno-religijnego „Wołanie z Wołynia”, istniejącego od 1994 r. Na łamach serii prezentowane są zagadnienia ekumenizmu, dotyczące kontaktów katolicko-prawosławnych, stosunków polsko-ukraińskich, kultury europejskiej; analizy sytuacji wierzących w krajach postsowieckich; osiągnięcia myśli filozoficznej ziemi wołyńskiej; sylwetki wybitnych Wołynian; utwory poetyckie. Uzupełnieniem artykułu jest opracowana przez autorkę obszerna bibliografia, obejmująca wybrane tomy opublikowane w latach 1997–2007.

Biblioteki w kulturze Kresów mogą stanowić przyczynek do przyszłej dużej monografii. Celem autorów omawianego opracowania jest zachęcenie badaczy do dalszego podejmowania problematyki kresowej oraz zainteresowanie Kresami nie tylko krajowych środowisk bibliotekarskich.

Tekst wpłynął do redakcji 5 lutego 2018 r.

Anna Rachwał

Studentka I₂ roku filologii polskiej
Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: anna-rachwal@o2.pl

Nowe media, technologie i trendy w edukacji : w kierunku mobilności i kształcenia hybrydowego / Monika Frania. – Kraków : Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2017. – 155, [2] s. ; 24 cm. – ISBN 9788380953833

Jesteśmy świadkami olbrzymiego postępu technologicznego. Nowe technologie wpływają na każdy aspekt naszego życia. Używamy ich podczas codziennych czynności i trudno byłoby nam się bez tych wszystkich dóbr obejść (bo niewątpliwie można je za dobra uznać). Większość z nich bazuje na internecie – głównym źródle informacji na świecie. Od niedawna może on być wykorzystywany w edukacji. Czy można jednak sprawić, by był przydatny uczniom w procesie kształcenia? Jak nauczyciel może go w tym celu umiejętnie użyć? Jakie narzędzia edukacyjne będą mu w tym pomocne? Na te pytania odpowiada Monika Frania w książce *Nowe media, technologie i trendy w edukacji. W kierunku mobilności i kształcenia hybrydowego* (Kraków 2017).

Publikacja składa się z dziesięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Edukacja w kryzysie czy rozkwicie?*, autorka analizuje zmieniającą się rolę nauczyciela: niegdyś cieszył się on uznaniem, jego zdanie było niepodważalne, a uczniowie – otrzymawszy od niego informację na dany temat – nie musieli już szukać w innych źródłach. Dziś od nauczyciela wymaga się, by stał się członkiem społeczności klasowej: powinien nadążać za trendami i uczyć,

jak mądrze korzystać z zasobów internetu. M. Frania podkreśla, że potrzebna jest reforma obejmująca nie tylko pracę nauczyciela, ale cały system edukacji, by skuteczniej kształcić uczniów. W kolejnym rozdziale (*Edukacja jutra a kontekst behawiorystyczny, konstruktywistyczny, kognitywistyczny i konektywistyczny*) opisuje, w jaki sposób nowe trendy edukacyjne można wykorzystać zgodnie z koncepcjami nauczania: w behawioryzmie narzędzia te mogłyby być pomocne w powtarzaniu materiału; w konstruktywizmie nacisk byłby położony na uczenie się we współpracy; zgodnie z kognitywizmem realizacja współczesnej dydaktyki nie jest możliwa bez mediów edukacyjnych; w konektywizmie dzięki korzystaniu z nowych technologii podczas poszukiwania informacji łatwiejsze będzie odróżnianie tych wartościowych od bezwartościowych.

M. Frania w rozdziale zatytułowanym „Media” – *pojęcie definiowane wciąż od nowa* pisze o szeroko definiowanych mediach, które uważa za środki dydaktyczne. W czwartym rozdziale, noszącym tytuł *Nowe narzędzia i przestrzenie w edukacji*, przedstawia szczegółowo: różnego rodzaju blogi pełniące funkcję chociażby komunikacyjną, webinaria – internetowe seminaria uzupełniające wiedzę ucznia, masowe otwarte kursy online (ang. Massive Open Online Courses, MOOC), oferujące samouczenie się, krótkie filmy służące do pogłębiania wiedzy, narrację transmedialną – do rozwijania kompetencji społecznych. Używane do wykreowania rzeczywistości gadżety oraz *wearable technology* także mogą być pomocne np. w nauce języków obcych czy przygotowaniu materiałów wideo. Użytkownicy tych narzędzi mogą pochwalić się swoimi osiągnięciami w internecie: przez Collaborative Assessment zdobytych w MOOC certyfikatami, dzięki Mozilla Open Badges – na portalu społecznościowym. Do gromadzenia i analizowania wyników służy Learning Analytics.

W rozdziale *Nowe trendy, metody i zjawiska w edukacji społeczeństwa zmediatyzowanego* autorka przedstawia nowe trendy łączące naukę i rozrywkę, takie jak: „Przynies własny sprzęt do szkoły!” (ang. Bring Your Own Device, BYOD) do wykorzystania w pracy zespołowej; edurozrywka (ang. *edutainment*) praktykowana w centrach nauki; grywalizacja (ang. *gamification*) używana w celach edukacyjnych. Popularne jest przyswajanie wiedzy w wirtualnym świecie (ang. Second Life), można korzystać z social mediów (do których autorka zalicza zarówno telewizję, jak i portale społecznościowe) pomagających w utrwalaniu wiedzy. W dydaktyce obecne są również roboty – w większości przypadków traktowane jednak wciąż jako asystent, nie jako substytut edukatora.

Jeden z rozdziałów publikacji, zatytułowany *Ku nowym modelom czy redefinicji starych?*, jest poświęcony nowym technologiom, które łączą się w dużej mierze z tradycyjnymi metodami nauczania. Do technologii tych autorka zalicza np. odwróconą klasę (ang. *flipped classroom*) – uczeń w domu zapoznaje się z nowym materiałem, a nauczyciel na lekcji wprowadza nawiązujące ćwiczenia, przy czym lepsze rezultaty osiąga się, stosując także metodę zwaną klasą-układanką (ang. *Jigsaw*) czy LdL (niem. *Lernen durch Lehren*) – uczenie się poprzez nauczanie. Coraz częściej praktykuje się: *e-learning* – edukację na odległość z użyciem internetu; *m-learning* – edukację z wykorzystaniem urządzeń mobilnych – smartfonów, tabletów, laptopów itp., także zgodnie z ideą BYOD; *blended learning* – połączenie tradycyjnej edukacji z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych i internetu – tzw. edukację hybrydową. By zaplanować jak najlepszy proces edukacyjny ucznia, nauczyciele mogą wykorzystywać *brain-based learning* – wiedzę o prawidłowościach funkcjonowania mózgu. Także *e-tutoring* i *e-coaching* nawiązują do roli edukatora: tutora, czyli przewodnika, oraz coacha, czyli trenera grupy. Wprowadza się metody wspomagające uczenie się (ang. *time-spaced learning*) i zapamiętywanie (ang. *spaced repetition*), a edukacja otwarta (ang. Open Education) daje możliwość uczenia się cały czas poprzez korzystanie z Otwartych Zasobów Edukacyjnych (OZE) (ang. Open Educational Resources, OER).

W rozdziałach siódmym (*Metodologiczne ramy badań własnych*) i ósmym (*Wyniki badań własnych*) M. Frania prezentuje i omawia wyniki badań przeprowadzonych pod kątem znaczenia nowych technologii w szeroko rozumianej edukacji. Polegały one na połączeniu uniwersyteckich zajęć tradycyjnych z zastosowaniem narzędzia QMINDshare. W eksperymencie uczestniczyły 72 studentki, które następnie poproszono o wypełnienie ankiety dotyczącej narzędzia wykorzystanego w badaniu. Dodatkowo zebrano opinię 148 studentek na temat wykorzystania nowych trendów, mediów i narzędzi w edukacji. Rozdział dziewiąty, zatytułowany *Wnioski z badań własnych i dalsze implikacje*, zawiera wnioski z badań, a kolejny (*Wizja edukatora w cywilizacji technologicznej i rozwój edukacji medialno-cyfrowej – potrzeba, realizacja, zmiana*) stanowi podsumowanie publikacji.

Współcześni nauczyciele muszą zdecydować, jak uczyć: wykorzystując wyłącznie tradycyjne metody czy również nowe technologie. Metody tradycyjne są sprawdzone, wypróbowane – edukatorzy często właśnie takimi argumentami uzasadniają swój wybór. Lecz nawet jeśli sami nie korzystają z nowych technologii, nie powinni negować ich istnienia. Uczniowie bowiem od najmłodszych lat są „podłączeni” do

internetu. M. Frania w książce *Nowe media, technologie i trendy w edukacji. W kierunku mobilności i kształcenia hybrydowego* przedstawia narzędzia, które, wprowadzone w proces edukacyjny, nie tylko ułatwiłyby uczniom uczenie się i zapamiętywanie treści, lecz także miałyby wpływ na ich podejście do życia. Taka reforma systemu nauczania z pewnością wiązałaby się ze zmianą roli nauczyciela – być może gdy wskazałby on uczniom, jak mądrze korzystać z dóbr technologicznych, stałby się dla nich na powrót autorytetem.

Tekst wpłynął do redakcji 26 maja 2018 r.

Aneta M. Sokół

Biblioteka Śląska

e-mail: Aneta.Sokol@bs.katowice.pl

**Wszystko osiąga się przez nadzieję... : kulturowe
dziedzictwo Reformacji na Śląsku / pod red. nauk.
Łukasza Galuska ; Muzeum Śląskie. – Katowice :
Muzeum Śląskie, 2017. – 251 s. : il. ; 27 cm. –
ISBN 9788362593958¹**

Rok Reformacji obfitował w publikacje dotyczące śląskiego ewangelicyzmu, uwzględniające różne aspekty konfesyjnej przeszłości – od dziejów lokalnych, poprzez losy Kościołów ewangelickich wyrosłych na śląskiej ziemi, po przypomnienie luterańskiego dziedzictwa, które przetrwało w górnośląskich miastach, tradycjach i bogactwie regionu. Taki charakter ma publikacja Muzeum Śląskiego *Wszystko osiąga się przez nadzieję... Kulturowe dziedzictwo Reformacji na Śląsku*. Na ten okazale wydany tom, towarzyszący rocznicowej wystawie przygotowanej dla uczczenia Jubileuszu², złożyły się refleksje historyków i znawców podejmujących zagadnienia ewangelicyzmu, protestanckiej sztuki, mu-

¹ Artykuł zamieszczony na stronie internetowej Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego. http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2018/02/rec_kulturowe-dziedzictwo.pdf.

² Na temat wystawy, której uroczyste otwarcie miało miejsce 26 października 2017 r. w Muzeum Śląskim zob.: A.M. Sokół: *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku. Jubileuszowe wystawy*. http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2017/11/sokol_jubileuszowe-wystawy.pdf (12.02.2018); A.M. Sokół: *Oddział PTEw w Katowicach zwiedził wystawę reformacyjną w Muzeum Śląskim*. <http://www.ptew.org.pl/2017/11/oddzial-ptew-w-katowicach-zwiedzil-wystawe-reformacyjna-w-muzeum-slaskim/#more-13851> (12.02.2018); A.M. Sokół: *Otwarcie wystawy „Wszystko osiąga się przez nadzieję...” Kulturowe dziedzictwo Reformacji na Śląsku w Muzeum Śląskim*. „Ewangelik” 2017, nr 4, s. 85–88.

zyki, piśmiennictwa i współczesnego wizerunku przetrwałej w pejzażu górnośląskim diaspory.

Zbiór zaprezentowanych tekstów poprzedzony został wstępem dyrektora Muzeum Śląskiego. Alicja Knast, analizując na konfesyjność zachowaną na Śląsku, zaznacza, że pomimo niesprzyjających okoliczności, nietolerancji habsburskiej, gdy ewangelicy musieli „zejść do podziemia”, czy tragedii XX w. „skutkujących na Śląsku podziałami i wymianą ludności”, „luteranizm pozostał wyraźnym znamieniem kultury śląskiej”. Potwierdzenie tej refleksji stanowiła ekspozycja muzealna „Wszystko osiąga się przez nadzieję...”, którą uzupełnia omawiana publikacja, pokazująca czytelnikom bogactwo tradycji i osiągnięć oraz ewangelicki wkład w tożsamość Górnego Śląska. Jak podkreśliła A. Knast: „Bez tego dziedzictwa Śląsk byłby zupełnie inną krainą”.

W pierwszych tekstach ukazane zostały dzieje luteranńskiej konfesji na Górnym Śląsku – od jej szesnastowiecznych początków po współczesność. Waław Gojniczek przedstawił temat rozprzestrzeniania się reformacyjnych haseł na śląskiej ziemi, z uwzględnieniem specyfiki, dynamiki i ich zakorzenienia w regionie. Nowe wyznanie wprowadzali przede wszystkim piastowscy książęta i samodzielni władcy na swoich terenach, w tym Jerzy von Brandenburg-Ansbach w księstwie karniowskim, Waław III Adam w księstwie cieszyńskim i Promnitzowie w wolnym pszczyńskim państwie stanowym. Historyk podkreśla wagę zaprowadzania lokalnych porządków kościelnych, regulujących życie religijne, społeczne i obyczajowe wśród wiernych, co świadczyło o ugruntowaniu nowego wyznania na danym terenie (ordynacja cieszyńska – 1568, 1584; ordynacja pszczyńska – 1592). Po krótkotrwałych sukcesach dla zwolenników luteranizmu nastały trudne czasy kontrreformacji – ograniczanie wolności kultu oraz uciążliwości wojny trzydziestoletniej przetaczającej się przez ziemie śląskie, co doprowadziło do niemal całkowitego zaniku konfesji. Odradzającemu się w początkach XVIII w. na Górnym Śląsku ewangelicyzmowi patronowała parafia cieszyńska, wraz ze wzniesionym kościołem Jezusowym w Cieszynie³, który służył nie tylko miejscowym, ale również przybywającym z odległych terenów wiernym, m.in. z Moraw, Bytomia, Pszczyny. Podsumowując ten pierwszy okres istnienia luteranizmu, autor zaznaczył, że wiek XVI był złotym okresem w dziejach Śląska, okresem pokoju, rozwoju szkolnictwa,

³ Na mocy ugody w Altranstätt, zawartej w 1709 r. pomiędzy królem szwedzkim a cesarzem austriackim (Śląsk był częścią monarchii austriackiej), luteranie mogli wzniesić na Śląsku sześć kościołów łaski, w tym tylko jeden na Górnym Śląsku – w Cieszynie. Kościół ten powstawał w latach 1709–1730 dzięki nakładom finansowym okolicznej szlachty i wysiłkom miejscowej wspólnoty.

języków narodowych, także utrzymywania kontaktów z protestanckimi ośrodkami z Europy, otwarcia na zagraniczną edukację i kulturę.

Dalsze losy śląskiego ewangelicyzmu omówił Ryszard Kaczmarek, przybliżając proces powstawania ewangelickiej sieci parafialnej na Górnym Śląsku po zagarnięciu tych ziem przez Prusy (1742) – ukonstytuowanie się pierwszych parafii (m.in. Opole, Tarnowskie Góry, Pszczyzna) i utworzenie kolejnych trzynastu do końca wieku. Górnośląskie parafie były zakładane głównie na potrzeby przybywających niemieckich osadników, ale także przetrwały w enklawach ludności rodzimej, z czasem funkcjonując w państwie pruskim w sposób uprzywilejowany. Losy ewangelicyzmu górnośląskiego autor przedstawił na tle Kościoła pruskiego, od 1817 r. Ewangelickiego Kościoła Unijnego, w odrodzonej Rzeczypospolitej istniejącego w ramach Ewangelickiego Kościoła Unijnego na Polskim Górnym Śląsku (1922). Jednocześnie ewangelicyzm rozwijał się dwutorowo: cieszyńscy wyznawcy pielęgowali swoją wiarę w granicach monarchii austriackiej, po 1918 r. przyłączając się do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego ukonstytuowanego w państwie polskim. W artykule zaprezentowane zostały nieco zawile dzieje śląskich Kościołów wyrastających z luteranizmu, skupiających polskich i niemieckich wiernych. Po 1945 r. spośród tych Kościołów pozostał tylko jeden – Kościół Ewangelicko-Augsburski, który objął opieką wszystkich ewangelików pozostałych w granicach Polski.

W kolejnym, obszernym artykule Jan Harasimowicz, znawca protestanckiej sztuki, przybliżył charakter luterkańskich kościołów wznoszonych na Górnym Śląsku, skupiając się na głównych elementach współtworzących sakralną przestrzeń – ołtarzu, ambonie i chrzcielnicy. W początkowym okresie luteranom służyły przejęte kościoły katolickie, dopiero wiek XVII utrwalił własne konfesyjne wzory architektoniczne, dekoracyjne i stylowe. Wśród licznych przykładów historyk sztuki podał typowe dla tego stulecia kościoły salowe, dziewiętnastowieczne kościoły wznoszone w górnośląskich miastach przemysłowych (m.in. w Chorzowie, Katowicach) oraz ołtarze ambonowe będące świadectwem luterkańskiego przywiązania do Słowa (m.in. w Kluczborku, Starym Bielsku czy Skoczowie). Jak można się przekonać, w kościołach luterkańskich znajdowały się dekoracje obrazowe czy figuralne, które współtworzyły konfesyjne programy ołtarzowe, ze szczególnym uwzględnieniem scen pasyjnych, ale także innych biblijnych symboli i postaci; dopiero z czasem zaczęto umieszczać – najczęściej na ewangelickich ołtarzach – malarskie wyobrażenie Ostatniej Wieczerzy. Opisując dzieje architektury świątynnej, autor podkreślił, że charakterystyczny siedemnastowieczny „rys przytulności i intymności” luterkańskich kościołów w kolejnym

stuleciu został zastąpiony przez klasycystyczny chłód protestanckich budowli, pozbawionych niemal dekoracyjności, co było podyktowane stylem epoki, ale także konfesyjnym przesłaniem – miały to być przede wszystkim miejsca głoszenia Słowa Bożego i sprawowania sakramentów. W przedstawionym zarysie sztuki protestanckiej uwzględnione zostały ponadto najciekawsze zachowane na Śląsku ambony, chrzcielnice, ewangelickie nagrobki oraz inne przykłady sztuki powstającej na potrzeby wiernych⁴.

Temat wizerunku sztuki religijnej powstającej w środowisku luteranckim podjęła Sylwia Krzemińska-Szołtysek. Autorka ukazała, w jaki sposób konfesyjny stosunek do śmierci, podyktowany pewnością zbawienia, przełożył się na różne aspekty sztuki sepulkralnej – od odziedziczonych po Średniowieczu płyt nagrobnych, figuralnych nagrobków, przez epitafia obrazowe upamiętniające rodziny szlacheckie, po pomniki cmentarne z najczęściej uwzględnianymi motywami przedstawieniowymi na ewangelickich nekropoliach (m.in. figura płaczki czy alegoria przemysłowości). W obszernym omówieniu wzbogaconym licznymi przykładami, w tym prezentacją zachowanych obiektów, autorka omówiła dzieje konfesyjnego upamiętniania zmarłych, przedstawień, które odwoływały się także do Słowa, a z czasem zawierały inskrypcyjne napisy skierowane do żyjących, podkreślające „moc wiary” i nadzieję na życie wieczne.

Kolejna część zbiorowego tomu poświęcona została ewangelickiej kulturze muzycznej. Ksiądz Adam Malina w wstępie swego artykułu podkreślił, że muzyce od czasów Reformacji przypisywano wielkie znaczenie – od początku stanowiła ona integralną część luteranckiego nabożeństwa, pieśni wspomagały katechizację wiernych i służyły propagowaniu reformacyjnych haseł. Autor przypomniał także wkład samego Marcina Lutra w tworzenie konfesyjnych pieśni, do dzisiaj zamieszczanych w użytkowanych śpiewnikach. Jak kształtowało się życie muzyczne w Kościele ewangelickim na Górnym Śląsku? Z jakich śpiewników korzystali śląscy wierni? Jaką rolę odgrywały i odgrywają nadal ewangelickie chóry, towarzystwa śpiewacze czy inne formy aktywności muzycznej pielęgnowane na Śląsku? Odpowiedzi na te pytania udzielił w swym tekście ks. A. Malina, skupiając się na bogactwie śląskiego życia muzycznego, które rozwijało się w luteranckich wspólnotach od stuleci, a jego tradycje kontynuowane są obecnie, również z udziałem

⁴ Artykuł *Słowo widzialne. Luteranizm górnośląski w zwierciadle sztuki* J. Harasimowicza to tekst zamieszczony w publikacji *Oblicza sztuki protestanckiej na Górnym Śląsku* (Katowice 1993) towarzyszącej wystawie zorganizowanej w Muzeum Śląskim w 1993 r.

muzyków, organistów i kompozytorów, znanych nie tylko w środowisku ewangelików (m.in. Fritz Lubrich, Karol Stryja, Ryszard Gabryś).

Do przejawów luterńskiej aktywności nawiązał Jan Szturc, który przybliżył czytelnikom współczesne formy działalności ewangelików na Górnym Śląsku w nawiązaniu do bogatych tradycji pielęgnowanych od czasów Reformacji. Szczególną uwagę autor zwrócił na rozwój ewangelickiego szkolnictwa, ewangelickich stowarzyszeń zakładanych nie tylko w celach konfesyjnych, ale także narodowych (zwłaszcza w okresie międzywojennym), działalność wydawniczą czy charytatywną – zwaną diakonią, stanowiącą kontynuację znanych na Śląsku ewangelickich inicjatyw podejmowanych na rzecz potrzebujących, biednych i chorych (m.in. założonego przez Matkę Ewę ośrodka „Ostoja Pokoju” w Miechowicach). Aktywność środowisk ewangelickich nie ograniczała się tylko do sfery religijnej – w wymiarze społeczno-kulturowym stała się „nieodłącznym składnikiem śląskiego dziedzictwa”, poprzez dostosowywanie jej do bieżących potrzeb i realizowanie także poza konfesją.

Na szczególną uwagę zasługuje artykuł Grażyny Kubicy poświęcony cieszyńskim ewangeliczkom, ich losom zachowanym w piśmiennictwie, ale także ich emancypacyjnym postawom na tle tradycji konfesyjnych i obyczajowych. Badaczka cieszyńskiego luteranizmu na wstępie zaznacza: „Opowiadam dzieje protestantyzmu na Śląsku Cieszyńskim poprzez historię kobiet. [...] Szczególnie interesuje mnie kobieca kontestacja i opór wobec tradycyjnych struktur oraz własny głos, który staram się odnaleźć w ich gestach i tekstach”. Jak można się jednak przekonać, odnalezienie wizerunku kobiety w przetrwałym piśmiennictwie, skupionym przede wszystkim na wydarzeniach politycznych oraz historii opisywanej z męskiego punktu widzenia, nie było zadaniem łatwym. Na podstawie narracyjnych strzępów autorka odtworzyła portret cieszyńskiej ewangeliczki, utrwalaony na przestrzeni stuleci – od księżnej Katarzyny Sydonii, wydawczyni cieszyńskiego porządku kościelnego (1584), poprzez diakonisy pracujące w Szpitalu Śląskim w Cieszynie, żony wspomagające pastorską czy publiczną działalność swoich mężów, po pierwsze studentki z ziemi cieszyńskiej. Kim były ewangeliczki, które podjęły edukację uniwersytecką? Czy w ten sposób sprzeciwiały się zastanym tradycjom? W jaki sposób ich wiara wpływała na wybory życiowe? W odpowiedzi na stawiane przez autorkę pytania czytelnicy poznają ewangelickie pisarki utrwalające tradycje konfesyjne, ukazujące świat z kobiecego punktu widzenia, w tym także poprzez pryzmat niemieckiej dominacji kulturowej (Edith Demel). Jedną z postaci z emancypacyjnego kręgu była nauczycielka z Wisły – Maria Pilchówna, która w swoich tekstach opisywała odchodzący świat

wiślańskiej obyczajowości, postrzegany z perspektywy kobiety nowoczesnej, broniącej słabszych i marginalizowanych. Przedstawiając losy ewangelickich kobiet, G. Kubica wskazała na proces prywatyzacji wiary na rzecz kształtowania się polskiej świadomości narodowej, aktywności propolskiej, zaangażowania w różne sfery rzeczywistości, które były zasługą wielu cieszyńskich kobiet, co zdaniem autorki zasługuje na różne formy upamiętnienia.

W ostatnim tekście ks. Karol Macura z Drogomyśla przedstawił zagadnienie ewangelickiej duchowości, kształtującej się na Górnym Śląsku przez stulecia, w nawiązaniu do konfesyjnych tradycji oraz losów śląskiej wspólnoty. U podstaw ewangelickiej duchowości znajdują się protestanckie „filary” – powrót do Pisma Świętego, indywidualna odpowiedzialność za własne zbawienie, współodpowiedzialność za otoczenie, a także trwanie we wspólnocie Kościoła. Współcześnie duchowość konfesji przejawia się także w życiu codziennym wyznawców – indywidualnym, wspólnotowym, społecznym czy kulturowym. Do tych przejawów zaliczył autor m.in. luterzańskie „zamiłowanie do czytania”, co zwłaszcza na Śląsku Cieszyńskim miało wpływ na rozwój szkolnictwa oraz własnej kultury czytelniczej; znaczenie ewangelickich pieśni, co skutkowało bogactwem życia muzycznego w górnos Śląskich wspólnotach; oraz inne formy aktywności pielęgnowane przez wiernych. Omówione zostały różnorodne formy luterńskiej obyczajowości, zauważalne zwłaszcza na tle wielowyznaniowości Śląska, w tym celebrowanie świąt, urodzin, konfirmacji, specyfika stosunku do pracy, życia społecznego czy wspomniany szacunek do edukacji.

Publikacja *Wszystko osiąga się przez nadzieję...* jest uzupełnieniem muzealnej ekspozycji. Może również stanowić wartę polecenia samodzielne opracowanie dotyczące śląskiego ewangelicyzmu, różnych kart z jego przeszłości i dorobku kulturowo-religijnego. Wśród autorów są wybitni znawcy tematu – historycy, historycy sztuki oraz ewangeliccy duchowni przybliżający czytelnikom tradycje konfesji.

Należy też zwrócić uwagę na szatę graficzną książki – wydana została w dużym formacie (22 × 27 cm), na papierze dobrej jakości, z licznymi kolorowymi ilustracjami przedstawiającymi zabytkowe obiekty, świątynie, nagrobki, portrety duchownych czy luterzańską diasporę. Na końcu zamieszczono indeksy – osobowy i miejscowości.

Tekst wpłynął do redakcji 26 marca 2018 r.

SPRAWOZDANIA

Aneta M. Sokół

Biblioteka Śląska

e-mail: Aneta.Sokol@bs.katowice.pl

500 lat Reformacji na Górnym Śląsku Przegląd wystaw muzealnych¹

Rok 2017 został ogłoszony Jubileuszowym Rokiem Reformacji w celu upamiętnienia pięćsetnej rocznicy wystąpienia Marcina Lutra, który w 1517 r. ogłosił 95 tez wymierzonych przeciwko nadużyciom i praktykom ówczesnego Kościoła². Pamięć o tych wydarzeniach, które zmieniły wyznaniowe oblicze szesnastowiecznej Europy, szczególnie żywa jest na Śląsku, gdzie w ramach obchodów Roku Reformacji zorganizowano konferencje, wystawy, spotkania, koncerty, ukazały się też okolicznościowe foldery, książki, albumy³. O różnorodności jubileuszowych obchodów świadczą m.in. wystawy prezentujące konfesyjne dziedzictwo i tradycje Reformacji, dzieje Kościoła luterńskiego na śląskiej ziemi oraz dorobek kulturowo-religijny ewangelików na przestrzeni stuleci.

W niniejszym omówieniu przedstawiono ekspozycje przygotowane przez muzea górnośląskich miast w ciągu całego Roku Jubileuszowego.

¹ Artykuł zamieszczony na stronie internetowej Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego. http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2017/11/sokol_jubileuszowe-wystawy.pdf.

² 31 października 1517 r. nieznanego wówczas nikomu zakonnik augustiański, a zarazem wykładowca Uniwersytetu w Wittenberdze, zgodnie ze średniowiecznym zwyczajem postanowił zainicjować publiczną debatę na temat praktykowanej w Kościele sprzedaży odpustów – zjawiska krytykowanego ze względu na skalę i szkodliwość dla duchowego życia wiernych. Chociaż wydarzenie to rozpoczęło długi proces kształtowania się nowej konfesji, umownie uznawane jest za początek Reformacji.

³ Między innymi: *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*. Red. W. Gojniczek, R. Kaczmarek. Katowice 2017 (zob. recenzja na stronie PTEw: http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2017/11/rec_500_lat_gorny_slask.pdf (27.03.2018)).

Ekspozycje te można było obejrzeć w salach muzealnych, często organizowano też wydarzenia towarzyszące, takie jak wykłady, dyskusje, spotkania ze znawcami reformacyjnej przeszłości. Należy podkreślić, że wystawy ukazujące losy ewangelicyzmu, zwłaszcza dla członków dzisiejszej luterkańskiej diaspory⁴, stanowią szczególny rodzaj ekspozycji poprzez prezentację zachowanych obiektów i przetrwałych do naszych czasów pamiątek związanych z historią parafii, Kościoła, losami wyznawców czy różnymi formami aktywności ewangelików; to najczęściej unikatowa możliwość kontaktu z konfesyjną sztuką, obejrzenia pamiątkowych przedmiotów, pamiątek zachowanych przez wyznawców, ksiąg i innych ocalałych symboli religijnych.

Spośród wystaw największa i najokazalsza została zorganizowana przez Muzeum Śląskie w Katowicach. Jej uroczyste otwarcie miało miejsce 20 października 2017 r.⁵ w obecności licznie zgromadzonych gości, w tym wyznawców z obu śląskich diecezji luterkańskich – cieszyńskiej i katowickiej⁶. Tej szczególnej ze względu na bogactwo eksponatów wystawie patronowały słowa Marcina Lutra: „Wszystko osiąga się przez nadzieję...”, akcentujące istotę wiary odnalezioną w XVI w. przez augustiańskiego zakonniką w klasztornych murach, istotę wyznania, które rozprzestrzeniło się z czasem na europejskie kraje, zmieniając myślenie o religii, człowieku i dziele jego zbawienia. W ulotce informacyjnej przygotowanej przez kuratorów wystawy możemy przeczytać:

Wystawa wpisuje się w obchody Roku Reformacji na Śląsku, akcentuje jej bogatą 500-letnią tradycję w tym regionie i podejmuje próbę ukazania złożoności tej ziemi. Skupia uwagę na Kościele ewangelicko-augsburskim (luterkańskim), służy pobudzeniu refleksji nad obecnością ewangelików na Śląsku i przybliża ich tożsamość wyznaniową. Jej założeniem jest zaprezentowanie nurtu protestanckiego jako impulsu do rozwoju tutejszej kultury, sztuki, edukacji, muzyki oraz nauki⁷.

⁴ Polscy luteranie stanowią obecnie grupę liczącą 70 tys. wiernych skupionych w Kościele Ewangelicko-Augsburskim; najliczniej zamieszkują Śląsk, w tym ziemię cieszyńską. Na Śląsku Cieszyńskim skupiska wyznawców pielęgnujących konfesyjne tradycje przetrwały od czasów Reformacji, parafie ewangelickie funkcjonują także w górnośląskich miastach, w tym m.in. w Katowicach, Bytomiu, Chorzowie czy Gliwicach.

⁵ Była czynna do 30 kwietnia 2018 r.

⁶ Zob. relacja z otwarcia wystawy: „Ewangelik” 2017, nr 4, s. 81–84.

⁷ *Wszystko osiąga się przez nadzieję...* [informator dotyczący wystawy, wydany przez Muzeum Śląskie]. Kuratorzy wystawy: Henryka Olszewska-Jarema, Ada Grzelewska, Jan Sasor, Krystyna Pieronkiewicz-Pieczka, Joanna Szeligowska-Farquahr.

Zgodnie z intencją organizatorów ideą wystawy miało być pobudzenie refleksji nad obecnością ewangelików na ziemi śląskiej poprzez ukazanie nie tylko tego, co istotne dla luteriańskiej tożsamości religijnej, nie tylko konfesyjnych symboli, ale również bogactwa kulturowego ewangelików śląskich współtworzących tożsamość Śląska, śląską kulturę i tradycje regionu. Bogactwo to niejednokrotnie stanowiło impuls do rozwoju edukacji, piśmiennictwa i tradycji muzycznych.

Ekspozycja została zaaranżowana w nawiązaniu do symbolu konfesyjnego – róży Lutra. Zebrane eksponaty, obiekty i pamiątki wyeksponowano w pięciu modułach – „Duchowość”, „Edukacja”, „Tradycja”, „Społeczeństwo i polityka”, „Kultura” – rozchodzących się z centralnego punktu w postaci pięciu tematycznych kręgów. W samym środku ekspozycji znalazły się pamiątki symbolizujące luteriańską duchowość, zarazem trzy najważniejsze elementy wyposażenia świątyń luteriańskich: ołtarz, ambona i chrzcielnica, przywodzące na myśl zachowane przez Reformację sakramenty (Chrzest, Wieczerza Pańska). W gablotach zaprezentowane zostały stare wydania Biblii, naczynia liturgiczne, agendy, kancjonały i inne przedmioty utrwalające liturgię i luteriańską pobożność na przestrzeni stuleci. Nie zabrakło *Wyznania augsburskiego* z 1530 r., zawierającego „podstawowe zasady doktrynalne ruchu reformacyjnego, wśród których centralne miejsce zajmuje nauka o usprawiedliwieniu człowieka z łaski Boga przez wiarę”.

Kolejne moduły odzwierciedlały kształtowanie się luteriańskiej edukacji na Śląsku, tradycje konfesyjne śląskich luteran – wspólnotowość,

Fot. 1. Wystawa w Muzeum Śląskim „Wszystko osiąga się przez nadzieję...”

Źródło: Fot. A. Sokół.

świętowanie i rodzinne obyczaje. W module „Społeczeństwo i polityka” znalazły się m.in. pamiątki po cieszyńskich działaczach społecznych i narodowych, broniących polskiej państwowości, własnej religii i lokalnej tożsamości. W module „Kultura” przedstawione zostały dzieła malarskie, nagrobne, portretowe, konfesyjne piśmiennictwo, instrumenty muzyczne. W informatorze kuratorzy wystawy piszą:

Reformacja na nowo zdefiniowała funkcję i znaczenie słowa, muzyki i obrazu w życiu religijnym wyznawców, dając zdecydowane pierwszeństwo słowu. Protestantka kultura i sztuka miały więc od początku swoich dziejów charakter zdecydowanie bardziej literacki niż plastyczny. To słowo – mówione i pisane – zajmowało miejsce centralne, muzyka i sztuki plastyczne stanowiły zaś istotne, lecz nierównorzędne dopełnienie⁸.

W nawiązaniu do przytoczonej oceny luterńskiego dziedzictwa można zaznaczyć, że na wystawie „Wszystko osiąga się przez nadzieję...” osoby zainteresowane luteranizmem czy też sztuką protestancką miały możliwość obejrzenia zebranych w jednym miejscu dzieł malarzkich o tematyce religijnej i biblijnej, cennych druków – zabytkowych Biblii, postylli, kancjonałów, agend – oraz licznych pamiątek. Udało się zgromadzić zbiory unikatowe, również sprowadzone z innych kolekcji muzealnych (m.in. z muzeum w Brzegu czy Opolu), prywatnych czy bibliotecznych. Była to niewątpliwie ekspozycja przybliżająca dziedzictwo duchowe, kulturowe i obyczajowe ewangelików na Śląsku.

Fot. 2. Wystawa w Muzeum Śląskim „Wszystko osiąga się przez nadzieję...”

Źródło: Fot. A. Sokół.

⁸ Ibidem.

Kolejna wystawa, zatytułowana „Radą i czynem. Luteranie w Bytomiu w XIX i XX wieku”, została przygotowana przez Muzeum Górnośląskie w Bytomiu⁹, wraz z innymi jubileuszowymi projektami zainicjowanymi przez bytomską placówkę kultury¹⁰. Tematem wystawy były dzieje parafii bytomskiej odrodzonej w XIX w., w czasach międzywojennych liczącej około 10 tys. wyznawców, po 1945 r., w wyniku odpływu niemieckojęzycznych wiernych zdziesiątkowanej, z trudem, podobnie jak inne parafie na Górnym Śląsku, odbudowującej swoje życie religijne. Przed wojną bytomscy ewangelicy – wśród których byli urzędnicy, przedsiębiorcy, społecznicy – odgrywali znaczącą rolę w mieście, przyczyniając się do jego rozwoju gospodarczego, współtworząc jego historię i kulturę. Na wystawie można było obejrzyć nieliczne

Fot. 3. Wystawa w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu „Radą i czynem. Luteranie w Bytomiu w XIX i XX wieku”

Źródło: Fot. J. Szturc.

⁹ Kurator wystawy: kustosz Maciej Droń, współpraca: Joanna Lusek i Wojciech Moś.

¹⁰ Muzeum Górnośląskie jest również wydawcą publikacji *Umbra transit – lux permanet. Ewangelicy na Górnym Śląskim na przestrzeni wieków* (Bytom 2017). Zob. recenzja pracy na stronie Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego: <http://www.ptew.org.pl/2017/11/recenzja-pracy-umbra-transit-lux-permanet-ewangelicy-na-gornym-slasku-na-przestrzeni-wiekow-bytom-2017/> (26.11.2017). Wśród innych inicjatyw wymieniać należy m.in. realizację filmu dokumentalnego *Śladami bytomskich ewangelików*, wydanie płyty z muzyką organową (*Wierzyć mię, Panie, ucz*) oraz organizowanie spotkań i paneli dyskusyjnych, które odbywały się do stycznia 2018 r.

ocalałe pamiątki po ewangelickiej wspólnocie, osadzone w nowoczesnych aranżacjach plastycznych, co w całości stworzyło swoistą opowieść o dziejach bytomskiej polsko-niemieckiej społeczności wyznawców. W gablotach zaprezentowano zachowane zabytki piśmiennicze (Biblie, kancjonały, modlitewniki), przypomniane zostały sylwetki bytomskich pastorów, zasłużonych dla miasta współwyznawców, można było obejrzeć makietę kościoła ewangelickiego (model kościoła św. Mikołaja z placu Klasztornego w Bytomiu) czy odbyć wirtualną podróż po miejscach związanych z ewangelikami i ich obecnością na terenie miasta (w postaci projekcji filmowej).

Fot. 4. Wystawa w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu „Radą i czynem. Luteranie w Bytomiu w XIX i XX wieku”

Źródło: Fot. J. Szturc.

Część wystawy dotyczyła pobliskich Miechowic (obecnie dzielnica Bytomia) i założonego przez Matkę Ewę (Ewę von Tiele-Winckler, 1866–1930)¹¹ ośrodka „Ostoja Pokoju”. Zgromadzono oryginalne przedmioty pochodzące z Domku Matki Ewy w Miechowicach¹², m.in. zabytkowe

¹¹ Zob.: I. Wójcik-Kühnel: *Ewa von Tiele-Winckler – górnośląski Anioł Miłosierdzia. Dzieło i życie Matki Ewy z Miechowic*. „Szkice Archiwalno-Histeryczne”, 2017, nr 14, s. 131–147; A. Sokół: *Pamięć o Matce Ewie. W 150 lat od jej urodzin*. http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/sokol_matka_ewa.pdf (28.03.2018); o projekcie „Szlak Matki Ewy”: http://www.swkrzyz.bytom.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=252&Itemid=151 (27.03.2018).

¹² Zob. stronę internetową Muzeum Domek Matki Ewy w Miechowicach: <http://muzeummatkiewy.luteranie.pl/> (27.03.2018).

książki, dokumenty, Biblie. Ponadto eksponaty związane z religijną edukacją dzieci – materiały ze szkółek niedzielnych, pamiątki z konfirmacji, a także elementy wystroju domów z biblijnymi wersetami, fotografie, dokumenty parafialne. Organizatorzy bytomskiej ekspozycji w sposób szczególnie zadbali o najmłodszych odwiedzających to miejsce – w „strefie młodych” przygotowano materiały edukacyjne dotyczące reformacyjnych wydarzeń, można obejrzeć film na temat życia i dokonań Lutra oraz inne atrakcje przybliżające luterzańską kulturę, jej specyfikę i znaczenie.

Na wystawie „Radą i czynem. Luteranie w Bytomiu w XIX i XX wieku” przedstawiono dzieje jednej ewangelickiej parafii, a zarazem tradycje, obyczajowość i codzienność górnośląskich ewangelików. Udział w wystawie wiązał się z poznawaniem konfesyjnej przeszłości, mogła być również traktowana jako lekcja lokalnej historii, którą współtworzyli na Górnym Śląsku ewangelicy. Uroczyste otwarcie wystawy w Muzeum Górnośląskim miało miejsce 1 października 2017 r. i towarzyszyło kolejnej już edycji przyznania Nagrody „Ostoi Pokoju” im. Matki Ewy¹³ osobom podążającym drogą ewangelickiej diakonisy, drogą niesienia pomocy ubogim i potrzebującym. Wystawę można było oglądać do końca stycznia 2018 r.

Wystawy jubileuszowe organizowano w różnych okresach Jubileuszowego Roku Reformacji, akcentując lokalność tradycji luterzańskich i lokalne dzieje konfesji na ziemi śląskiej. Okazała wystawa zatytułowana „Pod znakiem róży nad Białą” została przygotowana przez Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej. Można ją było obejrzeć w Zamku Książąt Sułkowskich od czerwca do października 2017 r., a jej tematem była historia miejscowych ewangelików, którzy w przeszłości tworzyli na tych terenach wiodącą grupę wyznaniową, czego symbolem pozostaje zachowany do dzisiaj Bielski Syjon, miejsce związane z obecnym istnieniem ewangelickiej wspólnoty. Organizatorzy w internetowej prezentacji swojej ekspozycji zaznaczyli:

Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej przygotowało okolicznościową wystawę w oparciu o eksponaty ze zbiorów własnych, a także zabytki udostępnione przez archiwa, muzea, parafie ewangelicko-augsburskie oraz osoby prywatne. Przeprowadzone kwerendy pozwoliły wydobyć na światło dzienne wiele eksponatów, a ich badania doprowadziły do wielu nowych ustaleń, wzbogacając historię miejscowego protestantyzmu¹⁴.

¹³ Relacja z przyznania nagrody zob.: „Ewangelik” 2017, nr 4, s. 77–80.

¹⁴ *Pod znakiem róży nad Białą*. https://muzeum.bielsko.pl/pl/ekspozycje_czasowe_zamek/ekspozycja/pod-znakiem-rozy-nad-biala (8.09.2018). Kuratorzy wystawy „Pod znakiem róży nad Białą”: Grzegorz Madej, Piotr Kenig i Jakub Krajewski.

Na wystawę złożyło się 250 eksponatów obrazujących następujące tematy z konfesyjnej przeszłości: dzieje Reformacji w Bielsku i okolicy do 1628 r.; czasy kontrreformacji i prześladowań „innowierców”; historia parafii ewangelickich w Bielsku, Białej i Starym Bielsku; losy ewangelików po ogłoszeniu patentu tolerancyjnego (1861 r.) po czasy współczesne.

Zaprezentowane zostały zachowane pisma religijne, w tym szesnastowieczne (m.in. *Biblia* Lutra z 1550 roku ilustrowana drzeworytami Lucasa Cranacha); pamiątki związane z ks. Jerzym Trzanowskim, twórcą kancjonału *Cithara sanctorum* i bielskim proboszczem w latach 1625–1628; modlitewniki i inne druki powstałe na potrzeby miejscowych wiernych; sprzęty liturgiczne, obrazy, rzeźby stanowiące część wystroju świątynnego; dokumenty parafialne; płyty nagrobne pochodzące z miejscowych ewangelickich cmentarzy; pamiątki po współwyznawcach, pastorach i działaczach parafialnych. W materiałach informacyjnych kuratorzy wystawy zaznaczyli, że „nad Białą” było miejscem szczególnym w dziejach konfesji, w związku z tym starano się pokazać, iż bielscy ewangelicy mieli znaczący wkład w rozwój ewangelickiego kaznodziejstwa, piśmiennictwa, drukarstwa, a także w rozwój społeczno-kulturowy miasta. Z parafią bielską związany był m.in. pastor Teodor Haase (1834–1909), inicjator budowy Ewangelickiego Szpitala w Cieszynie, wydawca i senior śląskich ewangelików, oraz Ryszard Ernest Wagner (1883–1945), autor opracowań dotyczących historii Bielska. Twórcy ekspozycji zaakcentowali rozwój kolejnych parafii ewangelickich na ziemi bielskiej: w Jaworzu, Międzyrzeczu, w czasach późniejszych w Wieszczałach oraz Czechowicach-Dziedzicach. Wystawie „Pod znakiem róży nad Białą” towarzyszyła specjalnie z tej okazji wydana publikacja (ilustrowany katalog powystawowy), pozostająca cenną pamiątką po wydarzeniu, zarazem zapoznająca czytelników z historią ewangelicyzmu bielskiego, losami bielskich parafii i konfesyjnymi tradycjami na ziemi bielskiej od czasów Reformacji¹⁵.

Własną jubileuszową wystawę, zatytułowaną „Wierni przyjaciele wiślańskich ewangelików”, przygotowało Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego w Wiśle, odwołując się do tutejszych bogatych tradycji luterkańskiej konfesji, a także jednej z najliczniejszych ewangelickich parafii w Polsce. Na wystawie zaprezentowano zabytkowe egzemplarze Biblii, kancjonały, postylle, kazania, ciekawie zdobione księgi, w skórzanych oprawach, z metalowymi okuciami, przekazywane

¹⁵ P. Kenig, G. Madej: *Pod znakiem róży nad Białą*. Red. I. Purzycka. Bielsko-Biała 2017, s. 41.

z pokolenia na pokolenie wśród ewangelików na Śląsku Cieszyńskim¹⁶. Biblia, kancjonał Trzanowskiego (*Cithara sanctorum*) oraz *Postylla* ks. Samuela Dambrowskiego – te trzy księgi pomagały cieszyńskim luteranom zachować wiarę w czasach kontrreformacji, w czasach zakazów i prześladowań. Tytułowi wierni przyjaciele to właśnie towarzyszące wyznawcom ich własne księgi religijne. Na wiślańską ekspozycję złożyły się najstarsze zachowane w muzealnych zbiorach, szesnastowieczne wydania Biblii, wydania druków luterzańskich z kolejnych stuleci, które służyły również do nauki czytania, stanowiły rodzinny skarb, jedno-czyli domowników wokół lektury Pisma i kształtowały pobożność luterzańską.

Wystawę w Muzeum Beskidzkim wzbogacono o współczesny wizerunek wiślan czytających Biblię – w postaci fotografii ukazujących osoby zgłębiające biblijne teksty. Ta część ekspozycji stała się ilustracją słów Marcina Lutra: „Powinno się czytać Pismo Święte wciąż na nowo, po to jest ono bowiem, dla pożytku człowieka”. To dopełnienie zabytkowej ekspozycji rodzi refleksję, że księgi religijne można nazwać tytułowym mianem „wiernych przyjaciół” nie tylko w kontekście minionych dziejów, ale również pośród współczesnych form religijności¹⁷.

Jubileuszowe ekspozycje przygotowały też inne muzealne placówki, najczęściej we współpracy z ewangelickimi parafiami, wykorzystując prywatne pamiątki, zachowane parafialne przedmioty czy archiwalia. W Muzeum Miejskim w Tychach od 26 października do 31 grudnia 2017 r. można było obejrzeć wystawę zatytułowaną „Ludzie, wiara, historia. Ewangelicy na Ziemi Pszczyńskiej”. Zaprezentowano na niej zabytkowe eksponaty związane z wiarą górnośląskich ewangelików, w tym m.in. stare Biblie, księgi parafialne (np. mikołowską księgę chrztów), naczynia liturgiczne, portrety Lutra, Melanchtona, fotografie wiernych z okolicznych parafii. Wśród eksponatów znalazła się też chrzcielnica z kościoła ewangelickiego w Hołdunowie oraz pamiątki z dawnej kaplicy ewangelickiej z terenu Browaru Książęcego w Tychach¹⁸. Jak powiedziała kustosz Muzeum Agnieszka Ociepa-Weiss, w skład ekspozycji weszły obiekty wypożyczone z parafii ewangelicko-augsburskich z Mikołowa, Pszczyny, Orzesza, Tychów i Hołdunowa,

¹⁶ O wystawie „Wierni przyjaciele wiślańskich ewangelików” informacje przesłał autorce Michał Kawulok z Muzeum Beskidzkiego.

¹⁷ Wystawa w Wiśle prezentowana była od 11 października 2017 do 8 stycznia 2018 r.

¹⁸ Informacje o wystawie wraz z fotografiami można znaleźć na stronie Muzeum: <http://muzeum.tychy.pl/wystawa/ludzie-wiara-historia-ewangelicy-na-ziemi-pszczyńskiej/> (19.11.2017).

parafii związanych historycznie z ziemią pszczyńską, gdzie tradycje luteriańskie przetrwały do dziś.

Wystawa w Muzeum w Tychach zgodnie z zamysłem organizatorów miała „przybliżyć historię luteranizmu, a jednocześnie zachęcić do głębszego poznawania wiary i lepszego jej zrozumienia”¹⁹, ukazując kulturowe dziedzictwo ewangelików, którzy od stuleci stanowią część społeczności śląskiej.

Dzieje ewangelików przypomniane zostały w ramach zorganizowanej przez Muzeum Miasta Mysłowice ekspozycji na temat historii parafii ewangelicko-augsburskiej w Mysłowicach. Na wystawie zgromadzono eksponaty związane z lokalną wspólnotą wiernych, w tym z myśłowickim kościołem (m.in. stare księgi parafialne), wzorem innych jubileuszowych wystaw również zabytkowe Biblie, kancjonały i śpiewniki wykorzystywane podczas nabożeństw. W materiałach informacyjnych organizatorzy wystawy napisali: „Dzięki życzliwości parafii możemy również zaprezentować krzyż, który w przeszłości wieńczył dach domu parafialnego, a także jeden z XIX-wiecznych pieców gazowych, który był ongiś używany do ogrzania kościoła”²⁰. Ekspozycja poświęcona myśłowickiej parafii została uroczystie otwarta 9 listopada 2017 r. (w ramach muzealnych czwartków), a wydarzeniu towarzyszyły inne atrakcje, m.in. prelekcja ks. dr. Adama Maliny o myśłowickich ewangelikach oraz koncert chóru Jubilate Deo pod dyрекcją Joanny Bliwert-Hoderny²¹. Zainteresowani mogli obejrzeć zgromadzone pamiątki do 3 grudnia 2017 r.

Wystawy w ramach Roku Reformacji miały różnorodny charakter i były organizowane w różnym czasie. Muzeum w Rybniku przygotowało wystawę planszową „Zarys dziejów wspólnoty ewangelickiej w Rybniku”, która prezentowana była na terenie miasta od września do października 2017 r., stanowiąc zapowiedź książki poświęconej rybnickiej parafii²². Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” zorganizowało ekspozycję „Wyroczki ewangelickie” przybliżającą tradycję utrwalania wersetów biblijnych (na kartkach, drewnie, tkaninie),

¹⁹ Wystawa „*Ludzie, wiara, historia. Ewangelicy na Ziemi Pszczyńskiej*” [tekst o wystawie]: <http://muzeum.tychy.pl/wystawa/ludzie-wiara-historia-ewangelicy-na-ziemi-pszczyńskiej/> (8.09.2018).

²⁰ Informator o wystawie przesłany przez Piotra Żondełka z Muzeum Miasta Mysłowice. Eksponaty zostały udostępnione przez ks. dr. Adama Malinę i Krystynę Bliwert.

²¹ Zob. relację z wydarzenia na stronie Muzeum: <http://nowastrona.muzeummyslowic.pl/120-muzealny-czwartek-zakonczony/#more-1789> (20.11.2017).

²² *Dzieje Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Rybniku*. Oprac. M. Cieślar. Posłowie D. Keller. Rybnik, Ratingen 2017.

co skłaniało wiernych do refleksji i rozwijało luterzańską pobożność. Wystawa towarzyszyła konferencji „Religijność i codzienność w środowisku ewangelickim”, która miała miejsce 16 listopada 2017 r. w chorzowskim Muzeum²³. „Wyrocзки ewangelickie” można było obejrzeć do końca Roku Jubileuszowego. Natomiast w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie od maja do września 2017 r. zainteresowani mogli oglądać wystawę „Kościoły łaski i ich historia”, prezentującą grafiki z prywatnej kolekcji Piotra Siemki.

Z luterzańską diecezją katowicką związana jest także Częstochowa. Dzieje tamtejszej ewangelickiej społeczności zostały przypomniane w ramach całego cyklu jubileuszowych wydarzeń. 1 czerwca 2017 r. w częstochowskim Ratuszu Miejskim odbyła się konferencja naukowa „Ewangelicy w Częstochowie. Wpływ ewangelików na życie miasta Częstochowy i okolic”, której towarzyszyła zorganizowana przez Muzeum Częstochowskie wystawa „Ewangelicy w Częstochowie”, poświęcona miejscowej wspólnotie wiernych. W ramach ekspozycji przedstawiono parafialne pamiątki, dokumenty z parafialnego archiwum, korespondencję, fotografie oraz materiały dotyczące ewangelickich duszpasterzy posługujących częstochowskiej wspólnotie. Zarówno obrady konferencyjne, jak i ekspozycja (czynna do końca sierpnia 2017 r.), stanowiły formę upamiętnienia szczególnie zasłużonego proboszcza – ks. Tadeusza Wojaka (1912–1953), autora parafialnej kroniki wydanej w Roku Jubileuszowym przez częstochowską parafię. W trakcie konferencji miała miejsce promocja kroniki ks. Wojaka²⁴, przygotowanej do druku przez Bartosza Kapuściaka, ponadto rozmawiano o parafialnej przeszłości i losach ewangelickiej wspólnoty wpisanej w dzieje Częstochowy, ewangelickim etosie, zachowanych tradycjach i zasługach ewangelików dla rozwoju miasta²⁵.

W artykule omówiono najbardziej spektakularne jubileuszowe ekspozycje zaprezentowane w górnośląskich miastach, wraz z największą – „Wszystko osiąga się przez nadzieję...”. Zapewne obecny rok będzie czasem dokonywania podsumowań wydarzeń w ramach Jubileuszowego

²³ Wystawa „Wyrocзки ewangelickie”: <http://muzeumgpe-chorzow.pl/pl/wystawy/wystawy-czasowe/> (20.11.2017). Wystawa była czynna do 31 grudnia 2017 r.

²⁴ L. Wojak: *Kronika Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Częstochowie*. Red. B. Kapuściak. Częstochowa 2017 (zob. recenzję: „Ewangelik” 2017, nr 3, s. 97–99; oraz na stronie PTEw: <http://www.ptew.org.pl/2017/07/recenzja-publicacji-ks-l-wojaka-kronika-parafii-ewangelicko-augsburskiej-w-czestochowie-czestochowa-2017/> (26.11.2017).

²⁵ Zob. relację z konferencji: M. Frukacz: *Częstochowa: konferencja i otwarcie wystawy nt. „Ewangelicy w Częstochowie”*. <http://niedziela.pl/arttykul/29224/Czestochowa-konferencja-naukowa-i> (20.11.2017).

Roku Reformacji, uchwalonego przez Sejmik Województwa Śląskiego. Obchody tej ważnej szczególnie dla luteran rocznicy były świętowane w przestrzeni kulturowej, społecznej i medialnej. Na zakończenie można dodać, że w ubiegłym roku w innych regionach kraju również organizowano jubileuszowe wystawy i spotkania na temat wielowyznaniowych dziejów ziem polskich, lokalnych dziejów ewangelicyzmu, tradycji protestanckich, w tym tradycji lutherańskiej diaspory i losów Kościołów ewangelickich, które istniały na danym terenie w przeszłości, chociaż nie wszędzie przetrwały.

Tekst wpłynął do redakcji 29 marca 2018 r.

Agnieszka Maron

Zakład Kultury Czytelniczej i Informacyjnej
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.maron@gmail.com

Seminarium „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka” (Katowice, 22 stycznia 2018 r.)

22 stycznia 2018 r. w sali konferencyjnej Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej (dalej: CINIbA) odbyło się seminarium pt. „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka”, poświęcone powojennej twórczości pisarza oraz jej recepcji. Wydarzenie zorganizowały: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego oraz CINIbA.

W sali konferencyjnej CINIbA zebrali się naukowcy i miłośnicy twórczości autora *Wyrąbanego chodnika*. Wyjątkowymi gośćmi byli uczniowie Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 2 im. G. Morcinka z Rudy Śląskiej.

Impulsem do spotkania była publikacja Lucyny Sadzikowskiej *Szukanie kluczy. O literaturze poobozowej Gustawa Morcinka*, która ukazała się w 2017 r. nakładem Wydawnictwa „Śląsk” i jest kolejną pracą tej autorki dotyczącą twórczości śląskiego pisarza. W 2016 r. katowicki oddział Instytutu Pamięci Narodowej opublikował *Listy z Dachau. Gustaw Morcinek do siostry Teresy Morcinek* w opracowaniu Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz i L. Sadzikowskiej. Publikacja ta w 2017 r. znalazła się na liście książek nominowanych do Nagrody Historycznej miesięcznika „Polityka” w dziale wydawnictw źródłowych. Członek jury Dariusz Stola napisał o niej w uzasadnieniu nominacji: „Katowicki IPN opublikował starannie, ze szczegółowymi przypisami, 119 listów Morcinka do siostry, pisanych pierwotnie po niemiecku na obozowych for-

mularzach. [...] Za ten poruszający dokument obrony człowieczeństwa w nieludzkich warunkach Dachau wydawcom tomu należą się słowa uznania” (Borodziej, Stola, Szaynok, Władyka, Zaremba, 2017, s. 89). Niewątpliwie słowa uznania należą się przede wszystkim autorkom, które wykonały swą pracę z niezwykłym oddaniem i pieczołowitością.

Otwierając seminarium, Jadwiga Witek, rzecznik prasowy CINIbA, powitała prelegentów i zgromadzonych gości oraz przedstawiła moderatorkę sesji – K. Heska-Kwaśniewicz. Następnie Jacek Filus, dziennikarz oraz wykładowca Zakładu Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, przywołał ducha twórczości G. Morcinka, recytując fragment *Listów spod morwy*, m.in. „Choinka, światła, cisza, najpiękniejsza kolęda niemiecka, a pod choinką dwóch moich towarzyszy niemieckich, którzy widocznie ostatnim wysiłkiem wywlekli się z bloku, by pod nią znaleźć śmierć” (Morcinek, 1946, s. 40). Krótki ustęp z listu pisarza do przyjaciółki, opisujący wstrząsające wspomnienia z jego pierwszej wigilii w obozie w 1939 r., nie tylko wprowadził słuchaczy w tematykę obozową, ale przede wszystkim pokazał G. Morcinka jako wnikliwego i niezwykle wrażliwego obserwatora, nieustannie poszukującego odpowiedzi na nurtujące go pytania egzystencjalne.

Na wstępie K. Heska-Kwaśniewicz opowiedziała o paradoksie związanym z postacią G. Morcinka. Za życia nie miał szczęścia w związkach, w życiu prywatnym spotkało go wiele krzywd ze strony kobiet, ale po śmierci to właśnie kobiety zajmują się jego twórczością, przypominają o bogactwie ukrytym w jego literaturze. K. Heska-Kwaśniewicz nazywa te młode badaczki „morcinkułami” i wskazuje na wkład L. Sadzikowskiej, która w swej pracy pokazuje G. Morcinka odmiennego od jego obiegowego wizerunku. Twórca wprowadził tematykę Śląska, kopalni i górników do literatury polskiej i świadomości Polaków, a dla większości z nich funkcjonuje obecnie jako autor skądinąd znakomitej noweli *Łysek z pokładu Idy*. W jego dziełach przewijają się pytania o moralność, sumienie, sens życia ludzkiego, naturę ludzką, egzystencjalność, duchowość... K. Heska-Kwaśniewicz zwróciła uwagę, że pisarz stawia te pytania jako człowiek po przejściach. Jesienią 1939 r. został on zadenuncjowany przez byłego ucznia, aresztowany przez gestapo i osadzony ostatecznie w obozie w Dachau. Jego współtowarzyszami byli m.in. pisarze, naukowcy, księża i harcerze, którym obcy był lęk przed śmiercią. I to właśnie pytanie: Jak można nie odczuwać lęku przed śmiercią? pojawia się w każdej powojennej książce G. Morcinka.

L. Sadzikowska, poproszona przez moderatorkę o zaprezentowanie swojej książki i pracy nad twórczością G. Morcinka, wskazała „momenty graniczne”, które zaważyły na jej stosunku do pisarza i jego

dzieł. Takim momentem była dla badaczki lektura *Listów spod morwy*, kierowanych przez pisarza po opuszczeniu Dachau do przyjaciółki z lat młodszych Władysławy Ostrowskiej mieszkającej w Biviers we Francji. W odróżnieniu od obozowych listów wysyłanych do zatroskanej siostry, w tej korespondencji otwarcie opisywał wojenne okrucieństwa. Wydaje się niewyobrażalne, jak można przeżyć zło i później o tym pisać. Innymi ważnymi dla autorki tytułami okazały się zbiory *Zagubione klucze* oraz *Judas z Monte Sicuro*. L. Sadzikowska przywołała opowiadanie *Płonący czołg*, w którym pojawia się motyw zasadności i sensu zemsty, mimo upływu lat ciężającej na sumieniach bohaterów. Jeden z nich przytacza wojenne wspomnienie, kiedy kilku jego współtowarzyszy w wyjątkowo okrutny sposób zemściło się na niemieckim żołnierzu, który okazał się Ślązakiem. Uczestnik wydarzenia nie zrobił nic, by powstrzymać agresję i stanąć w obronie Polaka-Niemca.

Z kolei K. Heska-Kwaśniewicz opowiedziała o traumatycznych przeżyciach żydowskiego pisarza Stanisława Wygodzkiego, które także opisał G. Morcinek w jednym z opowiadań. Kiedy S. Wygodzki znalazł się wraz z żoną i pięcioletnią córką w transporcie jadącym do Auschwitz, zdecydował się na przyjęcie wraz z całą rodziną trucizny. Dla jego żony i córki przyjęta dawka okazała się śmiertelna, a on sam uniknął ich losu, gdyż cały transport więźniów został wyzwolony.

Te dwa opowiadania stały się przyczynkiem do dyskusji w trakcie seminarium z obecną na sali młodzieżą szkolną. Czy należy, czy warto się mścić? Czy S. Wygodzki był mordercą? Moderatorka zadała te pytania młodym ludziom, zachęcając ich do wyrażania własnych opinii na podstawie indywidualnych doświadczeń i przemyśleń. Wywiązała się interesująca dyskusja, gdyż część uczniów uznała, że należy powstrzymać chęć zemsty, która nie przynosi spodziewanej ulgi. Zemsta – w ich opinii – powoduje, iż człowiek zostaje sam ze świadomością własnego występkę i z wyrzutami sumienia. Inni uczniowie byli zdania, że natura ludzka jest tak skonstruowana, iż zemsta niesie ze sobą chwilową ulgę i oczyszczenie, pozwala się uwolnić od złych doświadczeń. Młodzi uczestnicy seminarium podkreślali, że jako żyjący współcześnie nie są uprawnieni do oceniania wyborów ludzi w czasach wojny, gdyż realia ich życia są całkowicie różne. Dokonany przez S. Wygodzkiego wybór wymagał od niego odwagi i sam fakt, że żył potem ze świadomością popełnionego czynu, świadczy o jego sile. Kiedy jeden z uczniów przyznał, że będąc na miejscu bohatera opowiadania Morcinka, popełniłby samobójstwo, moderatorka przywołała pojęcie winy niezawinionej i zwróciła uwagę, że samobójstwo S. Wygodzkiego nic by nie zmieniło, a fakt, że wybrał życie i mógł opowiedzieć swą historię pisarzowi, spra-

wił, iż ta śmierć nie poszła na marne, ale została utrwalona w literaturze i wciąż jest inspiracją do rozmowy o winie i sumieniu.

Na zakończenie dyskusji z młodzieżą K. Heska-Kwaśniewicz zapytała uczniów, jaka jest ich zdaniem obiegowa opinia na temat twórczości G. Morcinka i co oni sami o niej sądzą; czy potrzebna jest szersza i głębsza wiedza o G. Morcinku. Młodzież opowiadała o swoim odkrywaniu bohaterów jego opowiadań (*Czarna Julka*, *Łysek z pokładu Idy*), o swoistej ponadczasowości ich losów. Wspominano także o „filmowości” Morcinkowych fabuł i o tym, że ekranizacja opowiadań wpłynęłaby zapewne na wzrost zainteresowania jego twórczością.

W kolejnej części spotkania badacze przedstawiali swoje przemyślenia dotyczące wielu aspektów dorobku literackiego śląskiego pisarza i publicysty. Jako pierwsza głos zabrała Danuta Krzyżyk (Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach). Jej wystąpienie było poświęcone problematyce tytułów opowiadań i powieści pisarza. Badaczka przedstawiła teorię, że tytuł jest „mikro-tekstem o tekście zasadniczym”, pierwszą odautorską wypowiedzią skierowaną do czytelnika, która ma dwie podstawowe funkcje: identyfikowanie utworu oraz wprowadzenie do niego. Przeprowadzone przez D. Krzyżyk analizy wykazały, że spośród tytułów sformułowanych przez G. Morcinka większość ma charakter informacyjny, a tylko część charakter metaforyczny. Przykładami tytułów informacyjnych mogą być: *Ondraszek*, *Mat Kurt Kraus*, *Czarna Julka* (wskazujące bohaterów) lub *Siedem zegarków kopidoła Joachima Rybki* (wskazujące na główny rekwizyt). Metaforyczny sens posiadają tytuły, które wydają się pozornie informacyjne: *Listy spod morwy* (morwa jako symbol odnawiającego się cyklu życia), *Judas z Monte Sicuro* (pisarz stawia pytanie, czy wszyscy jesteśmy judaszami), *Pola Elizejskie* (odwołanie do motywu mitologicznego). W podsumowaniu wystąpienia badaczka zwróciła uwagę, że na każdy tytuł można spoglądać zarówno „od wewnątrz” jak i „od zewnątrz” utworu, podobnie jak można go odczytywać w sposób uniwersalny lub prywatnie, z własnej perspektywy.

Helena Synowiec (Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach) wykład *Kultura górnicza utrwalona w tekstach Gustawa Morcinka* rozpoczęła od wygłoszenia w śląskiej gwarze fragmentów gawędy *Ostatni koniorz* autorstwa Henryka Konska, górnika kopalni „Jankowice”. W gawędzie H. Konska, opowiadającej o jego pracy w kopalni w latach międzywojennych, pojawia się wiele elementów kultury i języka górniczego, które uwiarygodniają fakty podawane przez G. Morcinka w jego opowiadaniach. G. Morcinek jako pisarz pierwszy wprowadził gwarę do tekstu literackiego, choć

używał jej głównie w dialogach. Prelegentka zwróciła uwagę, że pisarz był trafnym obserwatorem językowych zachowań górników. Wiernie oddał ich sposoby pozdrawiania się, przejawy nieufności w rozmowie z obcymi, oszczędność w słowach oraz etykę i kulturę języka. H. Synowiec podkreśliła, że sam G. Morcinek żywił niechęć do zbędnych germanizmów, choć dopuszczał stosowanie niemieckich określeń, które utrwaliły się poprzez ich używanie (np. nazwy narzędzi górniczych).

Kolejny referat, autorstwa Marty Tomczok (Zakład Literatury XX i XXI wieku, Uniwersytet Śląski w Katowicach), dotyczący obecności zwierząt w twórczości G. Morcinka i stosunku samego pisarza do „braci mniejszych”, ze względu na nieobecność autorki został odczytany przez L. Sadzikowską. Autorka zwróciła w nim uwagę na stosunkowo nowe badania *animal studies*, które w centrum stawiają zwierzęta i przedstawiają człowieka jako jeden z gatunków zwierząt. Wiele elementów tego rodzaju badań jest obecnych w twórczości G. Morcinka. Pisarz podkreślał wieloaspektowość relacji ludzi i zwierząt, był żarliwym zwolennikiem ich etycznego i podmiotowego traktowania i ubolewał, że ludzie, którzy tak wiele zła doświadczyli w obozach koncentracyjnych, nie są w stanie powstrzymać się przed wyrządzaniem zła zwierzętom. Twórczość autora *Pokładu Joanny* jest świadectwem afirmacji zwierząt. Doceniał on szczerość i naturalność zwierząt, szanował to, że żyją w zgodzie z naturą i własnymi potrzebami. Tworzony przez pisarza świat jest nasycony obecnością zwierząt, które nie są jego tłem, ale ważną częścią. To nie człowiek zaprzyjaźnia się z nimi, ale one z człowiekiem. Mają więc wolną wolę.

W ostatnim wystąpieniu Katarzyna Tałuć (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach) opowiedziała o swoich badaniach poświęconych obecności G. Morcinka w internecie. Prelegentka jako narzędzia badawczego użyła Google Trends oraz Similar Web, które pozwalają określić m.in. częstotliwość występowania danych fraz (określeń) w internecie czy liczbę odsłon danej strony. W badaniu uwzględniła imię i nazwisko pisarza oraz tytuły jego poobozowych dzieł. Największą popularnością cieszyło się hasło „Gustaw Morcinek”, co, jak zaznaczyła prelegentka, nie jest zaskoczeniem, jeżeli weźmiemy pod uwagę metodykę wyszukiwania i gromadzenia informacji o konkretnym pisarzu. W rankingu najczęściej odwiedzanych miejsc w sieci przy użyciu wybranych fraz znalazły się: elektroniczna encyklopedia wikipedia.pl, serwis czytelniczy lubimyczytac.pl, strony dzienników prasowych Katowice.wyborcza.pl czy dziennikzachodni.pl. Kolejną grupę tworzyły serwisy współtworzone najczęściej przez uczniów: wypracowania.pl, streszczenia.pl i sciaga.pl.

Na przedstawionej liście znalazły się także adresy blogów zawierających recenzje książek (np. przeczytalamksiazke.blogspot.com), a komentarze do recenzji dzieł G. Morcinka świadczą o tym, że jego twórczość jest przez współczesnych czytelników odkrywana na nowo.

Przeżycia G. Morcinka, który spędził niemal całą wojnę w obozie koncentracyjnym, współczesnemu człowiekowi wydają się pozornie odległe i w żaden sposób niepowiązane z jego codziennością. Jednakże – jak pokazało seminarium – pewne problemy są ponadczasowe. Pisarz stawia pytania kluczowe także i dzisiaj: Co znaczy być człowiekiem? Dlaczego niektórzy ludzie wyzbywają się swego człowieczeństwa? Jak żyć w zgodzie z własnym sumieniem? Czy można je zagłuszyć? Niezwykle cenna okazała się obecność w seminarium młodych ludzi, którzy uczestniczyli w dyskusji ze szczerością i zaangażowaniem i wrażliwością, co daje nadzieję, że twórczość G. Morcinka znajdzie jeszcze wielu czytelników.

Literatura

- Borodziej, W., Stola, D., Szaynok, B., Władyka, W., Zaremba M. (2017). Nagrody Historyczne 2017. *Polityka*, (3108), 87–89. Pobrane z: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1702700,1,nagrody-historyczne-2017.read>.
- Morcinek, G. (1946). *Listy spod morwy*. Katowice: Wydawnictwo „Literatura Polska”.

Tekst wpłynął do redakcji 9 kwietnia 2018 r.

Renata Sowada

Szkoła Podstawowa nr 53 z Oddziałami Integracyjnymi
im. M. Skłodowskiej-Curie w Częstochowie
e-mail: klementinum@autograf.pl

XIV Forum Bibliotekarzy Województwa Śląskiego „Biblioteka w działaniu – działanie w Bibliotece” (Lubliniec, 20 marca 2018 r.)

20 marca 2018 r. w sali kinowej Miejskiego Domu Kultury w Lublińcu odbyło się XIV Forum Bibliotekarzy Województwa Śląskiego¹. Ta doroczna konferencja, organizowana w celu integracji środowiska i wymiany doświadczeń zawodowych, była skierowana do bibliotekarzy, nauczycieli bibliotekarzy, organów prowadzących biblioteki i szkoły, przedstawicieli samorządów, dyrektorów bibliotek i szkół. Tegoroczny temat „Biblioteka w działaniu – działanie w Bibliotece” zgromadził blisko 140 uczestników (fot. 1, fot. 2).

Forum patronowali: Jarosław Wieczorek – wojewoda śląski, Urszula Bauer – śląski kurator oświaty, oraz Edward Maniura – burmistrz miasta Lublińca. Medialny patronat, jak co roku, sprawowały pisma: „Głos Nauczycielski”, „Poradnik Bibliotekarza”, „Guliwer”, „Częstochowski Biuletyn Oświatowy” i „Ogniskowiec”. W tym roku Forum było

¹ Organizatorami XIV Forum były: Miejski Dom Kultury w Lublińcu, Publiczna Biblioteka Pedagogiczna RODN „WOM” w Częstochowie, Filia w Lublińcu oraz Sekcja Bibliotekarska przy Oddziale Związku Nauczycielstwa Polskiego w Częstochowie, przy współpracy: Biblioteki Śląskiej w Katowicach, Biblioteki Regionalnej w Karwinie (Republika Czeska), Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Okręgowej Sekcji Bibliotekarskiej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Katowicach, Zarządu Okręgu Śląskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Katowicach, Miejsko-Powiatowej Biblioteki Publicznej im. Józefa Lompy w Lublińcu oraz Oddziału Towarzystwa Nauczycieli Bibliotekarzy Szkół Polskich w Częstochowie.

Fot. 1. Uczestnicy XIV Forum Bibliotekarzy Województwa Śląskiego
Źródło: Fot. R. Sowada.

Fot. 2. Pamiątkowa fotografia uczestników konferencji
Źródło: Fot. R. Sowada.

także wydarzeniem programu eTwinning, europejskiej współpracy szkół.

Gośćmi konferencji byli: Dariusz Domański, wicekurator oświaty, Edward Maniura, burmistrz miasta Lublińca, Jan Malicki, dyrektor Biblioteki Śląskiej, Zdzisław Gębołyś, kierownik Zakładu Informacji Naukowej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Małgorzata Gwadera, wykładowca Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Edyta Antoniak-Kie-

dos, sekretarz redakcji „Guliwera”, Katarzyna Parkitna, przewodnicząca Oddziału Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Częstochowie, Renata Lipniewska, wicedyrektor Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli „WOM” ds. Bibliotek Pedagogicznych w Częstochowie, Olimpia Zielińska, kierownik Filii Publicznej Biblioteki Pedagogicznej w Lublińcu, Joanna Brzezina, dyrektor Miejsko-Powiatowej Biblioteki Publicznej im. Józefa Lompy w Lublińcu, Alicja Małasiewicz, konsultant Samorządowego Ośrodka Doskonalenia w Częstochowie, Alina Grabna, członek Rady Głównej Towarzystwa Nauczycieli Bibliotekarzy Szkół Polskich (dalej: TNBSP) i prezes Oddziału TNBSP w Częstochowie, Beata Wolna-Kudełko, przewodnicząca Sekcji Bibliotekarskiej Związku Nauczycielstwa Polskiego (dalej: ZNP) w Siemianowicach Śląskich, Justyna Górnikowska-Bogucka, przewodnicząca Sekcji Bibliotekarskiej ZNP w Tychach.

Zgromadzonych powitała Agata Woźniak-Rybka, dyrektor Miejskiego Domu Kultury w Lublińcu, oraz Renata Sowada, przewodnicząca Okręgowej Sekcji Bibliotekarskiej ZNP w Katowicach i Oddziałowej Sekcji Bibliotekarskiej ZNP w Częstochowie.

Następnie głos zabrali: wicekurator D. Domański, który mówił o istotnej roli biblioteki w społeczeństwie, oraz burmistrz E. Maniura, z dumą zapowiadający zakończenie budowy gmachu nowej biblioteki w Lublińcu. A. Grabna odczytała list Danuty Brzezińskiej, prezesa TNBSP do uczestników Forum. List do uczestników skierował także Krzysztof Baszczyński, wiceprezes Zarządu Głównego ZNP, który przypomniał, że „biblioteka szkolna i nauczyciel biblioteki to integralna część systemu szkolnego” i zaapelował o solidarność środowiska nauczycieli wobec nadchodzących zmian. Pozdrowienia dla uczestników Forum przekazała Jadwiga Wiśniewska, poseł do Parlamentu Europejskiego.

XIV Forum Bibliotekarzy Województwa Śląskiego otworzył J. Malicki. W swoim wystąpieniu *Biblioteka: między aktywnością a pasywnością* podkreślił aktywną rolę biblioteki w kształtowaniu kultury czytelnictwa. M. Gwadera (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) omówiła zagadnienia dotyczące modelu kompetencyjnego bibliotekarza i pracownika informacji. Czasopismo o książce dla dzieci zatytułowane „Guliwer” przedstawiła sekretarz redakcji E. Antoniak-Kiedos (Biblioteka Śląska w Katowicach). Historię i współczesność lublinieckiej biblioteki przybliżyła uczestnikom J. Brzezina (Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Józefa Lompy w Lublińcu). Zbiory Muzeum Pro Memoria Edith Stein zaprezentowała Magdalena Oberska (Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Józefa Lompy w Lublińcu). Wiesława Jędrzejczykowa, redaktor naczelna

Wydawnictwa Literatura, w swoim wystąpieniu *Wartości w polskiej literaturze dla dzieci* wskazała nowości wydawnicze przeznaczone dla dzieci i młodzieży.

Drugą część Forum rozpoczęło wystąpienie *Recepta na najlepszą bibliotekę publiczną. Jak to robią w Barcinie* Z. Gębołysia (Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy). Interesujące działania (m.in. programowanie, kodowanie podczas zajęć w bibliotece) przedstawiła Anna Dąbrowska (Publiczna Biblioteka Pedagogiczna RODN „WOM” w Częstochowie). Zbiory regionalne, ze szczególnym uwzględnieniem procesów ich digitalizacji, a także sposoby promocji regionu za ich pośrednictwem zaprezentował Łukasz Żywulski (Miejska Biblioteka Publiczna im. Teodora Heneczka w Piekarach Śląskich). Proces tworzenia szkolnej gazety oraz zagadnienia promocji szkoły i biblioteki scharakteryzowała A. Grabna (Zespół Szkół Samochodowo-Budowlanych w Częstochowie). Realizację projektów bibliotecznych w programie europejskiej współpracy szkół eTwinning w Szkole Podstawowej nr 53 w Częstochowie przedstawiły Miłosława Pasternak, Izabela Sitek i R. Sowada.

Podczas przerwy kawowej uczestnicy mieli możliwość zapoznania się z ofertą Wydawnictwa Literatura oraz Wydawnictwa Harmonia².

Różnorodność tematyki referatów wygłoszonych podczas Forum pozwoliła na prezentację działalności bibliotek naukowych, szkolnych, publicznych i pedagogicznych, ich szerokiej oferty skierowanej do użytkowników, ze szczególnym uwzględnieniem roli wykorzystywanych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Podkreślona została rola biblioteki jako miejsca spotkań czytelniczych, kulturalnych czy społecznych oraz bezpiecznego korzystania z zasobów internetowych.

Informacje na temat XIV Forum Bibliotekarzy Województwa Śląskiego, a także poprzednich Forów, dostępne są na stronie <http://vforumbibliotekarzy.blogspot.com/>, a także na blogu Sekcji Bibliotekarskiej ZNP w Częstochowie i Katowicach <http://bibliotekarska.cba.pl/>.

Tekst wpłynął do redakcji 26 maja 2018 r.

² W gronie sponsorów konferencji znaleźli się: burmistrz miasta Lublińca, Wydawnictwo „Głos Nauczycielski”, „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe – wydawca „Guliwera”, Zarząd Okręgu Śląskiego i Zarząd Oddziału ZNP w Częstochowie, Muzeum Pro Memoria Edith Stein i Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna w Lublińcu, Wydawnictwo Literatura, Wydawnictwo Harmonia oraz Oddział TNBSP w Częstochowie.

Agnieszka Biały

Zakład Historii Książki i Bibliotek
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agabialy@gmail.com

Warsztaty introligatorskie „Pierwsza pomoc w bibliotece, czyli naprawy oprawki” (Warszawa, 22 marca 2018 r.)

22 marca 2018 r. w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej im. KEN w Warszawie odbyły się warsztaty introligatorskie dla bibliotekarzy „Pierwsza pomoc w bibliotece, czyli naprawy oprawki”, zorganizowane we współpracy ze Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich (dalej: SBP)¹. Inicjatorką szkolenia oraz prowadzącą część teoretyczną i praktyczną była Agnieszka Biały. Zebranych przywitała Anna Gręcznowska, dyrektor Biura Zarządu Głównego SBP, informując przybyłych o podjętej współpracy pomiędzy organizacją a A. Biały z Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w celu szerzenia wiedzy i umiejętności w zakresie ochrony zbiorów bibliotecznych.

Szkolenie skierowane było do bibliotekarzy pracujących z książką udostępnianą masowo, zwłaszcza tych, którzy w strukturach organizacyjnych macierzystej placówki nie mają możliwości oddania uszkodzonych obiektów do pracowni introligatorskiej lub konserwatorskiej. W warsztatach wzięły udział 33 osoby z różnych województw – przedstawiciele bibliotek: akademickich, szkolnych, instytucjonalnych (np. polskiego radia), specjalistycznych oraz filii miejskich bibliotek publicz-

¹ Warszawski wariant szkolenia dla SBP nie był pierwszy. We wrześniu 2017 r. program warsztatów introligatorskich „Pierwsza pomoc w bibliotece, czyli naprawy oprawki” był realizowany w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Tychach.

nych. Zainteresowanie przerosło oczekiwania organizatorów, niemniej postanowiono przyjąć na szkolenie wszystkich chętnych.

Ideą szkolenia było przekazanie uczestnikom informacji dotyczących przechowywania zbiorów bibliotecznych w świetle przepisów i zaleceń normatywnych odnoszących się do podejmowanych zagadnień. Ważnym aspektem kursu stało się nakreślenie obszaru dobrych nawyków zarówno bibliotekarza, jak i czytelnika oraz propagowanie zasad jakości przechowywania, ustawiania, zdejmowania czy nawet otwierania poszczególnych egzemplarzy. Ponadto przekazanie wiedzy na temat budowy opraw książkowych, elementów składowych okładki i potencjalnych uszkodzeń powstających w ich strukturze, praktycznych umiejętności w zakresie napraw, tak aby nie powstały dalsze uszkodzenia w obiektach, a zarazem aby egzemplarze długo służyły czytelnikom. Kursanci mieli również poznać materiały przydatne do reperacji.

Program szkolenia obejmował część teoretyczną i praktyczną.

Część teoretyczna dotyczyła następujących zagadnień:

- prewencyjne działania ochronne, o czym mówią przepisy IFLA w kontekście przechowywania oraz układania książek na półkach, jak zdejmować książkę z półki, aby nie powodować uszkodzeń – zdrowe nawyki bibliotekarza i czytelnika;
- morfologia książki – świadome dostrzeganie materiałów, z jakich wykonana jest książka, pozwala określić wytrzymałość, a tym samym użyteczność danego obiektu, już na etapie zakupu można wyeliminować wadliwy konstrukcyjnie egzemplarz;
- formy opraw książkowych na przykładzie obiektów, w potocznym nazewnictwie okładki dzielimy na twarde i miękkie – czy to nie za mało?

W części praktycznej przewidziano następujące kwestie i działania:

- uszkodzenie książki – najczęściej występujące uszkodzenia bloku książkowego, okładki, analiza przykładowych egzemplarzy;
- co zrobić z uszkodzeniami – obszar działań bibliotekarza, przypadki, w których oddajemy obiekt w ręce introligatora/konserwatora;
- materiały przydatne do reperacji – apteczka w bibliotece? co warto mieć pod ręką, czyli przydatne narzędzia, które ułatwią naprawę;
- praca na materiałach – czyszczenie zabrudzeń na papierze, naprawa przedarć papieru, naprawa wyklejki, wzmocnienie okładki;
- sygnowanie egzemplarza – pieczęcie i wszechobecne naklejki, jak naklejać i jak usuwać? taśma klejąca – zmora przeszłości.

Więcej czasu zajęło przekazanie wiedzy na temat ogólnego postrzegania magazynów, zbiorów bibliotecznych i książek w aspekcie holistycznym: począwszy od przechowywania na półkach, przez utrzy-

manie właściwych warunków temperatury i wilgotności powietrza, po określenie przyczyn uszkodzeń i omówienie działań prewencyjnych zapobiegających ich powstawaniu, czemu miały służyć właśnie dobre nawyki. Uczestnicy, poza wiedzą w formie wykładu uzupełnionego prezentacją multimedialną, otrzymali konspekt zawierający informacje normatywne, formalnoprawne, jako wsparcie w prowadzeniu polityki ochrony zbiorów w bibliotekach, oraz materiały ilustracyjne, obrazujące poszczególne struktury oprawy. Ponadto wykaz praktycznych narzędzi i materiałów przydatnych do reperacji – zawartość apteczki. Część praktyczna, z racji liczebności uczestników, przybrała charakter pokazu. Prowadząca krok po kroku realizowała poszczególne naprawy: nakreślając pole działania, ustalając powód uszkodzenia oraz prezentując dobór materiałów i technik naprawczych. Następnie uczestnicy mogli dokonać reperacji bądź zabezpieczeń na przywiezionych przez siebie egzemplarzach bibliotecznych. Było to cenne doświadczenie, gdyż obiekty te obrazowały najczęściej występujące uszkodzenia czy wady w oprawie. Dzięki temu możliwe stało się dokonanie przeglądu problemów, z jakimi borykają się bibliotekarze (np. pęknięcie wyklejki w przegubie czy rozklejenie bloku kartkowego i wypadnięcie z okładki).

Krótki czas przeznaczony na szkolenie sprawił, że pozostawiło ono niedosyt. Dotyczyło to zwłaszcza działań praktycznych – taki głos wyrazili uczestnicy w przeprowadzonej na zakończenie ankiecie. Obszar działań w ramach ochrony zbiorów bibliotecznych, z uwzględnieniem umiejętności praktycznych, w tym podstawowych kompetencji intrologatorskich, jest nadal szeroki. Nie sprzyja temu fakt, iż intrologatorstwo to ginące rzemiosło, nie sprzyja też brak edukacji w zakresie praktyk intrologatorskich. Obiektywnie oceniając środowisko, warto w tym miejscu wspomnieć o inicjatywie Biblioteki Narodowej w Warszawie, polegającej na uruchomieniu podobnego kursu. Także środowisko konserwatorów otwarte jest na realizację prac naprawczych. Przywołując w tym miejscu zasadę z przysięgi Hipokratesa: *Primum non nocere*, dbajmy o zachowanie dziedzictwa intelektualnego i kulturowego, z pełnią troski wobec wdzięcznego przyjaciela, jakim jest książka.

Tekst wpłynął do redakcji 25 maja 2018 r.

Agnieszka Łakomy-Chłosta

Zakład Historii Książki i Bibliotek
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: a.lakomy@interia.pl

Agnieszka Golda

Zakład Bibliotekoznawstwa
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.golda@us.edu.pl

IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliografie specjalne: rozwój i integracja” (Warszawa, 7 maja 2018 r.)

Już po raz czwarty Katedra Bibliografii i Dokumentacji Uniwersytetu Warszawskiego zorganizowała spotkanie teoretyków i praktyków bibliografii. Tym razem podczas obrad podjęto problematykę bibliografii specjalnych, a autorzy wygłoszonych referatów skupili się głównie na użytkownikach spisów. Oczekiwania odbiorców informacji warunkują obecnie zmiany organizacji prac, metodyki i sposobów udostępniania rejestrów.

W imieniu organizatorów konferencję otworzyła Jadwiga Woźniak-Kasparek, witając zebranych gości i zwracając uwagę na potrzebę dyskusji nad bibliografią. Wymieniła postulaty rozwoju bibliografii, a także opisała stan nauki w Polsce. Zgromadzonych przywitani także przedstawiciele Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego: dziekan Janusz Adamowski oraz prodziekan ds. studenckich i dydaktycznych Anna Kamler.

Organizatorzy konferencji podzielili referaty na trzy sesje. W pierwszej, którą prowadziła Anna Gruca (Instytut Informacji Naukowej i Bi-

biotekoznawstwa, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), wygłoszono trzy prelekcje. Agata Olkowska (Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie) przygotowała wystąpienie pt. *Aktualność jako priorytet dla bazy bibliograficznej*, wykorzystując przykład *Polskiej Bibliografii Prawniczej*. Źródło to jest specyficzne, gdyż adresowane do grupy zawodowej, której szczególnie zależy na szybkim dotarciu do informacji o najnowszych publikacjach. Dlatego założeniem osób przygotowujących bibliografię jest zasada „just in time”. Aby tego dokonać, zespół bibliografów zdecydował się na bezpośredni kontakt z wydawcami, którzy wysyłają zawartość najnowszych numerów ogłaszanych przez siebie czasopism. Przyspiesza to opracowanie i wprowadzenie danych do bazy.

Anna Małgorzata Kamińska (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach) w wystąpieniu pt. *ScientoMiner ICR – moduł importu danych bibliograficznych z zasobów CrossRef dla platformy Gephi* zwróciła uwagę, że drobne błędy w nazwiskach i imionach autorów, które zdarzają się w trakcie opisywania dokumentów na potrzeby bibliografii różnego typu, powodują, iż w analizach bibliometrycznych istnieje problem z prawidłową identyfikacją osób. Rozwiązaniem tej kwestii jest wykorzystanie systemu identyfikacji DOI, jednoznacznie oznaczającego rejestrowane pozycje. W dalszej części wystąpienia prelegentka porównała trzy wydzielone przez siebie typy baz danych: komercyjne, otwarte i regionalne, analizując m.in. ich transparentność i jakość. Szczególne miejsce poświęciła bazie CrossRef i możliwości jej współpracy z platformą Gephi. Aby tego dokonać, należy korzystać z modułu importu danych ScientoMiner ICR.

Następnie głos zabrała Beata Koper (Pracownia Bibliografii Bieżącej, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu), która wygłosiła referat pt. *Bibliografia jako narzędzie badawcze. Przykład Polskiej Bibliografii Literackiej*. Autorka scharakteryzowała *Polską Bibliografię Literacką*, skupiając się przede wszystkim na koncepcji pozyskiwania danych ze źródeł zewnętrznych oraz dostępności danych do badań ilościowych. Podkreśliła, że *Polska Bibliografia Literacka* rejestruje także specyficzne kategorie obiektów, takie jak spektakle, słuchowiska, przedstawienia i filmy fabularne. Stwierdziła, że dobrym sposobem na poprawę aktualności bibliografii i przyspieszenie prac bibliograficznych jest pozyskiwanie opisów ze źródeł zewnętrznych. Na przykładzie współpracy *Polskiej Bibliografii Literackiej* z Archiwum Radia i Telewizji pokazała, że obecnie takie rozwiązanie rodzi problemy techniczne i organizacyjne oraz wymaga integracji środowiska bibliograficznego.

W drugiej sesji, moderowanej przez Zdzisława Gębołysia (Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), zaprezentowano pięć referatów, które dotyczyły bibliografii terytorialnych/regionalnych. Sesję otworzył Artur Znajomski (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) referatem zatytułowanym *Bibliografie lokalne w opinii krytyków*. Na podstawie analizy 47 recenzji 14 bibliografii lokalnych (m.in. bibliografii Warszawy, bibliografii miasta Torunia) ukazał pozytywne kwestie poruszane przez recenzentów (np. przełamywanie trudności w poszukiwaniu źródeł i prowadzeniu kwerend bibliograficznych), ale też negatywne oceny (np. niedoprecyzowanie zasięgu chronologicznego, niekonsekwencja w opisach bibliograficznych, brak selekcji merytorycznej w wypadku artykułów z gazet, brak autopsji czy uwag o materiałach pomocniczych). A. Znajomski zwrócił także uwagę, że w analizowanym materiale nie podano informacji dotyczących kierownictwa i specjalistów merytorycznych biorących udział w pracach bibliograficznych. Jednak w konkluzjach recenzji zazwyczaj pojawiały się oceny pozytywne. Autor podkreślił, iż recenzje miały wpływ na dalsze prace bibliograficzne – poprzez polemiki bądź wprowadzenie zmian w bibliografiach.

Następnie głos zabrały Agnieszka Łakomy-Chłosta i Agnieszka Gołda (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach) przedstawiając referat pt. *Polskie i niemieckie bibliografie terytorialne (regionalne). Analiza porównawcza*. Autorki dokonały przeglądu terminologii wykorzystywanej w obu krajach, zwracając uwagę, że w Polsce i Niemczech korzysta się z terminu „bibliografia terytorialna” w celu określenia bibliografii jednostek administracyjnych. Następnie poddały analizie porównawczej zagadnienia związane z organizacją prac bibliograficznych, zasięgiem chronologicznym i formalnym, wreszcie automatyzacją rejestrów. Porównanie wykazało, że w obu krajach praca nad bibliografiami terytorialnymi wygląda podobnie. Niestety, w Polsce proces komputeryzacji bibliografii drukowanych spowodował powstanie zjawiska „wielobazowości”, utrudniającego użytkownikom korzystanie z zasobów. W naszym kraju oferowane są jednak interesujące rozwiązania technologiczne, np. narzędzia służące do oceny zasobu czy jego kopiowania. W Niemczech z kolei główny nacisk kładzie się na ułatwienie użytkownikom dotarcia do poszukiwanej pozycji poprzez bezpośrednie połączenie bazy bibliograficznej z katalogiem bibliotecznym lub centralnym.

Kolejny referat, *Śląska bibliografia historyczna – problemy „długiego trwania”*, zaprezentowali Małgorzata Pawlak i Karol Sanojca

(Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski). Prelegenci omówili śląskie bibliografie historyczne powstałe przed II wojną światową oraz podkreślili, że współczesna bibliografia stanowi efekt współpracy naukowców polskich, czeskich i niemieckich. Główną częścią wystąpienia było jednak porównanie schematów rzeczowych (spisów treści) i omówienie ewolucji struktury bibliografii. Prelegenci podkreślili, że najpierw nastąpiło uszczegółowienie zawartości, a następnie powrót do bardziej ogólnego schematu, co jest związane z obecnością indeksów rzeczowych w najnowszych tomach.

Praktycy bibliografii, Bożena Lech-Jabłońska (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie) i Mariusz Balcerek (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu), przedstawili cechy bibliograficznych baz danych. B. Lech-Jabłońska w referacie pt. *Bibliografia regionalna wobec oczekiwań użytkowników i zmieniającej się rzeczywistości na przykładzie „Bibliografii Lubelszczyzny”* zanalizowała rozwój spisu w ciągu ostatnich piętnastu lat. Zaakcentowała rzadko spotykany w polskich bibliografiach terytorialnych retrospektywny zasięg bibliografii Lubelszczyzny, sięgający 1801 r., oraz szeroki zasięg formalno-wydawniczy¹. Właściwością bibliografii wynikającą z oczekiwań użytkowników jest rzeczowa charakterystyka rekordów przy użyciu Deskryptorów Biblioteki Narodowej, stosowanych od marca 2018 r. Bibliografowie udostępnili ponadto bazę w bibliotece cyfrowej, a w 2015 r. w Lubelskiej Bibliotece Wirtualnej, integrującej katalogi lokalne, zasoby bibliotek cyfrowych, repozytoria wydawnictw, czasopism uczelni i dokumentów urzędowych oraz inne materiały typu Open Source. Z kolei celem badania przeprowadzonego przez M. Balcerka była odpowiedź na pytanie zawarte w tytule referatu: *Eksport danych do menedżerów bibliografii w bibliografiach regionalnych. Konieczność czy niepotrzebny element?* Autor zwiększył zakres przeprowadzonych przez siebie analiz i wybrał 83 źródła w postaci bibliografii terytorialnych, bibliografii publikacji pracowników bibliotek uniwersyteckich, katalogów bibliotek wojewódzkich i uniwersyteckich oraz ogólnopolskich baz danych, w których poszukiwał możliwości zastosowania menedżerów bibliografii Zotero, Mendeley i EndNote. Prelegent ukazał problemy eksportu metadanych w plikach za pomocą dodatków do przeglądarek i udostępniania ich w postaci gotowych cytowań w stylach BibTeX i RIS (35% zanalizowanych źródeł). Przybliżył

¹ Obejmuje on wydawnictwa zwarte oraz prace zbiorowe, wydawnictwa ciągłe (dzienniki, czasopisma regionalne i lokalne, kalendarze i informatory), artykuły czasopiśmiennicze i pochodzące z prac zbiorowych, dokumenty kartograficzne, elektro-niczne i życia społecznego.

także kwestie dotyczące współpracy OPAC-ów z dodatkami Mendeley (18% wskazań) oraz procesu generowania cytowań (13%, ale dane są niekompletne i błędne). W konkluzji M. Balcerek przyznał, że polskie bazy danych nie są jeszcze zharmonizowane z menedżerami bibliografii.

W ostatniej części konferencji, prowadzonej przez A. Znajomskiego, wygłoszono pięć referatów zawierających charakterystykę bibliografii dziedzin i zagadnień, bibliografii osobowych oraz załącznikowych. Dorota Ubysz (Główna Biblioteka Lekarska im. Stanisława Konopki w Warszawie) w referacie pt. *Polska Bibliografia Lekarska w dobie rozwoju informatyzacji – funkcjonalność bazy a potrzeby i oczekiwania użytkowników* zaprezentowała jedną z największych baz. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom odbiorców, częściowo uzupełniono opisy bibliograficzne linkami do pełnych tekstów i stron WWW wydawców. Z wykorzystaniem bazy można wykonywać zestawienia tematyczne² oraz analizy tematyczne. Między 2017 a 2018 r. zwiększyła się liczba indeksowanych artykułów polskich autorów publikujących w czasopiśmie zagranicznych. Zmiany nastąpiły też w module wyszukiwawczym bazy, w którym dodano historię wyszukiwania, kwerendy z zastosowaniem języka Tez-MeSH (np. funkcje focus i explode, według słów kluczowych), możliwe jest również jednoczesne stosowanie kilku modyfikatorów i wskaźników. Planowana jest ponadto promocja bazy przez wyszukiwarke Google, linkowanie DOI oraz podłączenie wewnętrznego systemu zamawiania odbitek (w wersji tradycyjnej i elektronicznej).

Dorota Siwecka (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Wrocławski) w wystąpieniu pt. *Bibliografie poloników zagranicznych na tle europejskich bibliografii eksteriorików* omówiła elementy metodyki tego typu rejestrów. Zaprezentowała cele gromadzenia bibliografii eksteriorików³ oraz międzynarodowe zalecenia dotyczące rejestracji dokumentów, w tym eksteriorików, w bieżących bibliografiach narodowych (dalej: bbn) od 1950 do 2009 r. Przedstawiła wyniki badań bibliografii narodowych z 1996, 2001, 2011 i 2018 r. (dwa ostatnie przeprowadziła samodzielnie), które wskazują na stały poziom rejestracji eksteriorików w bbn w ostatnich latach, wynoszący około 60%. Z analiz D. Siweckiej wynika, że ten typ materiałów można odnaleźć w bibliografiach krajów o niewielkiej liczbie

² Na potrzeby instytucji zwierzchnich, firm farmaceutycznych, przedstawicieli zawodów medycznych, studentów itd.

³ Zaliczyła do nich trzy podstawowe cele: prowadzenie dalszych badań (nad recepcją literatury i kultury narodu, rolą literatury i kultury w świecie oraz nad emigrantami); odtwarzanie historii pojedynczych książek, bibliotek, muzeów i kolekcji prywatnych; prowadzenie badań bibliolingwistycznych.

mieszkańców (wyjątek stanowią Niemcy). Referentka zestawiała także bibliografie eksteriorików według kryteriów doboru – etnicznego, językowego, przedmiotowego i w kombinacjach tych cech – oraz według form publikacyjnych⁴. Podsumowując swoje wystąpienie, D. Siwecka wskazała czynniki wpływające na rozwój bibliografii eksteriorików, jak historia narodu, rozwój kultury umysłowej, rozwój emigracji, sytuacja społeczno-polityczna, polityka kulturalna oraz wysokość nakładów na naukę i kulturę.

W wystąpieniu pt. *Z zagadnień bibliologicznych w Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych* Bogumiła Warząchowska (Biblioteka Teologiczna, Uniwersytet Śląski w Katowicach) zaprezentowała bazę współtworzoną przez Federację Bibliotek Kościelnych „Fides” i Bibliotekę Narodową w Warszawie. Autorka scharakteryzowała ogólne zasady przygotowania i metodyki bazy, a następnie skupiła się na określeniu cech tego źródła informacji dla badaczy zagadnień bibliologicznych, bibliotekoznawczych i bibliograficznych (zbiory i biblioteki kościelne w ujęciu historycznym i współczesnym, organizacja bibliotek kościelnych, zestawienia bibliograficzne i biobibliograficzne).

Bibliografie zespołów osobowych krótko omówiła Elżbieta Tomczyńska (Biblioteka Główna, Uniwersytet Szczeciński) w referacie pt. *Bibliografia PUBLI i Bibliografia Osiągnięć Pracowników (BOP) funkcjonowanie i współdziałanie (komunikat)*. Obie tytułowe bazy stanowią wynik prac podjętych na Uniwersytecie Szczecińskim i są ze sobą powiązane. W pierwszej rejestruje się informacje dotyczące publikacji pracowników uczelni⁵, a w drugiej dane na temat ich osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych. Prelegentka zwróciła uwagę na zachodzące w ostatnim czasie zmiany w tych źródłach, w tym na możliwość współtworzenia bazy przez pracowników Uniwersytetu oraz powołanie w kwietniu 2018 r. sekcji monitoringu naukowego. To wystąpienie dowiodło, że bibliografie pracowników uczelni odgrywają niezwykle ważną rolę – na ich podstawie przeprowadzane są analizy dorobku naukowego poszczególnych jednostek.

Ostatni prelegent, Witold Sygocki (Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie), w wystąpieniu pt. *Przypisy bibliograficzne w WoS i Scopus – w zastępstwie bibliografii* zajął się tematem dokumentacji bibliograficznej dostępnej w międzyna-

⁴ Samodzielny człon w bbn, rejestracja w obrębie bbn lub w ramach wydzielonej części publikowanej w bbn.

⁵ Są to: monografie, rozdziały w pracach zbiorowych, referaty, komunikaty, recenzje, polemiki, redakcje naukowe, artykuły w czasopismach tradycyjnych i elektronicznych, dokumenty kartograficzne.

rodowych bazach bibliograficzno-abstraktowych. Referent zbadał preferencje wyszukiwawcze pracowników reprezentowanej przez siebie instytucji, by odpowiedzieć na pytania: Czy pracownicy posługują się materiałami bibliograficznymi towarzyszącymi rekordom? Czy rejestrują je we własnych zestawieniach bibliograficznych? Czy w dalszych pracach korzystają z sugestii bibliograficznych pochodzących z baz? Ze wstępnej analizy ankiety wynika, że osoby poszukujące informacji zwracają uwagę przede wszystkim na rekordy bibliograficzne. Dzieje się tak dlatego, że wykazy bibliografii załącznikowych są trudne do odnalezienia (pomocne może okazać się dodanie identyfikatora DOI) oraz dlatego, że stosuje się różne style cytowań. Konkludując, W. Sygocki stwierdził, iż informacje bibliograficzne z baz danych nie są w stanie zastąpić zestawień bibliograficznych.

W podsumowaniu spotkania J. Woźniak-Kasperek podkreśliła rozległość pola badawczego współczesnej bibliografii. Ta właśnie dyscyplina posiada wartość ponadczasową, a na jej podstawie powstaje obraz historycznego i współczesnego dorobku publikacyjnego narodu, dziedzin nauki, regionów czy osób. Podczas konferencji badacze dowiedli, jak ważnym narzędziem indeksacji, informacji, dokumentacji, archiwizacji i parametryzacji jest bibliografia, zwłaszcza ta w postaci elektronicznej, zmieniająca swoje oblicze zgodnie z oczekiwaniami użytkowników XXI w.

Tekst wpłynął do redakcji 26 maja 2018 r.

Monika Matysik

Koło Naukowe Infologów
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: monika.m1013@wp.pl

Magdalena Mientus

Koło Naukowe Infologów
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: magdalena.mientus@gmail.com

Konferencja „Odmiany wolności w życiu i twórczości Zofii Kossak”. W setną rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości i pięćdziesiątą rocznicę śmierci pisarki (Katowice, 15 maja 2018 r.)

15 maja 2018 r. w Sali Parnassos Biblioteki Śląskiej w Katowicach odbyła się zorganizowana przez księżnicę i Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana” konferencja „Odmiany wolności w życiu i twórczości Zofii Kossak” w setną rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości i pięćdziesiątą rocznicę śmierci pisarki. Liczne grono uczestników: członków fundacji Zofii Kossak, badaczy życia i twórczości autorki, przedstawiciele Instytutu Edukacji Narodowej i Polskiej Akademii Umiejętności, a także pasjonatów i uczniów, powitał dyrektor Biblioteki Śląskiej Jan Malicki. Jako pierwszy głos zabrał arcybiskup senior archidiecezji katowickiej Damian Zimoń. W wystąpieniu poświęconym książce Z. Kossak *Przymierze* zwrócił uwagę na rozległą wiedzę teologiczną pisarki oraz jej kunszt literacki. Przed rozpoczęciem

pierwszej części konferencji referat wprowadzający, pt. *Prolegomena do Zofii Kossak*, wygłosiła Krystyna Heska-Kwaśniewicz. Z. Kossak to urodzona w 1889 r. w Kośminie nad Wieprzem powieściopisarka i współzałożycielka dwóch tajnych organizacji w okupowanej Polsce: Frontu Odrodzenia Polski oraz Rady Pomocy Żydom „Żegota”. Dzieciństwo i młodość spędziła na Lubelszczyźnie i Wołyniu. Po śmierci pierwszego męża, Stefana Szczuckiego w 1923 r., zmuszona była przenieść się do Górek Wielkich na Śląsku Cieszyńskim. Tam wyszła ponownie za mąż – za Zygmunta Szatkowskiego. Właśnie w Górkach Wielkich powstały najwybitniejsze jej utwory, m.in.: *Nieznany kraj* i *Krzyżowcy*. W 1939 r. zamieszkała w Warszawie i zaangażowała się w działalność konspiracyjną i charytatywną. 27 września 1943 r. została aresztowana przez gestapo i wywieziona do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Uwolniona w roku 1944 r. przez władze podziemia, wzięła czynny udział w powstaniu warszawskim. Do 1945 r. przebywała w Częstochowie, gdzie napisała powieść *Z otchłani*, będącą świadectwem pobytu w obozie. Po wojnie wyjechała do Wielkiej Brytanii. Chociaż jej książki zyskały dużą popularność za granicą, w Polsce od 1951 r. wszystkie bez wyjątku zostały objęte cenzurą i podlegały natychmiastowemu usunięciu z bibliotek, a wiele z nich przepadło bezpowrotnie (nie były już później wznawiane). Z. Kossak nie bała się pisać o tematach zakazanych, o miejscu Boga w życiu człowieka czy o własnych przeżyciach. Nawet w najtrudniejszych chwilach nie traciła poczucia humoru i nie poddawała się. Jej twórczość – jak wskazała K. Heska-Kwaśniewicz – naznaczona była odwagą, symbolami polskości oraz licznymi nawiązaniem do Biblii i Ewangelii. Zarówno pisarka, jak i jej dzieła były wiele razy nagradzane, m.in. w 1937 r. została odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkim Krzyżem Zasługi. Prelegentka wspomniała również o istniejącym w Górkach Wielkich od 1968 r. muzeum imienia autorki *Pożogi* oraz o działającym tam od 1984 r. Towarzystwie im. Zofii Kossak. Jest to zrozumiałe, w swojej twórczości wiele razy przedstawiała ona Śląsk jako obcą, ale piękną krainę, która do dziś w ten sposób funkcjonuje w wyobraźni wielu ludzi.

Pierwszą część sesji naukowej, której moderatorem był J. Malicki, rozpoczęło wystąpienie Joanny Jurgały-Jureczki pt. „*Istotą życia jest ciągła przemiana*” – *Zofii Kossak biografia niezwykła i zaskakująca*. Prelegentka ukazała przemiany życia i twórczości autorki *Krzyżowców*. Podkreśliła, że wszystkie zmiany zachodzące w jej życiu były związane z niespodziewanymi i tragicznymi momentami, jak śmierć ukochanego syna, pobyt w obozie czy konieczność ciągłych przeprowadzek.

J. Jurgała-Jureczka przytoczyła także kilka anegdot z czasu swojej pracy badawczej nad biografią Z. Kossak.

Z drugim referatem, zatytułowanym *Zofia Kossak w Polsce niepodległej – od „Pożogi” do „Krzyżowców”*, wystąpiła Barbara Pytlos, przedstawiając w nim dzieje powstawania powieści historycznych pisarki. Prelegentka przytoczyła również opinie badaczy i krytyków literatury na temat twórczości Z. Kossak oraz wspomniała o interesującym wydaniu *Pożogi* z 1922 r., do którego wstęp napisał Stanisław Estreicher.

W referacie pt. *Zofia Kossak i Żegota (protest wobec zagłady Żydów)* Beata Gdak poruszyła kwestię eksterminacji narodu żydowskiego i stosunku władzy okupacyjnej zarówno do samych Żydów, jak i do osób próbujących im pomagać. Referentka przypominała o działaniach na rzecz ratowania narodu żydowskiego, w które zaangażowała się Z. Kossak wraz ze swoimi dziećmi, mimo grożącej za to kary śmierci. B. Gdak przedstawiła informacje dotyczące związków pisarki z Radą Pomocy Żydom.

Marek Białokur swoje wystąpienie, zatytułowane *Między pożogą a otchłanią. Polacy w obliczu dwóch odsłon zagłady w I połowie XX w.*, poświęcił sytuacji wewnątrz i wokół obozów koncentracyjnych w czasie II wojny światowej. Wygłosił tezę, że powieść *Z otchłani* Z. Kossak jest jedną z pierwszych kobiecych relacji z wydarzeń w obozie koncentracyjnym. Ponadto omówił różnice postaw i odbioru twórczości pisarki w Polsce po odzyskaniu niepodległości.

W drugiej części sesji naukowej, której moderatorem była Krystyna Kossakowska-Jarosz, wygłoszone zostały kolejne cztery referaty. Lucyna Sadzikowska w wystąpieniu pt. *Wrastanie – Górk Wielkie: ludzie i sprawy* opowiedziała zgromadzonym o inspiracjach krajobrazowych Z. Kossak, pojawiających się we wszystkich jej utworach. Prelegentka podkreśliła znaczenie Śląska w omawianej twórczości i wpływ tego miejsca na rozwój literacki autorki, która ukochała Beskid Śląski.

Marta Nadolna w referacie pt. *Zofia Kossak wobec cenzury. Walka z myślą niepodległą w PRL* opisała walkę autorki z cenzurą w okresie Polski Ludowej, gdy jej twórczość była szczególnie piętnowana. Chodziło zwłaszcza o utwory dla dzieci i młodzieży, jak *Topsy* i *Lupus*, a także o reportaż *Nieznany kraj*, wydany w 1949 r. bez dziewięciu rozdziałów. Referentka zaznaczyła, że działania podejmowane w czasach PRL doprowadziły do niemal całkowitego zapomnienia zarówno Z. Kossak, jak i wielu innych ważnych autorów okresu międzywojennego.

K. Heska-Kwaśniewicz w referacie pt. *Śląsk w pisarstwie Zofii Kossak* ponownie przybliżyła słuchaczom znaczenie ziemi śląskiej w twórczości bohaterki konferencji. Prelegentka nawiązała do baśni *Kłopoty*

Kacperka góreckiego skrzata – pierwszego utworu o tematyce śląskiej w dorobku Z. Kossak, a także przez pewien czas lektury szkolnej. K. Heska-Kwaśniewicz przypomniała jej inne ważne teksty o tematyce regionalnej: *Wielcy i Mali* oraz *Legnickie Pole*. Zwróciła uwagę na fakt, że pierwsza scena powieści Aleksandra Kamińskiego *Kamienie na szaniec* rozgrywa się w Górkach Wielkich, gdzie pisarz wielokrotnie odwiedzał Z. Kossak, ceniąc jej gościnność, bezinteresowność i ogromną chęć pomocy innym. Śląsk – wiernie towarzyszący pisarce – stał się dla niej także miejscem ostatniego spoczynku.

Ostatni referat, pt. *Współczesna recepcja pisarstwa Zofii Kossak (na podstawie wybranych portali czytelniczych)*, przedstawiła Katarzyna Tałuć. Prelegentka omówiła trudności dotyczące badań przestrzeni cyfrowej, w tym obejmujących tytułową recepcję twórczości Z. Kossak. Następnie przedstawiła wyniki przeprowadzonych analiz: ilościowej i jakościowej, które obejmowały obecność śladów odbioru wybranych tekstów pisarki przez użytkowników serwisów: *lubimyczytac.pl*, *BiblioNETka.pl* oraz *nakanapie.pl*. K. Tałuć zanalizowała opinie i oceny utworów Z. Kossak oraz podkreśliła różnice komentarzy na badanych portalach. Po przeanalizowaniu wyników podsumowała je następująco: dla użytkowników portali czytelniczych Z. Kossak to przede wszystkim autorka powieści historycznych; trylogia o wyprawach krzyżowych została uznana przez internautów za najważniejszą powieść w dorobku pisarskim autorki; portale czytelnicze niewątpliwie wpływają na poczytność utworów; na stronach WWW oceny twórczości wystawiane są przez przedstawicieli wszystkich pokoleń.

Podczas konferencji, która odbyła się z okazji pięćdziesiątej rocznicy śmierci Z. Kossak, prelegenci przypomnieli i upamiętnili jej życie oraz dorobek, nie tylko pisarski. Życiorys autorki naznaczony był wieloma trudnościami, które w żaden sposób nie zmieniły jej przekonań, ani nie zniszczyły wiary. Bezdiskusyjnie można powiedzieć, że jest to postać wybitna, o której nie wolno zapomnieć. Do końca życia wrażliwa na krzywdę innych, stanowi wzór moralny dla innych.

Podsumowaniem konferencji może być stwierdzenie, iż odmian wolności jest wiele, najważniejsze zaś jest to, aby każdy odnalazł swoją.

Tekst wpłynął do redakcji 22 maja 2018 r.

Karolina Żuk

Koło Naukowe Infologów
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: kaja.zuk@gmail.com

Sprawozdanie z działalności Koła Naukowego Infologów za rok 2017

W roku 2017 Koło Naukowe Bibliotekoznawców przy Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach kontynuowało działalność zgodnie z przyjętymi w poprzednich latach priorytetami. Studenci rozwijali i pogłębiali swe zainteresowania, poznając m.in. podstawy teoretyczne i praktykę bibliotekarstwa oraz kierunki pokrewne.

26 czerwca 2017 r. nastąpiła zasadnicza zmiana dotycząca Koła – decyzją numer COS/BWS.5340.1.14.2017 JM Rektora Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach Koło Naukowe Bibliotekoznawców przyjęło nazwę: Koło Naukowe Infologów (dalej: KNI). Zmiana ta była spowodowana tym, iż do KNB wstępowali – poza osobami studiującymi informację naukową i bibliotekoznawstwo – także studenci kierunków: informacja w instytucjach e-społeczeństwa, filologia polska i informatyka. Wprowadzenie tej zmiany miało również na celu zachęcenie studentów innych kierunków, zainteresowanych światem informacji, do współpracy w KNI.

Członkowie KNI prowadzili działalność na płaszczyźnie naukowo-badawczej oraz organizacyjno-promocyjnej. W ramach tej pierwszej można wymienić aktywności, które zaowocowały publikacją siedmiu tekstów: artykułów i sprawozdań opublikowanych na łamach czasopisma „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media”. Adriana Piechota w artykule pt. *Social media – sprawne narzędzie komunikacji w środowisku naukowym*, nr 4 (27) omówiła profile poświę-

cone nauce i strony instytucji naukowych oraz poddała ocenie ich konta na wybranych portalach społecznościowych (Instagram i Facebook). Przewodnicząca KNI Kalina Sobieska w artykule podsumowującym, pt. *Ogólnopolskie konferencje Koła Naukowego Bibliotekoznawców przy Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w latach 2007–2016. Retrospekcja i perspektywy*, nr 3 (26), szczegółowo zaprezentowała wyniki analiz dotyczących problematyki dotychczasowych spotkań oraz środowisk, z jakich wywodzili się prelegenci. Joanna Tokarczyk w artykule zatytułowanym *Współautorstwo publikacji w wybranych polskich czasopismach z zakresu informatologii. Kontynuacja badań za lata 2010–2015*, nr 3 (26) dokonała prezentacji badań z zakresu współautorstwa na podstawie periodyków: „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” oraz „Zagadnienia Informacji Naukowej”. Cztery pozostałe teksty autorstwa członkiń Koła – *Narada problemowa poświęcona programowi szkoleniowemu Erasmus+ (Katowice, 26 września 2016 r.)* A. Piechoty, nr 1 (24); *Wycieczka poznawcza – warsztaty (Warszawa 6–7 kwietnia 2017 r.)* A. Piechoty, nr 3 (26); *Sprawozdanie z działalności Koła Naukowego Bibliotekoznawców przy Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w 2016 r.* K. Sobieskiej, nr 2 (25); *Uroczystość nadania imienia Profesora Jerzego Ratajewskiego Czytelni i Wypożyczalni Bibliologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Katowice, 25 kwietnia 2017 r.)* Martyny Król i Katarzyny Szmidt, nr 3 (26) – były sprawozdaniami z wydarzeń naukowych, dydaktycznych i jubileuszowych.

Ostatnie z wymienionych sprawozdań dotyczyło uroczystości nadania imienia Profesora Jerzego Ratajewskiego Czytelni i Wypożyczalni Bibliologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Organizatorem wydarzenia, które odbyło się 25 kwietnia 2017 r., był Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Poza władzami i pracownikami Instytutu uczestniczyli w nim kierownicy bibliotek, studenci oraz rodzina J. Ratajewskiego. Z kolei 11 maja 2017 r. członkowie Koła po raz kolejny współorganizowali na katowickim Rynku Jarmark Wiedzy w ramach Śląskiego Studenckiego Festiwalu Nauki, promując działalność Instytutu i własną. Dzięki przygotowanym przez członków Koła atrakcjom (m.in. pokazy ciekawych rozwiązań i pomysłów dekoratorskich, udział w quizach z nagrodami) uczestnicy Jarmarku Wiedzy mogli rozwijać swe umiejętności artystyczne, zainteresowania literackie i wiedzę bibliotekarską.

25 maja 2017 r. w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Siemianowicach Śląskich odbyło się II Forum Bibliotekarzy Szkolnych, zorganizowane

przez Sekcję Bibliotekarską działającą przy Zarządzie Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Siemianowicach Śląskich. W pierwszej części dyskutowano na temat reformy oświaty, a w drugiej głos zabrali zaproszeni goście: Anna Marcol – gość honorowy, przedstawicielki Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siemianowicach Śląskich oraz bibliotekarze ze szkół gimnazjalnych. Dwa dni później członkowie Koła kolejny raz uczestniczyli w Wielkiej Zabawie Rodzinnej zorganizowanej przez Wielką Ligę Czytelników pod patronatem m.in. Miasta Katowice oraz Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Przygotowali warsztaty kreatywne dla młodych odbiorców kultury czytelniczej. Wśród atrakcji znalazło się stoisko „Totolotek z cytatem”, można też było własnoręcznie wykonać zakładkę do książki oraz ekologiczną sowę według własnego pomysłu. W akcji wzięło udział ponad 200 dzieci, które pod opieką opiekunów rozwijały swoje kompetencje lekturowe, manualne, a przede wszystkim kulturowe.

8 czerwca 2017 r. przedstawiciele Koła wraz z pracownikami Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej wzięli udział w II katowickim happeningu czytelniczym „Jak nie czytam, jak czytam”, zorganizowanym przez Zespół Szkół Handlowych im. Bolesława Prusa w Katowicach oraz doradcę metodycznego do spraw bibliotek szkolnych w Katowicach, Iwonę Müller. Akcja stanowiła katowicką edycję ogólnopolskiej kampanii pod tym hasłem, zainicjowanej przez redakcję „Biblioteki w Szkole” w 2016 r. W ramach zabawy przygotowano konkursy dla uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich. Uczestnikom quizów wręczano nagrody w postaci przypinek z logo Koła, Instytutu oraz hasłami: *ekslibris*, *infobroker*, *typografia*, *social media*, *deep web*. Akcja okazała się sukcesem, o czym świadczy duża liczba placówek biorących w niej udział oraz zaangażowanie młodszych i starszych czytelników odwiedzających Rynek w Katowicach.

8 listopada 2017 r. w Sali Rady Wydziału im. Zbigniewa Jerzego Nowaka odbyło się seminarium naukowe pod hasłem „Biblioteki Europy”, na którym pracownicy Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej wygłosili referaty dotyczące działalności następujących bibliotek europejskich, które mieli okazję odwiedzić i poznać podczas wyjazdów w ramach programu Erasmus+: Biblioteca Oratoriana dei Girolamini di Napoli, Biblioteca Universitaria di Bologna, Biblioteca Universitaria de Grenada, Deutsche Nationalbibliothek w Lipsku, Drammensbiblioteket, Latvijas Nacionālā bibliotēka w Rydze oraz Vilniaus Universiteto Biblioteka. Najliczniejszą grupę słuchaczy seminarium stanowili studenci, w tym członkowie KNI. 20 listopada 2017 r. przedstawiciele Koła

uczestniczyli w jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesor Ireny Sochy, długoletniej dyrektor Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Podczas uroczystości wystąpili: Krystyna Heska-Kwaśniewicz z referatem dotyczącym czasopisma dla harcerzy „Na Tropie” oraz Michał Rogoż, który zaprezentował temat ewolucji polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży w latach 1824–2016. W obu referatach poruszone zostały problemy, którymi przez lata swojej aktywności badawczej zajmowała się Jubilatka.

W 2017 r. członkowie KNI pierwszy raz wzięli udział w Śląskim Festiwalu Nauki. 1 grudnia w Międzynarodowym Centrum Kongresowym w Katowicach wraz z opiekunem merytorycznym, Agnieszką Białą, pracownikiem Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, przygotowali warsztaty introligatorskie dla dzieci i młodzieży, podczas których każdy uczestnik Festiwalu mógł własnoręcznie wykonać notes. Całość imprezy była transmitowana na żywo przez media społecznościowe.

W 2017 r. członkowie Koła kontynuowali również działalność organizacyjną. Po raz jedenasty przygotowano ogólnopolską studencko-doktorancką konferencję naukową pt. „Ochrona i bezpieczeństwo zasobów archiwalnych, bibliotecznych, muzealnych, galerii i innych instytucji kultury i nauki – dawniej i dziś”. Otrzymała się ona 5 grudnia w Sali Rady Wydziału im. Zbigniewa Jerzego Nowaka. W jej trakcie wygłoszono 22 referaty, które dotyczyły różnych aspektów związanych z ochroną zbiorów, m.in. systemów znakowania zbiorów, sposobów zabezpieczania i ochrony zasobów w bibliotekach, digitalizacji kolekcji czy ochrony danych osobowych w sieci. Poza przedstawicielami macierzystego KNI oraz Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego głos zabrali prelegenci reprezentujący biblioteki, przede wszystkim naukowe¹, archiwa państwowe², muzea³ oraz instytucje badawcze⁴.

¹ Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej Biblioteki Głównej Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach, Biblioteka Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st. im. Mieczysława Karłowicza w Katowicach, Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Biblioteka Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Centrum Wiedzy i Informacji Naukowo-Technicznej Biblioteki Politechniki Wrocławskiej.

² Archiwum Państwowe w Katowicach.

³ Dział Naukowo-Oświatowy Muzeum Historii Katowic.

⁴ Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej

Studenci należący do KNI wystąpili z trzema referatami. W sesji pierwszej, odbywającej się pod hasłem *Ochrona zbiorów bibliotecznych w ujęciu historycznym* J. Tokarczyk wygłosiła wykład pt. *W sieci historii: Paul Otlet wizjonerem naszych czasów*, przypominając życiorys naukowca, jego największe wynalazki i dzieła, w tym *Traité de documentation*. Ponadto poruszyła problematykę zaproponowanego przez twórcę Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej schematycznego myślenia, którego odzwierciedlenie można zauważyć w nowoczesnych rozwiązaniach klasyfikacyjnych, obecnych np. w wyszukiwarce Google. W tej samej sesji Bartłomiej Legis przedstawił referat pt. *Oprawy wydawców z Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych w dobie rewolucji przemysłowej*, w którym ukazał różnice w pracy edytorów wieku XIX w obu krajach oraz scharakteryzował wybrane oprawy różnych typów. W sesji czwartej, *Konteksty ochrony zbiorów bibliotecznych*, Wojciech Bala-wender omówił zagadnienia ochrony danych w referacie pt. *Sila hasel w kontekście ochrony zbiorów danych*. Zaprezentował w nim również instrukcje poprawnego używania hasel, by zapobiec włamywaniu się przez hakerów na prywatne konta.

W 2018 r. członkowie KNI planują rozwijać działalność naukową i organizacyjną, np. poprzez przygotowanie XII Ogólnopolskiej Studencko-Doktoranckiej Konferencji Kół Naukowych Bibliotekoznawców, tym razem pod hasłem „Ludzie, idee, instytucje w przestrzeni biblioteczno-edukacyjnej” (20 listopada). Ponownie wezmą udział w festiwalach nauki, będą uczestniczyli w Wielkiej Zabawie Rodzinnej oraz w konferencjach naukowych. Zamierzają publikować na łamach czasopism naukowych autorskie artykuły i sprawozdania oraz promować studia na kierunkach prowadzonych przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (w tym nowy kierunek: architektura informacji).

Tekst wypłynął do redakcji 25 maja 2017 r.

REDAKCJA TEKSTÓW POLSKICH

Joanna Szewczyk

REDAKCJA TEKSTU ANGIELSKIEGO

Aleksandra Kalaga

PROJEKT OKŁADKI

Anna Makles

KOREKTA

Sabina Stencel

ŁAMANIE

Barbara Wilk

Wersją pierwotną czasopisma, począwszy od 2018 roku, jest wersja elektroniczna.

Creative Commons

Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych

4.0 Międzynarodowe

Attribution-NonCommercial-NoDerivatives

4.0 International

Copyright © 2018 by

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 2451-2575

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 15,625. Ark. wyd. 15,5.

ISSN 2451-2575